

การจัดการศึกษาตลอดชีวิตโดยใช้ทุนทางวัฒนธรรมของชนเผ่า ญัฮกุร

ปริญญานิพนธ์
ของ
วิรัชชัย ประสานศักดิ์ทวี

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตาม
หลักสูตรปริญญาการศึกษาดุสิตบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารและการจัดการการศึกษา
แขนงวิชาการบริหารการศึกษาตลอดชีวิตเพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

สิงหาคม 2560

การจัดการศึกษาตลอดชีวิตโดยใช้ทุนทางวัฒนธรรมของชนเผ่า ญัฮกุร

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตาม
หลักสูตรปริญญาการศึกษาดุขฎิบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารและการจัดการการศึกษา
แขนงวิชาการบริหารการศึกษาตลอดชีวิตเพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

สิงหาคม 2560

ลิขสิทธิ์เป็นของมหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ

การจัดการศึกษาตลอดชีวิตโดยใช้ทุนทางวัฒนธรรมของชนเผ่า ญัฮกุร

เสนอต่อบัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เพื่อเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตาม
หลักสูตรปริญญาการศึกษาดุสิตบัณฑิต สาขาวิชาการบริหารและการจัดการการศึกษา
แขนงวิชาการบริหารการศึกษาตลอดชีวิตเพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์

สิงหาคม 2560

วิทธิพล ประสานศักดิ์ทวี. (2560). *การจัดการศึกษาตลอดชีวิตโดยใช้ทุนทางวัฒนธรรมของชนเผ่าญ้อฮุก*. ปรินูญานินพนธ์ กศ.ด. (การบริหารและการจัดการการศึกษา แขนงวิชาการบริหารการศึกษาตลอดชีวิตเพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. อาจารย์ที่ปรึกษาปรินูญานินพนธ์: รองศาสตราจารย์ ดร.จรรุวรรณ ขำเพชร, อาจารย์ ดร.กัมปนาท บริบูรณ์.

การวิจัยเรื่อง การจัดการศึกษาตลอดชีวิตโดยใช้ทุนทางวัฒนธรรมของชนเผ่าญ้อฮุก มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาทุนทางวัฒนธรรม องค์ความรู้เกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์ญ้อฮุกบ้านวังกำแพงและเพื่อศึกษาการจัดการศึกษาตลอดชีวิตในชุมชน ของกลุ่มชาติพันธุ์ญ้อฮุก บ้านวังกำแพง โดยการศึกษาเชิงคุณภาพ การสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูลจำนวน 25 คนและการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม ผลการวิจัยพบว่า ทุนทางวัฒนธรรมที่ยังคงอยู่ของชาวญ้อฮุกบ้านวังกำแพง แบ่งเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ คือ ประเพณีแห่หอดอกผึ้ง และรำไท่น ส่วนทุนทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ คือ การร้องปี่เรเร ความเชื่อเรื่องผี และการเป่าใบไม้ ส่วนการศึกษาตลอดชีวิต ในส่วนการศึกษาในระบบโดยการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นไปสอนในระบบโรงเรียน โดยจัดเป็นศูนย์การเรียนรู้ในโรงเรียน มีหลักสูตรท้องถิ่น มีการบูรณาการกับกิจกรรมต่างๆ ในทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ สำหรับศึกษานอกระบบ โดยจัดให้มีวิชาญ้อฮุกในหลักสูตร มีแหล่งเรียนรู้ จัดนิทรรศการ นำเสนอและเผยแพร่วิถีชีวิต ประเพณีวัฒนธรรมของชาวญ้อฮุก จัดรวมกลุ่มชาวญ้อฮุกตามภูมิปัญญาและความถนัด จัดเป็นศูนย์การเรียนรู้ในชุมชนที่วัด บ้านผู้ใหญ่บ้าน และศาลากลางบ้าน จัดทำตำราเกี่ยวกับชาวญ้อฮุก ส่วนการศึกษาตามอัธยาศัยโดยการจัดให้มีการเรียนรู้วิถีชีวิต ภาษา ประเพณี วัฒนธรรมชาวญ้อฮุก ในชีวิตประจำวัน บูรณาการเรียนรู้วิถีชีวิตชาวญ้อฮุกร่วมกับวิถีชีวิตชาติพันธุ์อื่นๆ ในชุมชน จัดทำศูนย์การเรียนรู้ในชุมชน

EDUCATIONAL MANAGEMENT IN LIFELONG LEARNING USING
THE CULTURAL CAPITAL OF NYAH-KUR

AN ABSTRACT
BY
WITAWIT PRASANSAKTAVEE

Presented in Partial Fulfillment of the Requirements for the
Doctor of Educational Administration and Management Lifelong Education
Administration for Human Resource Development
at Srinakharinwirot University.

August 2017

Witawit Prasansaktavee. (2017). *Educational Management in Lifelong Learning Using the Cultural Capital of Nyah-Kur*. Dissertation, Ed.D. (Educational Administration and Management of Lifelong Education, Administration for Human Resources Development). Bangkok: Graduate School. Srinakharinwirot University.
Advisory Committee: Assoc.Prof.Dr.Jaruwan Kumpetch, Dr.Gumpanat Boriboon

The purposes of this research were to study the cultural capital and knowledge of the traditions of the Nyah-Kur ethnic group in Ban Wang Kamphaeng and to study the educational management with lifelong learning of the Nyah-Kur ethnic group in Ban Wang Kamphaeng. A qualitative research design was conducted using in-depth interviews and the participant observations of twenty-five informants. The results found that the cultural capital of Nyah-Kur remaining for the Nyah-Kur of Ban Wang Kamphaeng were tangible cultural capital, such as the Wax Flowers Hall Procession and the Tone dance. The Intangible cultural capital was in the field of singing Pee-Rae-Rae, a belief in ghosts, and blowing leaves. In terms of lifelong education; formal education provided local wisdom to the school system by using the learning center, the local curriculum and the integration of activities into all contents. Non-formal education provides the Nyah-Kur subject into the curriculum, through resources, exhibitions, presentations and ways of life, Nyah-Kur traditions, Nyah-Kur groups and their wisdom and aptitude, the provision of a learning center in the community and at the temples, the house of the village head and the town hall. Moreover, a textbook about the Nyah-Kur is also needed. The aspect of informal education, to provide learning in terms of ways of life, language customs and Nyah-Kur' culture in everyday life. The integration of learning among Nyah-Kur with other ethnic groups and the establishment of community learning centers.

ประกาศคุณูปการ

ปริญญานิพนธ์นี้สำเร็จลงได้ด้วยดี ด้วยความอนุเคราะห์ช่วยเหลือ การให้คำปรึกษา ตลอดจนข้อเสนอแนะอย่างดียิ่งจาก รองศาสตราจารย์ ดร.จรรวณ ขำเพชร ประธานควบคุม ปริญญานิพนธ์ อาจารย์ ดร.กัมปนาท บริบูรณ์ อาจารย์ที่ปรึกษาปริญญานิพนธ์ร่วม ผู้วิจัยรู้สึกเป็นเกียรติ และซาบซึ้งในความกรุณา จึงขอกราบขอบพระคุณเป็นอย่างสูงไว้ ณ ที่นี้

ขอกราบขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิทุกท่านที่กรุณารับเป็นผู้เชี่ยวชาญ และสละเวลาอันมีค่า ตรวจสอบ และปรับปรุงแก้ไข ให้ข้อเสนอแนะที่มีคุณค่า รวมทั้งขอบคุณคณะกรรมการหมู่บ้าน ชาวบ้าน และผู้ให้ข้อมูลทุกท่าน ที่กรุณาให้ข้อมูลทำให้ได้ผลงานวิจัยที่เป็นประโยชน์ต่อการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับชาวนุญชรบ้านวังกำแพง

ขอกราบขอบพระคุณ รองศาสตราจารย์ ดร.ปัญญา เทพสิงห์ และ ดร.วรุณี สุภาพ ที่กรุณารับเป็นกรรมการสอบปากเปล่าปริญญานิพนธ์

ขอกราบขอบพระคุณอาจารย์ประจำศูนย์การศึกษาผู้ใหญ่และการศึกษาตลอดชีวิต คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒทุกท่าน และเพื่อนร่วมงานทุกคนที่ช่วยให้การจัดทำปริญญานิพนธ์สำเร็จด้วยดี ซึ่งผู้วิจัยจะได้นำความรู้ที่ได้รับไปขยายผลให้เกิดประโยชน์ต่อการพัฒนาการศึกษาของประเทศไทยอย่างเต็มความรู้ความสามารถ

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณบุคคลสำคัญที่เป็นผู้ให้ข้อมูลหลักคือชาวนุญชรบ้านวังกำแพงและชาวนุญชร ในจังหวัดชัยภูมิ รวมทั้งพี่ น้องทุกคน คุณค่าหรือคุณประโยชน์อันใดที่เกิดจากปริญญานิพนธ์เรื่องนี้ ผู้วิจัยขอมอบให้กับผู้มีพระคุณ ครู อาจารย์ ครอบครัว และเพื่อน ๆ ทุกคนที่คอยให้กำลังใจตลอดมา

วิวิทย์ ประสานศักดิ์ทวี

สารบัญ

บทที่	หน้า
1 บทนำ	1
ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา	1
ความมุ่งหมายของการวิจัย	7
คำถามในการวิจัย	7
ความสำคัญของการวิจัย	7
ขอบเขตของการวิจัย	8
นิยามศัพท์	8
กรอบแนวคิดในการวิจัย	10
2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	11
แนวคิดการจัดการศึกษา	11
การเรียนรู้และศูนย์การเรียนรู้	26
การศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณากลุ่มชาติพันธุ์อูรัก	36
แนวคิดภูมิปัญญาท้องถิ่นและทุนทางวัฒนธรรม	41
แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการศึกษาตลอดชีวิต	48
แนวทางการจัดการศึกษาตลอดชีวิตในบริบทสังคมไทย	53
งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง	62
3 วิธีดำเนินการวิจัย	85
พื้นที่ศึกษา	85
การเข้าสู่พื้นที่ในการศึกษา	85
ขอบเขตในการศึกษา	87
กลุ่มตัวอย่างในการศึกษา	87
ระยะเวลาในการศึกษา	88
วิธีการศึกษา	88
การวิเคราะห์ข้อมูล	91

สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
4 ทุนทางวัฒนธรรมของชนเผ่าญ้อ	95
ภูมิหลังและพื้นที่ของบ้านวังกำแพง.....	95
ภูมิหลังของชนเผ่าญ้อ.....	97
ภูมิหลังทุนทางวัฒนธรรมของชนเผ่าญ้อบ้านวังกำแพง.....	103
ทุนทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้.....	104
แห่หอดอกผึ้งประเพณีที่คงอยู่ของชาวญ้อ.....	105
รำโทนมหรสพของชาวญ้อ.....	108
ทุนทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้.....	111
ป๊ะเรเร บทเพลงแห่งพงไพร.....	116
ผีกับความเชื่อและศรัทธา.....	120
เป่าป๋อไม่เสียงแห่งธรรมชาติ.....	124
5 การจัดการศึกษาตลอดชีวิตโดยใช้ทุนทางวัฒนธรรมของญ้อ	126
การจัดการศึกษาตลอดชีวิต : ทุนทางวัฒนธรรมกับการจัดการศึกษา.....	128
การศึกษาในระบบ: จากห้องเรียนสู่ชุมชน.....	130
การศึกษานอกระบบ: ผสมผสานการเรียนรู้สู่ชุมชน.....	136
การศึกษาตามอัธยาศัย: เรียนรู้ได้ตลอดชีวิต.....	145
6 สรุปอภิปรายผลและข้อเสนอแนะ	158
การวิเคราะห์และอภิปรายผล.....	160
การวิเคราะห์เรื่องทุนทางวัฒนธรรมกับการจัดการศึกษา.....	160
การวิเคราะห์เรื่องการจัดการศึกษาตลอดชีวิตโดยใช้ทุนทางวัฒนธรรม ของชนเผ่าญ้อ.....	161
การศึกษาในระบบกับทุนทางวัฒนธรรม.....	161
การศึกษานอกระบบกับทุนทางวัฒนธรรม.....	165
การศึกษาตามอัธยาศัยกับทุนทางวัฒนธรรม.....	169
สรุปการจัดการศึกษาตลอดชีวิตโดยใช้ทุนทางวัฒนธรรมของชนเผ่าญ้อ.....	173
ข้อเสนอแนะ.....	174

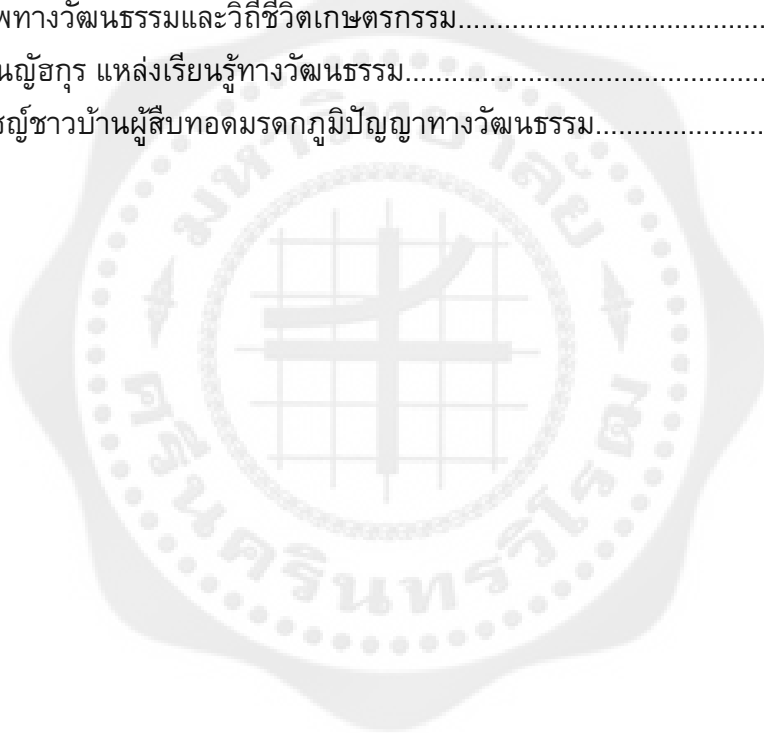
สารบัญ (ต่อ)

บทที่	หน้า
บรรณานุกรม.....	176
ภาคผนวก.....	185
ประวัติย่อผู้วิจัย.....	198

บัญชีภาพประกอบ

ภาพประกอบ	หน้า
1 แสดงกรอบแนวคิดในการวิจัย.....	10
2 แสดงกระบวนการเรียนรู้ 2 ระดับ.....	27
3 พื้นที่ชีวิตบรรยากาศชุมชนญ้อกูรในเวลากลางวัน.....	186
4 บรรยากาศชุมชนญ้อกูรในเวลากลางคืน.....	187
5 เครื่องประดับและการแต่งกายของชาวญ้อกูร.....	188
6 ภาพชีวิตความเชื่อและทุนทางวัฒนธรรมในชุมชน.....	189
7 สภาพทางวัฒนธรรมและวิถีชีวิตเกษตรกรรม.....	190
8 ชุมชนญ้อกูร แหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรม.....	191
9 ปราชญ์ชาวบ้านผู้สืบทอดมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม.....	192

บทที่ 1

บทนำ

ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

มนุษย์เมื่อถือกำเนิดมา จะเกิดการเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา ทั้งที่รู้ตัวและไม่รู้ตัวเป็นการเรียนรู้จากสภาพแวดล้อมต่างๆ รอบตัว จากสภาพเดิมๆ ที่เป็นอยู่ หรืออาจมีการนำมาประยุกต์ให้สอดคล้องกับตนเองและบริบทต่างๆ ที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาเป็นการเรียนรู้ทั้งทางด้านกายภาพและจิตใจ แหล่งการเรียนรู้ที่สำคัญที่สุดของสังคมในยุคก่อนก็คือครอบครัว บุคคลจะเรียนรู้จากความสัมพันธ์ของแต่ละบุคคลในครอบครัว เมื่อเติบโตขึ้นเริ่มรู้จักสังคมนอกบ้าน ก็จะมีการเรียนรู้ในด้านประเพณี กฎระเบียบ ค่านิยม ธรรมเนียมปฏิบัติ จากชุมชน โรงเรียนและวัดหรือสถาบันทางศาสนาอื่นๆ ก็เป็นอีกแหล่งเรียนรู้คู่กับชุมชน การพัฒนาสังคมไทยที่ผ่านมาจากอดีตจนถึงปัจจุบันผ่านกระบวนการเรียนรู้มากมาย นับตั้งแต่ประเทศมีการพัฒนาเศรษฐกิจ ได้มีการนำความคิดการพัฒนาแบบทุนนิยมมาใช้ เนื่องจากมองว่าประเทศยังเป็นประเทศด้อยพัฒนาและต้องการเร่งรัดการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ การพัฒนาในสมัยนั้นจึงมุ่งเน้นแต่การพัฒนาทางด้านวัตถุเพื่อต้องการความทันสมัย นำเทคโนโลยีเครื่องจักรกลมาใช้เพื่อเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ วิธีการพัฒนาเป็นไปในแบบมองสังคมเป็นสังคมด้อยพัฒนา ขาดความรู้ ความชำนาญการ การพัฒนาจึงเป็นไปในแบบรวมศูนย์อำนาจของระบบอุปถัมภ์ และราชการ เน้นการเป็นผู้ให้โดยละเลยองค์ความรู้ และภูมิปัญญาในระดับท้องถิ่น การพัฒนาในสมัยนั้นจึงเป็นการพัฒนาแบบด้านเดียว ขาดการมีส่วนร่วมของประชาชน ผลจากการพัฒนาตามแนวทางนี้ทำให้เกิดปัญหาความเหลื่อมล้ำเกิดขึ้นหลายด้าน (วรลักษณ์ ไชยทัพ; บัณฑูร อ่อนดำ; และสามารถ ศรีจำนง. 2544: 8-16) การเรียนรู้ของมนุษย์ คือ การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม พฤติกรรมส่วนใหญ่ของมนุษย์เกิดจากการเรียนรู้ ไม่ว่าจะเป็นการเรียนรู้แบบวางเงื่อนไข การเรียนรู้แบบความรู้ ความเข้าใจ การเรียนรู้โดยการเลียนแบบ หรือการเรียนรู้ที่มีการตอบสนองหลายๆ อย่าง การเรียนรู้นี้จะช่วยให้คนเราสามารถปรับตัวให้เข้ากับสังคมและสิ่งแวดล้อม บุคคลจะมีวิธีการดำเนินชีวิต หรือแบบแผนการแสดงออกอย่างไรก็ขึ้นอยู่กับการเรียนรู้ นอกจากนี้การเรียนรู้ยังเป็นปัจจัยสำคัญที่จะช่วยให้คนเข้าใจพฤติกรรมของตนเองและพฤติกรรมของคนอื่นด้วย หากกระบวนการนั้นได้มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง จะทำให้คนมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ค่อนข้างถาวร (สุวีร์ ศิวะแพทย์. 2549: 154-156) เป้าหมายของการเรียนรู้นั้นประกอบด้วย 3 ด้าน คือ ด้านพุทธิพิสัย ด้านจิตพิสัย และด้านทักษะพิสัย โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์ โดยการลองผิดลองถูก การลงมือทำจริง การสาธิต พิธีกรรม ศาสนา การแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ระหว่างคนในครอบครัว ชุมชนและกลุ่มต่างๆ ที่มีความแตกต่างกัน การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม และครูปักหลักจำ ซึ่งเป็นการเรียนรู้ที่ใช้การสังเกตและการจำจากสิ่งที่ได้เห็น ได้ยิน ซึ่งไม่ใช่การเรียนรู้โดยตรง (เอกวิทย์ ณ ถลาง. 2540: 46-48)

ในสภาพสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งด้านเศรษฐกิจ สภาพแวดล้อม ความเป็นอยู่ การเมืองการปกครอง วิทยาการและเทคโนโลยีดังในปัจจุบัน การศึกษาจึงมีความจำเป็นต่อประชาชนมากขึ้น การศึกษาที่บุคคลได้รับในช่วงวัยเรียน หรือการศึกษาในระบบโรงเรียนนั้นเป็นเพียงส่วนหนึ่งที่จะนำมาใช้ได้ ประชาชนยังต้องได้รับการศึกษาหรือความรู้เพิ่มเติมอีกอย่างต่อเนื่องเพื่อที่จะใช้ในการเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงได้อย่างเหมาะสมในทุกช่วงของชีวิต การศึกษาในช่วงหลังวัยเรียนมีรูปแบบที่ไม่เหมือนการเรียนในระบบโรงเรียน เพราะจะต้องจัดให้เหมาะสมกับธรรมชาติของผู้ที่พ้นจากวัยเรียนมาแล้ว ซึ่งเรียกว่า การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย การจัดการศึกษาแต่ละรูปแบบเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ประชาชนมากที่สุดต้องคำนึงถึงสภาพของสังคมที่อยู่อาศัยด้วย (สุมาลี สังข์ศรี. 2554: 205) การเรียนรู้เกิดได้ทั้งจากการเรียนรู้ในระบบ การเรียนรู้นอกระบบ และการเรียนรู้ตามอัธยาศัย การเรียนรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นแนวทางในการเรียนรู้ตลอดชีวิต การนำภูมิปัญญาไปใช้ในการเรียนรู้นั้น ถ้าเราเข้าใจภูมิปัญญาท้องถิ่นอย่างแท้จริงเราจะพบกระบวนการเรียนรู้ การปรับตัว การผสมผสานแบบใหม่ที่เกิดขึ้นในท้องถิ่น ทำให้คนในชุมชนรู้สึกว่าคุณค่าของตัวเองมีบทบาท มีส่วนร่วมสามารถที่จะอยู่ได้โดยไม่ต้องพึ่งพาภายนอกมากนัก ภูมิปัญญาท้องถิ่นไม่ใช่เป็นแค่เพียงเครื่องมือที่เอามาใช้เท่านั้น ถ้าภูมิปัญญาท้องถิ่นทำให้คนรู้สึกว่าคุณค่าของตนเองสามารถปรับภูมิปัญญาตนเอง และเข้ากับส่วนรวมในการพัฒนาได้ จะทำให้เขารู้สึกว่าเขาเป็นตัวตนที่จะหวงแหนสิทธิของเขา ไม่ยอมให้คนอื่นมาเอาเปรียบหรือมาใช้ประโยชน์จากความรู้ที่เขาได้สร้างมาอย่างเดียว หากแต่เขาจะต้องมีส่วนในการสร้างความรู้ขึ้น และเอาความรู้นั้นไปใช้เพื่อที่จะพัฒนาหรือสร้างสรรค์ตัวเขาเองให้สามารถมีอิสระ มีศักดิ์ศรี ตามคุณค่า ดังนั้น ภูมิปัญญากับการพัฒนาจะมีความสัมพันธ์อย่างแน่นแฟ้นกัน

ภายใต้การอธิบายผ่านความหมายในเรื่องของอำนาจ เราสามารถนำเอาภูมิปัญญาท้องถิ่นเข้ามามีส่วนในการผลักดันงานพัฒนา ตรงนี้เราสามารถทำได้โดยการนำเอาความสัมพันธ์ระหว่างภูมิปัญญาท้องถิ่นกับการพัฒนาโยงกับเรื่องของอำนาจ เพื่อจะนำไปใช้ให้เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนา โดยการสร้างความรู้ชนิดใหม่เป็นทางเลือกให้กับสังคมเพื่อที่จะพยายามสร้างให้สังคมมนุษย์ยอมรับ และเห็นความสำคัญของระบบความรู้ที่มีความหลากหลายมากยิ่งขึ้น (อานันท์ กาญจนพันธ์. 2553 : 175-176) การศึกษาทุนทางวัฒนธรรม คือ มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ทั้งทุนทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ และทุนทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ และเป็นทุนทางสังคมที่เป็นต้นทุนในการเรียนรู้ของชุมชนได้ (กระทรวงวัฒนธรรม กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. 2555: 66-67) ทุนทางวัฒนธรรมภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชน เป็นองค์ประกอบหนึ่งที่มีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาประเทศ เนื่องด้วยประเทศไทยมีความโดดเด่นและมีความหลากหลายทางวัฒนธรรม มีผู้มีความรู้ด้านภูมิปัญญาไทยมากมายกระจายอยู่ทุกพื้นที่ ซึ่งหากสามารถพัฒนาและใช้ประโยชน์จากทุนดังกล่าวได้อย่างเต็มที่แล้ว ก็จะนำมาซึ่งการสร้างสรรค์คุณค่า และมูลค่า อันส่งผลต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีงามในที่สุด ทุนวัฒนธรรมถือเป็นหัวใจที่สำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์และด้านอื่นๆ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติและศูนย์สร้างสรรคงานออกแบบ. 2552: 128)

ชาวญ้อกร หรือชาวบน เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ดั้งเดิมของจังหวัดชัยภูมิ นครราชสีมา และ เพชรบูรณ์ คำว่า ญ้อกร แปลว่า “คนภูเขา” ชาวญ้อกรที่อยู่ในเขตชัยภูมิจะเรียกตนเองว่า คนตง และพูดภาษาตง ชาวญ้อกร น่าจะเป็นลูกหลานของสมัยทวารวดีที่ยังหลงเหลืออยู่ถึงปัจจุบัน เป็นกลุ่มสุดท้ายในเอเชียอาคเนย์ และเป็นกลุ่มสุดท้ายในโลก อาจเป็นเพราะถิ่นที่อยู่ของชาวญ้อกรอยู่บริเวณใจกลางของประเทศพอดี ไม่ได้มีอาณาเขตติดต่อกับประเทศอื่นใด หรืออาจเป็นเพราะถิ่นที่อยู่ของชาวญ้อกร คือ ผืนป่าบนภูเขาสูง จึงไม่ได้ถูกกลืนทางวัฒนธรรมและล่มสลายไปพร้อมกับกลุ่มชนในอาณาจักรทวารวดีที่อาศัยอยู่ในที่ราบ จึงทำให้ชาวญ้อกร สามารถสืบทอดชาติพันธุ์มาได้นับพันๆ ปี ซึ่งเป็นน้าสังเกตว่าในจำนวนญ้อกรทั้งหมดนี้มีเพียงไม่กี่หมู่บ้านที่ยังคงมีภาษารวมทั้งวัฒนธรรม ญ้อกรชัดเจน เนื่องจากในหมู่บ้านของชาวญ้อกรจะมีกลุ่มคนไทยโคราช คนไทยจากลพบุรี หรือลาวอีสาน เข้าไปอยู่ปะปนมากมายและความทันสมัยเข้าไปอยู่ในชุมชนชาวญ้อกร ทำให้คนรุ่นเด็กอายุประมาณ 20 ปี เริ่มพูดภาษาญ้อกรเพี้ยนและพูดไม่ได้ ทำให้ภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์ญ้อกร หรือชาวบน ทำให้ความเป็นญ้อกรกำลังประสบกับวิกฤต ซึ่งสิ่งที่ตามมาคือ วิถีชีวิตของญ้อกร โดยเฉพาะเรื่องของ การแต่งกาย การดำรงชีวิต เศรษฐกิจและขนบธรรมเนียมประเพณีมีโอกาสที่จะเสื่อมสลายไปในศตวรรษนี้ (อภิญา บัวสรวง; และคณะ. 2546: 1-5) แต่เดิมนั้น ชาวญ้อกรเป็น พรานป่า มักอาศัยอยู่ตามป่าเขาที่ราบเชิงสูง หรือบนภูเขา มักย้ายถิ่นฐานไปเรื่อยๆ เคยอาศัยอยู่ในบริเวณป่าแถบเทือกเขาพังเหย ซึ่งมีอาณาบริเวณคาบเกี่ยวต่อเนื่องกัน 3 จังหวัด ปัจจุบันก็ยังพบชาวญ้อกรได้อาศัยอยู่ในเขต 3 จังหวัดนี้ บริเวณใจกลางของประเทศไทย โดยอยู่บนขอบที่ราบสูงโคราช และพื้นที่ราบสูงในเขตจังหวัดชัยภูมิ เขตติดต่อกับภาคเหนือและติดต่อกับจังหวัดลพบุรี ซึ่งพบว่ามีจำนวนที่ลดลงเนื่องจากถูกกลืนโดยคนไทยเบิ่ง หรือไทยโคราช และคนลาวอีสานที่เข้าไปอาศัยปะปน และมีการย้ายถิ่นฐานกระจัดกระจายไปบ้าง (อนันต์ ลิ้มปคุปตถาวร; และคณะ. 2549: 1-15)

ปัจจุบันชาวญ้อกรมีอาชีพ ทำไร่ ปลูกพริก ฝ้าย ละหุ่ง ข้าวโพด ข้าวฟ่าง ฯลฯ ชาวญ้อกรนับถือศาสนาพุทธ ดังนั้นจึงมีประเพณีที่ประยุกต์ตามความเชื่อทางพุทธศาสนาด้วย เช่น ประเพณีโกนจุก บุญกินดอง บุญเข้ากรรม บุญคูณลาน บุญข้าวจี บุญปีใหม่ บุญเข้าพรรษา บุญผะเหวด บุญข้าวสาก บุญเบิกบ้าน บุญทอดกฐิน แห่ผ้าป่า นอกจากนั้นยังมีการละเล่นพื้นเมืองของชาวญ้อกร คือ การเล่นปาเรเร (อภิญา บัวสรวง; และสุวิไล เปรมศรีรัตน์. 2541: 5-6) ในส่วนของความเชื่อและพิธีกรรมดั้งเดิมของชาวญ้อกรนั้น บางอย่างก็สูญหายไปแล้ว แต่บางอย่างก็ยังคง มีในผู้สูงอายุ ชาวญ้อกรจะเชื่อในภูตผีวิญญาณ เวทย์มนต์คาถาอาคม เครื่องรางของขลัง ฤกษ์ยามความฝัน และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องในชีวิตและการประกอบอาชีพหลายอย่าง ซึ่งเป็นสิ่งที่ควรเรียนรู้และนำมาศึกษา และเป็นทุนทางสังคม ทุนทางวัฒนธรรมของชาวญ้อกร ที่แสดงถึงความเป็นตัวตนของชาวญ้อกร คือ การแต่งกาย การละเล่น ประเพณีการแห่หอดอกผึ้ง การเล่นเพลงปี่เรเร ความเชื่อต่างๆ ซึ่งปัจจุบันกำลังจะสูญหายเนื่องจากกระแสความเจริญของสังคมปัจจุบัน โดยไม่มีการสืบสานของคนรุ่นใหม่และไม่เห็นความสำคัญ ซึ่งคนส่วนใหญ่ไม่เข้าใจว่าประเพณีต่างๆ ชาวญ้อกรนั้นสามารถเป็นแบบอย่างให้กับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นได้ โดยเฉพาะในเรื่องความสามัคคี ความพอเพียงในการดำรงชีวิตไม่มีความรุนแรงในสังคม ที่ควรเป็นแบบอย่างให้กับคนอื่น (อนันต์ ลิ้มปคุปตถาวร; และคณะ. 2549: 20-24)

การปกป้องมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะมรดกทางภูมิปัญญาที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Cultural Heritage – ICH) ซึ่งหมายถึงทักษะความรู้ ความเชี่ยวชาญด้านภาษาพูด การดนตรี การละคร การฟ้อนรำ ประเพณี งานเทศกาล ความเชื่อ ความรู้ของบรรพชนที่เกี่ยวกับชีวิต ความรู้เชิงช่าง และอื่นๆ ถือเป็นเรื่องที่สำคัญเป็นอย่างยิ่ง ด้วยเป็นสิ่งที่เสี่ยงต่อการเสียหายเนื่องมาจากการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก กระแสโลกาภิวัตน์ ความเจริญก้าวหน้าด้านเทคโนโลยี รวมถึง ยังมีการนำมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมบางอย่างไปใช้ในทางที่บิดเบือน หรือไม่เหมาะสม กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม ในฐานะหน่วยงานหนึ่งที่ดูแลงานด้านวัฒนธรรม ได้เล็งเห็นและตระหนักในสถานการณ์ดังกล่าวเช่นกัน จึงได้จัดให้มีการประกาศขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติขึ้น เพื่อเป็นมาตรการหนึ่งในการสนับสนุน ส่งเสริมให้ชุมชน ผู้ปฏิบัติ ผู้สืบทอดมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมได้เกิดความภาคภูมิใจ เป็นการสร้างความตระหนักรู้ให้ผู้เกี่ยวข้องได้หันมาสนใจที่จะมีส่วนร่วมในการอนุรักษ์สืบสาน และพัฒนามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมดังกล่าวให้ดำรงอยู่อย่างสอดคล้องกับสภาพปัจจุบัน โดยไม่ละเลยคุณค่าที่แท้จริง (กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. 2555: 2) จากผลการวิจัยของสุวิไล เปรมศรีรัตน์ มยุรี ถาวรพัฒน์ และกุมารี ลาภอาภรณ์ (2552: 90-91) ได้สรุปผลจากการระดมความคิดเห็นแนวทางในการสงวนรักษาภาษา และภูมิปัญญาท้องถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ญ้อ พบว่า ความคิดเห็นของชุมชนชาวญ้อส่วนใหญ่ต้องการให้มีการเรียนการสอนภาษาญ้อในโรงเรียนอย่างต่อเนื่อง โดยทางชุมชนมีความพร้อมที่จะเป็นครูภูมิปัญญาสอนภาษาให้กับนักเรียนในโรงเรียน จากการจัดกิจกรรมนี้ชี้ให้เห็นว่า ชาวญ้อยังมีความต้องการที่จะอนุรักษ์ฟื้นฟูภาษา ขนบธรรมเนียม ประเพณีของตนเอง พร้อมกับการถ่ายทอดองค์ความรู้ภูมิปัญญาของชาวญ้อให้แก่เด็กและเยาวชนอย่างต่อเนื่อง กลุ่มชาติพันธุ์ญ้อบ้านวังกำแพง ซึ่งอยู่ที่บ้านวังกำแพง หมู่ที่ 2 ตำบลชีบน อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ ก่อตั้งมาประมาณ 102 ปี ประชาชนส่วนใหญ่เป็นชาวเขาหรือที่เรียกว่า ชาวบน ร้อยละ 80 ของประชากรทั้งหมด บ้านวังกำแพง ห่างจากที่ว่าการอำเภอบ้านเขว้า เป็นระยะทาง 35 กิโลเมตร จำนวนครัวเรือนและประชากร ตาม จปฐ. ปี 2559 จำนวนประชากรทั้งสิ้น 662 คน แยกเป็นชาย 329 คนเป็นหญิง 333 คน จำนวนหลังคาเรือน 145 ครัวเรือน นับถือศาสนาพุทธ มีศิลปวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ ศาสนา ภาษา มีวัฒนธรรม ประเพณี แบบชาวญ้อ มาตั้งแต่โบราณ ลูกหลานได้สืบทอดกันมา ปฏิบัติตามทำนองคลองธรรม ศาสนา เพื่อเป็นแบบอย่างให้ลูกให้หลานต่อไป มีภูมิปัญญาของชาวบ้านที่เป็นบุคคลในด้านต่างๆ หมู่บ้านวังกำแพงเป็นสังคมที่เอื้ออาทรต่อกัน พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มีความสามัคคีในชุมชน ประชาชนมีส่วนร่วมทุกระดับ ประชาชนให้การสนับสนุนการศึกษา ศาสนา ประเพณีวัฒนธรรมของหมู่บ้าน มีการสืบสานวัฒนธรรมประเพณีต่างๆ ของหมู่บ้าน มีทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ดิน น้ำ ป่าไม้ และอื่นๆ ที่มีความอุดมสมบูรณ์ มีไฟฟ้า ประปา และมีการคมนาคมที่สะดวก มีการทำการเกษตร ปลูกข้าว ปลูกอ้อย ข้าวโพด มันสำปะหลัง ปอ ถั่วเขียว จุดแข็งภายในหมู่บ้านคือ ประชาชนในหมู่บ้านมีความรักสามัคคีกันดี มีจารีตประเพณีที่ดีงามและสืบทอดมาแต่โบราณ (คณะกรรมการหมู่บ้านวังกำแพง. 2559: 1-20) สภาพปัจจุบันบ้านวังกำแพง ตำบลชีบน อำเภอบ้านเขว้า

จังหวัดชัยภูมิในปัจจุบันชาวญ้อกรบ้านวังกำแพง ได้เข้าร่วมในเครือข่ายญ้อกร 14 หมู่บ้านของชัยภูมิในปี พ.ศ. 2559 ได้ร่วมกับบ้านวังอ้ายโพธิ์ ตำบลบ้านไร่ อำเภอเทพสถิต จังหวัดชัยภูมิ มีการเล่นสงกรานต์ในเทศกาลสงกรานต์ การเล่นปะเร่ ประเพณีแห่หอดอกผึ้ง เล่นสาดน้ำกัน แต่ผู้อาวุโสที่เป็นคนญ้อกรก็จะเดินทางเข้าร่วมการแห่ที่บ้านวังอ้ายโพธิ์ ซึ่งปี พ.ศ. 2559 บ้านวังอ้ายโพธิ์เป็นเจ้าภาพ ชาวญ้อกรบ้านวังกำแพงไม่พูดภาษาญ้อกรโดยเฉพาะเด็ก ๆ ญ้อกรที่อายุ 60 ปีเท่านั้นที่ยังพูดภาษาญ้อกร ผู้อาวุโสพูดด้วยเสียงวิตกเพราะภาษาจะหมดไปหรือไม่เหลือเอกลักษณ์เป็นคนญ้อกรต่อไปหรือไม่ ด้านความเชื่อและพิธีกรรม ชาวญ้อกรบ้านวังกำแพงก็นับถือผีอยู่แต่ก็มักมีศาลตาปู่หินท้ายหมู่บ้าน เมื่อถึงเดือน 6 ก็จะเปลี่ยนผีตาปู่บ้าน มีคนทรงเป็นผู้ ทรงผี ทำบุญกลางบ้านโดยวัฒนธรรมจากคนลาวและคนไทยที่อพยพมาอยู่แล้ว ซึ่งพบว่า ทั้งด้านภาษา ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ พิธีกรรมและการละเล่นต่างๆ เริ่มจะสูญหายไป (ศุภิสรา ประเสริฐ. 2551: 183-185)

การศึกษาชาติพันธุ์วรรณาที่มีแนวคิดวัฒนธรรมเป็นศูนย์กลาง และเป็นรูปแบบการศึกษาที่นักมานุษยวิทยาใช้ คือ วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม การศึกษาภาคสนามอย่างเข้มข้นลึกซึ้งจริงจัง ด้วยการสังเกต สัมภาษณ์บุคคลต่างๆ ในเหตุการณ์ที่เป็นสาระสำคัญ โดยผู้ศึกษาจะต้องฝังตัว ใช้วิธีการตีความหมายการวิเคราะห์ข้อมูลจากมุมมองทางวัฒนธรรม ชาติพันธุ์วรรณาเป็นรากฐานสำคัญสำหรับการวิจัยทางมานุษยวิทยา และเป็นการศึกษาประชากรในสภาพธรรมชาติ โดยศึกษาในวิถีชีวิตของกลุ่มคนต่างๆ ก็คือการศึกษาวัฒนธรรมนั่นเอง การศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณาในการศึกษาชุมชน การทำแผนที่ชุมชนนับว่ามีความสำคัญ เพราะจะช่วยให้ มีความเข้าใจในสภาพและปรากฏการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนในภาพรวม ซึ่งประกอบด้วย แผนที่ทางกายภาพ แผนที่ทางวัฒนธรรม และแผนที่ทางสังคม โดยมีเป้าหมายที่สำคัญของการจัดทำแผนที่ชุมชนคือ เพื่อให้ผู้แสดงทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการพัฒนาเกิดความรู้สึกเป็นส่วนหนึ่งของกลุ่มหรือชุมชนที่จะจัดเตรียมให้ชุมชนปฏิบัติการด้านการเรียนรู้ และเกิดมุมมองของคนในชุมชนนั้นๆ นอกจากนี้ การจัดทำแผนที่ชุมชนยังช่วยให้นักพัฒนาสังคมสามารถมองเห็นภาพรวมของชุมชน ผ่านประสบการณ์ตรงซึ่งตนเองเป็นผู้ศึกษา สังเกต และรวบรวมขึ้น โดยในการศึกษาวิจัยเพื่อสืบค้นภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อเตรียมจัดทำชุมชนปฏิบัติการด้านการเรียนรู้ นอกจากนี้การจัดทำแผนที่ทางวัฒนธรรมเป็นเครื่องมือซึ่งสำคัญมากที่ช่วยในการออกแบบเครือข่ายทางปัญญาของชุมชนต่างๆ ดังนั้น การที่สังคมส่วนใหญ่ล้วนประกอบด้วยกลุ่มชาติพันธุ์เป็นจำนวนมากมาอาศัยอยู่ร่วมกันในชุมชนเดียวกัน จึงมิใช่เรื่องแปลกประหลาดแต่ประการใด แต่ส่งผลทำให้แบบแผนการดำเนินชีวิต วัฒนธรรมการเรียนรู้ และแบบแผนของพฤติกรรมที่เกิดขึ้นมีความแตกต่างกันไป และความแตกต่างนี้เองที่ขัดเกลาให้สมาชิกในสังคมเกิดการเรียนรู้ที่จะทำความเข้าใจวัฒนธรรมที่หลากหลาย และอาศัยอยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข (พัชรินทร์ สิริสุนทร. 2552: 83) การศึกษาชุมชนเพื่อยกระดับการเรียนรู้ของคนในชุมชนต้องอาศัยงานวิจัยแบบมีส่วนร่วม งานวิจัยแบบมีส่วนร่วมจำเป็นต้องสื่อให้คนเข้าใจว่าสามารถสร้างคำอธิบายได้อย่างไร ในเมื่องานวิจัยวัฒนธรรมส่วนใหญ่เป็นการศึกษากรณีเฉพาะเจาะจง แม้จะใช้อธิบายให้เป็นหลักเกณฑ์ทั่วไปไม่ได้

แต่สามารถชี้ได้ว่าภายใต้บริบทและเงื่อนไขที่ตรงกับกรณีศึกษามีปัญหาอย่างไร ส่วนการวิจัยทางสังคมศาสตร์มักเป็นการวิจัยเชิงปริมาณโดยการเก็บข้อมูลแบบกว้าง แต่พอได้ผลออกมาแล้วกลับไม่สามารถชี้ปัญหาได้ชัดเจน เพราะขาดบริบท ในภาวะทางสองแพร่งดังกล่าว งานวิจัยในปัจจุบันอาจต้องเน้นทั้งการเชื่อมโยงวิธีคิดต่างๆ และความสัมพันธ์เชิงอำนาจ ซึ่งเกี่ยวข้องกับบริบทและเงื่อนไขทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีพลวัต จึงไม่สามารถมีความรู้อย่างกว้างๆ ได้ และไม่สามารถละเลยความรู้ตลอดจนวัฒนธรรมที่มีอยู่แต่เดิมได้ งานวิจัยวัฒนธรรม จึงไม่ใช่การแสวงหาความรู้อย่างเดียว แต่ต้องเป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการควบคู่ไปด้วย ซึ่งถือเป็นความสำเร็จของงานวิจัยแบบมีส่วนร่วม (อานันท์ กาญจนพันธ์. 2553: 246-247) จึงกล่าวได้ว่าในบรรดาวิธีการเก็บข้อมูลทางสังคมศาสตร์ ไม่ว่าจะเป็นเชิงปริมาณหรือเชิงคุณภาพก็ตาม การสังเกตแบบมีส่วนร่วมเป็นวิธีเดียวที่เปิดโอกาสให้นักวิจัยได้สัมผัสกับปรากฏการณ์ที่ศึกษา การสังเกตแบบมีส่วนร่วม เป็นอะไรที่มากกว่าการใช้ตาหูฟังและจดบันทึกสิ่งที่ได้เห็นได้ยินมาเท่านั้น การสังเกตแบบมีส่วนร่วมขนานแท้ อย่างที่นักวิจัยทางมานุษยวิทยาใช้กันนั้นโดยปกติกินเวลานาน เพราะนักวิจัยต้องเข้าไปใช้ชีวิตในชุมชน เรียนรู้วัฒนธรรมจนได้รับความไว้วางใจและความร่วมมือ อันเป็นปัจจัยสำคัญในการเก็บรวบรวมข้อมูล (ชาย โพธิ์สิตา. 2549: 349)

การศึกษครั้งนี้มีความสนใจศึกษาระดับจุลภาค เป็นการศึกษาชุมชนญ้อกร ซึ่งเป็นเพียงกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งจากหลากหลายชาติพันธุ์ในประเทศไทย กลุ่มชาติพันธุ์ญ้อกรบ้านวังกำแพงเป็นเพียงชุมชนเกษตรกรรมที่มีวิถีชีวิตเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ความเชื่อและประเพณี เป็นชุมชนดั้งเดิมของชาวญ้อกรที่มีอายุกว่าร้อยปี เป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ ทั้งกลุ่มชาติพันธุ์ดั้งเดิมคือชาวญ้อกร ชาวไทยโคราชและชาวอีสานพื้นถิ่น ผู้คนในหมู่บ้านประกอบอาชีพเกษตรกรรมมีวิถีชีวิตผูกพันกับธรรมชาติ วัฒนธรรมของชาวญ้อกรเป็นภาพสะท้อนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของกลุ่มชนที่สืบทอดมรดกทางวัฒนธรรมมาตั้งแต่สมัยทวารวดี เบื้องหลังการดำเนินชีวิตท่ามกลางความหลากหลายทางวัฒนธรรม การหลงใหลทางวัฒนธรรมของชุมชนเมือง ค่านิยมของการใช้สินค้าตามสมัยนิยม แนวคิดการอนุรักษ์มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของผู้สูงอายุกลุ่มชาติพันธุ์ญ้อกรจากการจัดการศึกษาตลอดชีวิต การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ การศึกษาตามอัธยาศัย และศูนย์การเรียนรู้ในชุมชน โดยอาศัยอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชน เป็นทุนทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าแม้จะมีได้กล่าวถึงในด้านการอนุรักษ์ แต่ที่สุดแล้วการอนุรักษ์มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่กำลังจะสูญหายไปของชาติเป็นสิ่งที่คนไทยและคนในชุมชนต้องร่วมมือกัน เพื่อแสดงภาพวิถีชีวิตของมนุษย์กลุ่มชาติพันธุ์โบราณที่กำลังจะสูญหายไปให้ชัดเจน

การศึกษาเบื้องต้นจากการศึกษาวิจัยของกลุ่มชาติพันธุ์ญ้อกรหมู่บ้านอื่นในอำเภอเทพสถิต และบางส่วนของจังหวัดเพชรบูรณ์พบปัญหาการสูญหายของวัฒนธรรมของกลุ่มพันธุ์ญ้อกรในด้านภาษาและวัฒนธรรม ประเพณี กระบวนการวัฒนธรรมจึงขึ้นทะเบียนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่อยู่ในภาวะวิกฤติและมีแนวโน้มจะสูญหายไปในทศวรรษนี้ ผู้วิจัยจักชุมชนญ้อกรในฐานะครูในชุมชนตั้งแต่ปี 2548 จนถึงปี 2553 แต่เป็นเพียงการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นในฐานะคนในชุมชน ได้รู้จักเรียนรู้วัฒนธรรมของชาวญ้อกร จากนักเรียน ผู้ปกครอง และคนในชุมชน ในฐานะที่ผู้วิจัยเกี่ยวข้อง

กับการจัดการศึกษาโดยตรง จึงตั้งคำถามกับความเปลี่ยนแปลงของชุมชนในด้านการจัดการศึกษา โดยเชื่อมโยงกับทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนและเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ การศึกษาแนวคิดการจัดการศึกษา การเรียนรู้และศูนย์การเรียนรู้ การศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณาของกลุ่มชาติพันธุ์ญ้อกร จึงเชื่อมโยงไปสู่พื้นที่กับวิถีชีวิตของคนในชุมชน ที่สอดคล้องกับประเพณี ความเชื่อ แนวการอนุรักษ์ขนบธรรมเนียมประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์ญ้อกรบ้านวังกำแพงที่ นำมาใช้ในการอนุรักษ์วัฒนธรรม ประเพณีในชุมชนได้และนำมาเป็นแนวทางในการจัดการศึกษา ตลอดชีวิตสำหรับชนรุ่นต่อไป

ความมุ่งหมายของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาทุนทางวัฒนธรรม และองค์ความรู้เกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์ญ้อกรบ้านวังกำแพง
2. เพื่อศึกษาการจัดการศึกษาตลอดชีวิตในชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์ญ้อกรบ้านวังกำแพง

คำถามในการวิจัย

1. ทุนทางวัฒนธรรม และองค์ความรู้เกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์ญ้อกรบ้านวังกำแพง ที่สามารถนำมาเป็นแนวทางในการจัดการศึกษาตลอดชีวิต เป็นอย่างไร
2. การจัดการศึกษาตลอดชีวิตในชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์ญ้อกรบ้านวังกำแพงเป็นอย่างไร

ความสำคัญของการวิจัย

1. ทำให้ทราบองค์ความรู้เกี่ยวกับทุนทางวัฒนธรรม และองค์ความรู้เกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์ญ้อกร บ้านวังกำแพง อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ
2. สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาชัยภูมิ เขต 1 มีแนวทางในการจัดการศึกษาในโรงเรียนที่มีลักษณะพหุวัฒนธรรม
3. องค์การบริหารส่วนตำบลชีป็น และศูนย์ศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยอำเภอบ้านเขว้า ได้ข้อมูลสนเทศเพื่อเป็นแนวทางในการวางแผนจัดการจัดการศึกษาตลอดชีวิตในชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์ ญ้อกร บ้านวังกำแพง อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ
4. คณะกรรมการหมู่บ้าน ผู้นำชุมชน มีข้อมูลในการนำมาใช้ในการอนุรักษ์ประเพณี วัฒนธรรมของชาวญ้อกร และจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ในชุมชนมากขึ้น

ขอบเขตของการวิจัย

1. ขอบเขตด้านพื้นที่วิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาทุนทางวัฒนธรรม และองค์ความรู้เกี่ยวกับขนบธรรมเนียม ประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์ญ้อกร ที่สามารถนำมาเป็นแนวทางในการจัดการศึกษาตลอดชีวิตของ ชุมชนบ้านวังกำแพง ซึ่งพื้นที่ศึกษาอยู่ที่บ้านวังกำแพง หมู่ที่ 2 ตำบลชีบน อำเภอบ้านเขว้า จังหวัด ชัยภูมิ

2. ขอบเขตประเด็นของการศึกษา

ในการวิจัยครั้งนี้ เป็นการศึกษาทุนทางวัฒนธรรม และองค์ความรู้เกี่ยวกับขนบธรรมเนียม ประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์ญ้อกร ที่สามารถนำมาเป็นแนวทางในการจัดการศึกษาตลอดชีวิต ของ ชุมชนบ้านวังกำแพง โดยใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ดังนี้

2.1 การศึกษาทุนทางวัฒนธรรม และองค์ความรู้เกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณีของ กลุ่มชาติพันธุ์ญ้อกร ได้แก่ ข้อมูลพื้นฐานของชุมชน และการสัมภาษณ์ผู้รู้ในชุมชนและผู้นำท้องถิ่น

2.2 การศึกษาแนวทางในการจัดการศึกษาตลอดชีวิตของชุมชนบ้านวังกำแพง ได้จาก

1. การสัมภาษณ์คนในชุมชน

2. การสังเกตการณ์อย่างมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้มีส่วนเกี่ยวข้อง ได้แก่ ผู้ทรงคุณวุฒิทางการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ การศึกษาตาม อรรถาัยในท้องถิ่น ผู้นำชุมชน ชาวบ้าน นักวิชาการท้องถิ่น เพื่อนำข้อสรุปมาเป็นแนวทางใน การจัดการศึกษาตลอดชีวิตโดยใช้ทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนชาวญ้อกรบ้านวังกำแพง

นิยามศัพท์

1. การจัดการศึกษา หมายถึง กระบวนการด้านการศึกษาที่เป็นระบบ ที่ดำเนินการไป อย่างต่อเนื่อง มีบุคคลและหน่วยงานที่รับผิดชอบเข้าร่วมดำเนินการ มีรูปแบบ ขั้นตอน กติกา และ วิธีดำเนินการ มีทรัพยากรต่าง ๆ สนับสนุน และต้องมีกระบวนการประเมินผลที่เที่ยงตรงและเชื่อถือ ได้ เพื่อพัฒนาคุณภาพด้านการศึกษาของกลุ่มชาติพันธุ์ญ้อกรบ้านวังกำแพง รวมทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สติปัญญา คุณธรรม ค่านิยม ความคิด และการประพฤติปฏิบัติ

2. การศึกษาตลอดชีวิต หมายถึง การศึกษาทุกประเภทที่เกิดขึ้นตลอดชีวิตของมนุษย์ ตั้งแต่เกิดจนตาย การศึกษาตลอดชีวิตรวมการศึกษาทุกรูปแบบ ทุกวิธีการทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอรรถาัย ซึ่งเป็นการศึกษาจากทุกแหล่งความรู้ในชุมชนและ สังคม ที่จัดให้กับกลุ่มชาติพันธุ์ญ้อกรบ้านวังกำแพง

การศึกษาในระบบ เป็นการศึกษาที่กำหนดจุดมุ่งหมาย วิธีการศึกษา หลักสูตร ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผลซึ่งเป็นเงื่อนไขของการสำเร็จการศึกษาที่แน่นอน

การศึกษานอกระบบ เป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบ วิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสำเร็จการศึกษาโดยเนื้อหาและหลักสูตรจะต้องมีความเหมาะสมกับสภาพปัญหาและความต้องการของบุคคลแต่ละกลุ่ม

การศึกษาตามอัธยาศัย เป็นการศึกษาที่ให้ผู้เรียน ได้เรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ ศักยภาพ ความพร้อม และโอกาสโดยศึกษาจากบุคคล ประสบการณ์ สังคม สภาพแวดล้อม สื่อหรือแหล่งความรู้อื่นๆ การศึกษาทั้ง 3 รูปแบบนี้มีความสัมพันธ์กันในชีวิตของบุคคลจะได้รับการศึกษาทั้ง 3 รูปแบบ ซึ่งเรียกว่าเป็นการศึกษาตลอดชีวิต การศึกษาตลอดชีวิตนั้นเป็นผลรวมของการศึกษาทุกประเภทที่บุคคลได้รับตั้งแต่เกิดจนตาย”

3. ทูทางวัฒนธรรม คือ มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ ซึ่งกรมส่งเสริมวัฒนธรรมของกระทรวงวัฒนธรรมกำหนด ในที่นี้หมายถึงทูทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ เป็นทูทางวัฒนธรรมของชาวนุญฮุกที่สัมผัสได้ และทูทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับความเชื่อ ความคิด การแสดง พิธีกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ญฮุกบ้านวังกำแพง โดยทูทางวัฒนธรรมดังกล่าวยังมีการปฏิบัติให้เห็นอยู่มาจนปัจจุบัน แต่ลดน้อยลงไปบ้างของกลุ่มชาติพันธุ์ญฮุกบ้าน วังกำแพง

4. องค์ความรู้เกี่ยวขนบธรรมเนียมประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์ญฮุก หมายถึง ขนบธรรมเนียมประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์ญฮุกที่บรรพบุรุษเคยปฏิบัติสืบทอดกันมา ประกอบด้วย การแห่หอดอกผึ้ง การเล่นป๊ะเรเร ประเพณีสงกรานต์ ประเพณีแห่พระและจุดพลุ ประเพณีแต่งงาน และประเพณีอื่นๆ ของกลุ่มชาติพันธุ์ญฮุกบ้านวังกำแพง

5. กลุ่มชาติพันธุ์ญฮุกบ้านวังกำแพง หมายถึง กลุ่มคนที่อาศัยในหมู่บ้านบ้านวังกำแพง หมู่ที่ 2 ตำบลชีบน อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ ซึ่งมีเชื้อสายของชาวนุญฮุก

6. การจัดการศึกษาตลอดชีวิต หมายถึง การสร้างแบบแผนกระบวนการที่เป็นระบบด้านการศึกษา เพื่อพัฒนาคุณภาพกลุ่มชาติพันธุ์ญฮุกบ้านวังกำแพง ซึ่งเป็นการจัดการศึกษาทุกประเภทที่เกิดขึ้นตลอดชีวิตของมนุษย์ตั้งแต่เกิดจนตาย รวมการศึกษาทุกรูปแบบ ทุกวิธีการทั้งการศึกษาในระบบและนอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ซึ่งเป็นการศึกษาจากทุกแหล่งความรู้ในชุมชนและสังคม ที่จัดให้กับกลุ่มชาติพันธุ์ญฮุกบ้านวังกำแพง

7. การเรียนรู้ (Learning) หมายถึง กระบวนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ที่เกิดขึ้นโดยเชื่อมโยงระหว่างสิ่งเร้าและการตอบสนอง จนเกิดเป็นพฤติกรรมอย่างถาวร การเรียนรู้ของมนุษย์เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากภายในที่เรียกว่าสัญชาตญาณ เป็นการเรียนรู้ที่ไม่มีขีดจำกัด และต่อเนื่อง คุณสมบัตินี้ มีอยู่ในตัวมนุษย์ทุกคน การเรียนรู้ หมายถึง การปรับเปลี่ยนทัศนคติ แนวคิด และพฤติกรรมอันเนื่องมาจากการได้รับประสบการณ์ ซึ่งควรเป็นการปรับเปลี่ยนไปในทางที่ดีขึ้น

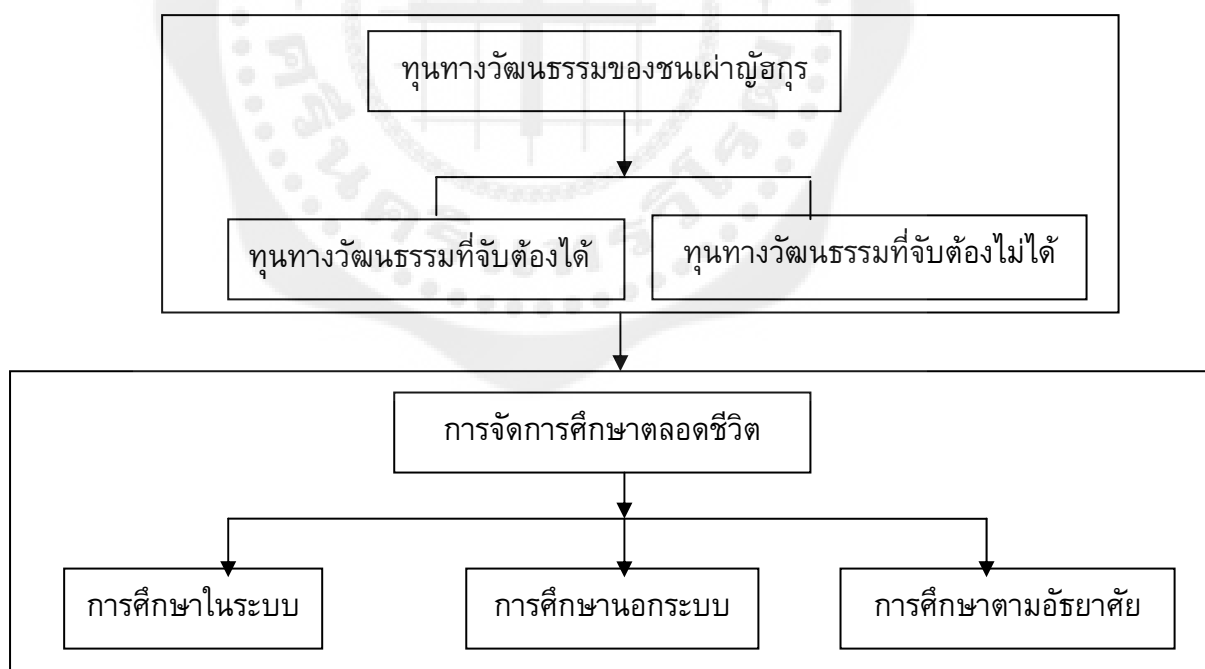
8. ศูนย์การเรียนรู้ หมายถึง ศูนย์กลางการจัดการศึกษาเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับประชาชนในชุมชน และเป็นสถานที่สร้างโอกาสในการเรียนรู้ ถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ วิทยาการ ตลอดจน ภูมิปัญญาของชุมชน รวมทั้งยังเป็นแหล่งบริการชุมชนในการจัดกิจกรรมต่างๆ ที่สอดคล้องกับความต้องการของประชาชน โดยเน้นการเรียนรู้บนวิถีชีวิตกับการเปลี่ยนแปลงในยุคโลกาภิวัตน์ และก่อให้เกิดสังคมแห่งการเรียนรู้มุ่งพึ่งพาตนเอง

9. อนุรักษ์ หมายถึง รักษาและใช้ให้เป็นประโยชน์มากที่สุดและนานที่สุด

10. ภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ความรู้ของชาวบ้านในท้องถิ่น ซึ่งได้มาจากประสบการณ์และความเฉลียวฉลาดของชาวบ้าน รวมทั้งความรู้ที่สั่งสมมาแต่บรรพบุรุษ สืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง ระหว่างการสืบทอดมีการปรับ ประยุกต์และเปลี่ยนแปลง จนอาจเกิดเป็นความรู้ใหม่ตามสภาพการณ์ทางสังคมวัฒนธรรม และสิ่งแวดล้อม

กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยเรื่องการจัดการศึกษาโดยใช้ทุนทางวัฒนธรรมของชนเผ่าญ้อกร เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) โดยการรวบรวมข้อมูลจากการเก็บข้อมูลภาคสนาม (Field Study) การวิจัยนี้ตั้งอยู่บนแนวคิดเกี่ยวกับทุนทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ญ้อกร ซึ่งประกอบด้วยทุนทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ และทุนทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ เพื่อนำมาจัดการศึกษาตลอดชีวิตของชุมชนญ้อกรบ้านวังกำแพง ทั้งการจัดการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย โดยยึดทุนวัฒนธรรมเป็นหลักในการจัดการศึกษา ประกอบด้วย มิติด้านเนื้อหาทุนทางวัฒนธรรม มิติด้านผู้ถ่ายทอดทุนทางวัฒนธรรม มิติด้านวิธีการถ่ายทอดทุนทางวัฒนธรรม มิติด้านสื่อการเรียนรู้ทางวัฒนธรรม มิติด้านผู้รับการถ่ายทอดทุนทางวัฒนธรรม และมิติด้านบริบททางวัฒนธรรม โดยสรุปเป็นกรอบแนวคิดในการวิจัย ได้ดังนี้

ภาพประกอบ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

บทที่ 2

แนวคิด ทฤษฎี และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

การศึกษาเรื่องการจัดการศึกษาตลอดชีวิตโดยใช้ทุนทางวัฒนธรรมของชนเผ่าญ้อกรวางแนวคิดในการศึกษาทุนทางวัฒนธรรม และองค์ความรู้เกี่ยวกับชนบทธรรมนิยมประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์ญ้อกร เพื่อศึกษาการจัดการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์ญ้อกร โดยกำหนดแนวคิดในการวิจัย ประกอบด้วยแนวคิดการจัดการศึกษา การเรียนรู้ ศูนย์การเรียนรู้ แนวคิดการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณาของกลุ่มชาติพันธุ์ญ้อกร ทุนทางวัฒนธรรม และแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการศึกษาตลอดชีวิต และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

แนวคิดการจัดการศึกษา

ในอดีตการศึกษาก็เกิดขึ้นในวัดในการเรียนการอ่าน การเขียน และคำบาลี รวมทั้งศิลปะวิทยาการต่างๆ โดยเริ่มจากการบวชเป็นสามเณรไปจนกระทั่งอายุครบเกณฑ์บวชเป็นการเรียนที่สอดคล้องกับบริบท สภาพปัญหาและสังคมในยุคนั้น การเรียนดังกล่าวไม่มีการบังคับ ไม่มีชั้นเรียน ไม่มีกำหนดเวลา ไม่มีการกำหนดอายุและไม่มีหลักสูตร ในสมัยตอนต้นกรุงรัตนโกสินทร์เริ่มมีการติดต่อกับต่างชาติมากขึ้นและเกิดการพิมพ์หนังสือขึ้นทำให้การศึกษามีการเปลี่ยนแปลง มีแบบเรียน จินตามณี ประถม ก กา ประถม มาลา เป็นต้น แต่กระนั้นระบบการศึกษาก็ยังคงเป็นการศึกษาที่ไม่มีแบบแผน โดยเฉพาะเด็กหญิงมีโอกาสน้อยกว่าเด็กชาย จวบจนในสมัยรัชกาลที่ 5 จึงเป็นยุคที่เริ่มมีการศึกษาในระบบ (Formal Education) ขึ้น มีการจัดตั้งโรงเรียนโดยเริ่มจากในวัด มีการทำหนังสือเรียน เช่น มูลบทบรรพกิจ วาณิดกร อักษรประโยค สังโยคพิธาน ไวยากรณ์พิจารณาและพิศาลการันต์ โดยพระยาศรีสุนทรโวหาร นอกจากนั้นเริ่มมีการกำหนดหลักสูตรและกำหนดระยะเวลาในการเรียน ใน พ.ศ. 2414 มีการจัดตั้งโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบและโรงเรียนวัด มหรรณพารามขึ้น พ.ศ. 2430 มีการจัดตั้งกรมศึกษาธิการขึ้น พ.ศ. 2435 ยกฐานะกรมขึ้นเป็นกระทรวงธรรมการ พ.ศ. 2439 (ปรีชญา เวสารัชช์. 2550: 1-2) ในปัจจุบันการจัดการศึกษาพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 แก้ไขเพิ่มเติม(ฉบับที่2) พ.ศ.2545 กล่าวถึงการศึกษามาตราที่ 4 ในพระราชบัญญัตินี้ การศึกษา หมายความว่า กระบวนการเรียนรู้เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคม โดยการถ่ายทอดความรู้ การฝึก การอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์จรรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้อันเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อม สังคม การเรียนรู้และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต นอกจากนี้พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554 ให้ความหมายของศึกษาว่า การเล่าเรียน ฝึกฝน อบรม (พจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน. 2556: 76) นอกจากนี้การศึกษา หมายถึงกิจกรรมต่างๆ ที่จัดขึ้นเพื่อพัฒนาความรู้ ศีลธรรม คุณค่า และความเข้าใจต่างๆ ที่จำเป็นสำหรับชีวิตเพื่อให้ทั้งเด็กและผู้ใหญ่มีความเข้าใจต่อวัฒนธรรมและแนวคิดต่างๆ ที่มีอิทธิพลต่อสังคมของตนเองและชนชาติอื่น ตลอดจนทั้งความเข้าใจต่อกฎต่างๆ ตามธรรมชาติพร้อมทั้งมีทักษะอื่นๆ ที่จำเป็นต่อการเรียนรู้และการสื่อสาร (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักนายกรัฐมนตรี. 2545: 2)

การศึกษาตลอดชีวิต หมายถึง การศึกษาทุกประเภทที่เกิดขึ้นตลอดชีวิตของมนุษย์ตั้งแต่เกิดจนตาย เป็นการศึกษาที่มุ่งพัฒนาบุคคลให้ปรับตัวเข้ากับความเปลี่ยนแปลงในทุกช่วงชีวิตและพัฒนาต่อเนื่องไปเต็มศักยภาพของแต่ละบุคคล การศึกษาตลอดชีวิตรวมการศึกษาทุกรูปแบบทุกวิธีการทั้งการศึกษาในระบบและนอกระบบโรงเรียน รวมทั้งการศึกษาตามอัธยาศัย ซึ่งเป็นการศึกษาจากทุกแหล่งความรู้ในชุมชนและสังคม เกิดขึ้นได้โดยไม่จำกัดเวลาสถานที่ การศึกษาตลอดชีวิตเป็นการศึกษาที่ผสมผสานกลั่นกับการดำเนินชีวิตของบุคคล (สุมาลี สังข์ศรี. 2544: 1) ในแผนการศึกษา ศาสนา ศิลปะและวัฒนธรรมแห่งชาติ พ.ศ.2545-2559 ได้ระบุในวัตถุประสงค์ของแผนเกี่ยวกับการศึกษาตลอดชีวิตว่า เพื่อพัฒนาคนอย่างรอบด้านและสมดุลเพื่อเป็นฐานหลักของการพัฒนา โดยมุ่งหมายให้ทุกคนได้เข้าถึงบริการทางการศึกษาตั้งแต่แรกเกิดจนตลอดชีวิต เพื่อพัฒนาตามความสามารถและโอกาสในการเรียนรู้ด้วยการจัดการศึกษาทุกระดับทุกประเภททั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย โดยอาศัยการเรียนรู้จากบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น องค์กรชุมชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น ซึ่งสนับสนุนหรือจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานอย่างกว้างไกล ครอบคลุมสถานการณ์ของสังคมไทยและสังคมโลก เพื่อให้การศึกษาเป็นยุทธศาสตร์การจัดความยากจนและยุทธศาสตร์ทางปัญญาเพื่อพัฒนาคนได้อย่างเต็มตามศักยภาพตลอดชีวิต (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี. 2545: 8)

ในสภาพสังคมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งด้านเศรษฐกิจ สภาพแวดล้อม ความเป็นอยู่ การเมืองการปกครอง วิทยาการและเทคโนโลยี ดังเช่นในปัจจุบันการศึกษาหรือการเรียนรู้ยิ่งมีความจำเป็นต่อประชาชนมากขึ้น การศึกษาที่บุคคลได้รับในช่วงวัยเรียน หรือการศึกษาในระบบโรงเรียนนั้นเป็นเพียงส่วนหนึ่งที่จะนำมาใช้ได้ แต่ประชาชนยังต้องได้รับการศึกษาหรือความรู้เพิ่มเติมอีกอย่างต่อเนื่อง เพื่อที่จะใช้ในการเผชิญกับความเปลี่ยนแปลงเหล่านี้ได้อย่างเหมาะสมในทุกช่วงของชีวิต การศึกษาในช่วงหลังวันเรียนนี้จะมีรูปแบบที่ไม่เหมือนการเรียนในระบบโรงเรียนแต่จะต้องจัดให้เหมาะสมกับธรรมชาติของผู้ที่พ้นจากวัยเรียนมาแล้ว ซึ่งเรียกว่า การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย การจัดการศึกษาแต่ละรูปแบบเพื่อให้เกิดประโยชน์แก่ประชาชนมากที่สุดนั้น ต้องคำนึงถึงสภาพของสังคมที่อยู่อาศัยด้วย แนวทางในการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับสังคมไทย โดยเนื้อหาจะครอบคลุมประเด็นหลักต่อไปนี้ คือ แนวคิดเบื้องต้นเกี่ยวกับการศึกษาตลอดชีวิต ประเด็นที่พึงพิจารณาในการวิเคราะห์แนวทางการจัดการศึกษาตลอดชีวิตและแนวทางการจัดการศึกษาตลอดชีวิตให้สอดคล้องกับบริบทของสังคมไทย (สุมาลี สังข์ศรี. 2554: 205) และสุนทร สุนันท์ชัย (2556: 15) ได้ให้ความหมายของการศึกษาตลอดชีวิตว่า หมายถึง การจัดกระบวนการให้มีผลต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต ดังนั้น จึงมีลักษณะดังนี้

1. เป็นการดำเนินการตลอดชีวิต
2. เป็นการจัดการที่มีการวางแผน ทำให้ได้รับความรู้ ทักษะ และเจตคติ อันจำเป็นต่อการเปลี่ยนแปลงในชีวิตซึ่งเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา จนในที่สุดทำให้บุคคลได้พัฒนาตนเองอย่างเต็มศักยภาพ

3. เป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากแรงจูงใจของผู้เรียนที่จะเรียนรู้ด้วยตนเอง

4. ใช้แหล่งการเรียนรู้ทุกประเภท ทั้งแบบในระบบ นอกกระบบ และไม่เป็นทางการ หรือตามอัธยาศัย

จากคำนิยามของการจัดการศึกษาที่ให้ไว้โดยนักการศึกษา สรุปได้ว่า แนวทางในการจัดการศึกษาประกอบไปด้วยการศึกษา 3 รูปแบบ คือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย การศึกษาแต่ละรูปแบบมีความหมายตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 (แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2545) (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. 2545: 9-10) ดังนี้

การศึกษาในระบบ เป็นการศึกษาที่กำหนดจุดมุ่งหมาย วิธีการศึกษา หลักสูตร ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผลซึ่งเป็นเงื่อนไขของการสำเร็จการศึกษาที่แน่นอน การศึกษาในระบบของไทยแบ่งเป็น 4 ระดับคือ

1. ระดับปฐมวัยหรืออนุบาล เป็นการจัดการศึกษาแก่เด็กก่อนวัยเรียนและก่อนที่เข้ารับการศึกษาระดับบังคับ การจัดการศึกษาในระดับนี้ช่วยส่งเสริมให้เด็กมีสุขภาพอนามัยดีและจัดสิ่งแวดล้อมให้เด็กมีความพร้อมที่จะเรียนต่อไป ช่วงเวลาเรียนไม่กำหนดไว้แน่นอน การจัดอาจจัดในระบบโรงเรียนเป็นโรงเรียนอนุบาล หรือจัดนอกระบบให้มีลักษณะเป็นศูนย์เด็กปฐมวัยก็ได้

2. ระดับประถมศึกษา การศึกษาในระดับนี้เป็นการศึกษาขั้นพื้นฐานและเป็นสิ่งหนึ่งของการศึกษาระดับบังคับในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 แก้ไขเพิ่มเติม(ฉบับที่2) พ.ศ.2545 หน้า11 ได้ระบุในมาตราที่ 17 ให้มีการศึกษาระดับบังคับจำนวน 9 ปีโดยให้เด็กที่มีอายุย่างเข้าปีที่ 7 เข้าเรียนในสถานศึกษาขั้นพื้นฐานจนอายุย่างเข้าปีที่ 16 เว้นแต่สอบได้ชั้นปีที่ 9 ของการศึกษาระดับบังคับ

3. การศึกษาระดับมัธยมศึกษา เป็นการจัดการศึกษาที่เสริมการศึกษาระดับประถมศึกษาให้มีความรู้ ความสามารถ ความชำนาญในงานอาชีพและคุณธรรมอันพึงประสงค์ เนื้อหาสาระทางด้านมัธยมศึกษาจัดแบ่งเป็น2สายคือ สายสามัญและสายอาชีพ ซึ่งผู้เรียนสามารถเลือกเรียนได้ตามความสนใจและความสามารถของตนเอง

4. อุดมศึกษา เป็นการจัดการศึกษาขั้นสูงระดับมหาวิทยาลัยที่เน้นความรู้ลึกซึ้งและความเชี่ยวชาญในสาขาวิชาต่างๆมีหลักสูตรการเรียนใช้เวลาตั้งแต่4 ปีถึง6 ปี ในระดับปริญญาตรี ผู้ที่ต้องการศึกษาให้เชี่ยวชาญในสาขาวิชาเฉพาะนั้นๆ ต่อไปอีก สามารถเรียนต่อในระดับบัณฑิตศึกษา ทั้งการศึกษาระดับปริญญาโทและปริญญาเอก

สำหรับเยาวชนไทยที่เรียนจบการศึกษาระดับบังคับแล้วสามารถศึกษาต่อตามความสามารถ ความถนัด สติปัญญาและฐานะของตน ผู้ที่ไม่มีโอกาสเรียนต่อเต็มเวลา สามารถหาความรู้เพิ่มเติมได้จากการศึกษานอกกระบบ โดยสมัครเข้าเรียนในโรงเรียนการศึกษาผู้ใหญ่สายสามัญและสายอาชีพได้ หรือเข้ารับการอบรมหลักสูตรระยะสั้นจากโรงเรียนสารพัดช่างและโรงเรียนฝึกฝนอาชีพเคลื่อนที่ นอกจากนี้ยังหาความรู้ด้วยตนเองจากหอสมุดแห่งชาติ หอสมุดประชาชน และแหล่งวิทยาการในชุมชนต่างๆ (จินตนา สุขจันท์. 2556: 26)

การศึกษานอกระบบ เป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบ วิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสำเร็จ การศึกษาโดยเนื้อหาและหลักสูตรจะต้องมีความเหมาะสมกับสภาพปัญหาและความต้องการของ บุคคลแต่ละกลุ่ม

การศึกษาตามอัธยาศัย เป็นการศึกษาที่ให้ผู้เรียน ได้เรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ ศักยภาพ ความพร้อม และโอกาสโดยศึกษาจากบุคคล ประสบการณ์ สังคม สภาพแวดล้อม สื่อหรือ แหล่งความรู้อื่นๆ การศึกษาทั้ง 3 รูปแบบนี้มีความสัมพันธ์กันในชีวิตของบุคคลจะได้รับการศึกษา ทั้ง 3 รูปแบบ ซึ่งเรียกว่าเป็นการศึกษาตลอดชีวิต การศึกษาตลอดชีวิตนั้นเป็นผลรวมของการศึกษา ทุกประเภทที่บุคคลได้รับตั้งแต่เกิดจนตาย

การศึกษาตามอัธยาศัย เป็นการศึกษาที่ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ ตามศักยภาพ ความพร้อมและโอกาส โดยศึกษาจากบุคคล ประสบการณ์ สังคมสภาพแวดล้อม สื่อ หรือแหล่งเรียนรู้อื่นๆ ในชุมชนและสังคม

พินสุตา สิริรังศรี (2551: 53-54) กล่าวว่า จากการศึกษาวิจัยภาพอนาคตการศึกษาไทย ในอีก 10-20 ปีข้างหน้า พบว่าสภาพปัจจุบันและแนวโน้มในอนาคตในด้านต่างๆ ที่ส่งผลกระทบต่อ การศึกษาสรุปได้ดังนี้

1. สังคมโลกในอนาคต สังคมโลกในอนาคตจะเป็นสังคม 3 ลักษณะคือ เป็นสังคมการแข่งขัน สังคมจะเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ และสังคมเศรษฐกิจฐานความรู้ สังคมสิทธิมนุษยชน สังคมจะให้ความสำคัญแก่สิทธิมนุษยชนมากขึ้นมีการบังคับใช้กฎหมายที่เกี่ยวข้องกับเรื่องนี้ชัดเจนมากขึ้น เป็นสังคมพอเพียง เนื่องจากภาวะวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจที่ผ่านมาทำให้สังคมไทยให้ความสำคัญกับปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงเป็นอย่างมาก

2. เศรษฐกิจในอนาคต เศรษฐกิจในอนาคตมีการแข่งขันสูงมาก

3. สถานการณ์สิ่งแวดล้อมและพลังงาน ด้านพลังงานโลกจะยังคงมีเชื้อเพลิงประเภท น้ำมัน และก๊าซธรรมชาติที่จะใช้ได้อีกไม่ถึง 100 ปี

4. ทิศทางของวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี เทคโนโลยีสาขาใหม่ที่เกิดขึ้นได้แก่ เทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร เทคโนโลยีชีวภาพ นานาเทคโนโลยี เทคโนโลยีจะมีผลกระทบต่อการดำรงชีวิต และการเรียนรู้ของประชาชนมากขึ้น

5. การเมืองการปกครอง เกิดการรวมตัวของประเทศต่างๆ และการปกป้องผลประโยชน์ของประเทศตนมากขึ้น

6. ด้านประชากร ประชากรในวัยเรียนจะมีจำนวนลดน้อยลงถึงร้อยละ 25 ในอีก 15 ปี ผู้สูงอายุจะมีจำนวนสูงขึ้น และบางส่วนยังอ่านไม่ออกเขียนไม่ได้ ประชากรจะมีการย้ายถิ่นฐานการทำงานมากขึ้น

ในปัจจุบันประเทศต่างๆ ได้ให้ความสำคัญกับการศึกษาตลอดชีวิตหรือการเรียนรู้ตลอดชีวิต เพราะการศึกษาตลอดชีวิตหรือการเรียนรู้ตลอดชีวิตจะช่วยให้ประชาชนได้รับความรู้ข้อมูลข่าวสารอย่างต่อเนื่องในทุกช่วงอายุ เปรียบเสมือนเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันหรือการสร้างพลังให้กับประชาชน เพื่อให้เผชิญกับสภาพสังคม สิ่งแวดล้อมที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและต่อเนื่องตลอดเวลา กับปนาท บริบูรณ์ (2557: 6-41) ได้กล่าวถึง ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และพิธีกรรมกับการส่งเสริม การศึกษาตลอดชีวิตศิลปวัฒนธรรมไทยเป็นหลักฐานสำคัญอย่างหนึ่งในการศึกษาเรื่องราวต่างๆ เพื่อทำความเข้าใจอดีตและสะท้อนภาพเหตุการณ์ต่างๆ ของสังคมในแต่ละยุคสมัยได้เป็นอย่างดี นอกจากนั้น ศิลปวัฒนธรรมไทย ประเพณี และพิธีกรรมในท้องถิ่นยังช่วยส่งเสริมการศึกษาตลอด ชีวิตให้กับผู้สนใจทั้งการศึกษาในระบบและการศึกษา นอกกระบบ คือ ทำให้ผู้เรียนได้เรียนรู้เรื่องราว ของตนเอง จัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่น และส่งเสริมให้ผู้เรียนรู้จักสภาพแวดล้อมในท้องถิ่น สำหรับ การศึกษาตามอัธยาศัย คือ การใช้หลักฐานข้อเท็จจริงให้เกิดความสนใจใฝ่รู้ นำไปสู่การเรียนรู้ตลอด ชีวิต ชุมชนเห็นพัฒนาการของศิลปะแต่ละยุคสมัย และชุมชนเกิดความตระหนักในการดูแลรักษา ศิลปวัฒนธรรมไทย ประเพณีและพิธีกรรมให้ยั่งยืนตลอดไป

สรุปได้ว่า การศึกษาเป็นกระบวนการเรียนรู้เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคม โดยการถ่ายทอดความรู้ การฝึก การอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์จรรโลง ความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้ขึ้นเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อม สังคม การเรียนรู้ และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต โดยการจัดการศึกษาประกอบด้วย การ จัดการศึกษาในระบบโรงเรียน การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน และการจัดการศึกษาตาม อัธยาศัย โดยการจัดการศึกษาแต่ละระบบมีเป้าหมายเพื่อให้การศึกษา โดยมีกลุ่มเป้าหมาย รูปแบบ และวิธีการที่แตกต่างกันไป

วัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษา

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 (กระทรวงศึกษาธิการ. 2545: 3-5) ได้ กล่าวถึง ความหมาย ความจำเป็น และวัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษา ไว้ว่า การจัดการศึกษาเป็น กระบวนการที่มีองค์ประกอบหลายประการ เพื่อนำไปสู่เป้าหมายที่พึงปรารถนาในการพัฒนา คุณภาพมนุษย์ การจัดการศึกษาจึงเป็นความจำเป็นที่ทุกประเทศต้องดำเนินการ เพื่อยกระดับ คุณภาพประชากรและเพิ่มขีดความสามารถของประเทศในการแข่งขันระหว่างประเทศ การจัดการ ศึกษาเป็นกระบวนการอย่างเป็นระบบ โดยมีเป้าหมายชัดเจน คือการพัฒนาคุณภาพมนุษย์ทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านร่างกาย จิตใจ สติปัญญา คุณธรรม ค่านิยม ความคิด การประพฤติปฏิบัติ โดย คาดหวังว่า คนที่มีคุณภาพนี้จะทำให้สังคมมีความมั่นคง สงบสุข เจริญก้าวหน้าทันโลก แข่งขันกับ สังคมอื่นในเวทีระหว่างประเทศได้ คนในสังคมมีความสุข มีความสามารถประกอบอาชีพการงาน อย่างมีประสิทธิภาพ และอยู่ร่วมกันได้อย่างสมานฉันท์ การจัดการศึกษามีหลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็น การจัดการศึกษาในสถานศึกษา นอกสถานศึกษา ตามอัธยาศัย ย่อมขึ้นกับความเหมาะสม

สำหรับกลุ่มเป้าหมายแต่ละกลุ่มที่แตกต่างกันไป เนื่องจากการจัดการศึกษาเป็นกระบวนการที่เป็นระบบ ดังนั้นการจัดการศึกษาจึงจำเป็นต้องดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง มีบุคคลและหน่วยงานที่รับผิดชอบเข้าร่วมดำเนินการ มีรูปแบบ ขั้นตอน กติกาและวิธีการดำเนินการ มีทรัพยากรต่างๆ สนับสนุน และต้องมีกระบวนการประเมินผลการจัดการศึกษาที่เที่ยงตรงและเชื่อถือได้ด้วย ทั้งนี้ ผลผลิตของการจัดการศึกษาได้แก่ผู้ที่ได้รับการศึกษา ส่วนผลลัพธ์หรือผลสะท้อนสุดท้ายคือการมีพลเมืองที่มีคุณภาพ และสังคมมีสภาพที่พึงประสงค์ ในขณะที่การจัดการศึกษามุ่งเป้าหมายระยะยาวสำหรับการพัฒนาของแต่ละบุคคล และการพัฒนาสังคม ปรัชญา เวสารัชช์ (2550: 3-5) ได้สรุปวัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษา ดังนี้

1. ให้บริการทางการศึกษาที่สอดคล้องกับความต้องการในการดำรงชีวิตและการประกอบอาชีพ โดยถ่ายทอดหรือปลูกฝังเนื้อหาความรู้ความเข้าใจที่เหมาะสม เพื่อให้ผู้ได้รับการศึกษาวางตัวได้เหมาะสมในสังคม และมีความสามารถประกอบอาชีพตามความถนัด ความสนใจ หรือตามโอกาสของแต่ละคนได้ สถานศึกษาส่วนใหญ่ที่เรียกว่า โรงเรียน มหาวิทยาลัย ศูนย์การเรียนรู้ สถานศึกษาปฐมวัย ทำหน้าที่เป็นผู้ให้บริการทางการศึกษา

2. เตรียมเด็กก่อนวัยเรียนให้มีความพร้อมในการเรียนรู้ และจัดให้เด็กในวัยเรียนได้รับการศึกษาเพื่อการเรียนรู้และการพัฒนาตนเองต่อเนื่อง โดยส่งเสริมเกื้อหนุนให้เด็กก่อนวัยเรียนขั้นพื้นฐานได้มีพัฒนาการทั้งทางร่างกาย เชื้อพันธุ์ปัญญา ความสนใจ ที่เหมาะสม มีความพร้อมในการศึกษาระดับสูงขึ้นไป การจัดการส่วนนี้ โดยทั่วไปเป็นความร่วมมือระหว่างพ่อแม่ผู้ปกครอง สถานพัฒนาเด็กปฐมวัย ศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก เป็นต้น ส่วนเด็กในวัยเรียนทุกระดับจะได้รับการศึกษาเพื่อเป็นประโยชน์สำหรับการเตรียมตัวระดับพื้นฐาน และเพื่อมีความรู้ความสามารถในการประกอบอาชีพการงานต่อไป

3. ให้โอกาสทางการศึกษา โดยเข้าถึงผู้รับบริการที่ไม่สามารถเข้ารับการศึกษามาก่อนที่มีอยู่หลากหลาย การจัดการศึกษาลักษณะนี้มุ่งไปที่ผู้ด้อยโอกาสต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นผู้ที่มิใช่ฐานะยากจน ผู้ที่พลาดโอกาสได้รับการศึกษาในบางช่วงของชีวิต ผู้ที่มีปัญหาทางร่างกาย จิตใจ หรือสติปัญญา การจัดการศึกษาเช่นนี้มักดำเนินการโดยสถานศึกษาเฉพาะด้าน เช่น โรงเรียนสอนคนตาบอด โรงเรียนศึกษาสงเคราะห์หรือโดยวิธีการอื่นนอกกรอบและตามอริยาถัย เช่น ศูนย์การเรียนรู้ การศึกษาในระบบทางไกล เป็นต้น

4. ตอบสนองความต้องการทางการศึกษาระดับสูงในเชิงคุณภาพ วัตถุประสงค์นี้มุ่งส่งเสริมให้ประชาชนมีโอกาสได้พัฒนาความรู้ความสามารถเฉพาะด้าน เพื่อประโยชน์ในการประกอบอาชีพซึ่งอาจดำเนินการโดยสถาบันอุดมศึกษาที่เน้นการวิเคราะห์วิจัยระดับสูง มุ่งคิดค้นเนื้อหาสาระที่แปลกใหม่จากเดิม นอกจากนี้ยังรวมถึงการฝึกอบรมเฉพาะทาง เช่น ด้านการเกษตร การอุตสาหกรรม วิทยาศาสตร์สุขภาพ เป็นต้น มักดำเนินการในรูปแบบการประชุมสัมมนา การฝึกอบรม การดูงาน การฝึกปฏิบัติเฉพาะ

5. พัฒนาศักยภาพของแต่ละบุคคลให้เต็มตามความสามารถ และตอบสนองวิสัยทัศน์ในการพัฒนาประเทศ วัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษาข้อนี้เน้นการพัฒนามนุษย์ในลักษณะบูรณาการคือให้มีความสมบูรณ์ครบถ้วนทุกด้าน ทั้งทางร่างกาย สติปัญญา คุณธรรม ความคิด ความสำนึก ความรับผิดชอบ ซึ่งตามปกติควรเป็นหน้าที่ของสถานศึกษา แต่หากสถานศึกษาไม่สามารถดูแลให้ครบถ้วนได้ ก็ต้องจัดส่วนเสริมเติมในลักษณะการฝึกอบรมเฉพาะ การแทรกในกิจกรรมการเรียนการสอนปกติ หรือการใช้สื่อต่างๆ ช่วยเสริม วัตถุประสงค์ส่วนนี้ยังรวมไปถึงการพัฒนาทักษะและคุณภาพของผู้ที่ทำงานแล้วหรือผู้ที่ผ่านการศึกษามาก่อนการปกติ ให้สามารถติดตามความรู้ใหม่ๆ และวิทยาการที่มีการเปลี่ยนแปลงได้อย่างต่อเนื่อง

ความมุ่งหมายของการจัดการศึกษา

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ได้กำหนดรายละเอียดเกี่ยวกับการจัดการศึกษาไว้ใน มาตรา 6 ของกฎหมายระบุว่า “การจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิตสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข” (กระทรวงศึกษาธิการ. 2545: 5) ซึ่งปรัชญา เวสารัชช์ (2550: 17-18) ได้กล่าวถึงเป้าหมายของการจัดการศึกษาจึงอยู่ที่คนไทยโดยทั่วไป ซึ่งต้องได้รับการพัฒนาให้เป็นคนดี มีประโยชน์ มีความครบถ้วนทุกด้าน คือ

1. ทางกาย คือมีสุขภาพดี สมบูรณ์ แข็งแรง หมายความว่าจัดการศึกษาต้องครอบคลุมถึงกิจกรรมที่ส่งเสริมสุขภาพอนามัย เช่น ส่งเสริมการออกกำลังกาย ส่งเสริมกีฬา ส่งเสริมความรู้ด้านโภชนาการ รวมทั้งจัดสภาพแวดล้อมของสถานศึกษาที่เอื้อต่อสุขลักษณะ ปลอดภัยจากภาวะมลพิษ ปลอดภัยจากยาเสพติด และปลอดภัยจากภัยทั้งหลายที่อาจกระทบกระเทือนต่อสุขภาพอนามัยของผู้เรียน ไม่ว่าจะเป็นภัยจากมนุษย์ หรือธรรมชาติ นอกเหนือจากหน้าที่ในการส่งเสริมสุขภาพอนามัยแล้ว ผู้รับผิดชอบในการจัดการศึกษาต้องคาดการณ์และเตรียมการป้องกันไว้ล่วงหน้าเพื่อผ่อนคลายเป็นกรณีฉุกเฉินได้ทันการณ์

2. ทางจิตใจ คือมีจิตใจที่อดทนเข้มแข็ง สามารถเผชิญกับปัญหาหลากหลายที่เกิดขึ้นได้อย่างมีสติ มีความรับผิดชอบ มีระเบียบวินัยในตัวเอง สามารถอดทนอดกลั้นต่อแรงกดดันต่างๆ

3. ทางสติปัญญา คือการใช้ความคิดและเหตุผล

4. ความรู้ คือการมุ่งให้ผู้เรียนได้รับความรู้ที่เหมาะสมกับสภาพความต้องการของสังคมปัจจุบันได้แก่ความรู้เกี่ยวกับตนเองและความสัมพันธ์ของตนเองกับสังคม ความรู้และทักษะด้านภาษา คณิตศาสตร์ความรู้ด้านวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ความรู้ความเข้าใจและประสบการณ์เรื่อง การจัดการ การบำรุงรักษาและการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมอย่างสมดุล ความรู้เกี่ยวกับศาสนา ศิลปะวัฒนธรรม การกีฬา กฎมณียาไทย การประยุกต์กฎมณียาไทย ความรู้และทักษะในการประกอบอาชีพและการดำรงชีวิตอย่างมีความสุข

5. คุณธรรมและจริยธรรม แสดงออกในรูปของพฤติกรรมที่พึงประสงค์ รักชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ มีความละเอียดต่อการประพฤตินในทางเสื่อมเสียหรือก่อให้เกิดผลเสียหายต่อผู้อื่น และสังคม

6. มีวัฒนธรรมในการดำรงชีวิต รักวัฒนธรรมไทย มีเอกลักษณ์ไทย มีมรรยาทและการวางตนในสังคม รู้จักประมาณตนเอง

7. อยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข ผู้ได้รับการศึกษาจะเป็นสมาชิกที่ดีของสังคม มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ต่อผู้อื่น ประณีประนอม มีความเมตตากรุณา มีสัมพันธที่ดีต่อผู้อื่น และดำเนินบทบาทของตนเองได้อย่างเหมาะสมคุณลักษณะที่กล่าวข้างต้น อันเป็นเป้าหมายของการจัดการศึกษา เริ่มตั้งแต่ผู้เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาซึ่งจะเป็นผู้ปลูกฝังถ่ายทอดอบรม หมายความว่าครู ผู้บริหาร และบุคลากรทางการศึกษาต้องเป็นตัวอย่างที่ดี คือรักษาหรือพัฒนาคุณลักษณะที่ดีไว้เป็นแบบอย่างคุณลักษณะที่ดีอันเป็นที่พึงประสงค์นี้ถือเป็นมาตรฐานหรือดัชนีชี้วัดครู ผู้บริหาร การศึกษาและบุคลากรทางการศึกษา โดยผู้นำชุมชน และประชาชนต้องช่วยกันส่งเสริมสนับสนุน ยกย่องและตั้งความคาดหวังให้แม่แบบสำหรับลูกหลานตนให้สอดคล้องกับมาตรฐานคุณลักษณะดังกล่าว เพราะหากแม่แบบไม่ดี เยาวชนก็จะยึดถือเป็นแบบอย่างการประพฤติปฏิบัติของพวกเขาตามไปด้วย

เป้าหมายของการจัดการศึกษา

เป้าหมายของการจัดการศึกษาในภาพรวมคือสมาชิกทุกคนในสังคม แต่เนื่องจากมวลชนเหล่านี้มีจำนวนมากมากเกินไปจะมองคร่าวๆได้สามารถจัดการศึกษาให้ครบถ้วนครอบคลุมได้ จึงต้องมีการแบ่งกลุ่มประเภทของเป้าหมายออกตามความเหมาะสมในการจัด เช่น แบ่งตามอายุ แบ่งตามสาระเนื้อหา แบ่งตามลักษณะของบุคคล เป็นต้น เป้าหมายของการจัดการศึกษาอาจแบ่งเป็นกลุ่มต่างๆ ดังนี้ (ปรัชญา เวสารัชช. 2550: 19)

1. เด็กก่อนวัยเรียน เมื่อทารกคลอดออกจากครรภ์ พ่อแม่ ผู้ปกครอง ปู่ย่าตายาย ญาติ หรือคนเลี้ยงดูเป็นกลุ่มบุคคลเริ่มแรกที่ทำหน้าที่ดูแลเลี้ยงดู และขณะเดียวกันก็ให้การศึกษาอบรมด้วย การให้การศึกษาลักษณะนี้ โดยทั่วไปยังไม่เป็นระบบ แต่เป็นธรรมชาติ จึงยังไม่ถือว่าเป็นการจัดการศึกษาเมื่อทารกเติบโตขึ้นพอช่วยตนเองได้แล้ว พ่อแม่ซึ่งต้องมีภาระประกอบอาชีพเพื่อหาเลี้ยงลูก ไม่อาจดูแลบุตรได้ ก็ปล่อยให้ให้อยู่ในการดูแลของบุคคลอื่น เช่น บุคคลในกลุ่มเครือญาติ หรือมีฉะนั้นก็ต้องจ้างคนดูแลทางเลือกอีกประการหนึ่งคือการส่งบุตรหลานเข้ารับการอบรมศึกษาในศูนย์การเรียนปฐมวัย ศูนย์รับเลี้ยงเด็กหรือศูนย์พัฒนาเด็กเล็ก ซึ่งถือเป็นสถานศึกษาเบื้องต้นที่มีการจัดการศึกษา โดยมีผู้ดูแลที่ได้รับการศึกษาอบรมมาพอสมควรเป็นผู้ดูแลเมื่ออายุถึงวัยประมาณสามขวบ สถานศึกษาสำหรับเด็กกลุ่มนี้มีการจัดการศึกษาที่เป็นระบบและมีรูปแบบมากขึ้น ซึ่งการจัดการกิจกรรมสำหรับเด็กวัยนี้เป็นการจัดกิจกรรมในลักษณะการเตรียมความพร้อมเพื่อส่งเสริมพัฒนาการทั้ง 4 ด้าน คือ ด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา ได้แก่ กิจกรรมการเคลื่อนไหวตามจังหวะ กิจกรรมสร้างสรรค์ กิจกรรมกลางแจ้ง กิจกรรมเสริมประสบการณ์ กิจกรรมเกมการศึกษา เป็นต้น

2. บุคคลในวัยเรียน ผู้ที่อยู่ในวัยเรียนโดยทั่วไปหมายถึง ผู้ซึ่งรัฐกำหนดให้ผู้ปกครองต้องนำไปเข้าเรียน คืออยู่ในข่ายการศึกษาภาคบังคับ โดยแต่ละประเทศกำหนดอายุไว้แตกต่างกันไปตามที่เห็นว่าเหมาะสมสำหรับประเทศไทยกำหนดให้การศึกษาในระดับประถมถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่สามเป็นการศึกษาภาคบังคับและหากผู้ปกครองมีความพร้อมก็ส่งเสริมให้บุตรหลานของตนได้เรียนต่อสูงขึ้นไปอีกตามกำลังความสามารถระดับการศึกษาของกลุ่มเป้าหมายเหล่านี้อาจแบ่งได้หลายระดับ ได้แก่

2.1 การศึกษาขั้นพื้นฐาน โดยทั่วไป เป็นการจัดการศึกษาสำหรับบุคคลในวัยเรียนในระบบการเรียนในโรงเรียน ในครอบครัว หรือในสถานศึกษารูปแบบอื่น ในประเทศไทย การศึกษาขั้นพื้นฐานไล่เรียงกันไปตั้งแต่ระดับประถมศึกษา (ชั้นประถมปีที่หนึ่งถึงชั้นประถมปีที่หก) ไปจนจบชั้นมัธยมศึกษา (ชั้นมัธยมศึกษาปีที่หนึ่งถึงชั้นมัธยมศึกษาปีที่หก) การศึกษาขั้นพื้นฐานนั้นมักใช้เวลาประมาณสิบสองปีเป็นส่วนใหญ่ ในช่วงปลายของการศึกษาระดับนี้เยาวชนที่สนใจศึกษาสายอาชีพแทนที่จะศึกษาสายสามัญ ก็อาจเลือกเข้าเรียนในสถานศึกษาสายอาชีพ ซึ่งได้แก่ โรงเรียนอาชีวศึกษาระดับต้นต่างๆ ได้ในสถานศึกษาขั้นพื้นฐาน

2.2 การศึกษาระดับอุดมศึกษา เมื่อสำเร็จการศึกษาขั้นพื้นฐาน ผู้เรียนที่มุ่งศึกษาต่อก็อาจเข้าศึกษาในสถาบันอุดมศึกษา (ซึ่งรวมสถาบันอุดมศึกษาสายอาชีพต่ำกว่าปริญญาด้วย) ในกรณีที่ศึกษาระดับปริญญา ก็อาจศึกษาต่อเนื่องไปตั้งแต่ระดับปริญญาตรี โท เอก หรือศึกษาเฉพาะด้านหลังจากสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรี โท เอก

3. ผู้ด้อยโอกาส หรือบุคคลลักษณะพิเศษ กลุ่มเป้าหมายนี้เป็นคนกลุ่มพิเศษที่มีลักษณะเฉพาะแตกต่างไปจากบุคคลปกติทั่วไป สิ่งที่ทำให้แตกต่างนั้นอาจเกิดจากฐานะทางเศรษฐกิจ คือคนจนที่ด้อยโอกาสในการเล่าเรียนตามปกติ เช่น เด็กที่ผู้ปกครองไม่ส่งเสริมให้ศึกษาเล่าเรียน เด็กไร้ผู้อุปการะ หรือความแตกต่างอาจเกิดจากลักษณะทางร่างกายจิตใจและสมอง เช่น เด็กพิการ เด็กปัญญาอ่อน เด็กที่มีปัญหาทางจิตใจและอารมณ์ เด็กอัจฉริยะ เป็นต้น ผู้ด้อยโอกาสหรือบุคคลลักษณะพิเศษเฉพาะเหล่านี้จำเป็นต้องได้รับการดูแลเป็นพิเศษเพื่อให้มีโอกาสได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพเช่นเดียวกับเด็กอื่น แต่การจัดการศึกษาสำหรับกลุ่มเป้าหมายนี้จำเป็นต้องจัดให้ตามรูปแบบที่เหมาะสมกับลักษณะและความจำเป็นสำหรับกลุ่มด้วย โดยอาจต้องมีครูที่ได้รับการอบรมมาเป็นการเฉพาะ ในกรณีที่ผู้ด้อยโอกาสร่วมเรียนในชั้นเรียนปกติ ครูจำเป็นต้องให้ความสนใจผู้เรียนกลุ่มนี้เป็นพิเศษ โดยเฉพาะอย่างยิ่งต้องใช้ความอดทน ความเมตตา ความเข้าใจ และความละเอียดละไมในการปฏิบัติต่อพวกเขา สำหรับผู้บริหารที่จัดการศึกษาสำหรับผู้ด้อยโอกาสต้องมีความเข้าใจ มีทักษะ และได้รับการอบรมมาโดยเฉพาะอย่างพอเพียงในการปฏิบัติหน้าที่ของตน

4. ผู้มีงานทำ ผู้ที่ประกอบอาชีพการงานแล้วเป็นกลุ่มเป้าหมายอีกกลุ่มหนึ่ง บุคคลเหล่านี้ได้รับการศึกษามาแตกต่างกันไป และมุ่งศึกษาเพิ่มเติมโดยมีเหตุผลต่างกันไป ส่วนหนึ่งเข้าศึกษาระดับสูงขึ้นในสถาบันการศึกษาปกติหรือเข้ารับการศึกษาดำเนินโครงการพิเศษ (เช่น โครงการศึกษาเฉพาะที่มีผู้จัดบริการให้ในสถานที่ทำงาน โครงการศึกษาอบรมเฉพาะด้าน เป็นต้น) นอกจากนี้หน่วยงานทางการศึกษาอาจจัดการศึกษานอกระบบและตามอัธยาศัยในรูปแบบต่างๆ กัน เช่น

การศึกษาสัญจรที่ผู้สอนตระเวนให้ความรู้การศึกษาผ่านสื่อโทรคมนาคม การศึกษาโดยเอกสารหรือสื่อการเรียนรู้ด้วยตนเองต่างๆ การจัดการศึกษาเช่นนี้ อาจมีการรับรองวุฒิให้หรืออาจไม่เทียบวุฒิต่างเป็นทางการก็ได้ การจัดการอบรมสำหรับผู้มีงานทำนั้น รวมถึงครูซึ่งต้องมีการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องด้วย ครูจึงควรสนใจติดตามรับการอบรมตามหลักสูตรต่างๆ ที่จะช่วยส่งเสริมความรู้ความสามารถในการประกอบอาชีพของตนกลุ่มเป้าหมายนี้ นับวันจะยิ่งมีความสำคัญมากขึ้น เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงวิทยาการและเทคโนโลยีต่างๆ เกิดขึ้นรวดเร็ว จึงจำเป็นที่ผู้ทำงานแล้วควรได้รับสาระเนื้อหาใหม่ๆ เพื่อยกระดับความรู้ความสามารถในการประกอบอาชีพของตนตลอดเวลา

5. ประชาชนทั่วไป ประชาชนโดยทั่วไปถือเป็นกลุ่มเป้าหมายสำคัญของการจัดการศึกษาด้วย ทั้งนี้เพื่อให้สมาชิกของสังคมได้มีโอกาสเรียนรู้สิ่งแปลกใหม่ที่เป็นประโยชน์สำหรับการเป็นพลเมืองที่ดีและการเพิ่มพูนความคิดความอ่านของตนอย่างต่อเนื่อง การจัดการศึกษาลักษณะนี้ถือเป็นส่วนเสริมจากการที่ประชาชนได้เรียนรู้จากสื่อมวลชน จากกลุ่มคนใกล้ชิด การจัดการศึกษาเพื่อปวงชนอาจทำได้ผ่านสื่อต่างๆ ได้หลากหลาย แต่ย่อมเป็นไปเพื่อการพัฒนาคุณภาพของประชากรให้รู้เท่าทันสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงไป และปรับตัวเองกับความเปลี่ยนแปลงได้อย่างเหมาะสม การจัดการศึกษาสำหรับกลุ่มเป้าหมายกลุ่มนี้มักเป็นการจัดการศึกษาเสริมในรูปการศึกษาตามอัธยาศัยเป็นหลักเนื่องจากเป้าหมายของการศึกษามีหลากหลาย ผู้นำชุมชนและท้องถิ่นพึงมีบทบาทในการสำรวจกลุ่มเป้าหมาย กำหนดวัตถุประสงค์ในการจัดการศึกษาสำหรับกลุ่มเป้าหมาย และร่วมสนับสนุนให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องสามารถจัดบริการการศึกษาแก่กลุ่มเป้าหมายให้ครบถ้วนและเกิดประโยชน์ได้จริง

สรุปได้ว่า ความมุ่งหมายของการจัดการศึกษานั้น เป็นการจัดการศึกษาต้องเป็นไปเพื่อพัฒนาคนไทยให้เป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์ทั้งร่างกาย จิตใจ สติปัญญา ความรู้และคุณธรรม มีจริยธรรมและวัฒนธรรมในการดำรงชีวิตสามารถอยู่ร่วมกับผู้อื่นได้อย่างมีความสุข โดยเป้าหมายของการจัดการศึกษาในภาพรวมคือสมาชิกทุกคนในสังคม ซึ่งประกอบด้วยเด็กก่อนวัยเรียน เด็กในวัยเรียน ผู้ด้อยโอกาส ผู้มีงานทำ และประชาชนทั่วไป

องค์ประกอบของการจัดการศึกษา

ปรัชญา เวสารัชช (2550: 20-21) ได้กล่าวถึงองค์ประกอบสำคัญของการจัดการศึกษามี 8 องค์ประกอบ ได้แก่

1. สาระเนื้อหาในการศึกษา ในกรณีที่มีการจัดการศึกษาอย่างเป็นระบบ ผู้จัดการศึกษามักจัดทำหลักสูตรเป็นตัวกำหนดเนื้อหาสาระ หลักสูตรเหล่านี้อาจเป็นหลักสูตรกลางที่ใช้สำหรับการศึกษาแต่ละระดับ แต่ขณะเดียวกันก็ควรเปิดโอกาสให้สถานศึกษาแต่ละแห่งสามารถจัดเนื้อหาสาระที่เหมาะสมกับท้องถิ่นได้ด้วย เนื้อหาสาระในการศึกษานั้นควรทันสมัย ทันต่อเหตุการณ์เหมาะสมกับความต้องการของผู้เรียนและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษา ทั้งนี้ครูต้องทบทวนเนื้อหาสาระที่ตนสอนเพื่อปรับแก้ไขให้ถูกต้องทันสมัย และให้ข้อมูลที่ถูกต้องแก่ผู้เรียน หากเห็นว่าเนื้อหาผิดพลาดหรือล้าสมัย ควรแจ้งผู้บริหารให้ทราบ

2. ครู ผู้สอน หรือผู้ให้การเรียนรู้ ผู้ถ่ายทอดเนื้อหาสาระได้แก่ครูและอาจารย์ ซึ่งถือเป็นผู้ประกอบวิชาชีพชั้นสูง บุคคลเหล่านี้ต้องได้รับการศึกษาอบรมมาทั้งในด้านเนื้อหาและวิธีการถ่ายทอด เพื่อให้สามารถถ่ายทอดความรู้และสาระวิชาที่เป็นประโยชน์ต่อผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ เงื่อนไขสำคัญประการหนึ่งสำหรับครูและอาจารย์คือต้องมีความตื่นตัวอยู่เสมอในการติดตามเรียนรู้เนื้อหาวิชาการวิชาชีพใหม่ๆ และวิทยาการด้านการเรียนการสอน ตลอดเวลา บางกรณีต้องมีการศึกษาค้นคว้าวิจัยเพื่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ๆ ด้วย อนึ่ง ครูและอาจารย์ต้องพัฒนาความสามารถในการประยุกต์สาระเนื้อหาและองค์ความรู้ใหม่ให้เหมาะสมกับผู้เรียนแต่ละกลุ่ม

3. สื่อและอุปกรณ์สำหรับการศึกษา สื่อและอุปกรณ์ต่างๆ เช่น อาคาร สถานที่ โต๊ะ เก้าอี้ กระดานเขียน หนังสือ แบบเรียน สมุด ดินสอ ตลอดจนอุปกรณ์ที่ทันสมัยที่มีราคาแพงทั้งหลาย เช่น อุปกรณ์ในห้องปฏิบัติการทางวิทยาศาสตร์ เครื่องคอมพิวเตอร์ เหล่านี้ สื่อและอุปกรณ์เหล่านี้เป็นส่วนประกอบที่จำเป็นสำหรับการจัดการศึกษา ครูและผู้บริหารสถานศึกษาจึงมีหน้าที่รับผิดชอบดูแลให้สิ่งเหล่านี้มีอย่างเพียงพอ อยู่ในสภาพใช้งานได้ และใช้สื่อเหล่านี้เป็นส่วนช่วยให้เกิดการถ่ายทอดเนื้อหาความรู้ได้อย่างเหมาะสมและมีประสิทธิภาพ ครูที่มีคุณภาพต้องสามารถผลิตและพัฒนาสื่อและอุปกรณ์การศึกษาสำหรับการสอนของตนด้วย

4. รูปแบบวิธีการเรียนการสอน การศึกษายุคใหม่นั้นมีความแตกต่างไปจากการศึกษายุคก่อนซึ่งเน้นที่ตัวครู ระบบการศึกษายุคใหม่เน้นความสำคัญที่ตัวผู้เรียน ดังนั้น รูปแบบวิธีการเรียนการสอนใหม่จึงแตกต่างไปจากเดิม จึงเกิดคำว่า “ปฏิรูปการเรียนรู้” ซึ่งนำไปสู่กระบวนการเรียนการสอนที่หลากหลาย เช่นการระดมความคิด การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน การนำชมนอกสถานที่ เรียน การใช้อุปกรณ์เครื่องมือประกอบ รูปแบบวิธีการเรียนการสอนใหม่ๆ นี้ ผู้สอนพึงระมัดระวังเลือกใช้ให้เหมาะสมกับกลุ่มผู้เรียนแต่ละกลุ่ม และจำเป็นต้องใช้ความคิดสร้างสรรค์ประกอบกับการทำความเข้าใจธรรมชาติการเรียนรู้ของผู้เรียนของตน

5. ผู้บริหารและบุคลากรที่ทำหน้าที่สนับสนุนการศึกษา ในการจัดการศึกษา ยังมีผู้ที่รับผิดชอบที่อาจไม่ได้เป็นผู้ถ่ายทอดโดยตรงอีกหลากหลาย ได้แก่ ผู้บริหารซึ่งมีหน้าที่จัดการศึกษา ที่ตนรับผิดชอบให้เป็นไปโดยเรียบร้อย นำไปสู่เป้าหมายที่ต้องการ และยังจำเป็นต้องมีบุคลากรทางการศึกษาอื่นร่วมด้วย เช่นเจ้าหน้าที่ธุรการ งานทะเบียน งานโภชนาการและสุขอนามัย รวมทั้งฝ่ายสนับสนุนอื่นๆ

6. เงินทุนสนับสนุน การจัดการศึกษาเป็นเรื่องของการลงทุน ซึ่งผู้ลงทุนอาจเป็นรัฐบาลในฐานะผู้รับผิดชอบการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ ผู้ปกครอง ผู้เรียน ชุมชน เป็นต้น เงินทุนเหล่านี้เป็นองค์ประกอบสำคัญที่ช่วยให้การจัดการศึกษาเกิดผลตามเป้าหมาย

7. สถานที่ศึกษาและบรรยากาศแวดล้อม การจัดการศึกษาในระบบที่ยังต้องอาศัยชั้นเรียนยังเป็นสิ่งจำเป็น ดังนั้นอาคารสถานที่ ห้องเรียน และบรรยากาศแวดล้อมที่ใช้ในการจัดการศึกษาจึงเป็นส่วนที่ขาดไม่ได้ ถึงแม้จะมีการจัดการศึกษาโดยใช้สื่อทางไกลก็ตาม ก็ยังต้องมีสถานที่สำหรับการบริหารจัดการ การผลิตและถ่ายทอดสื่อ หรือการทำงานของบุคลากรที่เกี่ยวข้อง ในกรณีที่ยังต้องใช้อาคารเป็นสถานที่สำหรับจัดการเรียนการสอน สิ่งที่ผู้บริหารและผู้จัดการศึกษา

ต้องสนใจดูแลคือความเพียงพอ เหมาะสม ปลอดภัยและการมีบรรยากาศแวดล้อมที่เอื้อการเรียนรู้ ส่วนครูก็ต้องรับผิดชอบในการจัดบรรยากาศในชั้นเรียนให้เหมาะสม หากจำเป็นต้องใช้งบประมาณปรับปรุงก็ควรแจ้งผู้บริหารให้ช่วยดำเนินการ

8. ผู้เรียน ผู้เรียนหรือผู้ศึกษาถือเป็นองค์ประกอบที่จำเป็นที่สุดของการจัดการศึกษา เพราะผู้เรียนคือผู้รับการศึกษา และเป็นเป้าหมายหลักของการจัดการศึกษา การปรับเปลี่ยนความรู้ และพฤติกรรมของผู้เรียนเป็นดัชนีชี้วัดผลสัมฤทธิ์ของการจัดการศึกษา การจัดการศึกษาจึงครอบคลุมขั้นตอนที่เกี่ยวกับการเรียนรู้ของผู้เรียน ตั้งแต่การเตรียมความพร้อมสำหรับการเรียนรู้ การให้การศึกษาอบรม การประเมิน และการส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ต่อเนื่อง ด้วยเหตุนี้เป้าหมายการจัดการศึกษาในภาพรวมจึงมิได้จำกัดวงแคบเฉพาะในสถานที่ แต่มุ่งที่ตัวผู้เรียนเป็นสำคัญ โดยมีปรัชญาพื้นฐานสำคัญคือ “ทุกคนต้องเป็นส่วนสำคัญของการจัดการศึกษา และการศึกษาต้องจัดสำหรับคนทุกคน”

หลักการในการจัดการศึกษา

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 ได้กำหนดหลักการการศึกษาไว้ และใช้หลักการดังกล่าวเป็นตัวกำหนดสาระเนื้อหาของกฎหมายว่าด้วยการศึกษาหลักสำคัญในการจัดการศึกษา ตามมาตรา 8 (กระทรวงศึกษาธิการ. 2545: 5-6) กำหนดไว้ 3 ประการ คือการศึกษาตลอดชีวิต การมีส่วนร่วม และการพัฒนาต่อเนื่อง ดังนี้

1. การศึกษาตลอดชีวิต ถือว่าการจัดการศึกษานั้นเป็นการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับประชาชนหลักการคือคนทุกคนต้องได้รับการศึกษาอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต การศึกษานี้ต้องครอบคลุมทุกด้าน มิใช่เฉพาะชีวิตการทำงานเท่านั้น เพราะไม่เพียงบุคคลต้องพัฒนาตนเองและความสามารถในการประกอบอาชีพของตน คนแต่ละคนต้องมีส่วนร่วมรับผิดชอบในการพัฒนาชุมชนและประเทศโดยรวม ทั้งด้านเศรษฐกิจ ชีวิตความเป็นอยู่ ความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและวัฒนธรรมด้วย ทั้งนี้ เพราะสังคม เศรษฐกิจสภาพแวดล้อม และพัฒนาการทางเทคโนโลยีเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว จึงจำเป็นต้องศึกษาความเป็นไปรอบตัวเพื่อให้อาจสามารถรองรับการเปลี่ยนแปลงได้อย่างเหมาะสม

2. การมีส่วนร่วม สังคมต้องมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา การมีส่วนร่วมนั้นแสดงออกได้หลายลักษณะ เช่น ร่วมเป็นกรรมการ ร่วมแสดงความคิดเห็น ร่วมสนับสนุนกิจกรรมทางการศึกษา ร่วมสนับสนุนทรัพยากร ร่วมติดตามประเมิน ส่งเสริมให้กำลังใจและปกป้องผู้ปฏิบัติงานที่มุ่งประโยชน์ต่อส่วนรวม หลักการนี้ถือว่าอนาคตของประเทศและความเจริญรุ่งเรืองของสังคมไทยเป็นความรับผิดชอบของคนไทยทุกคนมิใช่ถูกจำกัดโดยตรงในการจัดการศึกษา ดังนั้นจึงเป็นทั้งสิทธิและหน้าที่ของคนไทยทุกคนที่จะเข้ามีส่วนร่วมในลักษณะต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเข้ามีส่วนร่วมอย่างสร้างสรรค์ เพื่อแก้ไขปัญหา อุปสรรคของการจัดการศึกษา ช่วยส่งเสริมสนับสนุนให้เกิดการพัฒนาและช่วยดูแลการจัดการศึกษาเป็นไปอย่างถูกต้องตามทำนองคลองธรรม

3. การพัฒนาต่อเนื่อง การศึกษาเป็นเรื่องที่ต้องปรับเปลี่ยนตลอดเวลาให้ทันกับความรู้ที่ก้าวหน้าไปไม่หยุดยั้งดังนั้นการจัดการศึกษาต้องให้ความสำคัญกับการพัฒนาสาระและกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง การพัฒนานี้มีทั้งการค้นคิดสาระและกระบวนการเรียนรู้ใหม่ๆ การประยุกต์ปรับปรุงเนื้อหาสาระที่มีอยู่และการติดตามเรียนรู้เนื้อหาสาระที่มีผู้ประดิษฐ์คิดค้นมาแล้ว ผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่ายไม่ว่าครูผู้บริหาร บุคลากรทางการศึกษา ต้องถือเป็นภาระหน้าที่สำคัญ ในการปรับปรุงตนเองให้ทันโลก และทันสมัย แต่ขณะเดียวกันก็ต้องทำความเข้าใจสภาพแวดล้อม เพื่อประยุกต์ความรู้ได้อย่างเหมาะสม ทั้งนี้การรับความรู้มาถ่ายทอดโดยปราศจากดุลยพินิจอาจก่อความเสียหายโดยไม่คาดคิด จึงเป็นหน้าที่ของทุกฝ่ายที่จะช่วยกันดูแลให้ความรู้ใหม่ๆ เป็นประโยชน์ต่อผู้เรียนและสังคมอย่างแท้จริงนอกจากนี้กฎหมายยังได้ระบุหลักในการจัดระบบ โครงสร้าง และกระบวนการจัดการศึกษาไว้ด้วยตามมาตรา 9 (กระทรวงศึกษาธิการ. 2545: 5-6) ได้แก่

1. หลักเอกภาพด้านนโยบาย และมีความหลากหลายในการปฏิบัติ หมายความว่า การจัดการศึกษาจะเน้นนโยบาย หลักการ และเป้าประสงค์ร่วมกัน แต่เปิดโอกาสให้ผู้ปฏิบัติงานได้ใช้ดุลยพินิจเลือกเส้นทางและวิธีการปฏิบัติให้เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมในการทำงานของตน

2. หลักการกระจายอำนาจไปสู่เขตพื้นที่การศึกษา สถานศึกษา และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น นอกจากนี้ยังให้ความสำคัญกับการบริหารที่ให้สถานศึกษาบริหารจัดการได้เอง (School-based management) ตามหลักการนี้ จำเป็นต้องแยกภาระงานด้านนโยบาย เกณฑ์ และมาตรฐาน ออกจากงานด้านปฏิบัติหรืองานบริการ ทั้งนี้ หน่วยงานส่วนกลางทำหน้าที่กำหนดนโยบาย เกณฑ์ และมาตรฐาน ส่วนเขตพื้นที่การศึกษา สถานศึกษา และองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีหน้าที่ดำเนินการให้เกิดผลในทางปฏิบัติ จึงจำเป็นต้องกระจายอำนาจให้หน่วยปฏิบัติดูแลและรับผิดชอบการตัดสินใจด้วยตนเองโดยหน่วยงานส่วนกลางทำหน้าที่ติดตาม ประเมิน ตรวจสอบ ส่งเสริม สนับสนุนให้หน่วยปฏิบัติที่ได้รับมอบอำนาจสามารถทำหน้าที่ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3. การกำหนดมาตรฐานการศึกษา และจัดระบบประกันคุณภาพการศึกษาทุกระดับและประเภทการศึกษา ตามหลักการนี้ ในเมื่อหน่วยปฏิบัติได้รับมอบอำนาจให้ดำเนินการได้อย่างคล่องตัวพอควรแล้ว ก็จำเป็นต้องกำหนดมาตรฐานการศึกษาให้หน่วยปฏิบัติรับผิดชอบ เพราะการมอบอำนาจโดยไม่มีกติกาก็เท่ากับมอบให้ทำงานโดยไม่มีเป้าหมาย ซึ่งไม่สามารถประเมินได้ ในเมื่อรัฐและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นให้ทรัพยากรสนับสนุนแก่สถานศึกษา และหน่วยงานการศึกษา ซึ่งอาจเปรียบเสมือนการซื้อสินค้าหรือบริการก็ต้องมีสิทธิกำหนดคุณค่าและลักษณะของสิ่งที่ต้องการซื้อโดยยึดเป้าหมายผลการจัดการศึกษาเป็นหลัก ได้แก่มาตรฐานการศึกษา รวมทั้งหน่วยปฏิบัติเองก็ต้องวางระบบประกันคุณภาพเพื่อสร้างความมั่นใจแก่ผู้ซื้อสินค้าและบริการของตน จากนั้นจำเป็นต้องมีการประเมินผลการจัดการศึกษาโดยพิจารณาจากมาตรฐานและระบบประกันคุณภาพ อันจะเป็นประโยชน์ต่อทุกฝ่าย อย่างน้อยผลการประเมินจะส่งเสริมให้ผู้จัดการศึกษาแต่ละระดับได้ตระหนักว่าผลการดำเนินการของตนเป็นอย่างไร เมื่อเทียบกับมาตรฐานการศึกษาและเกณฑ์ชี้วัดของระบบประกันคุณภาพ และต้องหาทางปรับปรุงผลการจัดการศึกษาให้ได้ตามมาตรฐานและรักษาระดับการประกันคุณภาพของตนให้คงได้ รวมทั้งยกระดับการจัดการศึกษาให้สูงขึ้นด้วย

4. การส่งเสริมมาตรฐานวิชาชีพครู คณาจารย์ และบุคลากรทางการศึกษา และการพัฒนาต่อเนื่อง โดยกำหนดมาตรการต่างๆ เช่น การกำหนดให้มีใบอนุญาตประกอบวิชาชีพ การกำหนดมาตรฐานวิชาชีพ การส่งเสริมให้มีการพัฒนาตนเองอย่างต่อเนื่องตามหลักสูตรการอบรมมาตรฐานต่างๆ ทั้งนี้ โดยมีเจตนาเพื่อรักษาคุณภาพของผู้รับผิดชอบในการจัดการศึกษาให้อยู่ในระดับที่พึงประสงค์ และกระตุ้นส่งเสริมให้พัฒนาปรับปรุงตลอดเวลา อันจะเป็นประโยชน์ต่อผู้ได้รับการศึกษาโดยตรง

5. การระดมทรัพยากรจากแหล่งต่างๆ มาใช้เพื่อการจัดการศึกษา ทรัพยากรต่างๆ ที่จำเป็นสำหรับการจัดการศึกษา ได้แก่ ทรัพยากรการเงิน วัสดุอุปกรณ์ ทรัพยากรบุคคลที่มีความรู้ความชำนาญในการเรียนการสอน ภูมิปัญญาท้องถิ่น สื่อและเทคโนโลยีต่างๆ ล้วนเป็นทรัพยากรจำเป็นแต่รัฐไม่สามารถจัดหาสนับสนุนได้อย่างเพียงพอ จึงถือเป็นภาระหน้าที่ของผู้ที่มีส่วนได้ส่วนเสียทุกคนในการจัดการศึกษาจะเข้ามาช่วยเหลือสนับสนุน เพื่อยกระดับคุณภาพการศึกษาของหน่วยงานการศึกษาในแต่ละท้องถิ่น ตัวอย่างเช่น ครูอาจเชิญผู้เฒ่าในหมู่บ้านที่มีความรู้เกี่ยวกับศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านมาช่วยสาธิตหรือสอนวิชาที่เกี่ยวข้องได้

6. การมีส่วนร่วม การให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กร ชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการและสถาบันสังคมอื่นในการจัดการศึกษา โดยบุคคล กลุ่มบุคคล หรือองค์กรต่างๆ จะได้รับการส่งเสริมให้เข้าร่วมเสนอแนะ กำกับติดตาม และสนับสนุนการจัดการศึกษาเพื่อประโยชน์ของสังคมโดยรวมระบบการศึกษาในแต่ละประเทศย่อมแตกต่างกันไป ส่วนใหญ่ยึดแนวทางมาตรฐานเดียวกัน เพื่อประโยชน์ในการเทียบเคียงระหว่างกันได้ ยิ่งสังคมโลกพัฒนาไปมากเท่าใดความใกล้ชิดที่เกิดขึ้นจากพัฒนาการของเทคโนโลยีสารสนเทศและระบบโทรคมนาคม ก็ยิ่งทำให้แต่ละประเทศมีระบบการศึกษาใกล้เคียงกันมากเท่านั้น ในเรื่องนี้จะกล่าวถึงระบบการศึกษาของประเทศไทยเป็นสำคัญ ตามสาระต่อไปนี้

สรุปได้ว่าในการจัดการศึกษานั้นจะประกอบด้วยองค์ประกอบในการจัดการศึกษาสาระเนื้อหาในการศึกษา ครูผู้สอน สื่อและอุปกรณ์สำหรับการศึกษา รูปแบบวิธีการเรียนการสอน ผู้บริหาร และบุคลากรที่ทำหน้าที่สนับสนุนการศึกษา เงินทุนสนับสนุน สถานที่ศึกษาและบรรยากาศแวดล้อม และผู้เรียน โดยใช้หลักในการจัดการศึกษา คือการศึกษาตลอดชีวิต การมีส่วนร่วม และการพัฒนาต่อเนื่อง

ระบบของการจัดการศึกษา

ระบบการศึกษาที่พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 ในหมวด 3 ระบบการศึกษา (กระทรวงศึกษาธิการ. 2545: 8-9) ได้กำหนดรูปแบบการจัดการศึกษา 3 รูปแบบใหญ่ๆ ได้แก่ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ดังนี้

1. การศึกษาในระบบ เป็นการศึกษาที่กำหนดจุดมุ่งหมาย วิธีการศึกษา หลักสูตร ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขของการสำเร็จการศึกษาที่แน่นอน การศึกษาในระบบเช่นนี้หมายถึงการศึกษาที่จัดรูปแบบไว้แน่นอนเป็นเกณฑ์มาตรฐานเดียวกัน ส่วนใหญ่จัดในโรงเรียน วิทยาลัย มหาวิทยาลัย หรือสถาบันการศึกษาที่มีชื่อเรียกอย่างอื่น ซึ่งเรารู้จักคุ้นเคยกันดีอยู่แล้ว การศึกษาในระบบอาจจัดในชั้นเรียนหรือเป็นการศึกษาทางไกลก็ได้

2. การศึกษานอกระบบ เป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบวิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสำเร็จการศึกษาโดยเนื้อหาและหลักสูตรจะต้องมีความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของบุคคลแต่ละกลุ่มตัวอย่างของการศึกษานอกระบบ ได้แก่ การศึกษานอกโรงเรียน การฝึกอบรมหลักสูตรต่างๆ เป็นต้น

3. การศึกษาตามอัธยาศัย เป็นการศึกษาที่ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ ศักยภาพความพร้อมและโอกาส โดยศึกษาจากบุคคล ประสบการณ์สังคม สภาพแวดล้อม สื่อหรือแหล่งความรู้อื่นๆ การศึกษารูปแบบนี้มีความยืดหยุ่นสูง เปิดโอกาสให้ผู้สนใจเรียนรู้สามารถเลือกเนื้อหาที่สนใจเป็นประโยชน์กับตนได้ และสามารถใช้เวลาที่ปลอดจากการกิจการงานอื่นศึกษาเล่าเรียนได้ จึงเรียกว่าเป็นการศึกษาตามอัธยาศัย ทั้งนี้รูปแบบของการศึกษาตามอัธยาศัยมีหลากหลาย เช่น การฟังบรรยายพิเศษ การศึกษาจากเอกสาร การเยี่ยมชม การชมการสาธิต การรับฟังรายการวิทยุกระจายเสียง รายการวิทยุโทรทัศน์ การสืบค้นเนื้อหาสาระจากอินเทอร์เน็ตหรือแหล่งเรียนรู้ต่างๆ เป็นต้น เนื่องจากรัฐมีหน้าที่ร่วมกับชุมชนจัดแหล่งเรียนรู้ผู้บริหารและครูควรเข้ามามีส่วนใกล้ชิดร่วมมือกับประชาชนเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตด้วยรูปแบบวิธีการต่างๆ

สรุปแนวคิดในการจัดการศึกษาได้ว่า การจัดการศึกษาเป็นกระบวนการอย่างเป็นระบบ โดยมีเป้าหมายชัดเจน คือ การพัฒนามนุษย์ทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านร่างกาย จิตใจ สติปัญญา คุณธรรม ค่านิยม ความคิด และการประพฤติปฏิบัติ โดยผ่านรูปแบบการจัดการศึกษาทั้งการจัดการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมสำหรับกลุ่มเป้าหมายแต่ละกลุ่มที่มีความแตกต่างกันไป การจัดการศึกษาเป็นกระบวนการที่มีการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง มีหน่วยงานที่รับผิดชอบ เพื่อให้มีพลเมืองที่มีคุณภาพ และสังคมมีสภาพที่พึงประสงค์ โดยในการวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษาการจัดการศึกษาตลอดชีวิตโดยใช้ทุนวัฒนธรรมของชาวญ้อกรบ้านวังกำแพง โดยมีความสนใจในการศึกษาในประเด็นทุนทางวัฒนธรรมที่สามารถนำมาจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับชาวญ้อกร โดยยึดทุนวัฒนธรรมเป็นหลักในการจัดการศึกษา ประกอบด้วย มิติด้านเนื้อหาทุนทางวัฒนธรรม มิติด้านผู้ถ่ายทอดทุนทางวัฒนธรรม มิติด้านวิธีการถ่ายทอดทุนทางวัฒนธรรม มิติด้านสื่อการเรียนรู้ทางวัฒนธรรม มิติด้านผู้รับการถ่ายทอดทุนทางวัฒนธรรม และมิติด้านบริบททางวัฒนธรรม

การเรียนรู้และศูนย์การเรียนรู้

การเรียนรู้ (Learning) เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ที่เกิดขึ้นโดยเชื่อมโยงระหว่างสิ่งเร้าและการตอบสนอง จนเกิดเป็นพฤติกรรมอย่างถาวร การเรียนรู้ของมนุษย์เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นจากภายในที่เรียกว่าสัญชาตญาณ เป็นการเรียนรู้ที่ไม่มีขีดจำกัด และต่อเนื่อง คุณสมบัตินี้มีอยู่ในตัวมนุษย์ทุกคน การเรียนรู้ หมายถึง การปรับเปลี่ยนทัศนคติ แนวคิด และพฤติกรรมอันเนื่องมาจากการได้รับประสบการณ์ ซึ่งควรเป็นการปรับเปลี่ยนไปในทางที่ดีขึ้น บุษบา แดงวิจิตร (2550: 6) การเรียนรู้ หมายถึง การเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอันเนื่องมาจากการประสบการณ์ของการมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม คำว่าพฤติกรรมนั้นให้รวมทั้งพฤติกรรมภายนอกที่สามารถสังเกตเห็นได้ และพฤติกรรมภายในที่มองไม่เห็นและการเปลี่ยนแปลงนี้รวมถึงการเปลี่ยนแปลงปริมาณหรือคุณภาพของพฤติกรรมด้านเรียนรู้ ความคิด อารมณ์ ความรู้สึก และทักษะการปฏิบัติการ (ศิริชัย กาญจนวาสี. 2543: 45) กล่าวถึง กระบวนการเรียนรู้ คือ กระบวนการที่ทำให้คนเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ความคิด คนสามารถเรียนรู้ได้จากการได้ยิน การสัมผัส การอ่าน

พฤติกรรมส่วนใหญ่ของมนุษย์เกิดจากการเรียนรู้ ไม่ว่าจะเป็นการเรียนแบบวางเงื่อนไข การเรียนรู้แบบความรู้ ความเข้าใจ การเรียนรู้โดยการเลียนแบบ หรือการเรียนรู้ที่มีการตอบสนองหลายๆ อย่าง การเรียนรู้นี้จะช่วยให้คนเราสามารถปรับตัวให้เข้ากับสังคมและสิ่งแวดล้อม บุคคลจะมีวิธีการดำเนินชีวิต หรือแบบแผนการแสดงออกอย่างไรก็ขึ้นอยู่กับการเรียนรู้ นอกจากนี้การเรียนรู้ยังเป็นปัจจัยสำคัญที่จะช่วยให้คนเข้าใจพฤติกรรมของตนเองและพฤติกรรมของคนอื่นด้วย หากกระบวนการนั้นได้มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง จะทำให้คนมีการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมที่ค่อนข้างถาวร (Long-Lasting Changes) อันเป็นผลมาจากสภาพแวดล้อม (สุวี ศิวะแพทย์. 2549: 154-156) การเรียนรู้จึงเป็นกระบวนการที่ทำให้คนเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ความคิด ทัศนคติต่างๆ ซึ่งทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านพฤติกรรมอย่างถาวร โดยปัจจัยที่ทำให้เกิดการเรียนรู้มีหลายปัจจัย และผลของการเรียนรู้นั้น ไม่ใช่ได้มาจากการอ่าน การเขียน หรือแค่การเข้าใจเท่านั้นการเข้าใจภาพรวม ถือว่าเป็นสิ่งที่สำคัญสำหรับมนุษย์เพราะทำให้มนุษย์เกิดการพัฒนาศักยภาพในตนเอง มนุษย์นำการเรียนรู้ที่ได้มานี้เพื่อปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปเพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอยู่ได้และพึ่งพาตัวเองได้ กระบวนการเรียนรู้ที่ทำให้คนเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ความคิด คนสามารถเรียนรู้ได้จากการได้ยิน การสัมผัส การอ่าน กระบวนการเรียนรู้ของ “คน” หรือ “ทรัพยากรบุคคล” นั้น เป็นภารกิจสำคัญที่เป็นแนวทางเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ในแต่ละบุคคล กระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ คือ การเรียนรู้เพื่อตัวเอง การเรียนรู้เพื่อสิ่งนอกตัวที่สัมพันธ์กับตัวเองทั้งใกล้และไกลและกระบวนการเรียนรู้เพื่อปฏิสัมพันธ์ระหว่างตนกับสิ่งเกื้อกูลกันและกันเพื่อการดำรงชีวิต กระบวนการเรียนรู้เกิดขึ้นได้ขึ้นอยู่กับประสบการณ์ของชีวิต ยังมีประสบการณ์ในเรื่องนั้นๆ มาก่อนยังเป็นเรื่องที่ติดกับบุคคลคนนั้นอย่างยิ่ง (ประเวศ วะสี. 2542:

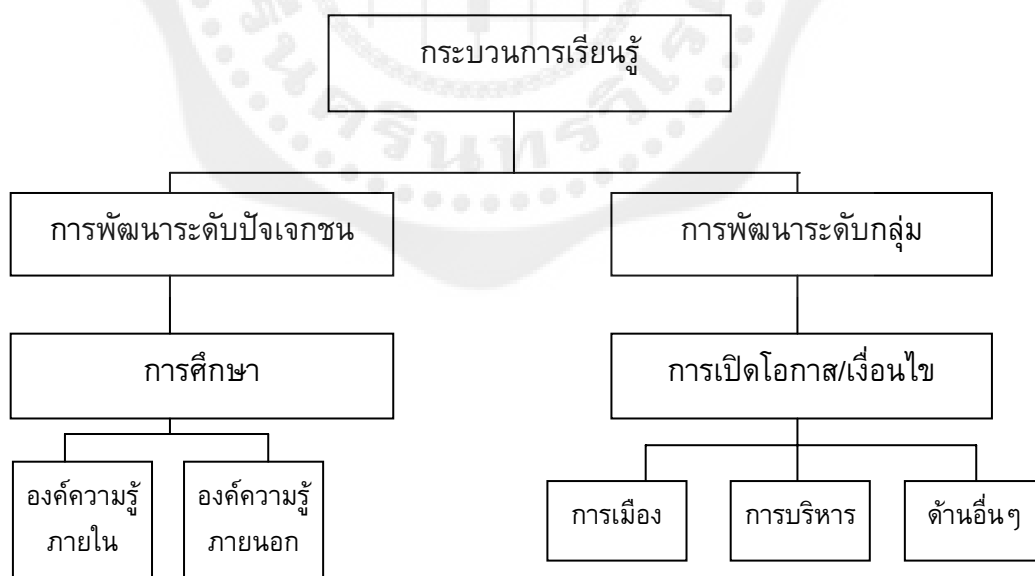
สรุปได้ว่า การเรียนรู้ เป็นกระบวนการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรม ที่เกิดขึ้นโดยเชื่อมโยงระหว่างสิ่งเร้าและการตอบสนอง จนเกิดเป็นพฤติกรรมอย่างถาวร และต่อเนื่อง เป็นการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมอันเนื่องมาจากการมีปฏิสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อม รวมถึงการเปลี่ยนแปลงปริมาณหรือคุณภาพของพฤติกรรมด้านเรียนรู้ ความคิด อารมณ์ และทักษะการปฏิบัติ

ชาติชาย ณ เชียงใหม่ (2543: 33) ได้กล่าวถึงกระบวนการเรียนรู้ มี 2 ระดับ ดังนี้

1) การพัฒนาคนในระดับปัจเจกชน หมายถึง การให้การศึกษาแก่ประชาชน เพื่อให้ความรู้และทักษะการใช้เหตุผลการตัดสินใจในชีวิต การมีความเชื่อและค่านิยมที่ยึดถือความเป็นไทย และการประหยัดพื้นฐาน รวมถึงการพัฒนาจิตสำนึก และกระบวนการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง เพื่อให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นทั้งภายในและภายนอกชุมชน และสามารถนำความรู้ไปปรับใช้ให้สอดคล้องกับวัฒนธรรมและทรัพยากรธรรมชาติ และการบริหารชุมชน

2) การพัฒนาคนในระดับกลุ่ม หมายถึง การกำหนดเงื่อนไขและเปิดโอกาสทางเมือง การบริหาร ให้คนในชุมชนรวมกลุ่ม และพัฒนาอำนาจเพื่อต่อรองของชุมชนเพื่อให้สามารถต้านทานพลังการเอาเปรียบจากภายนอก ปรับปรุงดัดแปลงให้เกิดประโยชน์ต่อคุณภาพชีวิตของคนในชุมชน

ดังนั้นจะเห็นได้ว่า กระบวนการเรียนรู้จะต้องกระทำทั้งระดับปัจเจกชนและระดับกลุ่ม เพื่อปรับให้ทันต่อการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการปรับปรุงคุณภาพชีวิตของคนชุมชนซึ่งแสดงตามภาพประกอบ 2

ภาพประกอบ 2 แสดงกระบวนการเรียนรู้ 2 ระดับ

ที่มา: ชาติชาย ณ เชียงใหม่. (2543: 89).

แนวคิดทฤษฎีเกี่ยวกับกระบวนการเรียนรู้

ทฤษฎีการเรียนรู้ (Learning Theory) หมายถึง ข้อความรู้ที่พรรณนา อธิบาย ทำนาย ปรากฏการณ์ต่างๆ เกี่ยวกับการเรียนรู้ ซึ่งได้รับการพิสูจน์ ทดสอบตามกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ และได้รับการยอมรับว่าเชื่อถือได้ และสามารถนำไปเป็นหลักหรือกฎการเรียนรู้ย่อยๆ หรือนำไปใช้เป็นหลักในการจัดกระบวนการเรียนรู้ให้แก่ผู้เรียนได้ ทฤษฎีโดยทั่วไปมักประกอบด้วยหลักการย่อยๆ หลายหลักการ (ทิสนา แชมมณี. 2551: 475)

บลูม (Benjamin S Bloom. 1956: 30-32) นักการศึกษาและนักจิตวิทยาจากมหาวิทยาลัย Chicago ประเทศสหรัฐอเมริกาได้ศึกษาพฤติกรรมการเรียนรู้ของมนุษย์ กล่าวว่า เป้าหมายของการเรียนรู้ หมายถึง การกำหนดจุดมุ่งหมายปลายทางของการเรียนรู้ว่าจะต้องบรรลุถึงจุดหมายปลายทางอะไรบ้างภายหลังการเรียนรู้

ดังนั้นเป้าหมายการเรียนรู้สามารถดำเนินการได้โดยเน้นการเรียนรู้ การถ่ายทอดหรือผู้สอนดำเนินการจัดทำแผนการเรียนการสอนให้สอดคล้องกับพฤติกรรมการเรียนรู้ในแต่ละทักษะ เน้นถ่ายทอดการเรียนรู้ที่มีการวัดประเมินผลการเรียนรู้ตลอดเวลา และเน้นการสังเกต และพิจารณาพฤติกรรมที่แสดงออก เช่น พฤติกรรมคุณธรรม การยอมรับทางสังคม ลักษณะนิสัยการฝึกปฏิบัติ และทักษะต่างๆ ในสังคมหรือชั้นเรียน

เอกวิทย์ ณ ถลาง (2540: 46-48) ได้อธิบายกระบวนการเรียนรู้ตามธรรมชาติของมนุษย์ไว้หลายประการดังนี้

1. การลองผิดลองถูก การดำรงชีวิตของมนุษย์ในอดีต ใช้วิธีการลองผิดลองถูกเพื่อยู่กับธรรมชาติและมนุษย์ด้วยกัน วิธีการนี้เป็นไปเพื่อการหาอาหาร การสร้างที่พัก การรักษาพยาบาล เมื่อเจ็บป่วย การต่อสู้ป้องกันตัวระหว่างมนุษย์กับสัตว์ และกับมนุษย์ด้วยกันเอง ในช่วงต้นนี้การเรียนรู้มาจากการบ่มเพาะประสบการณ์เกิดความรู้ ความเข้าใจในสิ่งต่างๆ รอบตัวว่าควรปฏิบัติอย่างไร อะไร ไม่ควรปฏิบัติและจะได้รับผลจากการปฏิบัติเช่นไรแล้วนำสิ่งเหล่านี้มาถ่ายทอดให้ลูกหลานเพื่อเป็นแนวทางในการดำรงชีวิตต่อไป สิ่งที่ได้รับถ่ายทอดและปฏิบัติต่อๆ กันมานี้ เมื่อผ่านกาลเวลาเนิ่นนานทำให้ภูมิปัญญาเหล่านี้ได้กลายเป็นวัฒนธรรม ข้อห้าม จารีต ประเพณีของคนกลุ่มนั้นๆ การรับมาปฏิบัติในยุคต่อ มาอาจไม่เกิดความรู้ความเข้าใจหรือสาเหตุของแนวคิด วิธีการเหล่านี้ มนุษย์จะรู้แต่เพียงว่าเมื่อเกิดปรากฏการณ์เช่นนี้จะต้องปฏิบัติตนอย่างไรหรือไม่ควรปฏิบัติอย่างไร และมีบ่อยครั้งที่ภูมิปัญญาเหล่านี้ไม่สามารถนำมาใช้ได้อีกต่อไปเนื่องจากสังคมมนุษย์มีการเปลี่ยนแปลงพัฒนาตลอดเวลา ทำให้มนุษย์ต้องคิดหาวิธีการใหม่ๆ เพื่อแก้ไขปัญหา เมื่อสามารถหาวิธีแก้ไขปัญหานั้นได้แล้วก็จะเกิดการจดจำ และนำวิธีการนั้นมาปฏิบัติสืบต่อไป

2. การลงมือทำจริง (Learning by Doing) มนุษย์เรียนรู้ผ่านการลงมือทำการปฏิบัติจริงด้วยตนเองกับสถานการณ์ต่างๆ รอบตัว เช่น การสร้างบ้าน การเดินทาง การสร้างเครื่องใช้สอยต่างๆ เพื่อการดำรง ชีวิต การเรียนรู้ตามวิธีนี้มนุษย์ได้สร้างความรู้ ความสามารถ ทักษะความคิด ทักษะคิดและค่านิยมขึ้นเช่น ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ในแต่ละพื้นที่ของประเทศมีวิธีการปลูกพืชผัก วิถีชีวิตที่แตกต่างกันตามสภาพของภูมิประเทศ พื้นที่ภาคใต้ของประเทศไทยประกอบ

ไปด้วยเทือกเขาเป็นสันอยู่ทางตอนกลางของภาค ด้านล่างของภาคจะมีเทือกเขาอยู่ในแนวภาคจะเป็นพื้นที่ราบกว้าง มีสภาพอากาศร้อนชื้น ทำให้สภาพดินในแต่ละพื้นที่ของภาคใต้ไม่เหมือนกัน ชาวบ้านที่อาศัยอยู่ภาคใต้จึงเรียนรู้การปลูกพืชที่แตกต่างกัน เพราะลักษณะพื้นที่แบ่งออกเป็น 3 กลุ่ม คือ กลุ่มที่ราบที่มีลักษณะดินค่อนข้างเหนียวเหมาะแก่การปลูกข้าว กลุ่มพื้นที่ที่ดินมีความหยาบมากขึ้น มีการระบายน้ำดี เหมาะแก่การปลูกไม้ยืนต้น ไม้ผล และกลุ่มพื้นที่ที่ไม่เหมาะแก่การเพาะปลูก เนื่องจากพื้นที่ที่มีความลาดชันมาก ดินเปรี้ยว ดินทราย ดินพรุ

3. การสาธิต การสั่งสอนด้วยการบอกเล่า และการสร้างองค์ความรู้เป็นลายลักษณ์อักษร ความรู้ที่ได้จากประสบการณ์และการลองผิดลองถูก ถ่ายทอดสู่คนยุคต่อๆ มาโดยวิธีที่นิยมใช้คือการสาธิต (Demonstration Tradition) การบอกเล่า (Oral Tradition) ซึ่งจะพบได้ในลักษณะของคำสุภาวดี คำพังเพย เพลงกล่อมเด็ก สำหรับการสร้างความรู้เป็นลายลักษณ์อักษร (Literary Tradition) นั้นจะทำการจดบันทึกความรู้และภูมิปัญญาออกมาเป็นตำรา วิธีนี้จะถูกนำมาใช้เมื่อสิ่งที่ต้องการถ่ายทอดนั้นมีความซับซ้อน ลึกซึ้ง เช่น ตำราโหราศาสตร์ ตำรายาสมุนไพร ตำราการปลูกบ้าน เป็นต้น

4. พิธีกรรม (Ritual) การประกอบพิธีกรรมต่างๆ เป็นเรื่องของความเชื่อความศรัทธาในอำนาจเหนือธรรมชาติที่เน้นให้เกิดผลด้านจิตใจ ทำให้เกิดความสบายใจ และมีกำลังใจในการดำรงชีวิตต่อไป กล่าวคือ พิธีกรรมเป็นการยอมรับว่าสิ่งต่างๆ นั้นเป็นจริงโดยที่สิ่งนั้นจะพิสูจน์ได้หรือไม่ก็ตามด้วยเหตุผล หรือปราศจากเหตุผล การประกอบพิธีกรรมเป็นการแสดงออกถึงสัญลักษณ์ของค่านิยม พิธีกรรมมีความเกี่ยวข้องกับมนุษย์มาเป็นเวลานาน และเป็นแหล่งกำเนิดประเพณี วัฒนธรรมต่างๆ ในสังคมซึ่งเป็นที่ยอมรับของชุมชน เป็นตัวบ่มเพาะปลูกฝังคุณค่า ความเชื่อ แนวทางความประพฤติที่พึงประสงค์ในสังคมนั้นๆ โดยเฉพาะในสังคมชนบท โดยความขลัง ความศักดิ์สิทธิ์เป็นตัวประสานความเป็นหนึ่งเดียวของชุมชนหรือผู้เข้าร่วมพิธีหรืออาจจะกล่าวได้ว่า พิธีกรรมเน้นที่ผลทางด้านจิตใจ จิตสำนึกของผู้เข้าร่วมเป็นสำคัญมากกว่าภูมิปัญญาหรือความรู้ที่อยู่เบื้องหลังพิธีกรรมนั้น แม้ในสังคมยุคปัจจุบันที่มีความเจริญทางวิทยาการมากขึ้น เน้นความเป็นเหตุเป็นผลที่พิสูจน์ได้ทางวิทยาศาสตร์ แต่ก็มีปรากฏการณ์บางอย่างที่เกิดขึ้นจริงที่วิทยาศาสตร์ก็ยังไม่คำตอบไม่ได้ ซึ่งสอดคล้องกับแนวทางการสอนของศาสนาที่ให้ความสำคัญเรื่องจิตวิญญาณ จึงจะเห็นได้ว่าพิธีกรรมมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับศาสนามาช้านาน

5. ศาสนา (Religions) ศาสนากับชุมชนมีความสัมพันธ์กันมาช้านานเนื่องจากศาสนาถือกรอบคำสั่งสอน ความประพฤติของคนในสังคม ให้บรรทัดฐานในการดำรงชีวิตด้วยหลักธรรม คำสอน ศีล วัตรปฏิบัติ และพิธีกรรมต่างๆ ศาสนาคือศูนย์รวมทางจิตใจของคนในสังคมมีส่วนตอกย้ำภูมิปัญญา ความรู้ที่เป็นอุดมการณ์ของชีวิต และเป็นศูนย์กลางการเรียนรู้ของชุมชน

6. การแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ระหว่างคนในครอบครัวชุมชน และกลุ่มต่างๆ ที่มีความแตกต่างกันทำให้เกิดการเรียนรู้สิ่งใหม่ๆ เพิ่มเติม การแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ในลักษณะต่างๆ นี้ ทำให้กระบวนการเรียนรู้มีการขยายตัวกว้างออกไปมากยิ่งขึ้น ในแง่ของความคิด ทักษะคติ วิธีการ นวัตกรรม มีการผสมผสานความรู้ และเกิดความรู้ใหม่ๆ อย่างไม่มีขอบเขต

7. การผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (Cultural Reproduction) การนำความเชื่อประเพณีที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาในอดีตมาผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมเพื่อเผยแพร่ ตอกย้ำ สืบสานความเชื่อเป็นการสะสมความสำเร็จและสิ่งมีค่าของบรรพบุรุษ ดังนั้นการผลิตซ้ำทางวัฒนธรรมก็เป็นอีกหนึ่งลักษณะของกระบวนการเรียนรู้ของมนุษย์ซึ่งมีเกิดขึ้นตลอดเวลา

8. ครูพักลักจำ เป็นอีกหนึ่งลักษณะของการเรียนรู้ที่ใช้การสังเกตและการจำ จากสิ่งที่ได้เห็น ได้ยิน ซึ่งไม่ใช่การเรียนรู้โดยตรง แล้วนำมาฝึกปฏิบัติจนได้ผลสำเร็จ ในบางกรณีวิธีครูพักลักจำเมื่อนำมาปฏิบัติแล้วไม่ได้ผลลัพธ์ตามที่ควรจะเป็นหรือคาดหวัง แต่อาจได้ผลลัพธ์แบบเป็นการสร้างสรรค์สิ่งใหม่ๆ ขึ้นมาก็ได้

วรลักษณ์ ไชยทัพ, บัณฑิต อ่อนดำ และสามารถ ศรีจำนง (2544: 8-16) ได้กล่าวว่า การพัฒนาสังคมไทยที่ผ่านมาจากอดีตจนถึงปัจจุบันผ่านกระบวนการเรียนรู้มากมาย ได้สรุปไว่ว่านับตั้งแต่ประเทศมีการพัฒนาเศรษฐกิจตามแนวทางธนาคารโลก ได้มีการนำความคิดการพัฒนาแบบทุนนิยมมาใช้ เนื่องจากมองว่าประเทศยังเป็นประเทศด้อยพัฒนาและต้องการเร่งรัดการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ การพัฒนาในสมัยนั้นจึงมุ่งเน้นแต่การพัฒนาทางด้านวัตถุเพื่อต้องการความทันสมัยนำเทคโนโลยีเครื่องจักรกลมาใช้เพื่อเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจ วิธีการพัฒนาเป็นไปในแบบมองสังคมเป็นสังคมด้วยพัฒนา ขาดความรู้ ความชำนาญการ การพัฒนาจึงเป็นไปในแบบรวมศูนย์อำนาจของระบบอุปถัมภ์และราชการเน้นการเป็นผู้ให้ โดยละเลยองค์ความรู้ และภูมิปัญญาในระดับท้องถิ่น การพัฒนาในสมัยนั้นจึงเป็นการพัฒนาแบบด้านเดียวขาดการมีส่วนร่วมของประชาชน ผลจากการพัฒนาตามแนวทางนี้ทำให้เกิดปัญหาความเหลื่อมล้ำเกิดขึ้นหลายด้านรัฐบาลจึงกลับมาให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของชุมชน ต่อมาการพัฒนาจึงเปลี่ยนเป็นลักษณะแบบผสมผสานเน้นการจัดตั้งกลุ่มอาชีพต่างๆ โดยจัดให้มีนักพัฒนาซึ่งเป็นคนนอกนำความรู้และเทคโนโลยีต่างๆ เข้ามาพัฒนาสังคม เป็นผู้นำชุมชนโดยไม่ได้ให้ความสำคัญกับศักยภาพของคนในชุมชน ชาวบ้านไม่ได้มีส่วนร่วมในการวิเคราะห์ปัญหา หาแนวทางแก้ไข ความขัดแย้งภายในกลุ่มระหว่างชาวบ้านกับนักพัฒนาจึงเกิดขึ้น เนื่องจากชาวบ้านไม่ให้ความร่วมมือ จากปัญหาดังกล่าวทำให้เกิดการเรียนรู้หาแนวทางในการพัฒนาร่วมกันระหว่างองค์กรของรัฐกับชุมชน การพัฒนาในช่วงต่อมาจึงหันมาให้ความสำคัญกับการศึกษาชุมชน องค์ความรู้ และภูมิปัญญาท้องถิ่น การทำงานมีลักษณะเชื่อมโยงทั้งระดับชุมชนและแก้ไขปัญหาโครงสร้างและนโยบาย เกิดการรวมกลุ่มขององค์กรประชาชนหลายระดับ ให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมกับนักพัฒนาในการวิเคราะห์ปัญหา มีกระบวนการและเปลี่ยนความรู้ร่วมกันเกิดขึ้น ซึ่งองค์กรพัฒนาจะใช้คำว่า “องค์กรชุมชนเข้มแข็ง” จะเห็นได้ว่ากระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม (Participatory Learning : PL) มีความสำคัญและเป็นแนวทางในการพัฒนาที่ยั่งยืน แก้ไขปัญหาความเหลื่อมล้ำ ความขัดแย้งในชุมชน

สรุปได้ว่า มนุษย์เราจะเกิดการเรียนรู้ขึ้นอยู่ตลอดเวลา และเรียนรู้ได้จากหลายวิธี ทั้งที่รู้ตัวและไม่รู้ตัวเป็นการเรียนรู้จากสภาพแวดล้อมต่างๆ รอบตัว จากสภาพเดิมๆ ที่เป็นอยู่ หรืออาจมีการนำมาประยุกต์ให้สอดคล้องกับตนเองและบริบทต่างๆ ที่มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลาเป็นการเรียนรู้ทั้งทางด้านกายภาพและจิตใจ

ศูนย์การเรียนรู้

ศูนย์การเรียนรู้ถือว่าเป็นศูนย์กลางในการประสานงาน จัดกิจกรรม ซึ่งมีความสำคัญกับการขับเคลื่อนชุมชนเป็นอย่างมากเพื่อให้เกิดการพัฒนาซึ่งสอดคล้องกับแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 เกี่ยวกับการให้คนเป็นศูนย์กลางเพื่อจัดกระบวนการเรียนรู้สู่ชุมชน

กรมการศึกษานอกโรงเรียน (2546: 1) ได้กล่าวถึง ศูนย์การเรียนรู้เป็นศูนย์กลางการจัดการศึกษาเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับประชาชนในชุมชน และเป็นสถานที่สร้างโอกาสในการเรียนรู้ ถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ วิทยาการ ตลอดจน ภูมิปัญญาของชุมชน รวมทั้งยังเป็นแหล่งบริการชุมชนในการจัดกิจกรรมต่างๆ ที่สอดคล้องกับความต้องการของประชาชน โดยเน้นการเรียนรู้บนวิถีชีวิตกับการเปลี่ยนแปลงในยุคโลกาภิวัตน์ และก่อให้เกิดสังคมแห่งการเรียนรู้มุ่งพึ่งพาตนเอง

ศูนย์การเรียนรู้เป็นแนวทางการศึกษาแนวใหม่ที่เน้นการเรียนรู้ด้วยตนเอง ตามอัธยาศัย และเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งย้อนอดีตของการศึกษาไทยพบว่า การศึกษานอกโรงเรียน (Non-Formal Education) ถือว่ามีมาก่อนการศึกษาในระบบหรือการศึกษาในโรงเรียน แนวทางการศึกษานอกโรงเรียนก็ตอบสนองแนวนโยบายนั้นมาโดยตลอด โดยสามารถจำแนกตามลักษณะของศูนย์การเรียนรู้ ออกได้เป็น 3 ประเภท คือ 1) ใช้สถานศึกษาเป็นฐาน (Institution-Based) 2) ใช้ชุมชนเป็นฐาน (Community-Based) และ 3) รูปแบบผสมผสาน (Integrated-Based) ศูนย์การเรียนรู้พิจารณาตามความในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ คำ “ศูนย์การเรียนรู้” ที่ปรากฏในมาตรา 18(3) แสดงความหมายใน 3 ลักษณะใหญ่ (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. 2547: 9-18) คือ

1. ศูนย์การเรียนรู้ เป็น “สถานศึกษา” ประเภทหนึ่ง เช่นเดียวกับโรงเรียน และสถานพัฒนาเด็กปฐมวัย

2. ศูนย์การเรียนรู้ เป็นสถานศึกษาที่จัดการศึกษาปฐมวัยและการศึกษาขั้นพื้นฐาน

3. ผู้จัดการ “ศูนย์การเรียนรู้” ดำเนินการได้ทั้งโดยภาครัฐ ได้แก่ หน่วยงานจัดการศึกษานอกโรงเรียน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และโดยภาคสังคมที่มีความหลากหลาย ได้แก่ บุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรเอกชน องค์กรอาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ โรงพยาบาล สถาบันทางการแพทย์ สถานสงเคราะห์ และสถาบันสังคมอื่นๆ ที่เกี่ยวข้องกัน ดังนี้

1. การจัดการศึกษาขั้นพื้นฐานที่ดำเนินการโดยบุคคล ครอบครัว และสถาบันทางสังคมต่างๆ ที่ระบุให้สิทธิไว้ในมาตรา 12 จะมีสถานภาพทางกฎหมายเป็นศูนย์การเรียนรู้

2. ศูนย์การเรียนรู้ มีสิทธิได้รับสิทธิประโยชน์ตามควรแก่กรณี ตามมาตรา 14 และตามมาตรา 61 การจัดสรรเงินอุดหนุนการศึกษาตามความเหมาะสมและความจำเป็น

3. ศูนย์การเรียนรู้มีหน้าที่ต้องดำเนินการในฐานะที่เป็นสถานศึกษาที่จัดการศึกษาขั้นพื้นฐาน เช่นเดียวกับโรงเรียน ในข้อกำหนดต่างๆ ได้แก่

3.1 จัดการศึกษาในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งหรือทั้งสามรูปแบบ (ในระบบ นอกกระบบ ตามอัธยาศัย) ตามมาตรา 15

3.2 ต้องยึดแนวทางการศึกษาการจัดกระบวนการเรียนรู้ การประเมินผู้เรียน และใช้หลักสูตรแกนกลางการศึกษาขั้นพื้นฐาน พร้อมทั้งจัดทำสาระหลักสูตรสถานศึกษาของตน ตามกำหนด ในหมวดที่ 4

3.3 อยู่ภายใต้การกำกับดูแลของคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน ตามมาตรา 34 และมีความผูกพันกับเขตพื้นที่การศึกษา ตามมาตรา 37

3.4 อยู่ภายใต้ระบบการประเมินคุณภาพการศึกษาตามหมวด 6

3.5 เรื่องที่ได้รับการยกเว้นเป็นกรณีเฉพาะ ได้แก่ ไม่ต้องมีคณะกรรมการสถานศึกษา ตามมาตรา 40 ครูและบุคลากรของศูนย์การเรียนรู้ไม่ต้องมีใบอนุญาตประกอบวิชาชีพ ตามมาตรา 53 เรื่องของ “ศูนย์การเรียนรู้” สถานศึกษาบนความหลากหลายและการมีส่วนร่วม ตามเจตนารมณ์ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ฯ จึงเป็นเรื่องใหญ่อีกเรื่องหนึ่งที่ได้รับการดูแลและผลักดันไม่น้อยไปกว่า เรื่องสำคัญอื่นๆ ในท่ามกลางภารกิจต่างๆ ของการปฏิรูปการศึกษาทุกวัน สำหรับองค์กรชุมชนและองค์กรเอกชน ในรายงานการวิจัย เรื่อง “การศึกษาทางเลือก : ฐานข้อมูลและการวิเคราะห์” ของคุณสุชาดา จักรพิสุทธิ์ และคณะ สนับสนุนโดยสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ระบุว่าในสังคมไทยที่ผ่านมามีการดำเนินงานขององค์กรชุมชนและองค์กรเอกชนเพื่อการศึกษาเรียนรู้โดยทั่วไป ในลักษณะที่เป็นการศึกษาทางเลือกหลากหลายรูปแบบ

สิ่งสำคัญของการจัดการศึกษาดังกล่าว ที่สะท้อนถึงความเป็นทางเลือกที่แตกต่างไปจากการศึกษาในระบบของทางการ โดยสรุปคือ เป็นการศึกษาที่มีความเกี่ยวข้องกับชีวิตจริง และสังคมของผู้เรียน มีผลกระทบต่อบุคคลที่เกี่ยวข้องหรือชุมชน เป็นการเรียนรู้ที่อยู่นอกกระบวนการศึกษาที่เป็นทางการไม่อิงกับหลักสูตรที่เป็นทางการของรัฐ มีเนื้อหาและกระบวนการเรียนรู้แบบเอาปัญหาเป็นตัวตั้ง หรือชุมชนเป็นตัวตั้ง เพื่อการแก้ปัญหา พัฒนาคุณภาพชีวิต พัฒนาชุมชน และมีความหลากหลายรูปแบบแตกต่างกันไป มีการจัดการและกระบวนการที่เกิดจากการมีส่วนร่วม การมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างผู้เรียนและผู้เกี่ยวข้องทุกฝ่าย “ศูนย์ที่ดำเนินการในการจัดการศึกษาเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับประชาชน โดยมีปรัชญาและวิธีการศึกษาที่มุ่งสร้างโอกาสในการเรียนรู้ อย่างหลากหลาย ที่สามารถตอบสนองความต้องการและเสนอทางเลือกในการพัฒนาตนเองและสังคม” เป็นการออกจากข้อจำกัดจากสถานศึกษาที่จัดเพียง “การศึกษาปฐมวัยและการศึกษาขั้นพื้นฐาน” ไปเป็นสถานศึกษาที่จัด “การเรียนรู้ตลอดชีวิต”

พิจารณาจากงานวิจัยทั้งสองเรื่องดังกล่าวทำให้มีข้อสรุปในเบื้องต้นเกี่ยวกับ “ศูนย์การเรียนรู้” ในฐานะที่เป็นสถานศึกษาทางเลือกของสังคมอย่างไม่เป็นทางการตลอดเวลาที่ผ่านมาได้ ดังนี้

1. ภาคประชาชนและสถาบันทางสังคมต่างๆ มีการดำเนินการจัดการศึกษาเรียนรู้ในรูปแบบ “ศูนย์การเรียนรู้” อยู่แล้วอย่างกว้างขวาง เป็นรากฐานและต้นทุนทางสังคมที่มีความมั่นคงพอสมควร สามารถที่จะส่งเสริมสนับสนุนให้มีความเข้มแข็งยิ่งขึ้น ประสานไปกับการปฏิรูปการศึกษาในระบบโรงเรียน

2. ศูนย์การเรียนรู้ในภาคสังคมดังกล่าวโดยรวมแล้ว มีคุณภาพของการดำเนินการสามารถวิเคราะห์ให้เห็นเป็นรูปธรรมได้ ทั้งนี้ ตามปรัชญา ทิศทาง และกระบวนการในการบูรณาการความรู้เข้ากับสภาพวิถีชีวิตที่เป็นจริงของท้องถิ่น มีผลผลิตหรือสัมฤทธิ์ผลเห็นชัดเจนจากรูปธรรมของรูปแบบการดำเนินชีวิตของผู้คนและกิจกรรมของชุมชน บนรากฐานของภูมิปัญญาและการสืบสานคุณค่าทางวัฒนธรรมท้องถิ่น

3. ศูนย์การเรียนรู้ที่สถาบันสังคมต่างๆ กำลังดำเนินการอยู่ นับเป็นการจัดการศึกษาที่สามารถสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมจากทุกส่วนในสังคมและระดมทรัพยากรในท้องถิ่นมาสนับสนุนได้อย่างเห็นผล พิจารณาในแง่ของการใช้งบประมาณและการลงทุนทางการศึกษา ภาครัฐสามารถใช้รากฐานจากตรงนี้จัดการศึกษาที่มีคุณภาพได้ในต้นทุนที่ต่ำกว่าการศึกษาในระบบโรงเรียน

4. ศูนย์การเรียนรู้จำนวนมากภายใต้การดำเนินงานของสถาบันทางสังคมต่างๆ มีลักษณะเป็นแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต จึงถือเป็นทรัพยากรทางการศึกษาที่สำคัญยิ่งของสังคมแห่งการเรียนรู้ยุคใหม่ โดยที่ภาครัฐจะต้องให้การส่งเสริมสนับสนุนการดำเนินงานของแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตเหล่านี้ ตามที่ได้บัญญัติในมาตรา 25 แห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติฯ

ดังนั้น หากหาทางจัดอุปสรรคในทางตัวบทกฎหมายและระเบียบข้อบังคับต่างๆ ที่เป็นกำแพงขวางกั้นอยู่ ปลดภาพลักษณ์ของความเป็น “สถานศึกษาที่ไม่ถูกกฎหมาย” ที่เคยถูกส่วนราชการปฏิเสธมาเป็นเวลานานให้หมดสิ้นไป ก็จะสามารถประสานให้พลังที่สร้างสรรค์นี้ เข้ามาเป็นส่วนสำคัญในวาระแห่งชาติเพื่อปฏิรูปการศึกษา โดยเฉพาะในการปฏิรูปกระบวนการเรียนรู้ ศูนย์การเรียนรู้ของการศึกษาทางเลือกต่างๆ จะเป็นช่องทางสำคัญที่เป็นไปได้อย่างมากและทำได้ในทันทีของการออกแบบกระบวนการศึกษาเรียนรู้ใหม่ อย่างชัดเจน การศึกษาที่ยึดผู้เรียนเป็นสำคัญ การศึกษาที่ผู้เรียนวางแผนการเรียนรู้ด้วยตัวเอง การสร้างหลักสูตรท้องถิ่น การศึกษาที่ใช้ตัวปัญหาและชีวิตจริงเป็นพื้นฐาน การบูรณาการการเรียนรู้อย่างเป็นองค์รวม การศึกษาอย่างเท่าทันการเปลี่ยนแปลงของสังคม การศึกษาตลอดชีวิต การสร้างเครือข่ายการเรียนรู้ในพื้นที่และข้ามพื้นที่ การสร้างวิถีชีวิตและอาชีพภายใต้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นต้น เพราะทั้งหมดนั้น คือสาระและแกนกลางสำคัญที่ศูนย์ การเรียนต่างๆ ของภาคประชาชนกำลังพยายามสร้างสรรค์กันอยู่ ดังนั้น ตามแนวคิดศูนย์การเรียนรู้ เป็นศูนย์กลางของการเรียนรู้ตลอดชีวิตของชุมชน และตามความต้องการของประชาชนในชุมชน เพื่อให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปตามกระแสโลกาภิวัตน์ การขับเคลื่อนชุมชนนั้นจะต้องมีกระบวนการพัฒนาในระดับปฏิบัติการและต้องผ่านมิติวัฒนธรรมใน 3 มิติด้วย คือ ระบบความเชื่อ/ความคิด ระบบคุณค่า/ค่านิยม รวมถึงคุณธรรมและจริยธรรม และแบบแผนของคนส่วนใหญ่ที่กระทำและมีพฤติกรรมคล้ายคลึงกัน หรือเป็นกึ่งอัตโนมัติ โดยสำนักว่าต้องทำอะไร เมื่อไร อย่างไร (Pattern of Action Behavior) ในการขับเคลื่อนงานพัฒนาหรือการขับเคลื่อนชุมชนใดๆ จะมีขั้นตอนที่เน้นมิติของชาวบ้านเป็นหลัก แต่ยังคงเตรียมคน หรือผู้นำชุมชนให้มีความสนใจและเข้ามาร่วม ฉะนั้นการขับเคลื่อนจึงจำเป็นต้องมีการเตรียมความพร้อมของผู้คนซึ่งประกอบด้วยผู้นำและประชาชนไว้ดังนี้

1. ขั้นการตระหนักในช่องว่าง (Consciousness Gap) ซึ่งการตระหนักในช่องว่างนี้มักบ่งชี้ด้วยการรับรู้ปัญหาการมีความต้องการโดยมองเห็น/รับรู้ถึงช่องว่างหรือช่วงห่างของสภาพที่เป็นอยู่กับสิ่ง ที่พึงปรารถนา (Problem/Need)

2. ขั้นมีความต้องการเปลี่ยนแปลงอย่างมีขอบเขต (Aspiration Frontier) เมื่อบุคคลตระหนักในช่องว่างแต่ยอมรับได้/ปลงได้ การขับเคลื่อนเพื่อการเปลี่ยนแปลงย่อมไม่เกิดขึ้น ดังนั้นหากต้องการให้มีการขับเคลื่อน จำเป็นต้องเสริมสร้างให้เกิดการจูงใจในการเปลี่ยนแปลงหรือต้องการการเปลี่ยนแปลง การนำสิ่งที่ดึงดูดมาภาคภูมิใจทั้งในอดีตและปัจจุบันของชุมชนมาเป็นสื่อชักนำให้มีความต้องการให้มีสิ่งที่ดึงดูดมาภาคภูมิใจเป็นต้น

3. ขั้นให้เกียรติไม่สร้างความรู้สึกละเลย (De-Alienation) กล่าวคือ ในการขับเคลื่อนงาน เพื่อจะให้บุคคลตัดสินใจเข้ามามีส่วนร่วม จำเป็นต้องให้เกียรติ หรือสร้างความรู้สึกว่าทุกคนมีความสำคัญต่องานการขับเคลื่อน

4. ขั้นการมีส่วนร่วม (Participation) เนื่องจากการขับเคลื่อนเพื่อให้เกิดภาวะการณ์เปลี่ยนแปลงที่ยั่งยืน ผู้คนในชุมชนจำเป็นต้องเข้ามามีส่วนร่วม ไม่ว่าจะเป็นการมีส่วนร่วมอย่างแท้จริง (Genuine Participation) อันหมายถึง การมีส่วนร่วมตัดสินใจ หรือการมีส่วนร่วมแบบต่อเนื่อง (Continuous Participation) คือ การมีส่วนร่วมในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งตั้งแต่เริ่มจนถึงสิ้นสุดการขับเคลื่อน

5. ขั้นสามารถพึ่งตนเอง (Self-Reliance) ทั้งการพึ่งตนเองทางวัตถุ การพึ่งตนเองทางจิตใจ และการพึ่งตนเองทางสติปัญญา

6. ขั้นผู้คนในสังคมคำนึงถึงส่วนรวมร่วมกัน (Collective Personality Society) คิดถึงผู้อื่น คิดถึงผลประโยชน์สาธารณะ ตลอดจนการมีจิตอาสา (สุพรรณิ ไชยอำพร. 2549: 20-30)

ในปัจจุบันความรู้และทักษะต่างๆ ได้เพิ่มจำนวนขึ้นอย่างรวดเร็ว ทำให้ความรู้และทักษะของบุคคลที่เคยมีอยู่ล้าสมัยอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้บุคคลจำเป็นต้องเรียนรู้ตลอดชีวิต และที่สำคัญคือต้องรู้จักวิธีการเรียนรู้ ดังนั้น ชุมชนแห่งการเรียนรู้และการจัดการความรู้จึงต้องเข้ามามีส่วนสัมพันธ์กับการเรียนรู้ของบุคคล (กฤษศรี คำชาย; และคณะ. 2550: 5) ความสัมพันธ์ดังกล่าวจะต้องมีลักษณะของความร่วมมือแบบหุ้นส่วนในการเชื่อมโยงการเรียนรู้ตลอดชีวิตกับวงจรการเรียนรู้ การพัฒนาเศรษฐกิจและการจัดการความรู้ โดยการร่วมมือแบบหุ้นส่วน หมายถึงการที่บุคคลและองค์กรต่างๆ มีส่วนในการแสดงความคิดเห็น และปฏิบัติด้วยกันเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ร่วม (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. 2547: 65) ภาพอุดมคติของชุมชนแห่งการเรียนรู้ คือ “ชุมชนที่พัฒนาตนเองด้วยการเรียนรู้จากประสบการณ์ ทั้งภายในชุมชนของตนเอง และจากชุมชนอื่นๆ ซึ่งจะช่วยให้เข้าใจตนเองและคิดไตร่ตรองความเข้าใจตนเอง ดังนั้น ลักษณะสำคัญของชุมชนแห่งการเรียนรู้ คือความสามารถในการพัฒนาตนเอง ภายใต้สภาพแวดล้อมทางสังคมและเศรษฐกิจที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว การสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้จะต้องประกอบด้วยความร่วมมือแบบหุ้นส่วน (Partnership) มีส่วนร่วม (Participation) และการปฏิบัติ (Performance) จากทุกภาคส่วน (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. 2547: 16)

ศูนย์การเรียนรู้ของแต่ละชุมชนไม่จำเป็นต้องอยู่ในรูปแบบเดียวกัน ควรจะมีความหลากหลาย (Diversity) แต่อย่างไรก็ตาม ควรจะมีสิ่งที่เป็นคุณค่าร่วมกันและมีวิสัยทัศน์ร่วมกัน โดยไม่ลืมที่จะนำประวัติศาสตร์ของชุมชนเข้ามาเป็นแรงเสริมในการสร้างความเปลี่ยนแปลงในบุคคลและชุมชน และจากผลวิจัยจากโครงการชุมชนในออสเตรเลีย พบว่า การสร้างศูนย์การเรียนรู้อย่างเป็นธรรมชาติ ควรมีองค์ประกอบสำคัญ 4 ประการ อันได้แก่ ประการแรก ต้องมีการส่งเสริมให้เกิดปฏิสัมพันธ์ เช่น การประชุมพบปะสังสรรค์ จัดงานรื่นเริง เพื่อให้สมาชิกในชุมชนมารวมตัวกัน นอกจากนี้ ควรมีสถานที่ที่จะเป็นศูนย์การติดต่อ ประชาสัมพันธ์ข่าวสาร ประการที่สองต้องมีการพัฒนาทักษะภาวะผู้นำ โดยสิ่งสำคัญที่สุดในเรื่องนี้คือ การสร้างความมั่นใจในตนเอง ประการที่สาม ต้องมีการสร้างกลไกที่ช่วยเชื่อมโยงบุคคลและกลุ่มเข้าด้วยกัน และประการสุดท้าย คือ ต้องแต่งตั้งบุคคลที่ทำหน้าที่คอยประสานงานเพื่อสร้างและดำรงรักษาสายใยความสัมพันธ์ทั้งในระดับบุคคลและกลุ่ม นอกจากนี้ รายงานยุทธศาสตร์ของสังคมไทยในการสร้างวิธีการเรียนรู้ ได้กล่าวถึง ชุมชนแห่งการเรียนรู้ไว้หลายประเด็น ซึ่งน่าจะนำมาเป็นพื้นฐานในการพัฒนาการเรียนรู้ของชุมชน กล่าวคือ ชุมชนแห่งการเรียนรู้จะมีรากฐานมาจาก “ครอบครัวแห่งการเรียนรู้” เด็กและเยาวชนจะเรียนรู้สิ่งที่เป็นคุณลักษณะเฉพาะบางประการจากครอบครัว เช่น ความสามัคคี ความเมตตากรุณา การใฝ่รู้ ใฝ่เรียน และถ้าเด็กได้เรียนรู้จากระบบครอบครัวสิ่งเหล่านี้มักจะอยู่คงทนในตัวเด็กพอสมควร ในระดับชุมชนจะมีการเรียนรู้ในสิ่งที่กว้างขึ้น แต่บริบทชุมชนยังมีอิทธิพลต่อการเรียนรู้ เช่น ชุมชนชนบทอาจจะเรียนรู้เรื่องความเอื้ออาทรและระบบนิเวศ ในขณะที่ชุมชนเมืองอาจจะเรียนรู้เรื่องการปรับตัวให้เข้ากับสถานการณ์ที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็ว (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. 2549: 46)

พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 กำหนดไว้ในมาตรา 25 ที่ระบุว่า “รัฐต้องส่งเสริมการดำเนินงานและการจัดตั้งแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิตทุกรูปแบบ แก่ห้องสมุดประชาชน พิพิธภัณฑ์ หอศิลป์ สวนสัตว์ สวนสาธารณะ สวนพฤกษศาสตร์ อุทยานวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ศูนย์การกีฬาและนันทนาการ แหล่งข้อมูลและแหล่งการเรียนรู้ อื่นอย่างพอเพียงและมีประสิทธิภาพ” (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. 2550) อย่างไรก็ตาม ชุมชนแห่งการเรียนรู้จะเกิดขึ้นไม่ได้ ถ้าบุคคล กลุ่มบุคคล และองค์กรในชุมชนนั้นๆ ไม่เรียนรู้ เพราะการเรียนรู้เป็นกระบวนการที่มียุทธศาสตร์และเกิดขึ้นต่อเนื่องตลอดเวลาที่มีการนำความรู้ที่ได้ไปบูรณาการทำให้สอดคล้องกับอาชีพ การศึกษา การดำเนินชีวิต และทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงความรู้ที่มี เปลี่ยนแปลงความเชื่อและพฤติกรรม จึงอาจกล่าวได้ว่าชุมชนแห่งการเรียนรู้และการจัดการความรู้เป็นสิ่งที่เสริมพลังซึ่งกันและกัน กล่าวคือ ชุมชนแห่งการเรียนรู้มักจะมีการจัดการความรู้ และในขณะเดียวกันชุมชนที่มีการจัดการความรู้จะเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ได้

ศูนย์การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นเป็นจำนวนมากมักจะเป็นศูนย์ที่เกิดขึ้นจากความคิดของบุคคลหรือองค์กรภายนอก และมักจะเป็นศูนย์การเรียนรู้ในเรื่องใดเรื่องหนึ่ง จากงานวิจัยของสุมาลี สังข์ศรี (สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. 2550: 128) พบว่าศูนย์การเรียนรู้ในชุมชนส่วนมากเป็นการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ซึ่งเรียกกันว่า “ศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย” ซึ่งประกอบด้วยภูมิปัญญา ด้าน เกษตรกรรม อุตสาหกรรมและหัตถกรรม การแพทย์แผนไทย การจัดการทรัพยากรธรรมชาติ

และสิ่งแวดล้อม กองทุนและธุรกิจชุมชน ศิลปกรรม ภาษาและวรรณกรรมปรัชญา ศาสนาและประเพณี โภชนาการ ภูมิปัญญาจะมีกระบวนการถ่ายทอดความรู้สู่สมาชิกในชุมชน ผ่านศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาไทย โดยใช้ความรู้และประสบการณ์ของตนเอง ในบางครั้งอาจเป็นเรื่องเกี่ยวกับอาชีพ ผู้เรียนรู้สามารถนำไปประกอบอาชีพ นำไปปรับปรุงอาชีพเดิม หรือสร้างอาชีพใหม่ได้ แต่การเรียนรู้ในบางเรื่องเป็นความรู้ทั่วไป ที่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ในการดำเนินชีวิต วิธีการถ่ายทอดที่ใช้มากที่สุด คือการบอกเล่า การอธิบาย การลงมือทำจริง และศูนย์การเรียนรู้ก็จะทำหน้าที่เป็นแหล่งถ่ายทอดของคนในชุมชน และเป็นแหล่งศึกษาดูงานของคนจากนอกชุมชน

สรุปได้ว่า ศูนย์การเรียนรู้เป็นศูนย์กลางการจัดการศึกษาเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตสำหรับประชาชนในชุมชน และเป็นสถานที่สร้างโอกาสในการเรียนรู้ ถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนประสบการณ์ วิทยาการ ตลอดจน ภูมิปัญญาของชุมชน รวมทั้งยังเป็นแหล่งบริการชุมชนในการจัดกิจกรรมต่างๆ ที่สอดคล้องกับความต้องการของประชาชน โดยเน้นการเรียนรู้บนวิถีชีวิตกับการเปลี่ยนแปลงในยุคโลกาภิวัตน์ และก่อให้เกิดสังคมแห่งการเรียนรู้

การศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณนาของกลุ่มชาติพันธุ์ญัฮกุร

ชาติพันธุ์วรรณนาเป็นวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพที่มุ่งการพรรณนาและตีความพฤติกรรมของกลุ่มคนรวมถึงระบบทางสังคมหรือทางวัฒนธรรม ในการศึกษานี้นักวิจัยมุ่งทำความเข้าใจแบบแผนพฤติกรรมทางสังคมวัฒนธรรม ขนบประเพณี และวิถีชีวิตของกลุ่มคนในสังคมหรือวัฒนธรรมนั้น นักวิจัยอาจใช้เทคนิคสำหรับเก็บข้อมูลหลายแบบ แต่วิธีหลักคือการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (Participant observation) โดยมีตัวนักวิจัยเองเป็นเครื่องมือสำคัญในการเก็บข้อมูล

ชาย โพธิสิตา (2549: 171-172) กล่าวว่า วิธีการเชิงชาติพันธุ์วรรณนา พัฒนามาจากวิธีการศึกษาของนักมานุษยวิทยาสาขาวัฒนธรรม ซึ่งในยุคแรกๆ มุ่งทำความเข้าใจพฤติกรรมทางวัฒนธรรมของกลุ่มชนในสังคมบรรพกาล แต่ปัจจุบันวิธีการนี้ถูกนำไปใช้ในหลายสาขา ซึ่งรวมทั้งสังคมวิทยา ศึกษาศาสตร์ สุขภาพอนามัย เศรษฐกิจ และความเชื่อทางศาสนา เป็นต้น

นักวิจัยชาติพันธุ์วรรณนา ใช้ประโยชน์จากมโนทัศน์ทางวัฒนธรรมในการเก็บข้อมูล ทำความเข้าใจปัญหาที่ศึกษาอย่างเป็นองค์รวม และให้ความสำคัญแก่ปัจจัยเชิงบริบท นอกจากนี้การที่นักวิจัยชาติพันธุ์วรรณนาศึกษากลุ่มประชาชนขนาดเล็กและมีส่วนร่วมอยู่ในชุมชนที่ศึกษาเป็นเวลานั้น ทำให้มีข้อได้เปรียบในการเก็บข้อมูล กล่าวคือนักวิจัยสามารถใช้กลวิธีเก็บข้อมูลได้หลายแบบและเก็บข้อมูลได้หลากหลายชนิด เพื่อความถูกต้องตรงประเด็นและความน่าเชื่อถือได้ของผลการศึกษาในแง่ของการนำไปใช้ ชาติพันธุ์วรรณนาเหมาะที่จะใช้การศึกษาเพื่อหาความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับกลุ่มทางสังคมและวัฒนธรรมที่เรายังไม่มีความรู้มาก่อน หรือมีแต่ไม่ลึกพอ เช่น กลุ่มทางศาสนา หรือกลุ่มอาชีพ เป็นต้น นอกจากนี้ ยังสามารถใช้เพื่อการประเมินผลกระทบของโครงการต่างๆ เช่น โครงการพัฒนาที่มีต่อกลุ่มประชากรเป้าหมาย โดยเฉพาะในมิติเกี่ยวกับผลกระทบนั้นว่ามีกระบวนการเกิดขึ้นอย่างไร การศึกษาเฉพาะกรณีในการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวิธีดำเนินการ

เช่นเดียวกับการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณา นักวิจัยเก็บข้อมูลภาคสนามด้วยเทคนิคการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และเก็บข้อมูลด้วยวิธีการเชิงคุณภาพหลายแบบ เพื่อทำความเข้าใจกรณีศึกษานั้นอย่างเป็นองค์รวม เพราะคุณสมบัติข้อนี้ นักวิจัยพยายามทำนิจถือว่าการศึกษาเฉพาะก็คือการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณารูปแบบหนึ่ง ทั้งสองวิธีสนใจศึกษาเรื่องที่มีลักษณะคล้ายกัน และดำเนินการศึกษาด้วยวิธีการไม่แตกต่างกันในสาระสำคัญ

จารุวรรณ ขำเพชร (2551: 80) กล่าวว่า การศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณาเป็นสาขาหนึ่งของมานุษยวิทยาที่มุ่งพินิจศึกษาวัฒนธรรมต่างๆ เชิงพรรณนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับสังคมวัฒนธรรมชนบทชนบทนิยมประเพณี วิถีชีวิต ของคนในระดับดั้งเดิม ชาติพันธุ์วรรณาเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับสังคมวัฒนธรรม ชนบทชนบทนิยม วิถีชีวิตของกลุ่มคนในสังคม ชาติพันธุ์วรรณาเป็นวิจัยเชิงคุณภาพที่มุ่งการพรรณนา การตีความหมายของกลุ่มคน รวมถึงระบบทางสังคมหรือวัฒนธรรมที่ ผู้ศึกษา มีจุดมุ่งหมายเพื่อทำความเข้าใจแบบแผนพฤติกรรมทางสังคม ชนบทชนบทนิยมประเพณี รวมไปถึงวิถีชีวิตของกลุ่มคนในสังคม

ธีระภัทรา เอกผาชัยสวัสดิ์ (2553: 195) ชาติพันธุ์วรรณาเป็นพื้นฐานที่จะทำให้เข้าใจพฤติกรรมมนุษย์ โดยทั่วไปนักมานุษยวิทยาใช้ชุมชนแทนการวิจัยแบบทดลอง เพื่อศึกษาพฤติกรรมด้านต่างๆ ของมนุษย์และเพราะเหตุผลทางจริยธรรมและเหตุผลทางเทคนิค บางอย่าง นักมานุษยวิทยาเหมือนกับนักวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ นั่นคือนักมานุษยวิทยาจะสังเกตประชากรที่ศึกษาในสภาพธรรมชาติ (natural setting) คือ ในสถานที่ที่คนอาศัยและใช้ชีวิตประจำวันกัน จากนั้นนักมานุษยวิทยา จะเก็บรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับพฤติกรรมของมนุษย์ในแง่มุมต่างๆ

ชาติพันธุ์วรรณา หมายถึง กระบวนการสังเกตพฤติกรรม การกระทำ การดำเนินชีวิต และวิถีชีวิตของกลุ่มทางสังคมและวัฒนธรรมกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง และพรรณนาโดยละเอียดถึงพฤติกรรม ความเชื่อ ความรู้ความเข้าใจ ทักษะคติ ค่านิยม ชนบทชนบทนิยมประเพณีและอื่นๆ อันเป็นผลมาจากพฤติกรรมของคนในกลุ่มนั้นๆ กล่าวอีกอย่างหนึ่ง ชาติพันธุ์วรรณาเป็นการพรรณนาถึงวิถีชีวิต หรือวัฒนธรรมของคนในสังคมใดสังคมหนึ่งอย่างละเอียดลึกซึ้ง โดยปกตินักชาติพันธุ์วรรณากับ นักมานุษยวิทยาเป็นคนคนเดียวกัน (งามพิศ สัตย์สงวน. 2542; ชาย โพธิ์สิตา. 2544) ทั้งนี้เพราะชาติพันธุ์วรรณาเป็นวิธีการอย่างหนึ่งที่นักมานุษยวิทยาใช้ศึกษาวัฒนธรรมของคนในสังคม ดังนั้นการศึกษาชาติพันธุ์วรรณา จึงเป็นการศึกษาเชิงมานุษยวิทยาสาขาวัฒนธรรม (cultural anthropology) เป็นส่วนหนึ่งเพราะเนื้อหาในสาขานี้เป็นเรื่องที่ไม่สามารถเจนนับเป็นเชิงปริมาณได้ กล่าวคือ เป็นข้อมูลเชิงคุณภาพมากกว่าสาขามานุษยวิทยาภาพหรือมานุษยวิทยาชีวภาพ (physical or biological anthropology)

วิธีการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณาควรทำความเข้าใจก่อนว่า ชาติพันธุ์วรรณาเหมาะที่จะใช้กับสถานการณ์หรือเงื่อนไขใดบ้างและเพื่อวัตถุประสงค์อย่างไร เป็นสิ่งที่ผู้ศึกษาชุมชนควรทราบดังต่อไปนี้ (ชาย โพธิ์สิตา. 2547)

1. เมื่อต้องการหาความรู้ที่ยังไม่เคยมีมาก่อน เกี่ยวกับชุมชนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่งหรือองค์กรอย่างใดอย่างหนึ่ง โดยเฉพาะในด้านที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตทางสังคมและวัฒนธรรม

2. เมื่อต้องการค้นหาประเด็นใหม่ ๆ ของเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่ยังไม่มีการเปิดเผยมาก่อน เพื่อการศึกษาถ้อยคำที่จะตามมาชาติพันธุ์วรรณนาที่ใช้ในกรณีนี้มักจะมีลักษณะเป็นการพรรณนา
3. เมื่อต้องการหาคำตอบอธิบายพฤติกรรม เหตุการณ์หรือปรากฏการณ์ที่ยังไม่เข้าใจ
4. ใช้เพื่อประเมินโครงการ โดยใช้วิธีการเชิงคุณภาพ ซึ่งรวมถึงชาติพันธุ์วรรณนาด้วย
5. ใช้ร่วมกับวิธีการวิจัยเชิงปริมาณ เพราะวิธีการเชิงคุณภาพทุกชนิด (รวมถึงชาติพันธุ์วรรณนา) สามารถใช้ร่วมกับวิจัยเชิงปริมาณได้

สรุปได้ว่า ชาติพันธุ์วรรณนามีแนวคิดวัฒนธรรมเป็นศูนย์กลาง และเป็นรูปแบบการศึกษาที่นักมานุษยวิทยาใช้ คือ วิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม การศึกษาภาคสนามอย่างเข้มข้นลึกซึ้งซึ่งจริงจังด้วยการสังเกต สัมภาษณ์บุคคลต่างๆ ในเหตุการณ์ ฯลฯ ที่เป็นสาระสำคัญ โดยผู้ศึกษาจะต้องฝังตัว (immerse) นอกเหนือจากวิธีการศึกษาดังกล่าวแล้วสิ่งที่สาขาวิชานี้ให้ประโยชน์แก่ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพที่สำคัญยิ่งคือ วิธีการตีความหมายการวิเคราะห์ข้อมูลจากมุมมองทางวัฒนธรรม ชาติพันธุ์วรรณนาเป็นรากฐานสำคัญสำหรับการวิจัยทางมานุษยวิทยา และเป็นการศึกษาประชากรในสภาพธรรมชาติ โดยศึกษาในวิถีชีวิตของกลุ่มคนต่างๆ ก็คือการศึกษาวัฒนธรรมนั่นเอง ดังนั้น ชาติพันธุ์วรรณนาจึงมักมีความเป็นทฤษฎีน้อยกว่าแต่ออกไปทางวิชาการ นักมานุษยวิทยาที่นิยมกรอบแนวคิดทฤษฎีจึงไม่ค่อยให้ความสำคัญกับชาติพันธุ์วรรณนามากนัก

กลุ่มชาติพันธุ์ผู้ถูกร

ชาติพันธุ์ (Ethnicity หรือ Ethnos) คือ การมีวัฒนธรรมขนบธรรมเนียม ประเพณี ภาษาพูดเดียวกัน และเชื่อว่าสืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษเดียวกัน กลุ่มชาติพันธุ์หรือกลุ่มวัฒนธรรมมีลักษณะเด่น คือ เป็นกลุ่มคนที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษเดียวกัน (สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เล่มที่ 23. 2546: 129) อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2553: 226) นักวิชาการด้านมานุษยวิทยา กล่าวว่า นักมานุษยวิทยาตะวันตกเสนอให้เรียกกลุ่มชนที่แสดงความแตกต่างกันทางวัฒนธรรมว่า กลุ่มชาติพันธุ์ (Ethnic Groups) แทน ชนเผ่า (Tribe) ซึ่งแฝงไว้ด้วยแนวความคิดวิวัฒนาการ ที่จัดให้ชนเผ่าเป็นกลุ่มชนในสังคมแบบบุพกาลดั้งเดิม ในความหมายที่ล้าหลังและแฝงนัยเชิงดูถูกดูแคลนไว้ด้วย เพราะเป็นขั้นตอนแรกของวิวัฒนาการของสังคมที่ยังไม่มีรัฐ ก่อนที่จะก้าวไปสู่สังคมรัฐแบบจารีตและสังคมทันสมัยในที่สุด ทั้งนี้ก็เนื่องจากว่า แนวความคิดวิวัฒนาการเป็นเพียงการคาดคะเนที่เต็มไปด้วยอคติต่างๆ โดยไม่สามารถหาหลักฐานมายืนยันในเชิงประวัติศาสตร์ได้เสมอไป เช่น ชาวเขาในประเทศไทยมักจะถูกเรียกว่าเป็นชนเผ่า ทั้งๆ ที่ในประวัติศาสตร์ ชาวเขาบางกลุ่ม ไม่ว่าจะเป็นชาวอาข่าก็ดี ชาวลีซอก็ดี หรือชาวลาหู่ก็ดี ล้วนสืบทอดวัฒนธรรมเดียวกันกับกลุ่มชนที่เคยปกครองอาณาจักรน่านเจ้าในอดีตมาก่อน อย่างไรก็ตาม ในเรื่องนี้อาจยังไม่มีข้อยุติ เพราะในภาษาไทย คำว่าชนเผ่ามีนัยแตกต่างจากความหมายชนเผ่าของชาวตะวันตกอยู่บาง ตรงที่คนทั่วไปจะใช้กับชนเผ่าไทยด้วย ซึ่งน่าจะแสดงว่า ภาษาไทยทั่วไปใช้คำว่า ชนเผ่า ในความหมายเดียวกับกลุ่มชาติพันธุ์ในทางวิชาการด้วย ดังนั้นชนเผ่าในภาษาไทยจึงน่าจะมีสองนัยในเชิงดูถูกที่อาจเกิดขึ้นได้จากการใช้คำว่าชนเผ่าในงานทางวิชาการจึงควรจะใช้กลุ่มชาติพันธุ์ เมื่อพูดถึงกลุ่มชนที่แตกต่างกันทางวัฒนธรรม

ความเป็นมาชาติพันธุ์ เป็นการพยายามจะอธิบายปรากฏการณ์ต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงในสังคมและการเมือง กระบวนการก่อรูปของการแสดงความเป็นตัวตน (Identity Formation) ความขัดแย้งทางสังคม ความสัมพันธ์ของการเหยียดสีผิว การสร้างรัฐชาติ และการผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรม จนทำให้เกิดแนวทางในการศึกษา และความเข้าใจการแสดงความเป็นชาติพันธุ์แตกต่างกันอย่างน้อย 3 แนวทางด้วยกันคือ แนวทางแรก การศึกษาความเป็นชาติพันธุ์ในฐานะเป็นรากเหง้าดั้งเดิม แนวทางที่สอง การศึกษาความเป็นชาติพันธุ์ในฐานะเป็นเครื่องมือสำหรับกำหนดความสัมพันธ์ทางสังคม (Instrumentalist Approach) และแนวทางที่สาม การศึกษาความเป็นชาติพันธุ์ในฐานะที่ตั้งอยู่บนพื้นฐานของการสร้างความหมาย (Constructivist Theories)

ชาวญ้อกร หรือชาวบน หรือคนดง เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ดั้งเดิมของจังหวัดชัยภูมิ นครราชสีมา และเพชรบูรณ์ คำว่า ญ้อกร แปลว่า “คนภูเขา” (ญ้อ แปลว่า คน กุร แปลว่า ภูเขา) เป็นคำเรียกชื่อกลุ่มและภาษาที่กลุ่มนี้ใช้เรียกกันเอง ส่วนคำว่า ละว้า ซึ่งพบเรียกในเขตเพชรบูรณ์ ชาวบนหรือคนดง ซึ่งพบเรียกในเขตชัยภูมิและนครราชสีมา เป็นคำที่คนภายนอกเรียก แต่ชาวญ้อกรที่อยู่ในเขตชัยภูมิไม่ชอบคำว่าชาวบน แต่จะเรียกตนเองในภาษาไทยว่า คนดง และพูดภาษาดงนักภาษาศาสตร์ได้ค้นพบว่า ภาษาญ้อกรเป็นภาษาเดียวกับภาษามอญโบราณที่ปรากฏอยู่ในจารึกสมัยทวารวดีเมื่อประมาณ 2,000 ปีที่แล้ว จึงน่าจะเชื่อได้ว่า ชาวญ้อกรน่าจะเป็นลูกหลานของสมัยทวารวดีที่ยังหลงเหลืออยู่ถึงปัจจุบัน เป็นกลุ่มสุดท้ายในเอเชียอาคเนย์ และเป็นกลุ่มสุดท้ายในโลก อาจเป็นเพราะถิ่นที่อยู่ของชาวญ้อกรอยู่บริเวณใจกลางของประเทศพม่า ไม่ได้มีอาณาเขตติดต่อกับประเทศอื่นใด หรืออาจเป็นเพราะถิ่นที่อยู่ของชาวญ้อกรคือผืนป่าบนภูเขาสูง จึงไม่ได้ถูกกลืนทางวัฒนธรรมและล่มสลายไปพร้อมกับกลุ่มชนในอาณาจักรทวารวดีที่อาศัยอยู่ในที่ราบ จึงทำให้ชาวญ้อกรสามารถสืบทอดชาติพันธุ์มาได้นับพันๆ ปี ชาวญ้อกรมักอาศัยอยู่ตามป่าเขา ที่ราบเชิงสูง หรือบนภูเขา การสร้างบ้านของชาวญ้อกรใช้ไม้เสาทั้งหมด 9 ต้น ฝาบ้านและพื้นที่บ้านทำจากฟากไม้ไผ่หรือไม้บงดูจากภายนอกคล้ายบ้านเรือนเครื่องผูกของชาวอีสาน จะต่างกันก็ตรงที่ชาวญ้อกรจะมีส่วนเรียกว่าหัวแมว หรือ กะต๊อบแมว ซึ่งจะทำจากฟ่อนหญ้าคาแห้งที่ควั่นมัดเป็นห่วง 3 ห่วง ผูกติดกันให้เป็นหัวกลมๆ ปล่อยหางเป็นปอยยาวแล้วเอาคล้องอยู่บนช่อตรงจั่วหน้าบ้าน เรียกว่าเห็นหัวแมวที่ไหนชาวญ้อกรจะอยู่ที่นั่น ส่วนใหญ่ชาวญ้อกรมีอาชีพทำไร่และล่าสัตว์ ในอดีตมีสัตว์ป่ามากมายหลากหลายชนิดโดยเฉพาะบริเวณหน้าผา ในอุทยานแห่งชาติป่าหินงาม สัตว์ป่าที่พบ เช่น เก้ง กวาง กระทิง หมูป่า วัว ช้างป่า หมี ค่าง และเสียดผา แต่ปัจจุบันชาวญ้อกรมีอาชีพทำไร่ ปลูกพริก ฝ้าย ละหุ่ง ข้าวโพด ข้าวฟ่าง ฯลฯ ชาวญ้อกรนับถือศาสนาพุทธ ดังนั้นจึงมีประเพณีที่ประยุกต์ตามความเชื่อทางพุทธศาสนาด้วย เช่น ประเพณีโกนจุก บุญกินตอง บุญเข้ากรรม บุญคูณลาน บุญข้าวจี บุญปีใหม่ บุญเข้าพรรษา บุญผะเหวดบุญข้าวสาก บุญเบิกบ้าน บุญทอดกฐิน แห่ผ้าป่า นอกจากนั้นยังมีการละเล่นพื้นเมืองของชาวญ้อกร คือ การเล่นปาเรเร ใช้โทนเป็นเครื่องดนตรีในการให้จังหวะเป็นการร้องเพลงของชาวญ้อกร โดยการร้องแบบต้นสตรงระหว่างชายหญิง มีครูเพลง หรือผู้สูงอายุต้นตรงกลาง นั่งร้องกันเป็นวง และโต้ตอบ ระหว่างชายหญิง เป็นการทักทายถามข่าว ความเป็นอยู่ ความสวยงาม ฯลฯ และจะมีผู้มาร่วมฟังเป็นวง (อภิญา บัวสรวง; และสุวิไล เปรมศรีรัตน์. 2541 : 5-6)

ความเชื่อและพิธีกรรมดั้งเดิมบางอย่างสูญหายไปแล้ว แต่บางอย่างคงมีอยู่ในหมู่ผู้สูงอายุ ชาวญ้อจะเชื่อในภูตผีปีศาจ วิญญาณ เวทย์มนต์ คาถาอาคม เครื่องรางของขลัง ฤกษ์ยาม ความฝัน ประเพณี การคลอด ชาวญ้อจะนับถือผีบรรพบุรุษ จึงมีศาลปู่ตาประจำหมู่บ้านอยู่ตรงใกล้อ่างเก็บน้ำ และจะมีการเลี้ยงผีเป็นประจำทุกปีในเดือน 5 เดือน 6 ส่วนเรื่องการรักษาพยาบาล หากไม่สบายหรือเจ็บป่วย ชาวญ้อส่วนใหญ่จะไปรักษาที่โรงพยาบาล แต่ถ้าไม่หายก็จะมาให้คนเฒ่าคนแก่ที่เป็น หมอตุ๋ม ตรวจดวงชะตาและทำพิธีสะเดาะเคราะห์ให้ตามวิธีดั้งเดิมของพวกเขาและด้วยความที่อยู่ และเติบโตมากับป่า หมอพื้นบ้านชาวญ้อจึงรู้จักวิธีการรักษาโดยใช้สมุนไพร ประเพณีที่สำคัญของชาวญ้อ คือ ประเพณีแห่หอดอกผึ้ง ชาวญ้อมีประเพณีแห่หอดอกผึ้งในช่วงเดือนเมษายน เพื่อขอฝนให้ตกต้องตามฤดูกาลและเป็นประเพณีงานขึ้นปีใหม่ของชาวญ้อ (อภิญา บัวสว่าง; และสุวิไล เปรมศรีรัตน์. 2541: 5-6)

สุวิไล เปรมศรีรัตน์ มยุรี ถาวรพัฒน์ และกุมารี ลาภอาภรณ์ (2552: 5-7) กล่าวว่า ชาวญ้อ ในอำเภอเทพสถิต จังหวัดชัยภูมิ ได้มีความพยายามในการฟื้นฟูภาษาและวัฒนธรรม โดยได้โอกาส ในการดำเนินงานโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น เพื่อฟื้นฟูภาษาและวัฒนธรรมตั้งแต่ปี พ.ศ. 2548 ซึ่ง ได้รับทุนสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนการวิจัย (สกว.) ซึ่งเน้นการสร้างกระบวนการเรียนรู้และ กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชน ปลูกจิตสำนึกให้คนในชุมชนได้ลุกขึ้นมาฟื้นฟูภาษาและวัฒนธรรม ด้วยตนเอง โดยมีนักภาษาศาสตร์จากมหาวิทยาลัยมหิดลคอยเป็นผู้สนับสนุน

การดำเนินงานที่ผ่านมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2548 จนกระทั่งถึงปัจจุบัน เป็นการฟื้นฟูภาษาและ วัฒนธรรมในรูปแบบที่หลากหลาย เช่น การพัฒนาระบบตัวเขียนเพื่อการบันทึกข้อมูล องค์ความรู้ ภูมิปัญญาของชาวญ้อด้วยภาษาญ้อ และด้วยชุมชนเอง (ทองพิทักษ์ ยันจิตรัส; และคณะ. 2549) สุวิไล เปรมศรีรัตน์; มยุรี ถาวรพัฒน์; และกุมารี ลาภอาภรณ์ (2552: 5-7) สรุปจากงานวิจัยในภาษา และกลุ่มชาติพันธุ์ญ้อ สะท้อนให้เห็นว่าภาษาและวัฒนธรรมของชาวญ้ออยู่ในขั้นภาวะวิกฤต กล่าวคือ หลงเหลือผู้พูดจำนวนน้อย ใช้พูดกันเฉพาะรุ่นผู้สูงอายุส่วนเด็กและเยาวชนส่วนใหญ่ไม่ สามารถพูดหรือสื่อสารด้วยภาษาญ้อได้ รวมไปถึงวัฒนธรรมของชาวญ้อที่เริ่มเลือนหายไป ท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ แม้ว่าจะมีการดำเนินงานตามโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่น ในประเด็นการ ฟื้นฟูภาษาและวัฒนธรรมของชาวญ้อ แต่ก็ยังไม่สามารถส่งผลต่อการอนุรักษ์ฟื้นฟูภาษาและ วัฒนธรรมญ้อในเชิงโครงสร้าง หรือเชิงนโยบายได้นอกจากชาวญ้อในอำเภอเทพสถิตและ บางส่วนของจังหวัดเพชรบูรณ์แล้ว

ชาวญ้อบ้านวังกำแพง หมู่ที่ 2 ตำบลชีบน อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ ก่อตั้งมา ประมาณ 102 ปี มีครอบครัวอพยพตั้งถิ่นฐานประมาณ 10 หลังคาเรือน ต่อมาเมื่อมีประชากรเพิ่มมาก ขึ้นจึงขอตั้งหมู่บ้านโดยตั้งชื่อว่า “บ้านวังกำแพง” ตามลักษณะของก้อนหินที่ตั้งอยู่ในลำน้ำชี ทางด้าน ทิศใต้ของหมู่บ้านส่วนใหญ่เป็นชาวเขาหรือที่เรียกว่าชาวนบ ประมาณ 80% ของประชากรทั้งหมด ที่ตั้งอาณาเขตปัจจุบัน บ้านวังกำแพง หมู่ที่ 1 อยู่ทางทิศตะวันตกของตำบลชีบน อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ ห่างจากที่ว่าการอำเภอบ้านเขว้าเป็นระยะทาง 35 กิโลเมตร จำนวนครัวเรือนและ ประชากร ตาม จปฐ. ปี 2559 จำนวนประชากรทั้งสิ้น 438 คน แยกเป็นชาย 209 คนเป็นหญิง 229 คน จำนวนหลังคาเรือน 1045 ครัวเรือน นับถือศาสนาพุทธ ผลิตภัณฑ์ชุมชนของหมู่บ้านวังกำแพง

คือ กล้วยอบเนย มีศิลปวัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ ศาสนา ภาษา การศึกษาบ้านวังกำแพง หมู่ที่ 2 มีวัฒนธรรม ประเพณี มาตั้งแต่โบราณ ลูกหลานได้สืบทอดกันมา ปฏิบัติตามทำนองคลองธรรม ศาสนา เพื่อเป็นแบบอย่างให้ลูกให้หลานต่อไป สถานที่ท่องเที่ยวของบ้านวังกำแพง คือ เขาหินเทิน ทำแจ้งสนามนางแม่น้ำชี ส่วนภูมิปัญญาของชาวบ้านที่เป็นบุคคล เช่น นายสงวน บัวจตุรัส มีความรู้ด้านวัฒนธรรม นายสังเวียน ยาดรี มีความรู้ด้านยาสมุนไพร ด้านศักยภาพของหมู่บ้านวังกำแพง ด้านความเข้มแข็ง และทุนของชุมชน ด้านสังคม พบว่า หมู่บ้านวังกำแพงเป็นสังคมที่เอื้ออาทรต่อกัน พึ่งอาศัยซึ่งกันและกัน มีความสามัคคีในชุมชน ประชาชนให้การสนับสนุนการศึกษา ศาสนา ประเพณีวัฒนธรรมของหมู่บ้าน เช่น ประเพณีเข้าพรรษา สงกรานต์ บุญมหาชาติ บุญบ้าน มีการสืบสานวัฒนธรรมประเพณีต่างๆ ของหมู่บ้าน เช่น การรดน้ำดำหัวผู้สูงอายุ งานเข้าพรรษา ออกพรรษา งานปีใหม่ ทำบุญ ไปวัดในวันพระ(คณะกรรมการหมู่บ้านวังกำแพง. 2559: 1-20)

สรุปผลการวิเคราะห์ศักยภาพของหมู่บ้านวังกำแพง จุดแข็งภายในหมู่บ้าน คือ ประชาชนในหมู่บ้านมีความรักสามัคคีกันดี มีจารีตประเพณีที่ดั้งเดิมและสืบทอดมาแต่โบราณ มีโอกาสได้รับการศึกษาที่เท่าเทียมกัน มีความปลอดภัยในทรัพย์สินและชีวิต เป็นหมู่บ้านปลอด ยาเสพติด มีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์ มีน้ำใช้ตลอดปี มีไฟฟ้า น้ำประปาใช้ทุกครัวเรือน มีการคมนาคมสะดวก มีผู้นำที่เข้มแข็ง เป็นหมู่บ้านที่ปลูกผักสวนครัวกินเอง จุดอ่อนภายในหมู่บ้านคือ ขาดทักษะความรู้ด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์ ขาดงบประมาณในการจัดสวัสดิการแก่ผู้สูงอายุและผู้ด้อยโอกาส ราคาผลผลิตทางการเกษตรตกต่ำ ขาดความรู้ความเข้าใจในการดำรงชีวิต ด้านการคมนาคม ทางการค้าขายผลผลิตทางการเกษตรไม่สะดวก โอกาสจากภายนอกเทศบาล อบจ. สส. สว. ภาครัฐให้การสนับสนุนงบประมาณ ส่งเสริมอาชีพนอกฤดูเก็บเกี่ยว ส่งเสริมการตลาด ภาครัฐให้การสนับสนุนพอสมควร ส่วนอุปสรรค และภัยคุกคาม จากภายนอกหมู่บ้านคือ ขาดแหล่งเงินทุน ขาดตลาดผลผลิตทางการเกษตร มีภัยธรรมชาติ เช่น ฝนแล้ง น้ำท่วม และศัตรูพืชระบาด

แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น และทุนทางวัฒนธรรม

แนวคิดเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น

รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 กำหนดเป็นนโยบายส่งเสริม ภูมิปัญญาไทย ภูมิปัญญาท้องถิ่น ดังนี้ (เลขาธิการสำนักนายกรัฐมนตรี. 2550: 18-28) บุคคล ซึ่งรวมกันเป็นชุมชน ชุมชนท้องถิ่น หรือชุมชนท้องถิ่นดั้งเดิม ย่อมมีสิทธิอนุรักษ์ฟื้นฟูจารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น ศิลปวัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่นและของชาติ และมีส่วนร่วมในการจัดการ การบำรุงรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม รวมทั้งความหลากหลาย ทางชีวภาพอย่างสมดุลและยั่งยืน (มาตรา 66) บุคคลมีหน้าที่รับราชการทหาร ช่วยเหลือการป้องกัน และบรรเทาภัยพิบัติ สาธารณะ เสียภาษีอากร ช่วยเหลือราชการ รับการศึกษาอบรม พินิจ ปกป้อง และช่วยกันสืบสานศิลปวัฒนธรรมของชาติและภูมิปัญญาท้องถิ่น และอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อม ทั้งนี้ตามกฎหมายบัญญัติ (มาตรา 73) รัฐต้องดำเนินการตามนโยบายด้านการศึกษา

และวัฒนธรรม โดยส่งเสริมและสนับสนุนความรู้รักสามัคคีและการเรียนรู้ เพื่อปลูกจิตสำนึกและเผยแพร่ศิลปวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณีของชาติ ตลอดจนค่านิยมอันดีงามและภูมิปัญญาท้องถิ่น (มาตรา 80 (6)) รัฐต้องส่งเสริมดำเนินการตามนโยบายด้านเศรษฐกิจ โดยให้มีการกระจายรายได้อย่างเป็นธรรม ค้ำครอง ส่งเสริม และขยายโอกาสในการประกอบอาชีพของชุมชนเพื่อการพัฒนาเศรษฐกิจ รวมทั้งส่งเสริมและสนับสนุนการพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นและภูมิปัญญาไทย เพื่อใช้ในการผลิตสินค้า บริการ และการประกอบอาชีพ (มาตรา 84 (6)) รัฐต้องดำเนินการตามนโยบายด้านวิทยาศาสตร์ ทรัพยากรทางปัญญาและพลังงาน คือ ส่งเสริมการประดิษฐ์หรือการค้นคิดเพื่อให้เกิดความรู้ใหม่ รักษาและพัฒนาภูมิปัญญาท้องถิ่นและภูมิปัญญาไทย รวมทั้งในความคุ้มครองทรัพยากรทางปัญญา (มาตรา 86 (2)) พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติได้กำหนดเป็นนโยบายส่งเสริมภูมิปัญญาไทยในด้านการศึกษา ในมาตรา 57 แห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 บัญญัติว่า ให้นิยามหน่วยงานทางการศึกษา ระดับทรัพยากรบุคคลในชุมชนให้มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา โดยนำประสบการณ์ ความรอบรู้ ความชำนาญ และภูมิปัญญาท้องถิ่นของบุคคลดังกล่าวมาใช้เพื่อให้เกิดประโยชน์ทางการศึกษา และยกย่องเชิดชูผู้ที่ส่งเสริมและสนับสนุนการจัดการศึกษา (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. 2545: 26)

การพัฒนาประเทศไม่สอดคล้องกับวิถีชีวิตวัฒนธรรมไทยเท่าที่ควร ทำให้เกิดปัญหาและภาวะวิกฤตนานาประการการพัฒนาคนหรือการศึกษาโดยรวม ฉะนั้นเพื่อให้การพัฒนาคนต่อแต่นี้ไปได้รับการแก้ไขให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมไทย การนำเอาภูมิปัญญาที่สั่งสมไว้ในบ้านเมืองมาใช้เป็นพื้นฐานสำคัญส่วนหนึ่งในการพัฒนาคนหรือการปฏิรูปการศึกษา จึงมีความจำเป็นและสำคัญยิ่ง จะต้องนำมิติทางวัฒนธรรมมาใช้ในการพัฒนา และจากการศึกษาพบว่า การจัดการศึกษาในระบบโรงเรียน ซึ่งถือว่าเป็นกระบวนการขัดเกลาหลักของสังคมนั้น มิได้เอื้อให้ผู้เรียนส่วนใหญ่เรียนรู้เรื่องราวและภูมิปัญญาของสังคมไทยที่สั่งสมสืบทอดมาในอดีตเท่าที่ควร

การนำภูมิปัญญามาใช้ในการจัดการศึกษา ผู้รู้ก็มีจำนวนจำกัดและส่วนใหญ่ก็สูงอายุ มีแต่จะล่วงลับไป ความรู้ความชำนาญที่สั่งสมไว้ก็ดับสูญตามไปด้วย สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ (2545: 5-13) กล่าวว่า ภูมิปัญญาชาวบ้านและภูมิปัญญาท้องถิ่น มีความเกี่ยวข้องกับการศึกษา ดังจะเห็นได้จากการที่รัฐบาลมีนโยบายส่งเสริมให้นำภูมิปัญญาชาวบ้านมาใช้ในการจัดการศึกษาโดยเฉพาะในพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 ให้ความสำคัญกับการจัดการศึกษาเป็นอย่างมาก ดังจะเห็นได้จากการบัญญัติไว้ในมาตราต่างๆ เช่น

1. ในกระบวนการเรียนรู้ต้องมุ่งปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้อง รวมทั้งส่งเสริมภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย (มาตรา 7)
2. ในการจัดทำระยะของหลักสูตรสถานศึกษา จะต้องสอดคล้องกับความเป็นไทย ความเป็นพลเมืองที่ดีของชาติ การดำรงชีวิต และการประกอบอาชีพ ตลอดจนเพื่อการศึกษาต่อเนื่องในส่วนที่เกี่ยวกับสภาพปัญหาในชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่น คุณลักษณะอันพึงประสงค์ การเป็นสมาชิกที่ดีของครอบครัว ชุมชน สังคม และประเทศชาติ (มาตรา 27)

3. ให้สถานศึกษาร่วมกับบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันการศึกษา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน โดยจัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน เพื่อชุมชนมีการจัดการศึกษา อบรม มีการแสวงหาความรู้ ข้อมูล ข่าวสาร รู้จักเลือกสรรภูมิปัญญาและวิทยาการต่างๆ เพื่อพัฒนา ชุมชนให้สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการ รวมทั้งหาวิธีการสนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยน ประสบการณ์ระหว่างชุมชน (มาตรา 29)

4. ในด้านบุคลากรทางการศึกษา แม้ว่าจะมีครู ณาจารย์เป็นหลัก แต่ในหลักการแล้วคง ไม่เพียงพอที่จะบูรณาการในการเรียนการสอนได้ จึงให้หน่วยงานทางการศึกษาระดับมัธยมศึกษา ในชุมชนที่มีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา โดยนำประสบการณ์ ความรอบรู้ ความชำนาญ ภูมิปัญญา ท้องถิ่นของบุคคลดังกล่าวมาใช้ เพื่อให้เกิดประโยชน์ทางการศึกษา ตลอดจนยกย่องเชิดชูผู้ที่ส่งเสริม และสนับสนุนการจัดการศึกษา (มาตรา 57)

จากรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550 และพระราชบัญญัติการศึกษา แห่งชาติ พ.ศ. 2542 รัฐต้องดำเนินการตามนโยบายด้านวิทยาศาสตร์ ทรัพย์สินทางปัญญาและ พลังงาน คือ ส่งเสริมการประดิษฐ์หรือการค้นคิดเพื่อให้เกิดความรู้ใหม่ รักษาและพัฒนาภูมิปัญญา ท้องถิ่นและภูมิปัญญาไทย รวมทั้งในความคุ้มครองทรัพย์สินทางปัญญา โดยให้สถานศึกษาร่วมกับ บุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองท้องถิ่น เอกชน องค์กรเอกชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันการศึกษา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่น ส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชน โดยจัด กระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน เพื่อชุมชนมีการจัดการศึกษาอบรม มีการแสวงหาความรู้ ข้อมูล ข่าวสาร รู้จักเลือกสรรภูมิปัญญาและวิทยาการต่างๆ เพื่อพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับปัญหาและ ความต้องการ รวมทั้งหาวิธีการสนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างชุมชน

ภูมิปัญญาท้องถิ่น ถือเป็นรากเหง้าที่บ่งบอกถึงความเป็นของท้องถิ่นหรือสังคมนั้นๆ องค์กรปกครองท้องถิ่น เป็นรากฐานในการบริหารประเทศที่มีความใกล้ชิดกับประชาชนมากที่สุด และมีบทบาทหน้าที่ที่สำคัญในการส่งเสริมหรือพัฒนาภูมิปัญญาของคนในท้องถิ่นให้ดำรงอยู่และ เกิดความภูมิใจในผลผลิตของบรรพบุรุษ ภูมิปัญญา หมายถึง สติปัญญา ความรู้ ความสามารถ อันเกิดจากการสั่งสมประสบการณ์ของตนเองหรือได้รับความรู้จากแหล่งอื่น จนเกิดความชำนาญ เชี่ยวชาญ สามารถนำมาแก้ปัญหาหรือพัฒนาคุณภาพชีวิตตนเอง ครอบครัว และท้องถิ่นได้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงหมายถึง ผลงานอันเกิดจากภูมิปัญญาของคนในท้องถิ่นที่ร่วมกันดำเนินงาน ตั้งแต่ 2 คนขึ้นไป ซึ่งอาจเป็นในลักษณะกลุ่มและเป็นที่ยอมรับของคนทั่วไป เช่น กลุ่มสตรี กลุ่ม แม่บ้าน กลุ่มทอผ้า กลุ่มหมอนไหม กลุ่มจักสาน เป็นต้น (เมตต์ เมตต์การุณจิต. 2553: 152-157)

พัชรินทร์ สิริสุนทร (2547: 5-9) กล่าวถึง ภูมิปัญญาท้องถิ่น (Local Wisdom) ในที่นี้มิได้ มีความหมายเพียงสินค้าและบริการในท้องถิ่น แต่หมายความถึง องค์ความรู้อันลุ่มลึกหรือการหยั่งรู้ ที่เกิดจากความสัมพันธภาพอันแนบแน่นระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ มนุษย์กับธรรมชาติและมนุษย์กับ อำนาจเหนือธรรมชาติ ภูมิปัญญาจึงไม่ใช่สิ่งที่เกิดขึ้นลอยๆ แต่เป็นผลของกระบวนการที่มนุษย์มี ปฏิสัมพันธ์กับสรรพสิ่งรอบๆ ตัวภายในระบบนิเวศท้องถิ่น ทั้งระบบนิเวศธรรมชาติและระบบ

นิเวศวิทยาวัฒนธรรม ภูมิปัญญาจึงเป็นการเรียนรู้ของมนุษย์ผ่านการคิดกระบวนการแบบ ก่อนที่จะถูกพัฒนาขึ้นเป็นองค์ความรู้ซึ่งสอดคล้องกับบริบททางสังคมและวัฒนธรรม เพื่อตอบสนองความต้องการของมนุษย์ในด้านการปรับตัวและดำรงชีวิตที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อมทั้งด้านกายภาพและด้านสังคมวัฒนธรรมของแต่ละชุมชนท้องถิ่น ซึ่งได้แก่ระบบอุดมการณ์ คุณค่า และมาตรฐานทางศีลธรรมของสังคมนั้นๆ ภูมิปัญญาจึงเป็นวัฒนธรรม เพราะเป็นสิ่งที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา กล่าวโดยสรุป ภูมิปัญญาดังกล่าว เกิดจากการสังเคราะห์การเรียนรู้เป็นเวลานาน โดยการเชื่อมโยงวิทยาการต่างๆ เข้าด้วยกัน การเรียนรู้ของชาวบ้านนี้ ไม่เหมือนกันกับการศึกษาในระบบที่แยกวิชาต่างๆ ออกเป็นหมวดหมู่ เช่น คณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ เกษตร การเงิน การบัญชี เป็นต้น แต่ชาวบ้านเรียนรู้เรื่องการเกษตรจากประสบการณ์ สภาพดินฟ้าอากาศ การใส่ปุ๋ยผสมกลมกลืนกับวัฒนธรรม การดำรงชีวิตสืบทอดกันมา กล่าวสั้นๆ ก็คือชาวบ้านเรียนรู้หลายเรื่องในเวลาเดียวกัน โดยไม่ได้แยกเป็นเรื่องๆ เหมือนการศึกษาในโรงเรียน

สรุปได้ว่า ภูมิปัญญา เป็นความรู้ ความสามารถ ทักษะความเชื่อ และศักยภาพในการแก้ปัญหาของมนุษย์ที่สืบทอดกันมาจากอดีตถึงปัจจุบันอย่างไม่ขาดสายและเชื่อมโยงกันทั้งระบบทุกสาขา ภูมิปัญญาไทย เป็นความรู้ ความสามารถ ทักษะและเทคนิคการตัดสินใจ ผลิตผลงานของบุคคล อันเกิดจากการสะสมองค์-ความรู้ทุกด้านที่ผ่านกระบวนการสืบทอด พัฒนาปรับปรุง และเลือกสรรมาแล้วเป็นอย่างดีสามารถแก้ไขปัญหา และพัฒนาวิถีชีวิตของคนไทยได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัย ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือภูมิปัญญาชาวบ้าน หมายถึง ทุกสิ่งทุกอย่างที่ชาวบ้านคิดขึ้นได้เอง และนำมาใช้ในการแก้ปัญหา เป็นเทคนิควิธี เป็นองค์ความรู้ของชาวบ้าน ทั้งทางกว้างและทางลึกที่ชาวบ้านคิดเอง ทำเอง โดยอาศัยศักยภาพที่มีอยู่แก้ปัญหาการดำเนินชีวิตในท้องถิ่นได้อย่างเหมาะสมกับยุคสมัยความเหมือนกันของภูมิปัญญาไทยและภูมิปัญญาท้องถิ่น คือ เป็นองค์ความรู้ และเทคนิคที่นำมาใช้ในการแก้ปัญหาและการตัดสินใจ ซึ่งได้สืบทอดและเชื่อมโยงมาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

ประเภทของภูมิปัญญา

ภูมิปัญญาที่เกิดจากความสัมพันธ์ระหว่างคนกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ สิ่งเหนือธรรมชาติจะแสดงออกมาในลักษณะของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ ศาสนา ความเชื่อต่างๆ จะแสดงออกมาในลักษณะจารีตขนบธรรมเนียมประเพณี ศิลปะและนันทนาการ ภาษาและวรรณกรรม ตลอดจนการสื่อสารต่างๆ ภูมิปัญญา แบ่งออกได้เป็น 2 ประเภท คือ (เมตต์ เมตต์การุญจิต. 2553: 158-159)

1. ภูมิปัญญาที่เป็นนามธรรม หมายถึง ภูมิปัญญาที่เกี่ยวกับเรื่องราวต่างๆ ในการดำรงชีวิตประจำวันได้แก่
2. ภูมิปัญญาที่เป็นรูปธรรม หมายถึง ภูมิปัญญาที่ปรากฏเป็นผลงานจากการคิดค้น และประดิษฐ์ขึ้น สามารถประจักษ์แก่สายตาและนำมาใช้ในการดำรงชีวิต เช่น การทอผ้า ผลิตผลทางหัตถกรรม ดนตรี ศิลปะ การวางแผนโบราณ การรักษาโรคจากสมุนไพร เป็นต้น

สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน แบ่งกลุ่มภูมิปัญญาไทยออกเป็นสาขาต่างๆ 10 สาขา ได้แก่

1. สาขาเกษตรกรรม เช่น เกษตรแบบผสมผสาน วนเกษตร ไร่นาสวนผสม การใช้ปุ๋ยชีวภาพ การป้องกันโรคและแมลงโดยไม่ใช้สารเคมี เป็นต้น
2. สาขาอุตสาหกรรมและหัตถกรรม เช่น การทอผ้า การแกะสลักไม้ การทำเครื่องปั้นดินเผา การเจียระไนพลอย ผลิตภัณฑ์จากกระดาษสา เป็นต้น
3. สาขาแพทย์แผนไทย เช่น การนวดแผนไทย การรักษาโรคด้วยสมุนไพร ยาสมุนไพรต่างๆ เป็นต้น
4. สาขาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม เช่น การอนุรักษ์ป่าชายเลน การทำแนวปะการังเทียม การปลูกป่าชุมชน เป็นต้น
5. สาขากองทุนและธุรกิจชุมชน เช่น ธนาคารโค-กระบือ กองทุนหมู่บ้าน การจัดกองทุนชุมชนในรูปของกลุ่มหรือสหกรณ์ต่างๆ เป็นต้น
6. สาขาสวัสดิการ เช่น สำนักสงฆ์ที่รักษาโรคเอดส์ หมู่บ้านประชาสงเคราะห์ เป็นต้น
7. สาขาศิลปกรรม เช่น วาดภาพ งานปั้น ดนตรีไทย วรรณกรรม ศิลปะมวยไทย เป็นต้น
8. สาขาการจัดองค์กร เช่น การจัดองค์กรของกลุ่มสตรี แม่บ้าน อสม. กลุ่มประมง กลุ่มออมทรัพย์ เป็นต้น
9. สาขาภาษาและวัฒนธรรม เช่น ภาษาท้องถิ่น สารานุกรมภาคพื้น เป็นต้น
10. ศาสนาและประเพณี เช่น พิธีตั้งขวัญข้าว งานลอยกระทง งานบุญบังไฟ งานแห่เทียนพรรษา เป็นต้น

นอกจากนี้ ยังมีการจัดกลุ่มภูมิปัญญาท้องถิ่นออกเป็น 4 กลุ่ม (กระทรวงวัฒนธรรม. สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. สำนักบริหารเครือข่ายทางวัฒนธรรม. 2547: 4-5) ดังนี้

1. ภูมิปัญญาด้านคติ ความคิด และความเชื่อ
2. ภูมิปัญญาด้านศิลปวัฒนธรรมและขนบธรรมเนียมประเพณี
3. ภูมิปัญญาด้านการประกอบอาชีพในท้องถิ่น
4. ภูมิปัญญาด้านแนวคิด หลักปฏิบัติ หรือเทคโนโลยีที่ชาวบ้านนำมาใช้ในชุมชน

เมตต์ เมตต์การุณจิต (2553: 159) กล่าวว่า ภูมิปัญญาประกอบด้วยสาระที่สำคัญสองประการ ประการแรกคือ ส่วนที่จับต้องได้หรือส่วนที่เป็นรูปธรรม ได้แก่ ผลผลิตทางภูมิปัญญาต่างๆ เช่น ผ้าทองานจักสาน และอาหารแปรรูป เป็นต้น ประการที่สองคือ ส่วนที่จับต้องไม่ได้หรือส่วนที่เป็นนามธรรม เช่น ระบบคิด ความเชื่อ ทศนคติ และค่านิยม เป็นต้น ดังนั้นจึงกล่าวได้ว่า ภูมิปัญญา คือ การผสมผสานอย่างมีบูรณาการระหว่างระบบคิดและศักยภาพของมนุษย์ในแต่ละสังคม เพื่อการสร้างสรรค์นวัตกรรมที่เหมาะสมในการดำรงชีวิตเพื่อตอบสนองความต้องการของคนในสังคมนั้นๆ ภูมิปัญญาจึงครอบคลุมถึงการเชื่อมโยง ติความและการแสดงพฤติกรรมเพื่อแปลงระบบคิดของบุคคล ค่านิยม บรรทัดฐาน และวิถีการดำรงชีวิตของมนุษย์เพื่อเผชิญกับเหตุการณ์และวิกฤตการณ์ต่างๆ มิติของภูมิปัญญา จึงมีความแตกต่างจากแนวคิดเรื่องการจัดความรู้ที่กำลังแพร่หลายในสังคมอุตสาหกรรม เพราะภูมิปัญญาท้องถิ่นเริ่มจากการมีระบบคิดเชิงเหตุผลของปราชญ์หรือผู้รู้ในชุมชน

ผ่านกระบวนการปฏิสัมพันธ์อย่างลึกซึ้งและซับซ้อนกับระบบคิดของสมาชิกในสังคมคนอื่นๆ การปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลกลุ่ม และสังคมกับสภาพแวดล้อม ทั้งสภาพแวดล้อมทางกายภาพและสภาพแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรม ตลอดจนความเชื่อมโยงของ ระบบความเชื่อของบุคคลในอำนาจเหนือธรรมชาติ กับวิถีการดำเนินชีวิตที่มีความสัมพันธ์อย่าง แยกย่อยกับบริบททางสังคม วัฒนธรรม ก่อนที่บุคคล กลุ่มหรือชุมชนจะออกแบบความคิดพัฒนา และจัดระบบของภูมิปัญญาในมิติต่างๆ แล้วจึงถ่ายทอดออกมาในรูปแบบองค์ความรู้ประเภทต่างๆ เพื่อการใช้สอยในชีวิตประจำวัน เพื่อการพัฒนาปรับปรุงคุณภาพของชีวิตทั้งในระดับปัจเจกและสังคม ให้ดียิ่งขึ้น และเพื่อถ่ายทอดหรือขายให้สมาชิกคนอื่นในสังคม (เมตต์ เมตต์การุณจิต. 2553: 158) หากสามารถนำภูมิปัญญามาใช้ เป็นเครื่องมือเพื่อสร้างฐานพลังอำนาจของชุมชนให้เข้มแข็ง โดยการบูรณาองค์ความรู้ต่างๆ เข้ากับวิถีการดำเนินชีวิตของบุคคล กลุ่ม และชุมชน ผ่านกระบวนการบริหารจัดการที่ดีเพื่อการต่อรองกับสังคมภายนอก ภูมิปัญญาจะกลายเป็นอาวุธเชิงยุทธศาสตร์ที่สำคัญที่จะช่วยให้บุคคลและสังคมรู้จักแจกแจงและวิเคราะห์ปรากฏการณ์ต่างๆ ที่กำลังเผชิญอยู่ และสามารถคัดสรรเพื่อนำตัวอย่างของแนวปฏิบัติ (Best Practice) ที่เหมาะสมซึ่งได้จากการเรียนรู้เรื่องภูมิปัญญาของสังคมอื่นๆ เพื่อการพัฒนาชุมชนหรือท้องถิ่นของตน ให้เป็นสังคมแห่งปัญญาที่สมาชิกในสังคมมีความสุขต่อไป (พัชรินทร์ สิริสุนทร. 2547: 5-9)

สรุปแล้วภูมิปัญญาไทยเป็นกลไกหรือเครื่องมือที่สำคัญ ซึ่งบุคคลและสังคมใช้เพื่อรักษาไว้ซึ่งอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มในสังคมไทย ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มพันธุ์ชาติใดๆ และเป็นสิ่งที่บุคคลหรือกลุ่มคนในสังคมไทยแสดงออกมาในรูปแบบของความคิด ความรู้ และผลิตของความรู้ ทั้งที่เป็นรูปธรรมและนามธรรม เพื่อตอบสนองความต้องการของบุคคล กลุ่ม ชุมชน และสังคม เพื่อแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้น เพื่อให้เกิดความเข้มแข็งขึ้นในชุมชนเพื่อให้สามารถบรรลุเป้าหมาย คือการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขในสังคมที่มีความสงบมั่นคงและปลอดภัย

แนวคิดเกี่ยวกับทุนทางวัฒนธรรม

ทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญา เป็นองค์ประกอบหนึ่งของทุนทางสังคมที่มีความสำคัญอย่างยิ่งยวดต่อการพัฒนาประเทศ เนื่องด้วยประเทศไทยมีความโดดเด่นและ มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม มีผู้มีความรู้ด้านภูมิปัญญาไทยมากมายกระจายอยู่ทุกพื้นที่ ซึ่งหากสามารถพัฒนาและใช้ประโยชน์จากทุนดังกล่าวได้อย่างเต็มที่แล้ว ก็จะนำมาซึ่งการสร้างสรรค์คุณค่า และมูลค่า อันส่งผลต่อวิถีชีวิตความเป็นอยู่ที่ดีงามในที่สุด แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติฉบับที่ 11 (2555-2559) ได้ให้ความสำคัญต่อการพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์โดยมุ่งไปที่การเชื่อมโยงระหว่างทุน 6 ทุน คือ ทุนธรรมชาติ ทุนกายภาพ ทุนสังคม ทุนมนุษย์ ทุนการเงินและทุนวัฒนธรรม โดยทุนวัฒนธรรมเป็นจุดศูนย์กลางที่เชื่อมโยงกับทุนประเภทอื่นๆ เพราะทุนวัฒนธรรมถือเป็นหัวใจที่สำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจสร้างสรรค์และด้านอื่นๆ (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติและศูนย์สร้างสรรค์งานออกแบบ. 2552: 128)

กระทรวงวัฒนธรรม (2553: 289) ได้มีนโยบายและแผนงานในการลงทุนทางวัฒนธรรมเพื่อการดูแลและฟื้นฟูทุนวัฒนธรรมที่สัมผัสได้ และทุนวัฒนธรรมที่สัมผัสไม่ได้ โดยการอนุรักษ์ บำรุงรักษา ฟื้นฟู บูรณะ ทรัพย์สินมรดกทางศิลปวัฒนธรรม ภูมิปัญญาของชาติโดยการดูแลของ กรมศิลปากรและกระทรวงวัฒนธรรม ทุนทางวัฒนธรรม มีผู้กล่าวความหมายไว้หลายท่าน รังสรรค์ ชนะพรพันธ์ (2539: 1-2) กล่าวว่า ทุนทางวัฒนธรรม หมายถึงทุนที่ใช้ไปในการผลิตสินค้าและบริการที่มีนัยทางวัฒนธรรม สินค้าบริการใดที่มีวัฒนธรรมที่ฝังตัวอยู่ สินค้าและบริการเหล่านั้นคือ สินค้าวัฒนธรรม ส่วนดิเรก ปัทมสิริวัฒน์ (2547: 149) กล่าวว่า ทุนวัฒนธรรมเป็นรูปแบบของทุนอีกรูปแบบหนึ่ง ทุนวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับคุณค่า ความรู้ ภูมิปัญญาและงานสร้างสรรค์ที่เกิดจากการค้นพบโดยผู้ทรงความรู้ในท้องถิ่น รวมทั้งค่านิยมและความเชื่อที่ผูกพันสังคม ทำให้เกิดการจัดระเบียบของสังคมหรือสร้างกฎกติกาที่เป็นคุณต่อสังคมโดยส่วนรวม รวมถึงกิจกรรมการถ่ายทอดความรู้จากคนรุ่นหนึ่งไปยังอีกคนรุ่นหนึ่ง

กรมส่งเสริมวัฒนธรรม (2555: 66-67) กล่าวว่า ทุนทางวัฒนธรรม คือมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติซึ่งกรมส่งเสริมวัฒนธรรมของกระทรวงวัฒนธรรมกำหนดไว้ 7 สาขา คือภาษา วรรณกรรมพื้นบ้าน ศิลปะการแสดง แนวทางปฏิบัติทางสังคม พิธีกรรมและงานเทศกาล งานช่างฝีมือดั้งเดิม ความรู้และแนวปฏิบัติเกี่ยวกับธรรมชาติและจักรวาล และกีฬา ภูมิปัญญาไทย นอกจากนั้นยังรวมถึงมรดกทางศิลปวัฒนธรรมในรูปแบบของโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุ ภาษาวรรณกรรม เอกสารโบราณ จดหมายเหตุ ศิลปะการแสดง และงานศิลปกรรมต่างๆ ล้วนเป็น ทุนทางวัฒนธรรมที่บรรพบุรุษได้สั่งสมและสร้างสรรค์ไว้จนสืบทอดมาเป็นมรดกวัฒนธรรมให้แก่ อนุชนได้นำมาศึกษาเรียนรู้และซาบซึ้งในสุนทรียแห่งความงดงามของเอกลักษณ์วัฒนธรรมไทย อย่างไม่ขาดสาย โดยได้แบ่งทุนทางวัฒนธรรมเป็น 2 ลักษณะ คือ

1. ทุนทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ประกอบด้วย ระบบคุณค่า ค่านิยม ความเชื่อ ภาษา จารีตประเพณี พิธีกรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น โดยกล่าวว่า สังคมไทยมีทุนทางวัฒนธรรมด้านนี้ จำนวนมากและที่ตีมากมาย แต่หลายอย่างในปัจจุบันเสื่อมถอยและสูญหายไปตามกาลเวลา สาเหตุสำคัญคือการขาดการอนุรักษ์ ฟื้นฟู ถ่ายทอดอย่างเป็นระบบอย่างจริงจัง

2. ทุนทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ ประกอบด้วยโบราณสถาน โบราณวัตถุ สถาปัตยกรรม และศิลปกรรมต่างๆ ที่ติดมากับอาคารโบราณสถาน โบราณวัตถุ รวมถึงอุทยานประวัติศาสตร์ วัดใน พระพุทธศาสนา และพิพิธภัณฑสถานต่างๆ ซึ่งถือเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่สามารถจับต้องได้อย่างเป็น รูปธรรมมากที่สุดและนับเป็นทุนหรือมรดกของชาติที่สำคัญ

โบดิเยอร์ (Bourdieu. 1986: 79) อธิบายว่า ทุนวัฒนธรรมอาจปรากฏได้ในรูปแบบใด รูปแบบหนึ่งใน 3 รูปแบบ รูปแบบที่ 1 คือ เป็นสิ่งที่ฝังในตัวคนหรือจิตใจ (Embodies as state of mind/body) เช่น ความคิด ความเชื่อ รูปแบบที่ 2 คือ เป็นสิ่งที่เป็นตัวตนจับต้องได้ (Objectified) ซึ่งจะอยู่ในรูปแบบของสินค้าวัฒนธรรม เช่น สิ่งประดิษฐ์ สถาปัตยกรรม สิ่งก่อสร้าง ภาพวาด และอื่นๆ ส่วนรูปแบบที่ 3 คือ ความเป็นสถาบัน (Institutionalized) หมายถึง กติกาความเชื่อ การยอมรับ ที่หลายคนเห็นร่วมกัน อาทิ สถาบันศาสนา สถาบันการศึกษา โดยทุนวัฒนธรรมในรูปแบบที่ฝังใน

ตัวตน หรือจิตใจ เป็นรูปแบบที่สำคัญที่สุด ขณะที่ Throsby (ไกรฤกษ์ ปิ่นแก้ว, 2556: 33; อ้างอิงจาก Throsby, 2001: 46) ได้นิยามทุนวัฒนธรรม ว่าหมายถึง สินทรัพย์ที่มีการฝังตัว (Embodies) สะสม (Stores) และให้ (Provides) คุณทางวัฒนธรรมนอกเหนือจากมูลค่าทางเศรษฐกิจของสินทรัพย์นั้น โดยแบ่งทุนวัฒนธรรมเป็น 2 ประเภท คือ

1. ทุนวัฒนธรรมที่สัมผัสได้ (Tangible Culture) เช่น โบราณสถาน โบราณวัตถุ วัด ผลงานทางศิลปะ ภาพเขียน รูปปั้น ทุนวัฒนธรรมที่สัมผัสได้นี้ไม่ได้ถูกจำกัดในรูปแบบเฉพาะมรดกทางวัฒนธรรมเท่านั้น แต่ยังขยายขอบเขตไปถึงทุนกายภาพ หรือสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น อาคาร สิ่งประดิษฐ์ ทุนวัฒนธรรมรูปแบบนี้สามารถสึกหรอ ผุพังได้ ถ้าไม่ได้รับการดูแลรักษา และสามารถวัดมูลค่าในรูปของเงินได้ไม่ว่าจะเป็นตัววัตถุเอง หรือการบริการที่ใช้วัตถุนั้นเป็นส่วนหนึ่งของการใช้บริการ

2. ทุนวัฒนธรรมที่สัมผัสไม่ได้ (Intangible Culture) เป็นทุนที่อยู่ในรูปของทรัพย์สินทางปัญญา หรืออาจเรียกว่าวัฒนธรรมที่ไม่ใช้วัตถุ (Nonmaterial Culture) ได้แก่ ความคิด การปฏิบัติ ความเชื่อและค่านิยมที่แบ่งปันระหว่างสมาชิกในชุมชน เช่น ขนบธรรมเนียมประเพณี พิธีกรรม ศิลปะการแสดง เพลง งานวรรณกรรม นิทาน ตำนานพื้นบ้าน ดนตรี เป็นต้น ถึงแม้ว่าทุนวัฒนธรรมจะแบ่งเป็นทุนวัฒนธรรมที่สัมผัสได้ และทุนวัฒนธรรมที่สัมผัสไม่ได้ แต่ทุนวัฒนธรรมทั้งสองประเภทนี้มีความสัมพันธ์กันเนื่องจากสิ่งที่สัมผัสได้ มักมีความหมาย หรือคุณค่าอยู่เบื้องหลัง นอกจากนี้ทุนวัฒนธรรมในสองรูปแบบนี้สามารถปรากฏได้ในทุกช่วงเวลา ในฐานะทุนคงคลัง (Capital Stock) ซึ่งมีมูลค่าทางเศรษฐศาสตร์และคุณค่าทางวัฒนธรรม โดยชัยอนันต์ สมุทวณิช (2540: 148) ได้เรียกทุนคงคลังนี้ว่า วัฒนธรรมคงคลัง (Capital Stock)

กล่าวโดยสรุป ทุนทางวัฒนธรรม เป็นสิ่งที่มีคุณค่าและมีมูลค่า ที่สั่งสมมาในอดีตและถ่ายทอดรุ่นต่อรุ่น ทั้งเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ และจับต้องไม่ได้ โดยนำเอาวัฒนธรรมและภูมิปัญญาเหล่านั้นมาแปลงเป็นสิ่งที่มีคุณค่าและมีมูลค่า ที่ส่งผลให้เกิดประโยชน์ต่อวิถีชีวิตและสังคมในที่สุด

แนวคิดเกี่ยวกับการจัดการศึกษาตลอดชีวิต

การศึกษาตลอดชีวิตเป็นการบูรณาการศาสตร์ต่างๆ ไว้ด้วยกัน การศึกษาตลอดชีวิตได้เน้นมิติของการพัฒนาตั้งแต่เกิดจนตาย ครอบคลุมกลุ่มเป้าหมายทุกกลุ่ม โดยมีความมุ่งหมายที่สำคัญ คือให้บุคคลได้เรียนรู้ทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นประโยชน์ต่อตนเองและสังคมเพื่อนำไปสู่การพัฒนาตนเองให้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม ในส่วนแนวคิดของการศึกษาตลอดชีวิต พบว่าการนำเสนอแนวคิดในแต่ละยุคแต่ละสมัยต้องมีบริบทของสังคมและวัฒนธรรมในยุคนั้นๆ เข้ามาเกี่ยวข้องอยู่เสมอ อย่างไรก็ตามการศึกษาตลอดชีวิต มีแนวคิดหลักที่เน้นการส่งเสริมให้บุคคลได้เรียนรู้ตามศักยภาพและพัฒนาศักยภาพของตนเอง ทั้งที่เป็นการตอบสนองความต้องการในการเรียนรู้ของบุคคลเป็นหลัก (อาชัญญา รัตนอุบล, 2557: 1) การเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วในสังคม วิทยาศาสตร์

และเทคโนโลยีในศตวรรษที่ 21 นี้ ทำให้การศึกษาลดชีวิตมีความสำคัญมากต่อการใช้ชีวิตในสังคมฐานความรู้ ความสำคัญของการศึกษาลดชีวิตจึงเกิดขึ้น ไม่ว่าในหน่วยงานต่างๆ ที่จัดและส่งเสริมการศึกษาลดชีวิตโดยตรง หรือในระบบโรงเรียน ต่างมีความจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องจัดการศึกษาลดชีวิตให้เกิดขึ้น อีกทั้งความต้องการในการเรียนรู้ของบุคคลได้เพิ่มมากขึ้นเช่นกัน ซึ่งการเรียนรู้ดังกล่าวรวมการเรียนรู้เพื่อให้เกิดความรู้ และทักษะใหม่ของบุคคลด้วย เนื่องจากมีความจำเป็นเพื่อการปรับเปลี่ยนไปตามบริบทของสังคม จึงจำเป็นที่บุคคลต้องเรียนรู้ด้วยตนเองมากขึ้น (Demirel. 2009; Zhao; & Biesta. 2012: 144)

เฮนสกี (Henschke. 2011: 168) การศึกษาลดชีวิต หมายถึงแนวคิดหลักหรือหลักการที่เป็นการพัฒนาอย่างต่อเนื่องไม่มีที่สิ้นสุดสำหรับการเปลี่ยนแปลงและการปรับตัวในความตระหนักรู้ในของมนุษย์ที่เกิดขึ้นซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการกระทำอย่างรอบคอบ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2545 (สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. 2545: 3) ได้ให้ความหมายของการศึกษาลดชีวิตไว้ว่า การศึกษาลดชีวิต หมายความว่า การศึกษาที่เกิดจากการผสมผสานระหว่างการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อให้สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

กัมปนาท บริบูรณ์ (2557: 6-41) กล่าวว่า การศึกษาศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และพิธีกรรม ช่วยส่งเสริมการศึกษาลดชีวิตให้กับผู้สนใจทั้งการศึกษาในระบบและการศึกษานอกระบบ คือ การทำให้ผู้เรียนได้เรียนรู้เรื่องราวของตนเอง จัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่น และส่งเสริมให้ผู้เรียนรู้จักสภาพแวดล้อมในท้องถิ่น ทำให้เกิดความสนใจใฝ่รู้ไปสู่การเรียนรู้ตลอดชีวิต

สุมาลี สังข์ศรี (2557: 1-8) สรุปความหมายของการศึกษาลดชีวิต หมายถึง ผลรวมของการศึกษาทุกประเภทที่เกิดขึ้นตลอดชีวิตของมนุษย์ตั้งแต่เกิดจนตาย เป็นการศึกษาเพื่อมุ่งพัฒนาบุคคลให้ปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลงในทุกช่วงชีวิตของบุคคลและพัฒนาต่อเนื่องไปให้เต็มศักยภาพของแต่ละบุคคล การศึกษาลดชีวิตครอบคลุมถึงการศึกษาทุกรูปแบบ ทุกวิธีการ ทั้งการศึกษาในระบบโรงเรียน การศึกษานอกระบบโรงเรียน และการศึกษาแบบไม่เป็นทางการ จากทุกแหล่งความรู้ ในชุมชนและสังคม และเกิดขึ้นได้ทุกหนทุกแห่งโดยไม่จำกัดเวลาและสถานที่ การศึกษาลดชีวิตเป็นการศึกษาที่สัมพันธ์กับชีวิตและผสมผสานกลมกลืนกับการดำเนินชีวิตของบุคคล สำนักเลขาธิการสภาการศึกษา (2549: 128) ได้กล่าวว่า การเรียนรู้ตลอดชีวิตเป็นเรื่องจำเป็นสำหรับทุกคน สามารถกระทำได้ทุกช่วงชีวิต ทุกสถานที่ ตั้งแต่เกิดจนตาย เพราะครอบคลุมการศึกษาทุกประเภท ทุกระดับ มีความเสมอภาคกัน ในโอกาสทางการศึกษา มีวิธีการเรียนรู้ มีเนื้อหาสาระที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตและวิถีชีวิต มีอิสระในการเลือกสิ่งที่ต้องการจะเรียนรู้และเลือกวิธีเรียนที่เหมาะสมกับตนเอง จากการศึกษาความหมายของการศึกษาลดชีวิต จึงสรุปความหมายของการศึกษาลดชีวิตได้ว่า การศึกษาลดชีวิต หมายความว่า การศึกษาที่เกิดจากการผสมผสานระหว่างการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อให้สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต เป็นการศึกษาเพื่อมุ่งพัฒนาบุคคลให้ปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลงในทุกช่วงชีวิตของบุคคลและพัฒนาต่อเนื่องไปให้เต็มศักยภาพของแต่ละบุคคล โดยศึกษาได้จากทุกแหล่ง

ความรู้ในชุมชนและสังคม และเกิดขึ้นได้ทุกหนทุกแห่งโดยไม่จำกัดเวลาและสถานที่การศึกษาตลอดชีวิตเป็นการศึกษาที่สัมพันธ์กับชีวิตและผสมผสานกลมกลืนกับการดำเนินชีวิตของบุคคลการศึกษาตลอดชีวิตเป็นกระบวนการเรียนรู้ของบุคคลทุกช่วงวัย เป็นการเรียนรู้จากวิถีชีวิตของตนเอง และใช้ทรัพยากรที่สนับสนุนกระบวนการเรียนรู้ตามความต้องการของตนเอง เพื่อนำไปสู่ประสบการณ์อย่างมีคุณค่า โดยการเข้าร่วมหรือไม่เข้าร่วมกิจกรรมการเรียนรู้ก็ได้ เป็นการสนับสนุนให้บุคคลเรียนรู้ด้วยตนเอง เรียนรู้จากกันและกัน เรียนจากคนอื่นในสังคมเป็นการเปิดโอกาสให้บุคคลสามารถพัฒนาความสนใจ ความต้องการและความสามารถของตนเองให้สมบูรณ์ตามความต้องการของตนเองเป็นสำคัญ แนวคิดหลักของการศึกษาตลอดชีวิต คือ การที่ได้ส่งเสริมให้บุคคลได้เรียนรู้เพื่อพัฒนาศักยภาพและตอบสนองต่อความต้องการของบุคคลเป็นหลักทั้งนี้การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นเพื่อนำไปสู่การพัฒนาตนเองให้เท่าทันกับบริบทของสังคมรอบตัวของบุคคลเป็นสำคัญ

แนวคิดหลักจึงเป็นการพัฒนาที่ตัวบุคคลให้มีความสามารถ จากนั้นจึงจะส่งผลให้เกิดการพัฒนาต่อสังคมเป็นลำดับต่อไป การศึกษาและการเรียนรู้ตลอดชีวิตจึงเน้นกลุ่มเป้าหมายหลักคือกลุ่มที่ออกกลางคันและผู้ที่ยังจากระบบการศึกษาไปแล้ว แต่อย่างไรก็ตามยังหมายรวมถึงบุคคลอื่นๆ ที่อยู่ในระบบการศึกษาเพื่อการสร้างเสริมประสบการณ์ ซึ่งเป็นการจัดการเรียนรู้ในทุกช่วงชีวิตของบุคคล เป็นการเรียนรู้จากตนเองเพื่อเติมเต็มความเป็นพลเมือง และการเป็นส่วนหนึ่งของสังคม ลักษณะที่สำคัญของแนวคิดการศึกษาตลอดชีวิตในแต่ละยุคที่ได้นำเสนอไปข้างต้น จะทำให้ได้เข้าใจความเป็นมาและการเปลี่ยนแปลงแนวคิด การศึกษาตลอดชีวิตและการเรียนรู้ตลอดชีวิต ดังจะเห็นได้ว่าแนวคิดสำคัญของการศึกษาตลอดชีวิตเป็นการพัฒนาตนเองเป็นสำคัญ โดยการเติมเต็มในส่วนที่จะต้องพัฒนากระทั่งนำมาสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิต สุนทร สุนันท์ชัย (2556: 178) ได้อธิบายลักษณะการศึกษาตลอดชีวิตว่า การศึกษาตลอดชีวิต เป็นการศึกษาทั้งหมดของชีวิตมนุษย์จากเกิดจนตาย มุ่งพัฒนามนุษย์ปรับตัวเข้ากับความเปลี่ยนแปลงในโลกปัจจุบันและพัฒนาอย่างต่อเนื่องให้เต็มศักยภาพของบุคคลแต่ละคน เป็นการศึกษาที่เกิดจากแรงจูงใจที่จะเรียนรู้ด้วยตนเองจากแหล่งเรียนรู้ทุกชนิดทั้งในระบบ นอกระบบ และไม่เป็นทางการ การศึกษาประเภทต่างๆ จึงเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตลอดชีวิต โดยลักษณะการศึกษาตลอดชีวิต มีดังนี้

1. เป็นการดำเนินการตลอดชีวิตของบุคคล
2. เป็นการจัดให้มีการวางแผน ทำให้ได้รับความรู้ ทักษะ เจตคติ อันจำเป็นต่อการเปลี่ยนแปลงในชีวิตซึ่งเกิดขึ้นอยู่ตลอดเวลา จนในที่สุดทำให้บุคคลได้พัฒนาอย่างเต็มศักยภาพ
3. เป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากแรงจูงใจของผู้เรียนที่จะเรียนรู้ด้วยตนเอง
4. ใช้แหล่งการเรียนรู้ทุกประเภท ทั้งแบบในระบบ นอกระบบ และไม่เป็นทางการหรือตามอัธยาศัย

สรุปได้ว่า ลักษณะของการศึกษาตลอดชีวิตมีความเกี่ยวข้องกับชีวิตตลอดชีวิตและการศึกษา รวมกันเป็นการศึกษาตลอดชีวิต การศึกษารูปแบบดังกล่าวจึงมิได้สิ้นสุดหลังจากจากระบบการศึกษาไปแล้วแต่หมายความว่าพัฒนาตนเองไปตลอดชีวิต อีกทั้งยังเป็นการรวมเอาการศึกษาทุกประเภทมาไว้ด้วยกัน การปลูกฝังความรู้ ทักษะที่ดีมาจากสถาบันครอบครัวจึงมีพลัง

สูงสุด สังคมแวดล้อมรวมทั้งชุมชนที่อยู่อาศัยต้องใช้ภาคีเครือข่ายต่างๆ ร่วมกันจัด โดยต้องมีความต่อเนื่องเพราะกระแสสังคมโลกมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา การเติมเต็มในส่วนที่ขาดหายไปจึงมีความสำคัญ นอกจากนั้นแล้วการศึกษาตลอดชีวิตยังบ่งบอกถึงความเป็นประชาธิปไตย เปิดโอกาสให้เรียนรู้ได้ทุกเรื่องเข้าถึงได้ทุกแหล่งเรียนรู้ ในเวลาที่ต้องการ รวมถึงการเคารพสิทธิ ล้วนเป็นการใช้กระบวนการประชาธิปไตยในการศึกษา การจัดการศึกษาให้แก่บุคคลทุกกลุ่มจำเป็นต้องมีความยืดหยุ่นและนำเอาทรัพยากรทุกด้านเข้ามาบูรณาการให้เกิดความรู้ทั่วไปจนถึงความชำนาญ เพื่อให้เกิดกระบวนการทัศน์ใหม่ในการเรียนรู้ทำให้เกิดการเชื่อมโยง และเข้าถึงโอกาสต่างๆ ทางการศึกษา และนำมาพัฒนาคุณภาพชีวิตของตน ลักษณะทั่วไปของการศึกษาตลอดชีวิตในบุคคล มีข้อมูลบ่งชี้ได้ว่าลักษณะต่างๆ ที่จะนำเสนอต่อไปนี้ สามารถใช้เป็นเกณฑ์ในการพัฒนาการศึกษาตลอดชีวิตให้เกิดขึ้นในบุคคลได้ ซึ่งมีองค์ประกอบสำคัญในการส่งเสริมให้บุคคลได้ดำเนินการตามความต้องการของตนเองดังลักษณะต่อไปนี้

English National Board For Nursing & Health (1997) กล่าวว่าการศึกษาตลอดชีวิตเป็นกระบวนการที่มีความตื่นตัวอยู่ตลอดเวลา (Active Process) ซึ่งกระบวนการข้างต้นเน้นที่รายบุคคลและการชี้นำตนเอง (Self - Direction) ลักษณะสำคัญของผู้เรียนรู้ตลอดชีวิตจะต้องมีความต่อเนื่องในการแสวงหาข้อมูลและเปิดโอกาสในการเรียนรู้ของตนเอง

ลักษณะการเรียนรู้ด้วยตนเอง (Collins. 2009) เป็นกระบวนการที่ผู้เรียนต้องเริ่มต้นร่วมกับผู้อำนวยการความสะดวกเพื่อเพิ่มความมั่นใจและการคิดวิเคราะห์วิพากษ์วิจารณ์ (Critically Analyzing) รวมถึงการสะท้อนความคิดเห็น (Reflecting) ในแต่ละสถานการณ์ได้ด้วยตนเอง การค้นหาความต้องการการเรียนรู้การใช้สมรรถนะที่ต้องการ การตั้งเป้าหมาย และการวิเคราะห์แหล่งความรู้ ตลอดจนการประเมินผลการเรียนรู้ของตนเอง

ลักษณะผู้เรียนรู้ตลอดชีวิตมีลักษณะสำคัญคือ มีการเริ่มต้นการเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง และมีความมีวินัยในการเรียนรู้ด้วยตนเองมากกว่าการเข้ารับการศึกษโดยตรง นอกจากนั้นแล้วยังประกอบด้วยลักษณะของการรู้ตลอดชีวิตอื่นๆ ได้แก่ จะต้องมีการพัฒนาตนเองอย่างสม่ำเสมอ มีความรู้เรื่องเราต่างๆ ของสังคม เช่น เศรษฐกิจ สังคม และการเมือง อันจะนำไปสู่การพัฒนาตนเองให้มีความใฝ่รู้ที่จะเรียนในสิ่งใหม่ อีกทั้งจะต้องการเรียนรู้เรื่องเดิมเมื่อเวลาและสถานการณ์เปลี่ยนไป มีการเรียนรู้เพิ่มเติม มีความสามารถในการระบุและเรียนรู้จากองค์ความรู้ที่สามารถจับต้องได้ ใช้สถานการณ์ต่างๆ มาเป็นการเรียนรู้ผ่านสถานการณ์ องค์ความรู้ที่จะได้รับมานั้นจะต้องมาจากผลลัพธ์หรือวัตถุประสงค์ที่ชัดเจน ต้องดำเนินการหาความรู้ต่างๆ ด้วยตนเอง การพัฒนานั้นจะต้องเป็นการปลดปล่อยให้ตนเองเป็นอิสระ (Emancipatory) การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นต้องมาจากการเป็นอิสระของบุคคล กระบวนการหนึ่งที่สำคัญคือ การเสริมแรงเชิงบวกหรือการเสริมพลังให้แก่บุคคลและประการสุดท้าย คือนอกเหนือจากการพัฒนาความรู้แล้วยังต้องพัฒนาภาพลักษณ์ของตนเอง (Hinchliffe. 2006) ลักษณะทั่วไปของผู้เรียนที่เรียนรู้ตลอดชีวิตมีลักษณะร่วมกันคือ จะต้องเป็นผู้ดำเนินการแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง รวมถึงการเริ่มต้นกระบวนการเหล่านั้นด้วยตนเอง นอกจากนั้นแล้วต้องเป็นผู้ค้นหาข้อมูลอย่างต่อเนื่อง เพื่อตอบสนองความต้องการ

ของตนความต้องการดังกล่าวนี้มาจากความต้องการส่วนตัวที่กระหายใฝ่รู้หรือมาจากความต้องการในการเติมเต็มเพื่อการพัฒนาสมรรถนะของตนเอง เมื่อค้นหาความต้องการและได้เรียนรู้ว่าสิ่งที่ต้องการแล้วจะต้องสามารถให้ผลสะท้อนกลับไปยังบุคคลรอบข้างด้วย อย่างไรก็ตามต้องยอมรับการสะท้อนกลับความคิดเห็นจากบุคคลอื่นเช่นกัน และต้องใช้การเสริมแรงเชิงบวก ทั้งที่เพราะต้องสร้างความเชื่อมั่นทั้งต่อบุคคลอื่นและตนเองว่าจะสามารถเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต อาชัญญารัตนอุบล (2557: 23-25) ได้สรุปเกี่ยวกับการศึกษาตลอดชีวิตในระดับชุมชนเป็นการศึกษาตลอดชีวิตเพื่อการเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ การที่ชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลาและรวดเร็วคนในชุมชนจะใช้ชีวิตได้อย่างมีความสุขและประสบความสำเร็จได้นั้น ต้องแสวงหาความรู้อยู่ตลอดเวลาให้ทันสมัย และทันเหตุการณ์ รู้จักนำวิทยาการ แหล่งเรียนรู้ ตลอดจนความรู้ และภูมิปัญญาที่มีอยู่ในชุมชนมาเป็นแหล่งทรัพยากรการเรียนรู้ที่ทรงคุณค่า การศึกษาตลอดชีวิตในระดับชุมชนนั้นชุมชนต้องมีการเรียนรู้เพื่อพัฒนา และต้องอาศัยการเรียนรู้ในรูปแบบต่างๆ การนำเทคโนโลยีสมัยใหม่มาใช้ให้เป็นเครื่องมือสำคัญในการเรียนรู้ตลอดชีวิต และเป็นสังคมแห่งการเรียนรู้ได้อย่างแท้จริง การศึกษาตลอดชีวิตในระดับชุมชนเป็นการกระตุ้นและหาแนวทางให้ชุมชนช่วยตนเอง และพึ่งตนเอง เพื่อให้ชุมชนเกิดการพัฒนาด้านสมรรถนะในทุกด้าน การศึกษาตลอดชีวิตในชุมชนเป็นการตอบสนองความต้องการด้านการเรียนรู้ตลอดชีวิตของสมาชิกภายในชุมชน การเรียนรู้ตลอดชีวิตของชุมชนแต่ละชุมชน สำหรับการส่งเสริมให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิตได้นั้น ควรต้องสนับสนุนให้ชุมชนมีความเชื่อมั่นในศักยภาพของชุมชนเอง และพร้อมที่จะแก้ไขปัญหาของชุมชนได้เอง โดยสมาชิกของชุมชนต้องพร้อมรวมแรงรวมใจกันจัดการปัญหาของชุมชนได้เอง ทั้งนี้กระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิตของชุมชนต้องมีความต่อเนื่องอย่างยั่งยืน จนเป็นวิถีชีวิตของชุมชน และเปิดโอกาสให้สมาชิกทุกคนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการ และมีการใช้เครือข่ายให้ความร่วมมืออย่างมีความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกัน ตลอดจนมีการนำองค์ความรู้และภูมิปัญญาที่มีอยู่ในชุมชนมาใช้ในการพัฒนาชุมชนของตนเอง

สรุปได้ว่า ลักษณะสำคัญของการตลอดชีวิตประกอบด้วย การกำหนดจุดมุ่งหมายหรือเป้าหมายที่ชัดเจน ความสามารถควบคุมตัวเองได้ และการมีความเชื่อมั่นในการเรียนรู้ตลอดชีวิต การศึกษาตลอดชีวิตต้องประกอบด้วย การให้บุคคลได้เรียนรู้จากการลงมือปฏิบัติ เรียนรู้ในกลุ่มและเรียนรู้จากผู้อื่น มีการประเมินผลเพื่อวางแผนวิธีการเรียนรู้ของตนเองและการกำหนดแนวทางสำหรับการเรียนรู้ในอนาคต ผู้สอนหรือผู้จัดกิจกรรมต้องทำหน้าที่ผู้สนับสนุน แนะนำแหล่งเรียนรู้ให้ผู้เรียนและพัฒนาแผนการเรียนรู้ของแต่ละบุคคล ทั้งนี้ ทุกคนต้องปรับเปลี่ยนบทบาทของตนเองต้องมีความยืดหยุ่น และมีการนำระบบเทคโนโลยีสารสนเทศมาใช้เพื่อสนับสนุนการเรียนรู้ตลอดชีวิต การศึกษาตลอดชีวิตต้องอาศัยความร่วมมือระหว่างการศึกษาประเภทต่างๆ ในสังคม และต้องมีการระดมทรัพยากรในชุมชนมาประยุกต์ใช้อย่างเต็มที่เพื่อส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ที่ต่อเนื่องในชุมชน อีกทั้งสนับสนุนให้ประชาชนทุกคนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาตลอดชีวิต และประสานสัมพันธ์ระหว่างภาคีเครือข่ายๆ ในชุมชน เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของทุกคนในชุมชน

แนวทางการจัดการศึกษาตลอดชีวิตในบริบทสังคมไทย

แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 11 (พ.ศ.2555-2559) มีเป้าหมายในการพัฒนาคนเข้าสู่สังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่มีจุดเน้นการพัฒนาคนและสังคมไทยสู่สังคมคุณภาพ โดยสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตให้ความสำคัญกับการพัฒนาคุณภาพคนไทยทุกช่วงวัยให้มีภูมิคุ้มกันต่อการเปลี่ยนแปลง มีความพร้อมทั้งด้านร่างกายที่สมบูรณ์แข็งแรง มีสติปัญญาที่รอบรู้ และมีจิตใจที่สำนึกในคุณธรรม จริยธรรม มีความเพียร มีโอกาสและเรียนรู้ตลอดชีวิต ควบคู่กับการเสริมสร้างสภาพแวดล้อมในสังคม และสถาบันทางสังคมให้เข้มแข็งและเอื้อต่อการพัฒนาคน ซึ่ง สุวิธิดา จรุงเกียรติกุล (2557: 219-223) ได้เสนอแนวทางการจัดการศึกษาตลอดชีวิตให้สอดคล้องกับบริบทสังคมไทย ว่า ด้านนโยบายการศึกษาตลอดชีวิต รัฐบาลควรจัดทำนโยบายการศึกษาตลอดชีวิตระดับชาติที่ชัดเจน เพื่อเป็นกรอบทิศทางในการดำเนินงานจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องทุกระดับทั่วประเทศ มีการเผยแพร่นโยบายไปสู่หน่วยงานที่เกี่ยวข้องทุกระดับ ในด้านการสร้างความรู้ความเข้าใจเรื่องการศึกษาตลอดชีวิต โดยกระทรวงศึกษาธิการควรสร้างความรู้ความเข้าใจเรื่อง การจัดการศึกษาตลอดชีวิตแก่สถาบันการศึกษา และหน่วยงานที่จัดการศึกษาทุกประเภท ทั้งสถาบันที่จัดการศึกษาในระบบ และหน่วยงานที่จัดการศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย และสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับการศึกษาตลอดชีวิตและความจำเป็นของการศึกษาตลอดชีวิตแก่ประชาชนทั้งประเทศ โดยใช้วิธีการที่หลากหลาย ด้านการบริหารจัดการควรมีหน่วยงานกลางดูแลการศึกษาตลอดชีวิต และหน่วยงานกลางประสานกับสถาบันการศึกษา และหน่วยงานผู้จัดการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ตลอดจนองค์กรท้องถิ่น ผู้แทนประชาชนเพื่อกำหนดแผนการศึกษาตลอดชีวิตของตำบล และกำหนดขอบเขตของการจัดการศึกษาทั้ง 3 ประเภท ให้สอดคล้องกับบริบท และความต้องการของประชาชนในตำบลนั้นๆ

ปาน กิมปี (2557: 152) ได้กล่าวถึง ความสำคัญภูมิปัญญาไทยกับการศึกษาตลอดชีวิตทั้งในส่วนที่จะเรียนรู้เพื่อการถ่ายทอดและการเรียนรู้เพื่อการปรับตัวใช้ในการดำรงชีวิต และการนำองค์ความรู้ของภูมิปัญญาไทยมาส่งเสริมและสนับสนุนการจัดการศึกษาตลอดชีวิต ให้คนไทยเก่ง มีสุข บนพื้นฐานของความเป็นไทย ดำรงรักษาวัฒนธรรมของท้องถิ่น ยอมรับและเห็นความสำคัญในความหลากหลายของท้องถิ่น และการพัฒนาในส่วนต่างๆ จะต้องเหมาะสมกับแต่ละท้องถิ่น

กัมปนาท บริบูรณ์ (2557: 6-41) ได้กล่าวถึง การนำความเชื่อ ศาสนา วัฒนธรรมไทย ประเพณี และพิธีกรรมในท้องถิ่น ซึ่งป็นคุณค่าในตัวของสิ่งเหล่านี้ ช่วยส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิต โดยเน้นความสำคัญของความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้ การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ รวมถึงการบูรณาการตามความเหมาะสมของวัย ความสนใจและระดับการศึกษา ทั้งผู้เรียนในสถาบันการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และศึกษาตามอัธยาศัย ที่เข้ามาใช้แหล่งเรียนรู้ดังนี้

1. การศึกษาในระบบและการศึกษานอกระบบ ในชุมชนบางแห่งมีภูมิปัญญาหลายด้าน มีศิลปวัฒนธรรมไทย ประเพณี และพิธีกรรม และบางแห่งเคยเป็นเมืองเก่ามาก่อน ซึ่งเป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นสำหรับการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาแบบอ้อยาศัยที่สามารถถ่ายทอดให้แก่ชุมชนรุ่นหลัง แหล่งการเรียนรู้สามารถนำมาจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น เริ่มจากการสำรวจข้อมูลพื้นฐานจากแหล่งการเรียนรู้ต่าง ๆ นำมากำหนดเป็นจุดประสงค์การเรียนรู้กำหนดเนื้อหาสาระ จัดแนวทางในการจัดกิจกรรมและกระบวนการเรียนรู้ การวัดผลประเมินผล และนำมาจัดเป็นแผนการสอนและนำหลักสูตรไปใช้ได้ ทำให้ผู้เรียนได้เรียนรู้เรื่องราวของตนเอง จากแหล่งการเรียนรู้จริงทางประวัติศาสตร์ศิลปวัฒนธรรมไทย ประเพณี และพิธีกรรมท้องถิ่น ให้ผู้เรียนในพื้นที่ที่มีความพร้อมด้านความรู้พื้นฐานและมีความสนใจที่จะศึกษาเรื่องราวของท้องถิ่นตนเอง (โดยได้รับการร่วมมือและสนับสนุนจากผู้ปกครอง) ในการออกไปศึกษานอกสถานที่ รวมทั้งวิทยากรในท้องถิ่นในการให้ความรู้จากการสัมภาษณ์ สอบถามการไปหาข้อมูลเพื่อให้ผู้เรียนเกิดความรัก ความภาคภูมิใจ และมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาและพัฒนาท้องถิ่นตนเองได้ โดยยึดหลัก ดังนี้

1. ให้ผู้เรียนมีโอกาส คิดและทำ โดยครูและผู้เรียนช่วยกันจัดบรรยากาศการเรียนรู้ร่วมมือและมีการสรุปสาระการเรียนรู้เรื่องราวของตนเอง จากแหล่งการเรียนรู้จริงในท้องถิ่น เกิดความรัก เกิดความภาคภูมิใจ และสามารถมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาและพัฒนาท้องถิ่นของตนเองได้
2. มีแหล่งการเรียนรู้ที่หลากหลาย และเพียงพอทำให้ผู้เรียนใช้เป็นแหล่งค้นคว้าหาความรู้ตามความถนัด ความสนใจ และสาระการเรียนรู้ ความสมดุลเหมาะสมกับวัย
3. สร้างโอกาสให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยวิธีที่หลากหลายและต่อเนื่อง
4. เป็นกระบวนการที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ มีกิจกรรมร่วมกันในการเรียนรู้ คือ การแลกเปลี่ยนความรู้ ร่วมกันคิดและร่วมกันแก้ไขปัญหา ทำให้เกิดทักษะและประสบการณ์ตรง สามารถนำมาแก้ไข ปรับปรุง พัฒนาท้องถิ่นของตนเองได้
5. สาระและกระบวนการเรียนรู้ เชื่อมโยงกับเหตุการณ์และสิ่งแวดล้อมรอบตัวของผู้เรียนจนผู้เรียนสามารถประยุกต์ผลการเรียนรู้ไปใช้ในชีวิตจริงได้
6. กระบวนการเรียนรู้มีการเชื่อมโยงกับสังคมและองค์กรต่างๆ เพื่อสร้างความสัมพันธ์ความร่วมมือให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ และผู้เรียนได้รับประโยชน์สูงสุดจากแหล่งเรียนรู้
7. จัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่น โดยนำข้อมูลพื้นฐานจากแหล่งการเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ศิลปวัฒนธรรมไทย ประเพณี และพิธีกรรมท้องถิ่นมาจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่น เนื่องจากหลักสูตรแม่บทเปิดโอกาสให้ท้องถิ่นมีบทบาทในการพัฒนาหลักสูตร โดยใช้ทรัพยากรท้องถิ่น จัดตามสภาพความเป็นจริงและจัดให้สอดคล้องกับสภาพชุมชนในท้องถิ่นด้วย การศึกษาหลักสูตรเป็นภารกิจโดยตรงของผู้สอน หลักสูตรที่กำหนดโดยกระทรวงศึกษาธิการเป็นหลักสูตรแม่บทใช้เป็นแนวทางในการจัดการศึกษาของคนไทยในชาติเพื่อความเป็นเอกภาพ ผู้สอนต้องวิเคราะห์เนื้อหาสาระที่กำหนดไว้ในหลักสูตรเหมาะสมเพียงใด และนำมาปรับให้เหมาะสมกับท้องถิ่น และการเรียนรู้ต่างๆ ที่สามารถนำมาใช้ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ให้ผู้เรียนมีประสบการณ์ตรง และสามารถนำมาประยุกต์ความรู้ที่ได้มาในชีวิตจริง

8. ส่งเสริมให้ผู้เรียนรู้จักสภาพแวดล้อมในท้องถิ่น และนำทักษะกระบวนการเรียนรู้ และประสบการณ์เรียนรู้จากแหล่งการเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ ศิลปวัฒนธรรมไทย ประเพณี และพิธีกรรมในท้องถิ่นเป็นต้นแบบทำเป็นผู้ใฝ่รู้ และความสำคัญของการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

2. การศึกษาตามอัธยาศัย

โดยอาศัยหลักฐานข้อเท็จจริง ให้เกิดความสนใจใฝ่รู้นำไปสู่การเรียนรู้ตลอดชีวิต หน่วยงานที่เกี่ยวข้องจัดเตรียมศิลปวัฒนธรรมไทย ประเพณี และพิธีกรรมในท้องถิ่น และทรัพยากรในด้านต่าง ๆ ในท้องถิ่นเป็นแหล่งการเรียนรู้สำหรับสถาบันการศึกษา หน่วยงานและประชาชน ผู้สนใจในการศึกษา หาความรู้ ทำให้เป็นแหล่งการเรียนรู้ตามอัธยาศัย ศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และพิธีกรรม และเรื่องราวต่าง ๆ โดยอาศัยและข้อเท็จจริงให้เกิดความสนใจใฝ่รู้ในสิ่งต่าง ๆ นำไปสู่การศึกษาต่อเนื่อง เป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิต ชุมชนเห็นพัฒนาการของศิลปะแต่ละยุคสมัย ซึ่งเป็นเอกลักษณ์และประวัติศาสตร์ของชาติ เห็นความสำคัญและคุณค่าของแหล่งศิลปวัฒนธรรมไทย ประเพณี และพิธีกรรมในท้องถิ่น เกิดความรัก เกิดความภาคภูมิใจในท้องถิ่นของตนเอง ต้องการศึกษาค้นคว้าหาความรู้เพิ่มเติมในยามว่าง ชุมชนเกิดความตระหนัก ในการดูแลรักษา ศิลปวัฒนธรรมไทย ประเพณีและพิธีและพิธีกรรมให้ยั่งยืนตลอดไป

สรุปได้ว่า นอกจากคุณค่าด้านความเชื่อ ศาสนา ด้านศิลปะของศิลปวัฒนธรรมไทย ประเพณี และพิธีกรรมในท้องถิ่น ซึ่งเป็นคุณค่าในตัวของสิ่งเหล่านี้แล้ว ศิลปวัฒนธรรมไทย ประเพณี และพิธีกรรมในท้องถิ่นยังช่วยส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิตให้กับผู้สนใจทั้งการศึกษาในระบบและนอกระบบ คือ ทำให้ผู้เรียนได้เรียนรู้เรื่องราวของตนเอง จัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่น และส่งเสริมให้ผู้เรียนได้รู้จักกับสภาพแวดล้อมในท้องถิ่น สำหรับการศึกษาตามอัธยาศัย คือ การใช้หลักฐานข้อเท็จจริงให้เกิดความสนใจใฝ่รู้ นำไปสู่การเรียนรู้ตลอดชีวิต ชุมชนเห็นการพัฒนาของ ศิลปะแต่ละยุคสมัย และชุมชนเกิดความตระหนักในการดูแลรักษาศิลปวัฒนธรรมไทย ประเพณีและพิธีกรรมให้ยั่งยืนตลอดไป

หลักการจัดการศึกษาในระบบ นอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย

การศึกษา (Education) ในมาตรา 4 ของพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 นิยาม ความหมายของการศึกษา มีความหมายว่า “กระบวนการเรียนรู้เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคมโดยการถ่ายทอดความรู้ การฝึก การอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์จรรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้อันเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อม สังคมการเรียนรู้ และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต” และมาตรา 15 ได้ กำหนดระบบการศึกษา ในการจัดการศึกษามีสามรูปแบบ คือ การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย

การศึกษาในระบบ

การศึกษาในระบบ (Formal Education) เป็นการศึกษาที่มีรูปแบบและระบบแบบแผนชัดเจน มีการกำหนดวัตถุประสงค์ หลักสูตรวิธีการจัดการเรียนการสอน การวัดผล และการประเมินผลที่แน่นอนซึ่งการศึกษาในระบบของไทยประกอบไปด้วยการศึกษาขั้นพื้นฐานและการศึกษาในขั้นอุดมศึกษา โดยการศึกษาขั้นพื้นฐาน ถูกแบ่งออกเป็นระดับต่าง ๆ คือ ระดับก่อนประถมศึกษา ระดับประถมศึกษา ระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ในระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย ยังถูกแบ่งเป็นประเภทสามัญศึกษาและประเภทอาชีวศึกษาอีกด้วย สำหรับในการศึกษาขั้นอุดมศึกษานั้น แบ่งออกเป็นระดับต่าง ๆ คือ ต่ำกว่าปริญญาตรี ปริญญาตรี ประกาศนียบัตรบัณฑิต ปริญญาโทและปริญญาเอก

วัตถุประสงค์และเป้าหมายของการศึกษาในระบบ

1. ถ่ายทอดหรือปลูกฝัง เนื้อหา ความรู้ ความเข้าใจที่เหมาะสมเพื่อให้ผู้ได้รับการศึกษาวางตัวได้เหมาะสมในสังคม และมีความสามารถประกอบอาชีพตามความถนัด ความสนใจ หรือตามโอกาสของแต่ละบุคคล
2. เตรียมเด็กก่อนวัยเรียน ให้มีความพร้อมในการเรียนรู้และจัดให้เด็กในวัยเรียน ได้รับการศึกษาเพื่อเรียนรู้ และพัฒนาตนเองต่อเนื่องเพื่อให้มีพัฒนาการทั้งทางร่างกาย เซาว์ปัญญา ความสนใจที่เหมาะสมมีความพร้อมในการศึกษาระดับสูงขึ้น
3. เพื่อพัฒนาเด็กในวัยเรียนทุกระดับให้ได้รับการศึกษา เพื่อประโยชน์สำหรับการเตรียมตัวระดับพื้นฐาน และเพื่อมีความรู้ ความสามารถในการประกอบอาชีพการงานต่อไป
4. ตอบสนองความต้องการทางการศึกษาระดับสูงในเชิงคุณภาพ มุ่งส่งเสริมให้ประชาชนมีโอกาสได้พัฒนาความรู้ความสามารถเฉพาะด้าน เพื่อประโยชน์ในการประกอบอาชีพ ซึ่งอาจดำเนินการโดยสถาบันอุดมศึกษา ที่เน้นการวิเคราะห์ วิจัยระดับสูง มุ่งคิดค้นเนื้อหาสาระที่แปลกใหม่จากเดิม นอกจากนี้ยังรวมถึงการฝึกอบรมเฉพาะทางเช่น ด้านการเกษตร การอุตสาหกรรม วิทยาศาสตร์สุขภาพ เป็นต้น
5. พัฒนาศักยภาพของบุคคลเต็มความสามารถและตอบสนองวิสัยทัศน์ในการพัฒนาประเทศ เน้นพัฒนากลุ่มเป้าหมายในลักษณะบูรณาการ คือ มีความสมบูรณ์ครบถ้วนทุกด้าน ทั้งทางร่างกาย สติปัญญาคุณธรรม ความคิด ความสำนึก ความรับผิดชอบ ฯลฯ ซึ่งตามปกติเป็นหน้าที่ของสถานศึกษา และอาจจัดเสริมเติมในลักษณะฝึกอบรมเฉพาะหรือแทรกในกิจกรรมการเรียนการสอนปกติ

เป้าหมายของการจัดการศึกษาในระบบ

1. เด็กก่อนวัยเรียน เป็นการจัดกิจกรรมในลักษณะการเตรียมความพร้อมเพื่อส่งเสริมทั้ง 4 ด้าน คือ ด้านร่างกาย อารมณ์ สังคม และสติปัญญา ได้แก่ กิจกรรมการเคลื่อนไหวตามจังหวะ กิจกรรมสร้างสรรค์กิจกรรมกลางแจ้ง กิจกรรมเสริมประสบการณ์ กิจกรรมเกมการศึกษา เป็นต้น

2. บุคคลในวัยเรียน เป็นการจัดการศึกษาให้กับกลุ่มเป้าหมายดังต่อไปนี้

2.1 การศึกษาขั้นพื้นฐาน ซึ่งได้แก่ การจัดการศึกษาในระดับประถมศึกษา และระดับมัธยมศึกษา การศึกษาขั้นพื้นฐานนั้น มักใช้เวลาประมาณสิบสองปี เป็นส่วนใหญ่ ในช่วงปลายของการศึกษาเยาวชนที่สนใจสายอาชีพ แทนที่จะศึกษาสายสามัญ ก็อาจเลือกเข้าเรียนในสถานศึกษาสายอาชีพได้ ซึ่งได้แก่ โรงเรียนอาชีวศึกษา ประเภทต่าง ๆ

2.2 การศึกษาระดับอุดมศึกษา เมื่อสำเร็จการศึกษาขั้นพื้นฐาน ผู้เรียนที่มุ่งศึกษาต่อก็อาจเข้าศึกษาในสถาบันอุดมศึกษา ซึ่งรวมสถาบันอุดมศึกษาสายอาชีพต่ำกว่าปริญญาด้วย

องค์ประกอบของการจัดการศึกษาในระบบ

องค์ประกอบของการจัดการศึกษา มีดังต่อไปนี้

1. สารเนื้อหาในการศึกษา การจัดการศึกษาในระบบ จะจัดทำหลักสูตรเป็นตัวกำหนด เนื้อหาสาระหลักสูตรในหลักสูตรกลางแต่ละระดับขณะเดียวกันก็เปิดโอกาสให้สถานศึกษาแต่ละแห่งสามารถจัดเนื้อหาสาระที่เหมาะสมกับท้องถิ่นได้ด้วย โดยมีเนื้อหาสาระที่ทันสมัย ทันต่อเหตุการณ์ เหมาะสมกับความต้องการของผู้เรียน และสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษา ทั้งนี้ต้องทบทวนเนื้อหาสาระ เพื่อปรับแก้ไขให้ถูกต้องทันสมัย และให้ข้อมูลที่ถูกต้องแก่ผู้เรียน

2. ครู ครูผู้สอน หรือผู้ให้การเรียนรู้ ผู้ถ่ายทอดเนื้อหาสาระได้แก่ ครู และอาจารย์ ซึ่งถือเป็นผู้ประกอบอาชีพขั้นสูง บุคคลเหล่านี้ต้องได้รับการอบรมทั้งในด้านเนื้อหา และวิธีการถ่ายทอด เพื่อให้สามารถถ่ายทอดความรู้ และสาระวิชาที่เป็นประโยชน์ต่อผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

3. สื่อและอุปกรณ์สำหรับการศึกษา เช่น อาคารสถานที่ โต๊ะเก้าอี้ กระดานเขียน หนังสือแบบเรียน สมุด ดินสอ ตลอดจนทั้งอุปกรณ์ที่ทันสมัยที่มีราคาแพงทั้งหลาย เช่น อุปกรณ์ในห้องปฏิบัติการทางวิทยาศาสตร์ เครื่องคอมพิวเตอร์ เป็นต้น สื่อและอุปกรณ์เหล่านี้เป็นส่วนประกอบที่จำเป็นสำหรับการจัดการศึกษา

4. รูปแบบวิธีการเรียนการสอน การศึกษาในระบบยุคปฏิรูปการศึกษา เน้นความสำคัญที่ตัวผู้เรียน รูปแบบวิธีการเรียนการสอนใหม่แตกต่างไปจากเดิม ซึ่งมีกระบวนการเรียนการสอนที่หลากหลาย เช่น การระดมความคิด การจัดกิจกรรมการเรียนการสอน การนำชมนอกสถานที่เรียน การใช้อุปกรณ์เครื่องมือประกอบ

5. สถานศึกษาและบรรยากาศแวดล้อม การจัดการศึกษาในระบบ ยังต้องอาศัยชั้นเรียน ยังเป็นสิ่งจำเป็น ดังนั้นอาคารสถานที่ห้องเรียน และบรรยากาศแวดล้อมที่ใช้ในการจัดการศึกษาเป็นสิ่งจำเป็นซึ่งจะต้องจัดบรรยากาศแวดล้อมที่เอื้อการเรียนรู้

6. ผู้เรียน ผู้เรียนหรือผู้ศึกษาถือเป็นองค์ประกอบสำคัญที่สุดของการจัดการศึกษา เพราะผู้เรียนคือผู้รับการศึกษา และเป็นเป้าหมายหลักของการจัดการศึกษา การปรับเปลี่ยนความรู้และพฤติกรรมของผู้เรียน เป็นดัชนีชี้วัดผลสัมฤทธิ์ของการจัดการศึกษา การจัดการศึกษาจึงครอบคลุมขั้นตอนที่เกี่ยวกับการเรียนรู้ของผู้เรียน ตั้งแต่การเตรียมความพร้อม สำหรับการเรียนรู้ การให้การศึกษาอบรม การประเมิน และการส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ต่อเนื่อง

การศึกษาอกระบบ

การศึกษาอกระบบหรือ Non-formal Education (NFE) หมายถึง “การจัดการกิจกรรมการเรียนรู้อย่างเป็นระบบ แต่นอกกรอบของการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนปกติ โดยมุ่งบริการให้คนกลุ่มต่างๆ ของประชากร ทั้งที่เป็นผู้ใหญ่และเด็ก” โดยเน้นการเรียนรู้ (Learning) แต่ในปัจจุบัน การศึกษาอกระบบคือ กระบวนการจัดการพัฒนาสมรรถนะของผู้เรียน ทั้งที่เป็นทัศนคติ ทักษะ และความรู้ซึ่งทำได้ยืดหยุ่นกว่าการเรียนรู้ในระบบโรงเรียนทั่วไป สมรรถนะที่เกิดจากการศึกษาอกระบบมีตั้งแต่ทักษะในการเรียนรู้ด้วยตนเอง การทำงานเป็นกลุ่ม การแก้ไข ความขัดแย้ง การแลกเปลี่ยนวัฒนธรรม การเป็นผู้นำ การแก้ปัญหาาร่วมกัน การสร้างความเชื่อมั่น ความรับผิดชอบ และความมีวินัย การศึกษาอกระบบยุคใหม่จึงเน้นการเรียนรู้และสมรรถนะ (Learning and Competency) (จรรยาพร ธรณินทร์. 2550)

การศึกษาอกระบบโรงเรียน (Non - Formal Education) เป็นแนวทางหนึ่งในการจัดการศึกษาซึ่งเปิดโอกาสให้กับผู้ที่ไม่ได้เข้ารับการศึกษาระบบโรงเรียนตามปกติ ได้มีโอกาสศึกษาหาความรู้ พัฒนาตนเอง ให้สามารถดำรงตนอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุข เป็นการจัดการศึกษาในลักษณะอ่อนตัวให้ผู้เรียนมีความสะดวกเลือกเรียนได้หลายวิธีจึงก่อให้เกิดประโยชน์ต่อตัวผู้เรียนและสังคมเป็นอย่างยิ่ง การศึกษาอกระบบโรงเรียนมีความหมายครอบคลุมถึงมวลประสบการณ์การเรียนรู้ทุกชนิดที่บุคคลได้รับจากการเรียนรู้ ไม่ว่าจะเป็นการเรียนรู้ตามธรรมชาติการเรียนรู้จากสังคม และการเรียนรู้ที่ได้รับจากโปรแกรมการศึกษาที่จัดขึ้นนอกเหนือไปจากการศึกษาในโรงเรียนตามปกติ เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อเปิดโอกาสให้บุคคลที่มีได้อยู่ในระบบโรงเรียนปกติ ได้มีโอกาสแสวงหาความรู้ ทักษะ ทัศนคติ เพื่อมุ่งแก้ปัญหาในชีวิตประจำวัน ฝึกฝนอาชีพ หรือการพัฒนาความรู้เฉพาะเรื่องตามที่ตนสนใจ (อาชัญญา รัตนอุบล. 2542: 1)

การศึกษาอกระบบโรงเรียน เป็นการศึกษาที่มุ่งจัดให้กลุ่มเป้าหมายได้พัฒนาชีวิตและสังคม โดยมีหลักการจัดการศึกษาเพื่อให้เกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต จึงเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ที่ย่อยโอกาสพลาดหรือขาดโอกาสทางการศึกษาในระบบโรงเรียน ได้มีโอกาสศึกษาหาความรู้ ฝึกทักษะ ปลูกฝังเจตคติที่จำเป็นในการดำรงชีวิต และการประกอบสัมมาชีพ อีกทั้งสามารถปรับตัวให้ทันกับความเปลี่ยนแปลงของวิทยาการต่างๆ ที่เจริญก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็วได้อย่างมีความสุขตามควร แก่อัตภาพ (อาชัญญา รัตนอุบล. 2542: 3; อ้างอิงจาก กรมการศึกษานอกโรงเรียน. 2538) งานด้านการศึกษานอกระบบโรงเรียน หมายถึง การจัดกิจกรรมการศึกษาที่จัดขึ้นนอกระบบโรงเรียน โดยมีกลุ่มเป้าหมายผู้รับบริการและวัตถุประสงค์ในการเรียนรู้ชัดเจน กิจกรรมการศึกษาดังกล่าว มีทั้งที่จัดกิจกรรมโดยเอกเทศ และเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมอื่น หน่วยงานที่จัดการศึกษานอกโรงเรียนนั้น เป็นทั้งหน่วยงานที่มีหน้าที่ทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนโดยตรง และหน่วยงานอื่นทั้งภาครัฐและภาคเอกชน ตลอดจนชุมชนที่อาศัย การศึกษาเป็นเครื่องมือนำไปสู่วัตถุประสงค์ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และสังคม ในทางทฤษฎีจึงได้นับเนื่องเอาการศึกษานอกโรงเรียนเป็นระบบหนึ่งของการศึกษาตลอดชีวิต ที่มีส่วนเชื่อมโยงอย่างแนบแน่นและต่อเนื่องกับ

การศึกษาในระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัย ทำให้การศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นความหวังของวงการการศึกษา และเป็นกลไกที่สำคัญของรัฐในการพัฒนาคุณภาพของคนส่วนใหญ่ในประเทศได้ (รณรงค์ เมฆานุวัฒน์. 2543: 6 - 7) การศึกษานอกระบบโรงเรียนจึงถือเป็นกระบวนการของการศึกษาตลอดชีวิต ซึ่งมีภารกิจสำคัญที่จะต้องให้ประชาชนได้รับการศึกษาอย่างเสมอภาค โดยเฉพาะการศึกษาขั้นพื้นฐานซึ่งจำเป็นต่อการดำรงชีวิตตามมาตรฐานของสังคมที่เป็นสิทธิที่คนทุกคนพึงได้รับการศึกษา นอกจากนั้นยังจะต้องได้รับการศึกษาที่ต่อเนื่องจากการศึกษาขั้นพื้นฐานของชีวิต เพื่อนำความรู้ไปพัฒนาอาชีพของตน (กองส่งเสริมปฏิบัติการ. 2541: 1)

ตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มาตรา 15 การศึกษานอกระบบหมายถึง การศึกษาซึ่งจัดขึ้นนอกระบบปกติ ที่จัดให้กับประชาชนทุกเพศทุกวัย ไม่มีการจำกัดพื้นฐานการศึกษาอาชีพประสบการณ์หรือความสนใจ โดยมีจุดมุ่งหมายที่จะให้ผู้เรียนได้รับความรู้ในด้านพื้นฐานแก่การดำรงชีวิต ความรู้ทางด้านทักษะ การประกอบอาชีพและความรู้ด้านอื่น ๆ เพื่อเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิต การจัดการศึกษามีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบวิธีการจัดการศึกษาระยะเวลาของการศึกษา การวัดผลและประเมินผล ซึ่งเงื่อนไข การสำเร็จการศึกษา โดยเนื้อหาและหลักสูตร จะต้องมีความเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของผู้เรียนแต่ละคน

มาตรา 4 ในพระราชบัญญัติส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย พ.ศ. 2551 ระบุว่า การศึกษานอกระบบ หมายถึง กิจกรรมการศึกษาที่มีกลุ่มเป้าหมายผู้รับบริการและวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้ที่ชัดเจน มีรูปแบบ หลักสูตร วิธีการจัดและระยะเวลาเรียนหรือฝึกอบรมที่ยืดหยุ่นและหลากหลายตามสภาพความต้องการและศักยภาพในการเรียนรู้ของกลุ่มเป้าหมายนั้นและวิธีการวัดผลและประเมินผลการเรียนรู้ที่มีมาตรฐานเพื่อรับคุณวุฒิทางการศึกษา หรือเพื่อจัดระดับผลการเรียนรู้ ดังนั้น อาจกล่าวได้ว่า การศึกษานอกระบบหมายถึงกระบวนการทางการศึกษาที่จัดขึ้นเพื่อเพิ่มหรือพัฒนาศักยภาพให้แก่ประชาชน ทั้งในด้านความรู้ ความชำนาญ หรืองานอดิเรกต่าง ๆ ผู้ที่สำเร็จการศึกษาอาจได้รับหรือไม่ได้รับเกียรติบัตรก็ได้ ซึ่งเกียรติบัตรนี้ไม่เกี่ยวข้องกับการเปรียบเทียบเงินเดือนหรือศึกษาต่อ ยกเว้นการศึกษาสายสามัญของสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ที่มีการมอบวุฒิบัตรที่สามารถเปรียบเทียบเงินเดือนหรือศึกษาต่อในระดับสูงขึ้นได้

การศึกษานอกระบบ (Non-formal Education) เป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นและหลากหลายรูปแบบ ไม่มีข้อจำกัดเรื่องอายุและสถานที่โดยมุ่งหมายให้เป็นการศึกษาเพื่อพัฒนา คุณภาพมนุษย์ มีการกำหนดจุดมุ่งหมาย หลักสูตร วิธีการเรียนการสอน สื่อ การวัดผลและประเมินผลที่สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของกลุ่มเป้าหมาย ซึ่งอาจแบ่งได้ 3 ประเภทใหญ่ๆ คือ ประเภทความรู้พื้นฐานสายสามัญประเภทความรู้และทักษะอาชีพ และประเภทข้อมูลความรู้ทั่วไป

หลักการของการศึกษานอกระบบ

1. เน้นความเสมอภาคในโอกาสทางการศึกษาการกระจายโอกาสทางการศึกษาให้ครอบคลุมและทั่วถึง
2. ส่งเสริมการจัดการศึกษาอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต มีความยืดหยุ่นในเรื่องกฎเกณฑ์ระเบียบต่างๆ
3. จัดการศึกษาให้สนองความต้องการของกลุ่มเป้าหมายให้เรียนรู้ในสิ่งที่สัมพันธ์กับชีวิต
4. จัดการศึกษาหลากหลายรูปแบบคำนึงถึงความแตกต่าง ระหว่างบุคคล ผู้สอนมิได้จำกัดเฉพาะครู อาจจะเป็นผู้รู้ ผู้เชี่ยวชาญจากหน่วยงานหรือจากท้องถิ่น

การศึกษานอกระบบ เป็นกระบวนการจัดการศึกษาให้ผู้พลาดโอกาสเรียนจากระบบการศึกษาปกติ หรือผู้ต้องการพัฒนาตนเอง ได้รับการเรียนรู้ โดยเน้นการเพิ่มศักยภาพของผู้เรียน ตามกฎหมายว่าด้วยการศึกษาแห่งชาติตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญที่จะส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนทุกคนได้รับโอกาสทางการศึกษาขั้นพื้นฐาน ตามสิทธิมนุษยชนที่ทุกคนพึงได้รับดังกล่าว ส่งผลให้ประชาชนได้รับการศึกษาอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตได้อย่างแท้จริง เกิดสังคมแห่งการเรียนรู้ที่กว้างขวางและเป็นไปในอัตราที่รวดเร็ว อันจะส่งผลให้ประเทศมีศักยภาพและขีดความสามารถในการแข่งขันและการพัฒนาโดยรวมเพิ่มสูงขึ้น อีกทั้งเป็นการพัฒนาที่ยั่งยืน เพราะเป็นการพัฒนาที่ยึดคนเป็นศูนย์กลางของการพัฒนาโดยมุ่งเน้นให้คนมีคุณธรรมนำความรู้ อันจะเป็นสะพานทอดนำไปสู่สังคมแห่งการเรียนรู้และภูมิปัญญาต่อไป

การจัดการศึกษาตามอัธยาศัย

การศึกษาตามอัธยาศัยเน้นที่ผู้เรียนที่ต้องการแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง แต่ต้องการทางการศึกษาและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการศึกษาจะต้องจัดหาและเตรียมแหล่งเรียนรู้ไว้ให้พร้อม ให้มีกิจกรรมหลากหลายสำหรับให้บริการแก่ผู้ที่ต้องการแสวงหาความรู้ตามอัธยาศัยอย่างครบถ้วน ทันต่อเหตุการณ์ และทันสมัยอยู่ตลอดเวลา โดยความร่วมมือขององค์กรต่างๆ ในสังคมในรูปของภาคีเครือข่าย เพื่อสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้และการพัฒนาที่ยั่งยืน

เป้าหมายของการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย

เพื่อตอบสนองความต้องการการเรียนรู้ตามความสนใจ ความถนัด และศักยภาพของแต่ละบุคคลให้สามารถศึกษาได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

รูปแบบการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย

การจัดการศึกษาตามอัธยาศัยไม่มีรูปแบบการศึกษา หรือการเรียนรู้ที่ตายตัว ไม่มีหลักสูตรเป็นตัวกำหนดกรอบกิจกรรม หรือขอบข่ายสาระการเรียนรู้ การเรียนรู้ขึ้นอยู่กับความต้องการ และแรงจูงใจใฝ่รู้ของแต่ละบุคคล อย่างไรก็ดี เราสามารถจัดกิจกรรมเพื่อเสริมให้เกิดการเรียนรู้ตามอัธยาศัยได้ดังนี้

1. จัดกิจกรรมในแหล่งการเรียนรู้ประเภทต่างๆ เช่น ห้องสมุดประชาชน การเรียนรู้ด้วยระบบคอมพิวเตอร์ออนไลน์ พิพิธภัณฑ์ การจัดกิจกรรมการเรียนรู้จากภูมิปัญญาชาวบ้าน การจัดกลุ่มเสวนา หรือการอภิปราย กิจกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรม กิจกรรมส่งเสริมการอ่านการเผยแพร่ข่าวสารข้อมูลและความรู้ต่างๆ ฯลฯ

2. ส่งเสริมสนับสนุน และพัฒนาการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยได้แก่ สนับสนุนสื่อแก่หน่วยงานและแหล่งความรู้ต่างๆ

3. ส่งเสริมให้หน่วยงานเครือข่ายจัดการศึกษาตามอัธยาศัย เช่น ห้องสมุดในสถานที่ราชการ สถานประกอบการ ฯลฯ

4. ส่งเสริม สนับสนุนการพัฒนากลุ่มต่างๆ ตามความต้องการและความสนใจ เช่น กลุ่มดนตรี กลุ่มสิ่งแวดล้อม พัฒนาชุมชน ฯลฯ

หลักการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย

1. จัดให้สนองกลุ่มเป้าหมาย ทุกเพศและวัย ตามความสนใจและความต้องการ
2. จัดให้สอดคล้องกับวิถีชีวิต
3. จัดโดยวิธีหลากหลายโดยใช้สื่อต่างๆ
4. จัดให้ยืดหยุ่น โดยไม่มีรูปแบบใดๆ
5. จัดให้ทันต่อเหตุการณ์
6. จัดได้ทุกกาลเทศะ
7. จัดบรรยากาศ สถานการณ์ และสภาพแวดล้อมให้เอื้อต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต

สรุปการจัดการศึกษาตลอดชีวิตเป็นการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาคนทั้งด้านร่างกาย จิตใจ สติปัญญา คุณธรรม ค่านิยม ความคิด และการประพฤติปฏิบัติ โดยผ่านรูปแบบการจัดการศึกษาทั้งการจัดการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมสำหรับกลุ่มเป้าหมายแต่ละกลุ่มที่มีความแตกต่างกันไป โดยในการวิจัยครั้งนี้เป็นการศึกษารูปแบบรูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตโดยใช้ทุนวัฒนธรรมของชาวจังหวัดบุรีรัมย์เป็นกรณีศึกษา โดยมีความสนใจในการศึกษาในประเด็นทุนทางวัฒนธรรมที่สามารถนำมาจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับชาวจังหวัดบุรีรัมย์ โดยยึดทุนวัฒนธรรมเป็นหลักในการจัดการศึกษา ประกอบด้วย มิติด้านเนื้อหาทุนทางวัฒนธรรม มิติด้านผู้ถ่ายทอดทุนทางวัฒนธรรม มิติด้านวิธีการถ่ายทอดทุนทางวัฒนธรรม มิติด้านสื่อการเรียนรู้ทางวัฒนธรรม มิติด้านผู้รับการถ่ายทอดทุนทางวัฒนธรรม และมิติด้านบริบททางวัฒนธรรม

งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษา

ธีรศักดิ์ ผาสุก (2551: 154-155) ได้วิจัยเรื่อง การพัฒนารูปแบบการบริหารศูนย์การเรียนรู้ชุมชนของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนกรุงเทพมหานคร สำนักบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียน การวิจัยในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างและพัฒนารูปแบบการบริหารศูนย์การเรียนรู้ชุมชนของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนกรุงเทพมหานคร สำนักบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียน ด้วยเทคนิคการวิจัยแบบ EDFR (Ethnographic Delphi Futures Research) โดยใช้แบบสัมภาษณ์และแบบสอบถามมาตราส่วนประเมินค่า เก็บรวบรวมข้อมูล 3 รอบ จากกลุ่มตัวอย่างที่เป็นผู้เชี่ยวชาญจำนวน 20 คน วิเคราะห์ข้อมูลด้วยการวิเคราะห์เนื้อหา ค่ามัธยฐาน และค่าพิสัยระหว่างควอไทล์ ผลการวิจัย พบว่า รูปแบบการบริหารศูนย์การเรียนรู้ชุมชนของศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนกรุงเทพมหานคร สำนักบริหารงานการศึกษานอกโรงเรียน ประกอบด้วย การวางแผนและการกำหนดกลยุทธ์การดำเนินงาน การจัดโครงสร้างศูนย์การเรียนรู้ชุมชน การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ การนิเทศติดตามการดำเนินงาน และการประเมินผล สรุป และรายงานแก่ชุมชน

รังสิพล เปลี่ยนพันธุ์ และคนอื่นๆ (2557: 129-132) ได้วิจัยเรื่อง รูปแบบการบริหารศูนย์การเรียนรู้สำหรับเด็กไร้สัญชาติในเขตชายแดนไทย – พม่า การวิจัยในครั้งนี้มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อพัฒนารูปแบบการบริหารศูนย์การเรียนรู้สำหรับเด็กไร้สัญชาติในเขตชายแดนไทย-พม่า เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้แบบสอบถามที่มีลักษณะตามมาตรฐานค่า 5 ระดับ วิเคราะห์ข้อมูลโดยหาค่าเฉลี่ย ค่าเบี่ยงเบนมาตรฐาน และการวิเคราะห์เนื้อหา การสร้างรูปแบบการบริหารศูนย์การเรียนรู้สำหรับเด็กไร้สัญชาติในเขตชายแดนไทย-พม่า โดยใช้การสนทนากลุ่ม มีผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เกี่ยวข้อง จำนวน 25 คน พิจารณาร่างรูปแบบการบริหารศูนย์การเรียนรู้ในเขตชายแดนไทย-พม่า 3) ประเมินความเป็นไปได้ของรูปแบบการบริหารศูนย์การเรียนรู้สำหรับเด็กไร้สัญชาติในเขตชายแดนไทย-พม่า จำนวน 30 คน โดยจัดสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ จากกลุ่มนักวิชาการ ผู้ให้นโยบาย ผู้บริหาร องค์กรภาคเอกชน และครูในศูนย์การเรียนรู้ ผลการวิจัยปรากฏดังนี้

1. ผลการศึกษาสภาพและความต้องการ การบริหารศูนย์การเรียนรู้สำหรับเด็กไร้สัญชาติในเขตชายแดนไทย-พม่า ในการบริหารงาน 4 ด้านและโดยภาพรวม พบว่า สภาพการบริหารศูนย์การเรียนรู้สำหรับเด็กไร้สัญชาติในเขตชายแดนไทย-พม่า อยู่ในระดับปานกลาง ส่วนความต้องการบริหารศูนย์การเรียนรู้สำหรับเด็กไร้สัญชาติในเขตชายแดนไทย-พม่า โดยภาพรวมอยู่ในระดับดีมาก แต่การบริหารงานบุคคลอยู่ในระดับมากที่สุด ผลการศึกษาสภาพความต้องการเกี่ยวกับรูปแบบความร่วมมือในการบริหารศูนย์การเรียนรู้สำหรับเด็กไร้สัญชาติในเขตชายแดนไทย-พม่า ระหว่างภาครัฐกับภาคเอกชนประกอบด้วย 7 รูปแบบ พบว่า สภาพปัจจุบันความร่วมมือในการบริหารศูนย์การเรียนรู้สำหรับเด็กไร้สัญชาติในเขตชายแดนไทย-พม่า เรียงลำดับความถี่จากมากไปหาน้อย ได้แก่ 1) แบบอิสระ 2) แบบลูกผสม 3) แบบผู้จัดการ 4) แบบบริการ ส่วนความต้องการเกี่ยวกับรูปแบบความร่วมมือในการบริหารศูนย์การเรียนรู้สำหรับเด็กไร้สัญชาติในเขตชายแดนไทย-พม่า มี 2 รูปแบบ เรียงลำดับความถี่จากมากไปหาน้อย ได้แก่ 1) แบบลูกผสม 2) แบบอิสระ

2. ผลการสร้างรูปแบบการบริหารศูนย์การเรียนรู้สำหรับเด็กไร้สัญชาติในเขตชายแดนไทย-พม่า พบว่า องค์ประกอบ 4 องค์ประกอบ คือ 1) ด้านการบริหารงานวิชาการ 2) ด้านการบริหารงานงบประมาณ 3) ด้านการบริหารงานบุคคล 4) ด้านการบริหารงานทั่วไป และผลการตรวจสอบคุณภาพรูปแบบการบริหารศูนย์การเรียนรู้สำหรับเด็กไร้สัญชาติในเขตชายแดนไทย-พม่า มีความเหมาะสมอยู่ในระดับมาก ผลการสร้างรูปแบบความร่วมมือในการบริหารศูนย์การเรียนรู้สำหรับเด็กไร้สัญชาติในเขตชายแดนไทย-พม่า ระหว่างภาครัฐกับภาคเอกชน พบว่า รูปแบบลูกผสมมีความเหมาะสมอยู่ในระดับที่ 1

การศึกษาของสุวัจน์ เงินน้ำ และคณะ (2553: 87-93) ได้สรุปผลโครงการประสานพลังปัญญาเพื่อพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อสร้างเสริมกระบวนการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับทรัพยากรการเรียนรู้ชุมชน และเพื่อสนับสนุนให้แกนนำชุมชนจัดและพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ชุมชนพื้นที่ปฏิบัติการ โดยผลการวิเคราะห์องค์ความรู้จากการจัดและพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ชุมชน พบว่า การประสานพลังปัญญาของแกนนำชุมชน หมายถึง การเชื่อมโยง การรวบรวม จัดหมวดหมู่ แลกเปลี่ยน รวมพลัง ร้อยเรียง เรียนรู้ร่วม และระดมความรู้และปัญญา ความคิด ภูมิปัญญา องค์ความรู้จากบุคคลและชุมชน สิ่งที่ดีที่สุดจากตัวคนและชุมชน และพลังสมอง ให้เกิดเป็นพลังเปลี่ยนแปลงไปสู่สิ่งที่ดีกว่า แก้ไขปัญหา สร้างนวัตกรรม ก่อให้เกิดความสามัคคี กระจายความรับผิดชอบ ทำให้ชุมชนเป็นแหล่งเรียนรู้ สามารถใช้ความรู้ให้เกิดประโยชน์สูงสุด ถ่ายทอดบทเรียน แก่เยาวชนรุ่นหลังและพึ่งตนเองได้ ประโยชน์จากการประสานพลังปัญญาที่พบมากที่สุด คือ การเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง ซึ่งเกิดทั้งกระบวนการเรียนรู้ วิธีการเรียนรู้ ผู้เรียนรู้ และสร้างผู้รู้ รองลงมา คือ อาชีพและเศรษฐกิจ ซึ่งเน้นไปที่อาชีพเสริม รายได้เพิ่ม พัฒนาผลิตภัณฑ์ให้เกิดมูลค่าเพิ่ม และสร้างงานให้แก่กลุ่มเยาวชนสำหรับการเปลี่ยนแปลงพฤติกรรมการทำงาน สิ่งที่เกิดขึ้น คือ การทำงานเป็นกลุ่ม และการทำงานที่เป็นระบบ ต่อจากนั้นจึงเป็นความภูมิใจในท้องถิ่น และตนเอง การรักษาสภาพแวดล้อมชุมชน และลดพฤติกรรมเชิงลบ ตามลำดับ

ศูนย์การเรียนรู้ หมายถึง ฐานการเรียนรู้ โครงการ และกระบวนการทำหน้าที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้ของบุคคลในชุมชนระดับตำบล ไม่มีที่ตั้งแน่นอน และเน้นไปที่การมารวมกันเพื่อการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และนำไปใช้ประโยชน์ โดยจุดพัฒนาศูนย์การเรียนรู้แตกต่างกันไปตามบริบทของพื้นที่ จุดเริ่มต้นที่มีความถี่สูงสุด คือ เริ่มจากโครงการหรือกิจกรรมเด่นและเข้มแข็งอยู่แล้วในพื้นที่นั้น รองลงมา คือ คิดว่าศูนย์การเรียนรู้เป็นกระบวนการ จึงเริ่มจากกระบวนการเรียนรู้และรวมพลัง และที่เหลือ คือ เริ่มศูนย์การเรียนรู้จากปัญหาที่ต้องเอาชนะ และเริ่มจากแหล่งหรือฐานเรียนรู้ที่มีอยู่เดิมในพื้นที่ รูปแบบศูนย์การเรียนรู้ พบว่า ทุกพื้นที่ยอมรับว่าได้มีการตั้งศูนย์การเรียนรู้ แต่ศูนย์การเรียนรู้ไม่มีรูปแบบที่แน่นอน มีทั้งอยู่ในองค์กรที่กระจายกันอยู่ในพื้นที่ บ้านแกนนำชุมชน และเลื่อนไหลไปได้ตามความสะดวก ปัญหาและวิธีการแก้ไขที่เกิดขึ้นในการดำเนินการโครงการ พบว่า ไม่มีเวลา ซึ่งแก้ปัญหาดังกล่าวโดยลงถึงพื้นที่และนัดพบกันนอกเวลาทำงาน ปัญหาการรับรู้ที่ไม่ชัดเจน ใช้วิธีการแก้ปัญหาโดยการให้ตัวอย่าง การทำให้เป็นนโยบายขององค์กรระดับพื้นที่ การพูดคุยกันบ่อยๆ และการเปิดรับประสบการณ์หลายรูปแบบ ส่วนปัญหาการไม่ให้ความร่วมมือ

แก้ปัญหาโดยการพูดคุยบ่อยๆ การให้ผู้นำที่มีอำนาจมาผลักดัน การชี้ให้เห็นประโยชน์ที่จะได้รับ และการทำกิจกรรมร่วมกัน สำหรับการผลักดันให้เป็นนโยบายท้องถิ่น เพื่อให้มีความยั่งยืน ได้ทำการสำรวจจากการดำเนินงานพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเข้าไปสู่แผนงานพัฒนาท้องถิ่น โดยพบว่า โดยส่วนใหญ่ท้องถิ่นมีการผลักดัน เรื่อง ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเข้าไปสู่แผนงานของหน่วยงาน

ชลภัสส์ วงษ์ประเสริฐ (2556: 163-168) ได้ศึกษาศูนย์การเรียนรู้ในประเทศไทย การวิจัยมีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาสภาพศูนย์การเรียนรู้ชุมชนในประเทศไทยในด้านคุณลักษณะผู้นำการบริหารจัดการ งบประมาณ ผู้ให้บริการ องค์ความรู้ที่ให้บริการ การบริการ กิจกรรม เครือข่ายและความรู้ โดยใช้วิธีวิจัยเชิงสำรวจ การเก็บรวบรวมข้อมูลใช้แบบทดสอบกับกลุ่มประชากร การบริหารศูนย์การจัดการเรียนรู้ชุมชน โดยรวมพบว่าการจัดทำระเบียบข้อบังคับไว้เป็นลายลักษณ์อักษร มีวัตถุประสงค์เพื่อเป็นศูนย์กลางในการถ่ายทอดความรู้และการแลกเปลี่ยนความรู้ในชุมชน มีการจัดตั้งคณะกรรมการบริหารศูนย์การเรียนรู้อย่างชัดเจน ได้รับงบประมาณสนับสนุนจากภาครัฐ รองลงมาคือรายได้เกิดจากกิจกรรมและการขายผลิตภัณฑ์ ลักษณะของผู้นำที่เป็นผู้นำทาง ภูมิปัญญา ปราชญ์ชาวบ้าน พระ ครู ด้านการประชาสัมพันธ์นำเสนอสารสนเทศเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่น เกษตรผสมผสาน เศรษฐกิจพอเพียง ทฤษฎีใหม่ และสารสนเทศเกี่ยวกับวิถีชีวิตชุมชน มีการให้บริการถ่ายทอดความรู้เกี่ยวกับการพัฒนาอาชีพให้แก่ประชาชนผู้สนใจ การให้บริการข้อมูลและให้คำปรึกษา รวมถึงรับทราบความต้องการของประชาชนในชุมชน ผู้ศึกษาสามารถเข้าศึกษาได้ทุกวัน ถ้ามาเป็นหมู่คณะจะต้องติดต่อล่วงหน้า ลักษณะกิจกรรมมีการจัดทำปุ๋ยชีวภาพ การปลูกผักปลอดสารพิษ ประชาชนทั่วไปเป็นกลุ่มเป้าหมายในการให้ความรู้และนักเรียน นักศึกษา โดยมีวิทยากรให้ความรู้เป็นชาวบ้านผู้มีประสบการณ์ด้านนั้นๆ มีการศึกษาอยู่ในระดับต่ำกว่าปริญญาตรี และมีอายุ 41 - 60 ปี

การประเมินตนเองของศูนย์การเรียนรู้ส่วนใหญ่ประเมินในด้านกระบวนการเรียนรู้ และสถานที่ให้บริการศูนย์การเรียนรู้อยู่ระดับร้อยละ 90 ส่วนด้านการพัฒนาผู้เรียน ด้านความร่วมมือและเครือข่ายและด้านการบริหารจัดการส่วนใหญ่ประเมินต่ำกว่าร้อยละ 80

ปรีชา อุตระกุล และคณะ (2552: 127-130) รายงานการสังเคราะห์งานวิจัยฉบับสมบูรณ์ ชุดโครงการ “การค้นหาและพัฒนาพลังชุมชนท้องถิ่นเขต (Zone) อีสานใต้”

งานนี้เป็นการสังเคราะห์งานวิจัยย่อย จำนวน 7 โครงการ ภายใต้ชุดโครงการ “การค้นหาและพัฒนาพลังชุมชนท้องถิ่นเขต (Zone) อีสานใต้” เพื่อค้นหาและพัฒนาพลังชุมชน ตามลักษณะภูมิโนเวศน์ต่างๆ ในการบริหารจัดการท้องถิ่นผ่านกระบวนการวิจัยเพื่อให้เกิดการกระแสนตื่นตัวและการเคลื่อนไหวทาง “ความรู้” และ “ปัญญา” ของชุมชนในเขตอีสานใต้ รวมทั้งชุมชนท้องถิ่นได้ใช้ความรู้และปัญญาในการแก้ไขปัญหาและพัฒนาไปสู่การพึ่งตนเองอย่างสมภาคภูมิ และมีข้อเสนอสู่การปรับนโยบายของรัฐ และกฎเกณฑ์ให้ตอบสนองกับลักษณะเฉพาะพื้นที่ และเพื่อจะเป็นทางให้ “พลัง” ชุมชนได้เติบโต

กระบวนการศึกษาใช้การศึกษาแบบผสมผสาน (Mixed Approaches) คือใช้ทั้งกระบวนการวิจัยทั้งเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ ที่เน้นการศึกษาโดยใช้ประวัติศาสตร์ชุมชนประวัติศาสตร์ท้องถิ่น รวมถึงการเปลี่ยนแปลงในการใช้ทรัพยากรของชุมชนในภูมิโนเวศน์ที่แตกต่างกัน

การสังเคราะห์งานวิจัยนี้ค้นพบว่าพื้นที่อีสานใต้ มีกลุ่มคนจากหลากหลายชาติพันธุ์และหลากหลายวัฒนธรรม ได้แก่ กลุ่มคนไทย-ลาว ไทย-เขมร ไทย-กวย กุลา ฉวน(เวียดนาม) บรู(ซา)เยอ ญ้อกร (ชาวนน) แยกปากี และชาวจีน ที่อยู่ในลักษณะภูมิโนเวศน์ของการตั้งถิ่นฐานที่อยู่อาศัยเป็นความหลากหลายของวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของคนในถิ่นอีสานใต้ที่ถือเป็นความร่ำรวยทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมของคนในบริเวณนี้

นอกจากนี้ยังพบว่าความเป็นอยู่ของชุมชนที่อยู่ในลักษณะภูมิโนเวศน์ที่แตกต่างกันนั้นได้ก่อเกิดการเรียนรู้และเกิดการสะสมองค์ความรู้ขึ้นมาเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่หลากหลายและเป็นพลังของชุมชนอย่างแท้จริง ความรู้ประสบการณ์เหล่านี้ได้มีการสืบทอดจากคนรุ่นหนึ่งสู่อีกคนหนึ่ง เนื่องจากระบบเศรษฐกิจและสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป ทำให้คนในชุมชนต้องปรับตัวเพื่อให้ตนเองดำรงอยู่ได้ภายใต้สถานการณ์ใหม่ จึงเป็นเงื่อนไขบางประการที่ทำให้ภูมิปัญญาดั้งเดิมบางอย่างถูกละเลยไป

จารุวรรณ ขำเพชร และคณะ (2549: 77-85) การศึกษาภูมิปัญญาช่างพื้นบ้าน กรณี ช่างปูนปั้น ตามโครงการจัดตั้งศูนย์นวัตกรรมการเรียนรู้ตลอดชีวิต เป็นการศึกษาวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อการศึกษาข้อมูลภูมิปัญญาช่างพื้นบ้าน เพื่อหาแนวทางอนุรักษ์ สืบสาน ภูมิปัญญาหาแนวทางจัดระบบการเรียนรู้ของช่าง และเพื่อยกระดับความรู้ของช่างเข้าสู่ระบบการศึกษาและยกย่องเชิดชู วิธีการศึกษานอกจากจะรวบรวมข้อมูลเอกสารทางประวัติศาสตร์แล้ว ยังใช้วิธีการสำรวจและบันทึกภาพตามแหล่งโบราณสถาน โบราณวัตถุ ในพื้นที่ต่างๆ โดยการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกกับช่างปูนปั้นและการสนทนากลุ่ม

ผลการศึกษาพบว่า งานปูนปั้น (Stucco) เป็นศิลปะประเพณีประติมากรรม (Sculpture) ที่พบในประเทศไทยนับเป็นพันปีมาแล้ว ตั้งแต่สมัยทวารวดี ประเพณีของงานปั้นจะมีทั้งปั้นเป็นพระพุทธรูป ภาพหุ่นต่ำ หุ่นสูง ลอยตัวหรือลอยดลสายประดับตกแต่ง การปั้นส่วนใหญ่เกี่ยวกับความเชื่อท้องถิ่นและศาสนา ปูนปั้นและภูมิภาคแต่ละยุคสมัยจะมีความแตกต่างกันในด้านวัสดุ ส่วนผสมในท้องถิ่น กรรมวิธี เนื้อหา เรื่องราว และรูปทรง ช่างปั้นทุกคนมีความภูมิใจในการสร้างสรรค์และสืบทอดงานศิลปะ โดยการเรียนรู้แต่เดิมเริ่มจากพระที่วัด แต่ปัจจุบันการเรียนรู้มี 2 ลักษณะ คือ เรียนจากช่างพื้นบ้านและเรียนในสถานศึกษาและสอบเข้ารับราชการเปลี่ยนสถานภาพเป็นช่างหลวง การรับการถ่ายทอดใน 2 ลักษณะ ดังกล่าวนี้อาจก่อให้เกิดความชำนาญแตกต่างกัน ฉะนั้นเพื่อให้ช่างปูนปั้นสืบทอดอย่างสมบูรณ์ต่อไป จึงควรจัดหลักสูตรเพื่อยกระดับความรู้ของช่างให้มีความชำนาญในทุกวิธีการ โดยหลักสูตรที่จัดต้องยืดหยุ่นเหมาะสมกับสภาพการทำงานและความถนัด การเรียนที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลาง การเรียนแบบบูรณาการทั้งสาระและกระบวนการเพื่อประโยชน์ให้กับช่างปูนปั้นอย่างแท้จริง

นวัตกรรมการศึกษา สี่เหียง (2555: 128-132) การสังเคราะห์ชุดความรู้ท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมการศึกษาของชุมชน วัตถุประสงค์เพื่อสังเคราะห์ชุดความรู้ท้องถิ่นจากเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้องในมิติต่างๆ เพื่อสังเคราะห์ชุดความรู้ท้องถิ่นจากกรณีศึกษาและเพื่อศึกษากระบวนการนำชุดความรู้ท้องถิ่นไปจัดการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมการศึกษาของชุมชนรวมถึงปัจจัยเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องของชุมชนในกระบวนการจัดการเรียนรู้เนื้อหาท้องถิ่น 4) เพื่อเสนอแนวทางการส่งเสริมการจัดการเรียนรู้เนื้อหาท้องถิ่นที่จะมีส่วนส่งเสริมการศึกษาของชุมชนต่อไป โดยใช้วิธีการวิจัย 1) สังเคราะห์งานวิจัย (Research Synthesis) 2) การศึกษากรณีตัวอย่างโดยวิธีการทางประวัติศาสตร์ 3) การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research - PAR) ผลการศึกษาพบว่า

ความรู้ท้องถิ่นจากการสังเคราะห์งานวิจัยทั้ง 6 มิติ ได้เนื้อหาความรู้ท้องถิ่น มิติประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ได้แก่ ตำนานและประวัติชุมชน การเปลี่ยนแปลงพื้นที่ คน เวลา ชุดความรู้ท้องถิ่นบ้านเอื้อมจากการสืบค้นความรู้ท้องถิ่นร่วมกันกับชุมชนโดยวิธีการทางประวัติศาสตร์ กระบวนนำชุดความรู้ท้องถิ่นไปจัดการเรียนรู้ ปัจจัยเงื่อนไขที่เกี่ยวข้องในกระบวนการจัดการเรียนรู้เนื้อหาท้องถิ่น แนวทางการส่งเสริมการจัดการเรียนรู้เนื้อหาท้องถิ่น เพื่อส่งเสริมการศึกษาของชุมชน ได้แก่ กระบวนการสร้างพลังชุมชน กระบวนการเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม บ้าน วัด โรงเรียน การใช้แหล่งเรียนรู้เป็นพื้นฐานการสร้างเครือข่ายเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต

ศักดิ์พงศ์ หอมหวาน และคณะ (2547: 110-117) ได้สรุปรูปแบบและกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่นโดยชุมชน โดยมีวัตถุประสงค์ของการศึกษาค้นคว้า เพื่อค้นหาภูมิปัญญาท้องถิ่นรวมทั้งศึกษารูปแบบและวิธีการถ่ายทอดกิจกรรมการเรียนรู้ให้แก่นักเรียนที่หลากหลายโดยชุมชน กระบวนการพัฒนานักเรียนให้นักเรียนรู้ตามศักยภาพ และเต็มศักยภาพ โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นปัจจัยเสริม รูปแบบการจัดการศึกษาโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่สอดคล้องเหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นของโรงเรียนบ้านโนนสูงดอนหลี่

ผลการศึกษาพบว่า การค้นหาภูมิปัญญาท้องถิ่น พบว่า กิจกรรมที่ช่วยให้โครงการวิจัยได้ค้นหาภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชน ได้แก่ การวิเคราะห์หลักสูตรในโรงเรียน การปรับระบบการคิดของครูในโรงเรียน การพบปะพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการ การประชุมคณะกรรมการสถานศึกษา การจัดเวทีชาวบ้าน ประกอบกับทุนเดิม คือการริเริ่มใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น สาขาจักสาน ในกิจกรรมการเรียนรู้ ตั้งแต่ปีการศึกษา 2542 เป็นต้นมา ส่งผลให้การค้นหาภูมิปัญญาท้องถิ่น ตามโครงการวิจัยเป็นไปอย่างต่อเนื่อง และมีคุณภาพ กระบวนการพัฒนาผู้เรียน โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น พบว่า กระบวนการพัฒนาตามโครงการวิจัย มีขั้นตอนสำคัญ ได้แก่ การรับทราบและกำหนดแผนงานของคณะกรรมการสถานศึกษา การประชุมชี้แจงนักเรียน การดำเนินการพัฒนาผู้เรียน ประเมินผลการดำเนินงานควบคู่กับการประเมินผลการเรียนรู้ของผู้เรียน รายงานผลการดำเนินงานและการเผยแพร่ผลงาน รูปแบบการจัดการศึกษา โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น พบว่า มีรูปแบบการจัดการศึกษา 2 ลักษณะ คือ 1) รูปแบบที่กำหนดโดยทีมวิจัย เพื่อเป็นแนวดำเนินงาน ได้แก่ การกำหนดให้มีการเรียนรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นในโรงเรียน ทุกช่วงปาย ของวันพฤหัสบดี ในแต่ละสัปดาห์ 2) รูปแบบที่ค้นพบจากการดำเนินงานโครงการวิจัย ได้แก่ การเรียนจากแหล่งเรียนรู้ใน

ชุมชน การเรียนจากสถานการณ์จริง การแลกเปลี่ยนการเรียนรู้ของนักเรียน ส่วนกระบวนการถ่ายทอดของภูมิปัญญา จะมีหลากหลายตามธรรมชาติของแต่ละสาขา ผลที่เกิดขึ้นกับผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้อง พบว่า นักเรียน ครู ชุมชน ครู ภูมิปัญญาท้องถิ่น ได้เรียนรู้ร่วมกันทั้งในเชิงวิชาการด้านภูมิปัญญา และคุณธรรม จริยธรรม ในส่วนของโรงเรียน ได้รับการยอมรับจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องว่า ได้ดำเนินการจัดกิจกรรมที่สอดคล้องกับแนวนโยบายการศึกษาของชาติ สามารถเป็นแบบอย่างที่ดีได้ ดังนั้น จึงเสนอแนะแนวทางการศึกษากระบวนการพัฒนานักเรียนให้เรียนรู้ในรูปแบบการจัดการศึกษาโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนที่สอดคล้องเหมาะสมกับสภาพท้องถิ่นของโรงเรียนบ้านโนนสูงดอนหลี่

รังสิทธิ์ ประการแก้ว (2549: 46-48) โครงการศึกษาพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านปามะพร้าว โดยมีส่วนร่วมของชุมชน ตำบลพิเทน อำเภอทุ่งยางแดง จังหวัดปัตตานี ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน เป็นแหล่งการเรียนรู้ที่หนึ่งที่จะช่วยส่งเสริมสนับสนุนความรู้ที่หลากหลายให้กับชุมชน ปัจจุบันศูนย์การเรียนรู้ชุมชนอยู่ภายใต้การบริหารจัดการของสำนักงานบริหารงานการศึกษา นอกโรงเรียนร่วมกับชุมชนทั่วประเทศทั้งสิ้น 7,704 แห่ง เป็นศูนย์การเรียนรู้ที่กำลังรอการพัฒนาอย่างต่อเนื่อง และเป็นระบบ เพื่อเป็นแหล่งการเรียนรู้ของชุมชนอย่างแท้จริง

สำหรับศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านปามะพร้าว ตั้งอยู่ในหมู่ที่ 3 บ้านปามะพร้าว ตำบลพิเทน อำเภอทุ่งยางแดง จังหวัดปัตตานี เริ่มก่อตั้งเมื่อปี พ.ศ. 2541 โดยการมีส่วนร่วมของคณะกรรมการซึ่งประกอบด้วย ผู้นำท้องถิ่น ผู้นำทางศาสนา ชุมชน องค์กรบริหารส่วนตำบลพิเทน ในช่วงเริ่มการก่อตั้ง ได้อาศัยอาคารศูนย์เยาวชนประจำตำบลเป็นที่ทำการ ช่วงนั้น มีเครือข่ายเข้ามาใช้สถานที่ร่วมจัดกิจกรรม เพราะเป็นจุดศูนย์กลางของตำบล

รูปแบบการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านปามะพร้าว โดยการมีส่วนร่วมของชุมชน ตำบลพิเทน อำเภอทุ่งยางแดง จังหวัดปัตตานี กระบวนการมีส่วนร่วม ร่วมคิดโดยมีทีมงานทั้ง กศน. และคณะกรรมการชุมชน ได้ร่วมกันแลกเปลี่ยนความคิดเห็น รวบรวมศึกษาข้อมูล และวิเคราะห์ข้อมูล มีการศึกษาข้อมูล และความคิดเห็นจากชุมชนต่อประเด็นปัญหาและแนวทางการแก้ไขร่วม ทั้งนี้เพื่อยืนยันปัญหาที่เป็นผลกระทบโดยตรงต่อผู้เกี่ยวข้อง และรับฟังความต้องการของชุมชน โดยการร่วมวางแผน นำข้อมูลจากการระดมความคิดเห็น และการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นมาประมวลเพื่อหาทางแก้ ทางออก โดยนำทรัพยากรที่มีอยู่เดิม และจากการหนุนเสริมจากหน่วยงานภายนอกเข้ามาผสมผสาน สู่แนวทางในการแก้ปัญหา ร่วมกันปฏิบัติงานตามที่ได้มีการออกแบบวางแผนไว้ มีการแบ่งบทบาทหน้าที่ในการดำเนินงาน ร่วมสรุป มีการสรุปผลการดำเนินงาน เพื่อปรับปรุงแก้ไข ปัญหาที่เกิดขึ้นระหว่างทาง รูปแบบการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านปามะพร้าวแบบมีส่วนร่วม เวทีประชุมคณะกรรมการศูนย์การเรียนรู้ชุมชน จะมีการเชิญเครือข่ายเข้ามาร่วมประชุม เช่น ผู้นำชุมชน ผู้นำศาสนา สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล กรรมการมัสยิด ตัวแทนเยาวชน ประชุมเพื่อนำหารือถึงสาเหตุของปัญหา ตลอดจนช่วยกันหาแนวทางในการแก้ปัญหาของศูนย์การเรียนรู้ชุมชน ได้วางแผนร่วมกันในการพัฒนา แต่ขณะนี้ยังดำเนินการได้ไม่ดีเท่าที่ควร เนื่องจากสถานการณ์ปัจจุบัน การดำเนินกิจกรรมของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนทุกกิจกรรมจะมีส่วนร่วม

ระหว่างชุมชน และ กศน. เช่น กิจกรรมการจัดซื้อหนังสือ การอยู่เฝ้าเพื่อรับบริการ การจัดกิจกรรมทักษะชีวิต ชุมชนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรม เช่น กิจกรรมทักษะชีวิต เดือนละครั้ง และร่วมเป็นวิทยากรในการให้ความรู้ โดยชุมชนมีความพึงพอใจในกิจกรรมที่จัดขึ้นเนื่องจากเกี่ยวข้องกับการใช้ดำรงชีวิตประจำวัน

วัชร อ่ำปลอด (2552: 89-92) ศึกษาการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ในภูมิภาคเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนจังหวัดตรัง โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการเตรียมความพร้อมในการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ในภูมิภาคเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน ศึกษากระบวนการสนับสนุน ปัญหา อุปสรรค และเสนอแนวทางในการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ในภูมิภาคเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืน จังหวัดตรัง วิธีดำเนินการวิจัย ใช้วิธีการศึกษาในลักษณะของการศึกษาวิจัยทางเอกสาร การศึกษาวิจัยเชิงสำรวจ โดยศึกษาจากกลุ่มตัวอย่างผู้บริหารเทศบาลนครตรัง คณะกรรมการบริหารศูนย์การเรียนรู้ในภูมิภาคเพื่อการพัฒนาอย่างยั่งยืนจังหวัดตรัง สมาชิกเครือข่ายศูนย์การเรียนรู้ และเจ้าหน้าที่ระดับปฏิบัติงานของศูนย์การเรียนรู้ จำนวน 100 คน ซึ่งทำการเก็บข้อมูลโดยใช้แบบสัมภาษณ์ และวิเคราะห์ข้อมูลในรูปแบบสถิติร้อยละ ผลการศึกษา พบว่า การเตรียมความพร้อมในการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ ยังประสบปัญหาในเรื่องของอัตรากำลังบุคลากร งบประมาณ วัสดุอุปกรณ์และการบริหารจัดการ และระบบสนับสนุนการบริหารจัดการศูนย์การเรียนรู้ก็มีปัญหาเช่นเดียวกัน โดยเสนอแนะว่า ควรมีการกำหนดกรอบอัตรากำลังบุคลากร มีแผนการจัดหาและใช้จ่ายงบประมาณ และแผนการจัดหาวัสดุอุปกรณ์ที่ชัดเจน เพื่อทิศทางการดำเนินงานที่เป็นรูปธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งควรแยกการดำเนินงานศูนย์การเรียนรู้ออกมาเป็นเอกเทศจากเทศบาลนครตรัง และจ้างผู้บริหารมืออาชีพมาบริหาร และควรมุ่งเน้นให้มีการบริหารจัดการแบบบูรณาการเพื่อเสริมสร้างการมีส่วนร่วมจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง อันจะก่อให้เกิดเป็นพลังในทางสร้างสรรค์ที่จะส่งผลให้มีการร่วมมือกันทำให้เกิดพื้นที่แห่งการเรียนรู้แห่งสากลโลกเพื่อเป็นการพัฒนาอย่างยั่งยืนต่อไป

ศรีสุดา แก้วมณี (2557: 99-102) ได้สรุปผลการศึกษาแนวทางการส่งเสริมการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเทศบาลตำบลโคกโพธิ์ อำเภอดงโคกโพธิ์ จังหวัดปัตตานี โดยมีจุดประสงค์เพื่อศึกษาสภาพการจัดบริการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและเพื่อศึกษาแนวทางส่งเสริมการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเทศบาลตำบลโคกโพธิ์ ในด้านบุคลากร ด้านการถ่ายทอดสื่อวัสดุอุปกรณ์ และด้านอาคารสถานที่ และสิ่งแวดล้อม กลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักสำหรับการเก็บรวบรวมข้อมูลในครั้งนี้ แบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม ได้แก่ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลจากภายในหน่วยงาน จำนวน 8 คน และกลุ่มผู้ให้ข้อมูลจากภายนอกหน่วยงาน จำนวน 20 คน ใช้วิธีการวิเคราะห์ข้อมูลแบบพรรณนา ผลการศึกษาพบว่า กลุ่มตัวอย่างมีความคิดเห็นเกี่ยวกับสภาพการจัดบริการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นและแนวทางส่งเสริมการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น แนวทางการจัดศูนย์การเรียนรู้ชุมชน โดยแยกตามรายด้านทั้ง 3 ด้าน คือ ด้านบุคลากร ด้านการถ่ายทอดสื่อวัสดุอุปกรณ์ และด้านอาคารสถานที่ และสิ่งแวดล้อม โดยด้านบุคลากรควรจัดให้มีเจ้าหน้าที่ที่มีความรู้เกี่ยวกับท้องถิ่น ควรส่งเสริมและพัฒนาครูภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับวิธีการถ่ายทอดความรู้แก่ประชาชน มีการพัฒนาบุคลากรอย่าง

สม่ำเสมอ ในด้านการถ่ายทอดสื่อวัสดุอุปกรณ์ ควรได้รับการจัดสรรจากรัฐและภาคชุมชนอย่างต่อเนื่องเหมาะสม ควรจัดหาวัสดุอุปกรณ์ต่างๆ ให้เพียงพอ และแจกจ่ายวัสดุอุปกรณ์อย่างทั่วถึง และส่งเสริมให้มีการบริการหนังสือเกี่ยวกับภูมิปัญญาท้องถิ่นในแต่ละด้าน และด้านอาคารสถานที่ และสิ่งแวดล้อม ควรจัดให้เพียงพอต่อความต้องการและสะดวกต่อผู้มาใช้บริการ

เชษฐภูมิ วรรณไพศาล (2557) การพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาตามแนวทางพหุวัฒนธรรมศึกษาสำหรับนิสิตนักศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ในสถาบันอุดมศึกษาภาคเหนือ การวิจัยเชิงบรรยายนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) วิเคราะห์สภาพปัจจุบันและปัญหาเกี่ยวกับการจัดการศึกษาสำหรับนิสิตนักศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ในสถาบันอุดมศึกษาภาคเหนือของประเทศไทย 2) วิเคราะห์แนวปฏิบัติที่ดีที่ส่งเสริม การจัดการศึกษาสำหรับนิสิตนักศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ และ 3) พัฒนาและตรวจสอบรูปแบบการจัดการศึกษาตามแนวทางพหุวัฒนธรรมศึกษาสำหรับนิสิตนักศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ในสถาบันอุดมศึกษาภาคเหนือ กลุ่มตัวอย่างในการวิจัยประกอบด้วย นิสิตนักศึกษา กลุ่มชาติพันธุ์ระดับปริญญาตรี ปีการศึกษา 2557 จำนวน 356 คน ในสถาบันอุดมศึกษาภาคเหนือ จำนวน 11 แห่ง และ 33 คนที่เป็นตัวแทนของผู้บริหารสถาบัน ผู้อำนวยการกองพัฒนาคุณภาพนิสิตนักศึกษา และอาจารย์ผู้สอนกลุ่มละ 1 คน เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย ประกอบด้วย แบบสอบถาม และแบบสัมภาษณ์ การวิเคราะห์ข้อมูลด้วยสถิติ ได้แก่ ค่าความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ยเลขคณิต ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน การวิเคราะห์ค่าที (T-test) และการทดสอบไคสแควร์ (Chi-Square Test) ผลการวิจัยสรุปได้ดังนี้

1. นิสิตนักศึกษากลุ่มชาติพันธุ์มีความคาดหวังในการจัดการศึกษาอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติในทุกองค์ประกอบ

2. แนวปฏิบัติที่ดีที่ส่งเสริมการจัดการศึกษาสำหรับนิสิตนักศึกษากลุ่มชาติพันธุ์มี 5 แนว ได้แก่ ศูนย์พหุวัฒนธรรม การออกแบบหลักสูตร ความไวต่อวัฒนธรรมที่หลากหลาย การดำรงอัตลักษณ์ของชาติ และนโยบายการมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา

3. รูปแบบการจัดการศึกษาสำหรับนิสิตนักศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ในสถาบันอุดมศึกษาภาคเหนือของประเทศไทยประกอบด้วย

3.1 หลักการ คือ สถาบันอุดมศึกษาควรพัฒนานิสิตนักศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ตามแนวทางพหุวัฒนธรรมศึกษา

3.2 วัตถุประสงค์ 3 ข้อ ได้แก่ การเปลี่ยนแปลงนโยบายสถาบันและการบริหาร การเปลี่ยนแปลงแนวทางการเรียนการสอน และการมีส่วนร่วมของสังคมและชุมชน

3.3 5 องค์ประกอบ ได้แก่ การเรียนรู้แบบอิงเนื้อหา การปรับเปลี่ยนให้เข้ากับความต้องการที่จำเพาะเจาะจง การถ่ายโอนความรู้ของวัฒนธรรม การหลอมรวมชุมชนนิสิตนักศึกษา และการดำเนินงานแบบมีส่วนร่วม

3.4 ผลลัพธ์ คือ รูปแบบการจัดการศึกษาเพื่อพัฒนาอัตลักษณ์ที่เหมาะสมสำหรับนิสิตนักศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ในบริบทสังคมโลกาภิวัตน์

วรุกรานต์ นันทเวช (2559) รายงานการพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตเพื่อพัฒนาทักษะการปฏิบัติของแรงงานไทยสำหรับสถานประกอบการอุตสาหกรรม งานวิจัยในครั้งนี้มีจุดประสงค์หลักเพื่อ 1) วิเคราะห์และสังเคราะห์ทักษะการปฏิบัติงานของแรงงานไทยสำหรับสถานประกอบการภาคอุตสาหกรรม 2) พัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตเพื่อพัฒนาทักษะการปฏิบัติงานของแรงงานไทยสำหรับสถานประกอบการภาคอุตสาหกรรม และ 3) ศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อรูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตเพื่อพัฒนาทักษะการปฏิบัติของแรงงานไทยสำหรับสถานประกอบการอุตสาหกรรม ผู้วิจัยได้นำรูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตที่พัฒนาตามขั้นตอน Field บูรณาการแนวคิดการเรียนรู้ด้วยการนำตนเองร่วมกับแนวคิดการเรียนรู้แบบผสมผสาน ผลการวิจัยพบว่า

1. ผลการวิเคราะห์และสังเคราะห์ทักษะการปฏิบัติงานของแรงงานไทย พบว่าทักษะการปฏิบัติงานที่แรงงานในสถานประกอบการภาคอุตสาหกรรมมีความต้องการเรียนรู้ในระดับมากที่สุด 3 ด้าน ประกอบด้วย ทักษะด้านการใช้เทคโนโลยีและคอมพิวเตอร์, ทักษะด้านความปลอดภัยในการทำงาน, และทักษะด้านการสื่อสารในองค์กร

2. ผลการทดลองใช้รูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิต พบว่า แรงงานไทยในสถานประกอบการภาคอุตสาหกรรมมีทักษะการปฏิบัติงานสูงขึ้นอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติที่ระดับ 0.5 ทั้ง 3 ด้าน ได้แก่ 1. ความรู้ 2. ทักษะการปฏิบัติงาน และ 3. ระดับการเรียนรู้ด้วยการนำตนเอง

3. ปัจจัยที่ส่งผลต่อรูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิต ประกอบด้วย ปัจจัยสนับสนุน คือ ความสนใจใฝ่รู้ของผู้เรียน บทบาทของผู้สอน สื่อการเรียนรู้ด้วยตนเอง และการนิเทศฝึกปฏิบัติ ส่วนปัจจัยที่เป็นอุปสรรคในการนำรูปแบบไปใช้ ประกอบด้วย ระยะเวลาในการจัดกิจกรรม สถานที่ในการจัดกิจกรรม ความพร้อมของอุปกรณ์และระบบเครือข่าย และความพร้อมในการเรียนรู้ของผู้เรียน

พระปลัดโฆสิต คงแทนและคณะ (2555: บทคัดย่อ) ได้รับการศึกษา เรื่อง รูปแบบการจัดการศึกษาของวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ (1) เพื่อศึกษาสภาพปัญหาการจัดการศึกษาของวัด (2) เพื่อสร้างรูปแบบการจัดการศึกษาของวัดเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน (3) เพื่อประเมินรูปแบบการจัดการศึกษาของวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน (4) เพื่อตรวจสอบยืนยันรูปแบบที่พัฒนาขึ้นในสถานการณ์จริงสร้างรูปแบบการจัดการศึกษาของวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน โดยมีขั้นตอนการดำเนินการวิจัย 4 ขั้นตอน คือ ขั้นตอนที่ 1) ใช้การวิเคราะห์เอกสารและจัดสัมภาษณ์ผู้ทรงคุณวุฒิ เพื่อศึกษาสภาพปัญหาและแนวทางการจัดการศึกษาของวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน 2) สร้างรูปแบบโดยกำหนดรายละเอียดของกรอบสาระและจัดให้มีการประเมินความสอดคล้องของเนื้อหาสาระ โดยผู้ทรงคุณวุฒิ 5 คน 3) สร้างแบบประเมินความเหมาะสม ความเป็นไปได้ และประโยชน์ของรูปแบบที่สร้างขึ้นโดยใช้ผู้ทรงคุณวุฒิ 15 คน ประเมินตามแบบประเมินเพื่อตรวจสอบยืนยันที่ปรับปรุงขึ้น 4) จัดให้มีการตรวจสอบยืนยันรูปแบบในสถานการณ์จริง โดยใช้แบบประเมินเพื่อตรวจสอบยืนยันที่ปรับปรุงขึ้นและให้ผู้ทรงคุณวุฒิในจังหวัดสุราษฎร์ธานีที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาของวัดในจังหวัดสุราษฎร์ธานี ประกอบด้วย เจ้าคณะ

และรองคณะจังหวัดสุราษฎร์ธานี เจ้าคณะอำเภอ ผู้อำนวยการสำนักพระพุทธศาสนาจังหวัด และเจ้าหน้าที่วัฒนธรรมอำเภอในจังหวัดสุราษฎร์ธานี แล้วนำมาวิเคราะห์ผลเสนอต่อไปนี้

ผลการวิจัยพบว่า

1. รูปแบบการจัดการศึกษาของวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชน ประกอบด้วย 5 องค์ประกอบหลัก ได้แก่ หลักการของรูปแบบ จุดมุ่งหมายของการจัดการศึกษา โครงสร้างระบบกลไกในการดำเนินการ วิธีดำเนินการจัดการศึกษา การประเมินผลการจัดการศึกษา โดยใช้ 5 กระบวนการคือ 1) การจัดองค์กรในวัด 2) การพัฒนาผู้นำและบุคคลที่เกี่ยวข้อง 3) การจัดระบบการเรียนรู้ 4) การพัฒนาการใช้สื่อและเทคโนโลยี 5) การพัฒนาวัฒนธรรม

2. รูปแบบที่สร้าง มีความเหมาะสม ความเป็นไปได้ และประโยชน์ในการจัดการศึกษา ให้เป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนในระดับมาก ทั้งการประเมินโดยผู้ทรงคุณวุฒิด้านวิชาการ และประเมินในสถานการณ์จริง

3. รูปแบบการจัดการศึกษาของวัดจำเป็นต้องอาศัยหลักการหลายอย่าง เพื่อนำไปสู่จุดมุ่งหมายที่กำหนด โดยมีกลไกในการดำเนินการ มีวิธีการดำเนินการและประเมินผลที่เหมาะสมก็จะทำให้การจัดการศึกษาของวัดเป็นแหล่งเรียนรู้ของชุมชนที่มีประสิทธิผล

ยุพดี ยศวริศสกุล (2555: 36) ได้สรุปรูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับชาวมอแกนในสังคมพหุวัฒนธรรม จังหวัดพังงา งานวิจัยที่มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับชาวมอแกนในสังคมพหุวัฒนธรรม จังหวัดพังงา ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลโดยการสังเกตสภาพทั่วไปของชุมชนมอแกนและสัมภาษณ์ผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับชาวมอแกน ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบที่เหมาะสมในการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับชาวมอแกนในสังคมพหุวัฒนธรรม จังหวัดพังงาควรเป็นการศึกษานอกระบบและเป็นการศึกษาตามอัธยาศัยในรูปศูนย์การเรียนรู้ชุมชนมอแกนและควรมีหน่วยงานอื่นๆ เข้ามาร่วมด้วย โครงสร้างการจัดการศึกษา แบ่งเป็น ระดับอนุบาล ระดับประถมศึกษา จุดมุ่งหมายเพื่อให้ชาวมอแกนใช้ภาษาไทยในชีวิตประจำวัน มีความเข้าใจคณิตศาสตร์และเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตในด้านสุขภาพอนามัยและต้องสอดคล้องกับวิถีชีวิตชาวมอแกน รูปแบบในการจัดการศึกษาควรเป็นการศึกษาในสังคมพหุวัฒนธรรม ปัจจุบันใช้หลักสูตรการจัดการศึกษานอกโรงเรียนสำหรับผู้ที่ไม่รู้หนังสือชาวไทยมอแกน การเรียนการสอนควรเน้นรักษาวัฒนธรรมดั้งเดิมให้คงไว้แต่ปรับเปลี่ยนจากวิถีชาวประมงมาเป็นการบริการและการท่องเที่ยว เน้นการให้ความรู้ในการดำรงชีวิตอยู่ในสภาพสังคมปัจจุบันเพื่อนำไปใช้ในชีวิตจริง ครูผู้สอนควรเข้าใจในวิถีชีวิตของชาวมอแกนและควรนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาใช้ในการจัดการเรียนการสอน การวัดและประเมินผลการจบหลักสูตรใช้วิธีประเมินตามสภาพจริง

งานวิจัยที่เกี่ยวข้องทางชาติพันธุ์

จารุวรรณ ขำเพชร และคนอื่นๆ (2549: 76-81) ได้รายงานผลการศึกษา เรื่อง ทูตทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ชายแดนตะวันตกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาสภาพเศรษฐกิจและสังคมวัฒนธรรมของชุมชน ศึกษาแนวศรัทธาการปรับตัวของชุมชนท่ามกลางทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม และศึกษาทุนทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ วิธีการศึกษาเป็นการเก็บข้อมูลการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยการเก็บรวบรวมข้อมูลจากสนทนากลุ่มด้วยวิธีการต่างๆ ทั้งการสัมภาษณ์เจาะลึก การสนทนากลุ่ม การวิเคราะห์จุดอ่อน จุดแข็ง การศึกษาประวัติศาสตร์ชีวิต และการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม ผลการศึกษาพบว่า ชุมชนท่ามะเดื่อเป็นชุมชนที่ถูกอพยพมาจากการก่อสร้างเขื่อนเขาแหลม หรือเขื่อนวชิราลงกรณ์ ในปี พ.ศ. 2527 โดย กฟผ. ได้จัดสรรที่อยู่และที่ทำกินแห่งใหม่ ณ หมู่บ้านท่ามะเดื่อ ต.ห้วยเขย่ง อ.ทองผาภูมิ จ.กาญจนบุรี ก่อนถูกอพยพในชุมชนมีคนหลากหลายทางวัฒนธรรมอาศัยอยู่ร่วมกัน และเมื่ออพยพในหมู่บ้านยังมีคนกลุ่มต่างๆ อยู่ร่วมกันคือ กะเหรี่ยง ทวาย ไทยวน ไทลื้อ ชาวต่างด้าว และคนในจังหวัดอื่นมาอยู่อาศัยร่วมด้วย ทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนแต่เดิมเป็นทุนที่เกี่ยวข้องกับชีวิต ความเชื่อ และธรรมชาติ ผู้คนอยู่ร่วมกันกับทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมอย่างเอื้ออาทร ปัจจุบันทุนทางวัฒนธรรมในชุมชนเปลี่ยนแปลงไปเกี่ยวข้องกับนวัตกรรมที่หน่วยงานภายนอกนำเข้ามาเพื่อพัฒนาพื้นที่ ฉะนั้นการจะนำความรู้หรือทุนทางวัฒนธรรมใดมาพัฒนาหรือรักษาทรัพยากรธรรมชาติ จำเป็นต้องใช้กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในเรื่องการเรียนรู้ การแก้ไขปัญหา การนำมิติแห่งจิตวิญญาณ ความเชื่อ และความสำนึกรักถิ่นเกิดมาเป็นฐานในการพัฒนาต่อไป

สุวิไล เปรมศรีรัตน์ และคณะ (2549: 41-48) ได้บันทึกการรวบรวมเพื่อสงวนรักษาภาษาและภูมิปัญญาท้องถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ : ภาษาของและภาษาญ้อกร เพื่อเก็บรวบรวมและบันทึกข้อมูลองค์ความรู้ และภูมิปัญญาในกลุ่มชาติพันธุ์ที่ภาษาอยู่ในภาวะวิกฤตเสี่ยงต่อการสูญ โดยศึกษาระบบภาษาและภูมิปัญญาท้องถิ่นผ่านภาษาของกลุ่มชาติพันธุ์ อันเป็นการกระตุ้นจิตสำนึกให้เกิดการสงวนรักษามรดกทางภูมิปัญญาและวัฒนธรรมซึ่งมีความสำคัญต่อวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ที่เสี่ยงต่อการสูญหาย และเป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาวิถีชีวิตที่ยั่งยืน ผลการบันทึกการรวบรวม พบว่าภาษาญ้อกร เป็นภาษาที่อยู่ในตระกูลออสโตรเอเชียติก ซึ่งเป็นภาษาพูดแต่ไม่มีภาษาเขียน เพื่อบันทึกองค์ความรู้ของชาวญ้อกร ชาวญ้อกรจึงได้รวมกลุ่มกัน เพื่อพัฒนาระบบตัวเขียนร่วมกับนักภาษาศาสตร์มหาวิทยาลัยมหิดล โดยใช้ตัวอักษรไทย 1 ตัว แทน 1 เสียง เพื่อบันทึกภูมิปัญญาท้องถิ่น วัฒนธรรมของชาวญ้อกร ทั้งวัฒนธรรมที่จับต้องได้ และวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ในด้านภาษาญ้อกรนั้น เป็นภาษาที่ใช้พูดในกลุ่มชาติพันธุ์ที่สามารถใช้พูดในชีวิตประจำวัน แต่ปัจจุบันผู้ที่สามารถพูดได้เป็นอย่างดีมีเฉพาะผู้สูงอายุเท่านั้น ประกอบกับกระแสโลกาภิวัตน์ที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม ทำให้การใช้ภาษาญ้อกรลดถอยลง จนเด็กและเยาวชนไม่สามารถพูดหรือสื่อสารได้ แนวทางการถ่ายทอดภาษาและวัฒนธรรมญ้อกร ซึ่งถือว่าเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม สามารถทำได้หลากหลายแนวทาง เช่น การใช้ภาษาญ้อกรในบ้าน การจัดการเรียนการ

สอนภาษาท้องถิ่นในโรงเรียน การอนุรักษ์ฟื้นฟูภาษาและวัฒนธรรมชุมชนในรูปแบบต่างๆ ได้แก่ การบันทึกองค์ความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของตนเอง และถ่ายทอดสู่กลุ่มเด็กและเยาวชน ซึ่งต้องได้รับการสนับสนุนทั้งทางด้านนโยบาย และงบประมาณจากหน่วยงานและองค์กรที่เกี่ยวข้อง

กัปนัตตีพัฒน์ เกียตนอก (2556: 105-111) ได้ศึกษาเรื่อง คำเรียกสีในภาษาญ้อกร โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาคำเรียกสีพื้นฐาน คำเรียกสีไม่พื้นฐาน และการรับรู้สีของชาวญ้อกร โดยมีผู้บอกภาษาชาวญ้อกร จำนวน 20 คน ซึ่งเกิดและอาศัยอยู่ในหมู่บ้านบ้านไร่ อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา เก็บข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึก การวิจัยนี้ใช้ทฤษฎีการเรียกสีพื้นฐานของ Berlin และ Kay's ผลการวิจัยคำเรียกสีในภาษาญ้อกรแสดงให้เห็นว่า มีสีพื้นฐาน จำนวน 5 สี ได้แก่ สีขาว สีดำ สีแดง สีเหลือง และสีกรู ซึ่งสีกรูนี้อยู่ในลำดับขั้นที่ 4 ของคำเรียกสีพื้นฐานของ Berlin และ Kay's ที่กล่าวถึงวิวัฒนาการคำเรียกสี ส่วนคำเรียกสีไม่พื้นฐาน พบว่า มี 4 กลวิธี ได้แก่ การยืมคำจากภาษาถิ่นอื่น การประสมคำระหว่างคำเรียกสีพื้นฐานและคำเรียกสีไม่พื้นฐาน การประสมคำระหว่างคำเรียกสีพื้นฐานกับคำขยาย และการใช้เรียกสิ่งของเฉพาะ

หฤทัย เวชศาสตร์ (2556: 79-82) ศึกษาวิวัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ของชุมชนควนกาหลง อำเภควนกาหลง จังหวัดสตูล โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิวัฒนาการ เหตุปัจจัยและลักษณะการเปลี่ยนแปลงทางอัตลักษณ์ของชุมชนควนกาหลง จังหวัดสตูล ในช่วงเวลาตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2504 – 2556 โดยใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ ทำการศึกษาค้นคว้าเอกสารและเก็บข้อมูลภาคสนามในพื้นที่สี่หมื่นบ้านของตำบลควนกาหลง โดยใช้เทคนิคการรวบรวมข้อมูล การสัมภาษณ์ การสนทนากลุ่มและการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม ผู้ให้ข้อมูลสำคัญรวม 60 คน ครอบคลุมผู้นำชุมชน ผู้นำศาสนา ผู้อาวุโส ปรชาญชาวบ้าน ชาวบ้านควนกาหลงทั่วไป รวมถึงเจ้าหน้าที่ที่เกี่ยวข้อง ผลการวิจัยพบว่า ชุมชนควนกาหลงดั้งเดิมเป็นชุมชนมุสลิมขนาดเล็กที่มีประวัติความเป็นมายาวนานนับสองร้อยปี มีความยึดมั่นในวัฒนธรรมอิสลาม และมีวิถีการผลิตแบบยังชีพที่มีลักษณะพึ่งตนเองสูง การก่อตั้งนิคมสร้างตนเองควนกาหลงตามนโยบายของรัฐบาล ตลอดจนการเปิดสัมปทานป่าในพื้นที่และการพัฒนาตามแนวทางกระแสหลักของรัฐ ตั้งแต่แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติครั้งที่ 1 เป็นต้นมา ส่งผลให้ชุมชนเกิดการขยายตัวทางพื้นที่และประชากร รวมถึงมีการเปลี่ยนแปลงระบบนิเวศครั้งใหญ่ ในทางวัฒนธรรมได้เปลี่ยนจากวัฒนธรรมเดี่ยวเป็นวัฒนธรรมผสม ส่วนในด้านวิถีการผลิต ชุมชนค่อยๆ ก้าวเข้าสู่วิถีการผลิตพืชพาณิชย์เชิงเดี่ยวที่ขึ้นต่อตลาดระบบทุน รวมทั้งมีวิถีบริโภคตามกระแสบริโภคนิยมมากขึ้น ก่อให้เกิดผลกระทบต่อชุมชนทั้งทางเศรษฐกิจ สังคมและสิ่งแวดล้อม ท่ามกลางวิกฤตินี้ชุมชนได้ใช้วิถีทางศาสนาและวัฒนธรรมชุมชนในรูปแบบต่างๆ รื้อฟื้นตัวตนและสร้างความเข้มแข็งให้กับชุมชนเพื่อต้านทานและถ่วงดุลกับอำนาจรัฐและทุน โดยมีลักษณะทั้งคล้อยตามและแข็งขึ้น เพื่อที่จะรักษาชุมชนในแบบของตนเอาไว้

ชาติชาย อนุกุล (2554: 176-180) ได้สรุปผลการศึกษาเรื่อง วัฒนธรรมการห่อของกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดลพบุรี กรณีศึกษาศิลปอัตลักษณ์และความหมายแฝง วิจัยเรื่องนี้มุ่งเน้นศึกษาวัฒนธรรมการห่อ ศิลปอัตลักษณ์ รูปแบบความงาม และความหมายแฝงของการห่อแต่ละชาติพันธุ์ในจังหวัดลพบุรี จากตัวอย่างการห่อที่เกี่ยวข้องกับการห่อของกิน การห่อของใช้ การห่อเกี่ยวกับ

พิธีกรรม โดยศึกษาจากวิถีชีวิต ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ ภูมิปัญญาและการเปลี่ยนแปลงของบริบทสังคมที่เป็นผลกระทบจากภายนอก โดยใช้กลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดลพบุรี 5 กลุ่ม จากการศึกษาพบว่า ทั้ง 5 กลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดลพบุรีมีศิลปอัตลักษณ์ในการห่อเป็นของตนเอง ยกเว้นกลุ่มไทยเบิ้งที่ไม่ปรากฏความเป็นศิลปอัตลักษณ์อย่างเด่นชัด และพบว่า กลุ่มที่มีศิลปะ อัตลักษณ์ของตนเองมากที่สุด คือ กลุ่มชาติพันธุ์จีน วัฒนธรรมการห่อบางอย่างได้สูญหายไปจากวิถีชีวิตเนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของสังคมเศรษฐกิจ การเมือง วัฒนธรรมการห่อบางอย่างยังคงดำรงอยู่จากอดีตจนถึงปัจจุบัน ไม่มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบและวัสดุ วัฒนธรรมการห่อบางอย่างมีความหมายแฝง เช่น การห่อข้าวต้มมัด การห่อคัมภีร์ การห่อขนม เป็นต้น ศิลปะความงามของการห่อแต่ละประเภทนั้นขึ้นอยู่กับรูปทรง วัสดุ และวิธีการ วัฒนธรรมการห่อของทุกกลุ่มชาติพันธุ์ล้วนเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิต ประเพณี พิธีกรรมและความเชื่อ อาจมีรูปแบบที่แตกต่างกันหรือคล้ายคลึงกัน อาจได้รับอิทธิพลซึ่งกันและกัน ปัจจุบันการห่อมีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างภาพลักษณ์ทางการค้ามากกว่าประโยชน์ใช้สอย และใช้วัสดุประเภทพลาสติก โฟม กระดาษ เข้ามาแทนวัสดุจากธรรมชาติ

การาดา หอมหวาน (2551: 82-87) ได้สรุปผลการวิจัยเรื่อง ภูมิปัญญาท้องถิ่นในฐานะทุนทางสังคม : กรณีศึกษาประเพณีผีมอญตำบลพุดซา อำเภอเมืองนครราชสีมา จังหวัดนครราชสีมา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาภูมิปัญญาท้องถิ่นและแนวทางการอนุรักษ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นเกี่ยวกับประเพณีผีมอญในฐานะทุนทางสังคมของชุมชนตำบลพุดซา โดยเลือกผู้ที่เกี่ยวข้องเป็นผู้ให้ข้อมูลเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก การสังเกตการณ์ในชุมชนแบบมีส่วนร่วมอย่างใกล้ชิด และการสนทนากลุ่ม ผลการศึกษาพบว่า ประเพณีผีมอญมีมาก่อนหรือมีคู่กับชุมชนแห่งนี้ไม่สามารถสืบค้นข้อมูลประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานของตำบลพุดซา แต่เชื่อว่ามีเชื้อสายชาวมอญและมีความภาคภูมิใจในประเพณีที่ดำเนินต่อเนื่องกันมา โดยภูมิปัญญาท้องถิ่นของชุมชนตำบลพุดซา คือ ความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษของชุมชน ถ้าทำผิดผีหรือลบหลู่บรรพบุรุษก็จะทำให้ผู้ทำผิดเกิดอาการเจ็บป่วยขึ้น ซึ่งเป็นอาการเจ็บป่วยที่หาสาเหตุไม่พบ ญาติจะนำมาหาหมอให้ทำนายว่าถูกผี ทำผิดผี ผิดต้องการอะไรให้ผู้ป่วยประกอบพิธีเลี้ยงผีมอญ โดยผ่านร่างทรงเป็นผู้ประกอบพิธีเพื่อทำการรักษาหรือบำบัดโรค มีดนตรีปี่พาทย์เป็นองค์ประกอบหนึ่งในการรักษา หรือการบำบัดโรค การประกอบพิธีเลี้ยงผีมอญเปรียบเสมือนเป็นวิชาการแพทย์แขนงหนึ่ง ซึ่งสามารถรักษาผู้ป่วยได้ จึงเป็นความรู้ซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีอยู่ในตำบลพุดซา เมื่อพิจารณาทุนทางสังคมของชุมชนตำบลพุดซา คือ การรวมญาติพี่น้องทุกคนและคนในชุมชนมาร่วมประกอบพิธี การเลี้ยงผีมอญ เป็นการแสดงให้เห็นถึงความผูกพัน ความสัมพันธ์ ความเชื่อมโยงให้เกิดความรัก ความสามัคคี ความมีน้ำใจ เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน จึงเป็นทุนทางสังคมที่ก่อให้เกิดจากสถาบันครอบครัว และการมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นการสร้างเครือข่ายที่มีศักยภาพในชุมชนเป็นพลังชุมชนที่สำคัญ

งามพิศ สัตย์สรวง (2552: 337-342) ได้รายงานวิจัยเรื่อง สถาบันครอบครัวของกลุ่มชาติพันธุ์ในกรุงเทพมหานคร : กรณีศึกษาครอบครัวไทยโซ่ง มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาโครงสร้างครอบครัว การอบรมเลี้ยงดูบุตร การรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม และการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่มีผลกระทบต่อสถาบันครอบครัวของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยโซ่ง โดยใช้กรอบแนวคิดทฤษฎีสถาบันทาง

สังคม สถาบันครอบครัว หน้าที่ของครอบครัว โครงสร้างครอบครัว กลุ่มชาติพันธุ์ การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม การรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม เก็บรวบรวมข้อมูลโดยใช้การสังเกตอย่างมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์หลายรูปแบบ การเก็บข้อมูลชุมชน การเก็บข้อมูลเครือข่าย ประวัติชุมชน โดยสรุปเกี่ยวกับสถาบันครอบครัวของกลุ่มชาติพันธุ์ไทยโชนังในด้านประเภทของครอบครัวนั้น พบว่าส่วนใหญ่จะเป็นครอบครัวขยายแต่จะมีขนาดเล็กกว่าในอดีต ในด้านจำนวนคู่ครอง พบว่า ทั้งหมดมีสามีหรือภรรยาเพียงคนเดียว ในด้านการสืบเชื้อสายนั้น การสืบเชื้อสายฝ่ายชายยังคงมีความสำคัญอยู่มาก แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงไปบ้าง ในด้านที่อยู่อาศัยหลังแต่งงาน พบว่า ครัวเรือนส่วนมากจะมีที่อยู่หลังการแต่งงานเป็นแบบไปอยู่กับญาติฝ่ายชาย ในเรื่องอำนาจในครอบครัว พบว่า ผู้ชายเป็นใหญ่กว่าภรรยาเป็นส่วนใหญ่ ในเรื่องการสืบทอดมรดกนั้น ยังใช้หลักการเดิม คือ ให้ลูกชายมากกว่าลูกสาว ลูกชายคนโตหรือคนเลี้ยงพ่อแม่จะได้มรดกมากที่สุด ในเรื่องการแต่งงานมีการเปลี่ยนแปลงเกิดขึ้นในรุ่นลูกหลาน เมื่อลูกหลานไปศึกษาต่อที่กรุงเทพฯ หรือไปทำงานนอกชุมชน มักแต่งงานกับคนนอกกลุ่มไทยโชนังมากขึ้น ในเรื่องการเลือกคู่ ส่วนใหญ่เลือกคู่ครองเอง มีบางส่วนเป็นการแต่งงานแบบคลุมถุงชน สำหรับปัจจัยที่ทำให้ครอบครัวไทยโชนังประสบความสำเร็จในการเลี้ยงดูบุตร ทำให้บุตรมีการศึกษาระดับปริญญาตรี คือ ภูมิหลังของครอบครัวที่ครอบครัวมีทรัพย์สินที่ดินมาก พ่อแม่มีการศึกษามากกว่าคนไทยโชนังทั่วไปในหมู่บ้าน ครอบครัวมีฐานะทางเศรษฐกิจดี มีการขัดเกลาด้านการศึกษาที่มุ่งสอนค่านิยมที่จะช่วยให้เกิดผลสัมฤทธิ์ทางการศึกษา นอกจากนั้นมีปัจจัยอื่นที่ทำให้ประสบผลสำเร็จในการเลี้ยงดูบุตร เช่น พ่อแม่เป็นผู้นำชุมชน เป็นชนชั้นกลางและระดับสูง มีวิธีการเลี้ยงดูบุตรแบบประชาธิปไตย มีจำนวนบุตรน้อย และบุตรมีความสนใจและตั้งใจทางด้านการศึกษามาก ปัจจัยเหล่านี้ทำให้บุตรประสบผลสำเร็จในการเรียน ขณะที่ครอบครัวที่ไม่ประสบผลสำเร็จในการเลี้ยงดูบุตร เป็นครอบครัวที่ยากจน มีที่ดินทำกินน้อยหรือไม่มีเลย มีอาชีพทำนา มีการศึกษาน้อย จึงไม่เห็นคุณค่าของการศึกษา พ่อแม่ไม่ได้สั่งสอนค่านิยมที่จะทำให้เกิดผลสัมฤทธิ์ทางการเรียนแก่บุตร เป็นชนชั้นล่างระดับกลางและระดับล่างของชุมชนมีวิธีการเลี้ยงดูบุตรแบบปล่อยปละละเลย มีจำนวนบุตรมาก และบุตรมีทัศนคติที่ไม่ดีต่อการศึกษา ปัจจัยดังกล่าวส่งผลให้บุตรไม่ประสบผลสำเร็จในการศึกษา

อภาวดี ทับสิริรักษ์ (2555: 223-250) ได้ศึกษาผลการพัฒนาศักยภาพการจัดการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชาวญ้อกร อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาบริบททั่วไปของชาวญ้อกร ศึกษาปัญหา อุปสรรค และข้อเสนอแนะจากการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชาวญ้อกร และแนวทางการพัฒนาการจัดการศักยภาพการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชาวญ้อกร เก็บข้อมูลจากแบบสอบถามสำหรับนักท่องเที่ยว จำนวน 400 คน และเก็บข้อมูลจากแบบสัมภาษณ์เจาะลึกจากผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในส่วนของหน่วยงานของภาครัฐ 25 คน ภาคเอกชน จำนวน 10 ราย และการประชุมกลุ่มย่อย ผลการศึกษา พบว่า สิ่งดึงดูดใจนักท่องเที่ยวมากที่สุด คือ วิถีชีวิตความเชื่อ ความต้องการของนักท่องเที่ยวต่อรูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยว คือ กิจกรรมให้นักท่องเที่ยวเข้าร่วมในกิจกรรมงานประเพณีต่างๆ และพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกขั้นพื้นฐานซึ่งสามารถรองรับนักท่องเที่ยว โดยร่วมกันฟื้นฟูและอนุรักษ์อัตลักษณ์ โดยยกคุณค่าอัตลักษณ์เหนือการสร้างรายได้ และควรมีการประชาสัมพันธ์ผ่านหน่วยงานภาครัฐและภาคเอกชน

จากการศึกษาด้านปัญหา อุปสรรคของการพัฒนาศักยภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชาวญ้อกร อำเภอสทิงพระ จังหวัดสงขลา คือ ขาดการมีส่วนร่วมของประชาชนในท้องถิ่น ขาดการบริหารจัดการการท่องเที่ยวอย่างเป็นรูปธรรม ขาดแคลนงบประมาณในการสนับสนุนการท่องเที่ยว และขาดการประสานงานกันของชุมชนกับหน่วยงานด้านการประชาสัมพันธ์ โดยแนวทางในการพัฒนา คือ ควรพัฒนาแรงดึงดูดใจควรมีการเผยแพร่ภูมิปัญญาท้องถิ่นมีการจัดกิจกรรมในทุกๆ ปี อย่างต่อเนื่อง พัฒนาการเข้าถึงถิ่นฐานที่ตั้งชุมชนให้มีความสะดวกในการเดินทาง ควรมีป้ายบอกชื่อแหล่งท่องเที่ยว ลูกศรชี้ทางและระยะทางที่ชัดเจน และระบบรักษาความปลอดภัยเป็นอย่างดี ด้านการรองรับการท่องเที่ยวควรพัฒนาสิ่งอำนวยความสะดวกพื้นฐานซึ่งสามารถรองรับนักท่องเที่ยว ด้านบริหารจัดการการท่องเที่ยวให้ชุมชนในท้องถิ่นมีส่วนร่วมกันพิจารณาถึงปัญหา อุปสรรคและแก้ไขในกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และมีการจัดเตรียมบุคลากรด้านการบริการเพียงพอในการให้บริการด้านการท่องเที่ยว

ศุภิสรา ประเสริฐ (2551: 210-225) ได้ศึกษารูปแบบการอนุรักษ์ การฟื้นฟู และการพัฒนาชนบทธรรมนิยมประเพณี กลุ่มชาติพันธุ์ญ้อกรเพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมจังหวัดสงขลา โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับชนบทธรรมนิยมประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์ญ้อกรที่สามารถนำมาพัฒนาการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม จังหวัดสงขลา และศึกษาแนวทางและรูปแบบการอนุรักษ์ฟื้นฟู และการพัฒนาชนบทธรรมนิยมประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์ญ้อกรเพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรม จังหวัดสงขลา โดยศึกษาจากกลุ่มผู้รู้ กลุ่มผู้ปฏิบัติ และกลุ่มบุคคลทั่วไป จำนวน 152 คน โดยศึกษาจากหมู่บ้านญ้อกร จำนวน 7 หมู่บ้าน จำนวน 150 ครัวเรือน เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลได้แก่ แบบสำรวจ แบบสัมภาษณ์แบบไม่มีโครงสร้าง แบบสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง แบบสังเกตแบบมีส่วนร่วม แบบสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม แบบบันทึกการสนทนากลุ่ม และการประชุมเชิงปฏิบัติ ใช้เทคนิคการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้า นำเสนอผลการวิจัยด้วยการพรรณนาวิเคราะห์ผลการวิจัยพบว่า องค์ความรู้เกี่ยวกับชนบทธรรมนิยมประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์ญ้อกร ที่สามารถนำมาพัฒนาการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมของจังหวัดสงขลาได้ โดยกลุ่มตัวอย่างส่วนใหญ่เห็นว่าควรมีการอนุรักษ์ เรื่องของภาษาญ้อกรทั้งภาษาพูด และการเขียน โดยให้มีการสอนในโรงเรียนอย่างเป็นรูปธรรมที่ชัดเจน และให้มีการนำไปใช้ในชีวิตประจำวัน การแต่งกายชุดประจำกลุ่มชาติพันธุ์ญ้อกรควรแต่งทุกวัน ภาครัฐควรช่วยหางบประมาณในการจัดซื้อให้ ควรส่งเสริมการเล่นตามประเพณีของชาวญ้อกรอย่างต่อเนื่อง โดยหมุนเวียนจัดตามหมู่บ้านเครือข่ายญ้อกรทั้ง 14 หมู่บ้านของจังหวัดสงขลา สำหรับแนวทางและรูปแบบการอนุรักษ์ ฟื้นฟูและการพัฒนาชนบทธรรมนิยมประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์ญ้อกรเพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่เหมาะสมของจังหวัดสงขลา กลุ่มตัวอย่างเห็นว่าควรมีการอนุรักษ์เรื่องภาษา ฟื้นฟูประเพณีความเชื่อ พิธีกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับวิถีชีวิตของชาวญ้อกร และพัฒนาการเล่นตามประเพณีคือ การเล่นปะเเร โดยให้เนื้อหาของเพลงให้ความเป็นญ้อกรมากที่สุด และแปลเป็นภาษาไทยด้วย โดยมีแนวทางในการจัดการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมในหมู่บ้านญ้อกร คือ การจำลองวิถีชีวิตชาวญ้อกรไว้ที่อุทยานแห่งชาติป่าหินงามอย่างถาวร จัดการแสดงของชาวญ้อกรในช่วงเทศกาลการท่องเที่ยว ผลิตภัณฑ์ที่ระลึก จัดงานชุมนุมกลุ่มเครือข่ายชาวญ้อกร ผลิตภัณฑ์คู่มือด้านการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมชาวญ้อกร และพัฒนามัคคุเทศก์ชาวญ้อกร

คมกฤษ จันทรขจร (2551: 290-292) รายงานผลการวิจัยเรื่อง การพัฒนาแนวทางการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต มีจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างและประเมินแนวทางการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย วิธีดำเนินการวิจัยประกอบด้วย 2 ขั้นตอน ได้แก่ 1) การสร้างแนวทางการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย โดยการศึกษาเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยทั้งของประเทศไทย และต่างประเทศ นำมาร่างเป็นกรอบแนวทางการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย แล้วนำไปให้ผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 18 คน ประเมินความเหมาะสมขององค์ประกอบ และเนื้อหา 2) ประเมินแนวทางการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย โดยการศึกษาความคิดเห็นของผู้บริหารสถานศึกษาการศึกษานอกโรงเรียน จำนวน 274 คน เกี่ยวกับความเป็นไปได้ในการนำแนวทางไปปฏิบัติ ผลการวิจัย พบว่า แนวทางการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่ผู้เชี่ยวชาญเห็นว่าสอดคล้องและผู้บริหารเห็นว่าเป็นไปได้ ประกอบไปด้วย 4 องค์ประกอบ คือ 1) หลักการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย ประกอบด้วย ปรัชญา นิยาม ความหมาย การเรียนรู้ ลักษณะการจัด และผู้จัด 2) การจัดกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ ประกอบด้วย โปรแกรมส่งเสริมการเรียนรู้ และกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ 3) การจัดปัจจัยส่งเสริมการเรียนรู้ ประกอบด้วย การพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ การจัดการความรู้ สื่อและเทคโนโลยีการศึกษา และการพัฒนาเครือข่ายการเรียนรู้ 4) การจัดการเรียนรู้จากประสบการณ์ ประกอบด้วย ประเภทของประสบการณ์ วิธีการหลักการ และจุดมุ่งหมายของการประเมินความรู้จากประสบการณ์ การศึกษาเปรียบเทียบความคิดเห็นของผู้เชี่ยวชาญ และผู้บริหารสถานศึกษา พบว่า องค์ประกอบย่อยที่ผู้เชี่ยวชาญ และผู้บริหารสถานศึกษามีความคิดเห็นสอดคล้องกัน ได้แก่ นิยามและความหมายที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาตามอัธยาศัย การเรียนรู้ตามอัธยาศัย การจัดการศึกษาตามอัธยาศัยเพื่อส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิต หลักการ และจุดมุ่งหมายของการประเมินความรู้จากประสบการณ์ องค์ประกอบย่อยที่ผู้เชี่ยวชาญมีความเห็นสอดคล้องกันมากที่สุด และผู้บริหารสถานศึกษามีความเห็นด้วยในการปฏิบัติในระดับมาก แต่ระดับของความคิดเห็นแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญทางสถิติ ได้แก่ ปรัชญาของการศึกษาตามอัธยาศัย ผู้จัดการศึกษาตามอัธยาศัยความหมาย องค์ประกอบ และประเภทของโปรแกรมส่งเสริมการเรียนรู้ตามอัธยาศัย ประเภทของกิจกรรมส่งเสริมการเรียนรู้ การพัฒนาแหล่งการเรียนรู้ การจัดการความรู้ หลักการใช้เทคโนโลยีเพื่อการศึกษาตามอัธยาศัย และประเภทของการเรียนรู้จากประสบการณ์เพื่อการศึกษาตามอัธยาศัย และประเภทของการเรียนรู้จากประสบการณ์

จารุวรรณ ขำเพชร (2555: บทคัดย่อ) พื้นที่เมืองและชีวิตของคนในซอยคาวบอย การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์สามประการคือ เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมาและกระบวนการสร้างพื้นที่ทางสังคมของซอยคาวบอย เพื่อศึกษาปฏิสัมพันธ์ในการใช้ชีวิตประจำวันของผู้คนในซอยคาวบอย และศึกษาความสัมพันธ์เชิงอำนาจของคนกลุ่มต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับพื้นที่ วิธีการศึกษาโดยการวิจัยเชิงคุณภาพ การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม การสัมภาษณ์ และตลอดจนแหล่งข้อมูลเอกสารหนังสือ อินเทอร์เน็ตและงานวิจัยต่าง ๆ การวิเคราะห์ข้อมูลทำในสองระดับคือระดับมหภาคและระดับจุลภาค เพื่อจัดวางชุมชนซอยคาวบอยไว้ในบริบทที่กว้างกว่าคือการเจริญเติบโตของกรุงเทพมหานครและ

เศรษฐกิจทุนนิยมที่มีอิทธิพลเหนือชีวิตของคนในชุมชนชอยควาบอย กรุงเพทไม่ได้อยู่เป็นเอกเทศ แต่เชื่อมโยงกับเศรษฐกิจโลก การโยกย้ายเคลื่อนที่ของสินค้า เงินตราและผู้คน ทำให้ธุรกิจบริการต่างขยายตัวไปตลอดพื้นที่สุขุมวิท สำหรับชอยควาบอยถูกกำหนดให้เป็นสถานเริงรมย์โดยเฉพาะของชาวต่างชาติที่เข้ามาทำธุรกิจในประเทศไทยรวมถึงนักท่องเที่ยว ภายใต้เศรษฐกิจทุนนิยมที่มีบทบาทครอบคลุมไม่เฉพาะชีวิตของคนในชอยควาบอยแต่ดึงดูดเด็กสาวและผู้หญิงจากชนบทให้เข้ามาดิ้นรนต่อสู้เพื่อเอาตัวรอดไม่เฉพาะตนเองแต่รวมถึงครอบครัวพี่น้องที่อยู่ต่างจังหวัดด้วย ด้วยการ “ทำงาน” หาเงินและถูกดูดกลืนเข้ากับระบบเศรษฐกิจทุนนิยมไม่ว่าจะโดยตระหนักหรือไม่ก็ตาม ผลการวิจัย พบว่า ชอยควาบอยมีความเป็นมาร่วมสมัยกับสงครามเวียดนาม ทหารอเมริกันผิวดำชื่อ T.G.Edward เป็นผู้เริ่มก่อตั้งให้มีชื่อเสียงในปี 2520 โดยชอยควาบอยพัฒนาขึ้นมาอย่างสัมพันธ์กับการเติบโตและขยายตัวของพื้นที่เมืองกรุงเทพ ในบริบทของระบบเศรษฐกิจทุนนิยมกระแสโลกาภิวัตน์และการพัฒนาประเทศไปสู่ความทันสมัยส่งผลให้แรงงานบางส่วนเข้ามาทำงานในเมืองใหญ่ ในชอยควาบอยที่เป็นแหล่งบันเทิงรองรับนักท่องเที่ยวต่างชาติจะมีรูปแบบการปฏิสัมพันธ์ในชีวิตประจำวันกับคนที่ต่างกลุ่มกัน เช่น มามาซัง พนักงานหาดีม พนักงานเดินนักท่องเที่ยว ฯลฯ ที่ต่างมีหน้าฉาก และหลังจากในการปฏิสัมพันธ์เพื่อความอยู่รอด ทั้งการเอาเปรียบจากคนที่มียอำนาจหรือการต่อรองให้หลุดพ้นโดยไม่ปฏิบัติตามกฎของบาร์ที่วางไว้ การเสนอตัวตนของพนักงานในทุกตำแหน่งเพื่อแลกกับเงินตรา พื้นที่เชิงสังคมในชอยควาบอยที่เกิดจากการขยายตัวของพื้นที่เมือง จึงมองเห็นการต่อสู้ของคนชนบทในพื้นที่เมืองที่มีความต่างทางสถานะสังคมและเศรษฐกิจ มีความไม่เท่าเทียมและความเหลื่อมล้ำทางสังคม ส่วนผู้มีทุนหรืออำนาจก็สามารถสั่งสมทุนและเพิ่มความมั่งคั่งในเศรษฐกิจทุนนิยมตามกระแสโลกาภิวัตน์ต่อไป

สุมาลี สังข์ศรี และคณะ (2553: ฉ - จ) การศึกษารูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับกลุ่มเป้าหมายเกษตรกรในสังคมไทย การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์ 3 ข้อ คือ 1) ศึกษาสภาพการให้บริการการศึกษาตลอดชีวิตของกลุ่มเกษตรกร 2) ศึกษาความต้องการการศึกษาตลอดชีวิตของกลุ่มเกษตรกร 3) เพื่อพัฒนาและเสนอรูปแบบการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับกลุ่มเกษตรกรในสังคมไทย กลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษาประกอบด้วย 1) เกษตรกรทั่วประเทศที่มีอาชีพทำนา ทำไร่ ทำสวน มีอายุระหว่าง 15 – 55 ปี โดยเลือกจากทุกภาคภาคละ 2 จังหวัด รวม 5 ภาคได้ 10 จังหวัด การเก็บรวบรวมข้อมูลและการวิเคราะห์ข้อมูล ดำเนินการโดยประสานงานกับสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยจังหวัด และอำเภอ ที่เป็นกลุ่มตัวอย่างจากทุกภูมิภาคทั่วประเทศ เพื่อแจกแบบสอบถามและนัดหมายรวบรวมข้อมูลกลับ นอกจากนั้นผู้วิจัยได้เลือกแบบเจาะจงเกษตรกรตำบลละ 1 – 2 คน ทำการสัมภาษณ์เจาะลึก เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สมบูรณ์ขึ้นจากนั้นนำข้อมูลทั้งหมดมาทำการวิเคราะห์ เพื่อสร้างเป็นรูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเกษตรกร ผลการวิจัยสรุปได้ว่าแนวทางการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเกษตรกรตามความคิดเห็นของผู้นำชุมชน/กรรมการชุมชน ผู้นำชุมชน/กรรมการชุมชนมีความคิดเห็นต่อการจัดการศึกษาตลอดชีวิตแก่เกษตรกรว่า ควรเปิดโอกาสให้เกษตรกรได้รับการศึกษาได้ตลอดเวลามากที่สุด (ร้อยละ 62) รองลงมาคือ สามารถเลือกเรียนรู้ในสิ่งที่ตรงกับความต้องการได้ (ร้อยละ 40.6)

และสิ่งที่เรียนรู้ควรนำไปใช้ประโยชน์ได้ทันที (ร้อยละ 34.4) สำหรับรูปแบบการศึกษาที่เหมาะสมกับเกษตรกรมากที่สุดคือ การศึกษาตามอัธยาศัย (ร้อยละ 79.7) รองลงมาคือ การศึกษานอกระบบ (ร้อยละ 34.9) วิธีการในการจัดการศึกษาตลอดชีวิตแก่เกษตรกร เสนอวิธีการฝึกอบรมมากที่สุด (ร้อยละ 68.2) รองลงมาคือ การศึกษาดูงาน (ร้อยละ 67.7) การเรียนรู้จากภูมิปัญญา (ร้อยละ 56.3) และ การศึกษาจากแหล่งเรียนรู้ (ร้อยละ 50.5) นอกจากนั้น ผู้นำชุมชนและกรรมการชุมชนยังมีข้อเสนอแนะอื่น ๆ ในการศึกษาตลอดชีวิตแก่เกษตรกรอีก ได้แก่ ทุกกิจกรรม/โครงการ ควรจัดให้มีความต่อเนื่อง สิ่งที่ได้ให้เรียนรู้ควรนำไปปฏิบัติจริงได้ กิจกรรมไม่ควรเน้นทฤษฎีเพียงอย่างเดียว ควรฝึกปฏิบัติให้มาก ควรมีงบประมาณพอเพียง ควรมีการติดตามผลและสนับสนุนอย่างต่อเนื่อง แนวทางการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเกษตรกรตามความคิดเห็นของเจ้าหน้าที่องค์กรท้องถิ่น และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง เจ้าหน้าที่องค์กรท้องถิ่นและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง มีความเห็นต่อแนวทางการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเกษตรกรในด้านแนวคิด/หลักการ ในการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับเกษตรกรว่าสิ่งที่เรียนรู้นำไปใช้ประโยชน์ได้มากที่สุด (ร้อยละ 78.3) รองลงมาคือ เปิดโอกาสให้ได้รับการเรียนรู้ตลอดชีวิต (ร้อยละ 72.8) สามารถเลือกเรียนรู้ในสิ่งที่ตรงกับความต้องการได้ (ร้อยละ 70.1) การศึกษาตามอัธยาศัยเป็นรูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตที่เหมาะสมกับเกษตรกรมากที่สุด (ร้อยละ 64.1) รูปแบบการเรียนรู้ตลอดชีวิตที่ได้จากการสังเคราะห์ข้อมูลจากสภาพปัญหาและความต้องการ การศึกษาตลอดชีวิตตามความคิดเห็นของเกษตรกร ผู้นำชุมชน กรรมการชุมชน และเจ้าหน้าที่องค์กรท้องถิ่น และหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง แล้วทำเวทีชาวบ้านกับเกษตรกร แล้วจัดสัมมนา ผู้ทรงคุณวุฒิ แล้วได้รูปแบบหลังจากปรับปรุงแล้ว ดังนี้

1. เป็นการศึกษาสำหรับประชาชนหรือการศึกษาสำหรับเกษตรกรในลักษณะเป็นแบบองค์รวม โดยไม่แยกส่วน เป็นการศึกษาเพื่อชีวิต มีการศึกษาหลายรูปแบบ ผสมผสานกัน ทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย
2. นำปัญหาของเกษตรกรเป็นตัวตั้งจะจัดให้เรียนรู้อะไร ขึ้นอยู่กับปัญหาและความต้องการของเกษตรกร โดยมีการสำรวจปัญหาและความต้องการก่อนที่จะจัดกิจกรรม
3. มีการจัดทำแผนการศึกษาตลอดชีวิตของแต่ละชุมชน โดยจัดบูรณาการทั้งเนื้อหาและหน่วยงานที่จัดการศึกษาให้กับเกษตรกร
4. มีคณะกรรมการศึกษาตลอดชีวิตของชุมชน ประกอบไปด้วยผู้แทนประชาชนในชุมชน ผู้นำชุมชน ผู้แทนองค์กรท้องถิ่นและผู้แทนหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
5. สิ่งที่ได้รับรู้สอดคล้องกับชีวิตของเกษตรกรและสามารถนำไปใช้ประโยชน์ได้ทันที
6. ให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาตลอดชีวิต ให้ชุมชนออกแบบการเรียนรู้ด้วยตนเอง หน่วยงานที่จัดเป็นเพียงผู้อำนวยการความสะดวกในการจัดการเรียนรู้
7. มีการติดตามผลการจัดกิจกรรมสม่ำเสมอและปรับปรุง ควรสนับสนุนให้มีการจัดกิจกรรมอย่างต่อเนื่องและยั่งยืนอย่างสม่ำเสมอ เพื่อความยั่งยืนและนำผลที่ได้ไปปรับปรุงให้เกิดประโยชน์ต่อเกษตรกรมากยิ่งขึ้น

มิ่งขวัญ คงเจริญ (2553: 204-216) การพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างพลังอำนาจของชุมชน เพื่อเสริมสร้างความยั่งยืนของชุมชนแห่งการเรียนรู้ การวิจัยครั้งนี้เป็นการพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างพลังอำนาจของชุมชนเพื่อเสริมสร้างความยั่งยืนของชุมชนแห่งการเรียนรู้ ผู้วิจัยได้ศึกษาชุมชนต้นแบบที่ประสบผลสำเร็จในการพัฒนาและมีกระบวนการเรียนรู้เป็นกลไกหลักในการพัฒนาให้เกิดความยั่งยืน โดยมีวัตถุประสงค์ เพื่อวิเคราะห์สังเคราะห์องค์ประกอบและรูปแบบการเสริมสร้างพลังอำนาจของชุมชนเพื่อเสริมสร้างความยั่งยืนของชุมชนแห่งการเรียนรู้ จากชุมชนต้นแบบ 39 ชุมชน และนำเสนอรูปแบบการเสริมสร้างพลังอำนาจของชุมชนเพื่อเสริมสร้างความยั่งยืนของชุมชนแห่งการเรียนรู้ของชุมชนเมืองและชุมชนชนบท จากการวิจัยภาคสนามในพื้นที่ที่เป็นตัวแทนชุมชนเมือง ได้แก่ ชุมชนบ้าน สันมะฮกฟ้า จ.เชียงใหม่ และชุมชนโด้งตาบาง จ.เพชรบุรี ส่วนพื้นที่ที่เป็นตัวแทนชุมชนชนบท ได้แก่ ชุมชนบ้านคำปลาหลาย จ.ขอนแก่น และชุมชนบ้านน้ำทรัพย์ จ.เพชรบุรี โดยตรวจสอบรูปแบบการเสริมสร้างพลังอำนาจของชุมชนเพื่อเสริมสร้างความยั่งยืนของชุมชนแห่งการเรียนรู้ จากผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญในพื้นที่ และทำการวิเคราะห์ปัจจัยเงื่อนไข ปัญหาของการใช้รูปแบบการเสริมสร้างพลังอำนาจของชุมชนเพื่อเสริมสร้างความยั่งยืนของชุมชนแห่งการเรียนรู้ จากการนำไปประยุกต์ใช้กับชุมชนเมือง/ชนบทของประเทศไทยจากการสนทนากลุ่ม เครื่องมือที่ใช้เป็นแบบวิเคราะห์เนื้อหา การวัดความถี่ของคำหรือข้อความ และการใช้สถิติเชิงบรรยาย ได้แก่ จำนวนและร้อยละ การพัฒนารูปแบบการเสริมสร้างพลังอำนาจของชุมชนเพื่อเสริมสร้างความยั่งยืนของชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่นำเสนอได้รับการตรวจสอบจากผู้ทรงคุณวุฒิและผู้เชี่ยวชาญในพื้นที่ ผลการวิจัยพบว่า

1. องค์ประกอบการเสริมสร้างความยั่งยืนของชุมชนแห่งการเรียนรู้ มี 9 องค์ประกอบ คือ การมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน การนำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาสู่การปฏิบัติในชุมชน ระบบคุณธรรมจริยธรรมในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ และกระบวนการถ่ายทอดเรียนรู้ของชุมชน การพัฒนาระบบเศรษฐกิจเพื่อการพึ่งตนเอง ระบบการเรียนรู้โดยมีภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นแกนกลางการพัฒนาอนุรักษ์และฟื้นฟูระบบนิเวศและสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อวิถีชีวิต ระบบทุนของชุมชนที่มีรูปแบบและวิธีการทางวัฒนธรรม ความเสมอภาคความยุติธรรมในการจัดการของชุมชน และการสร้างหลักประกันความมั่นคงในการดำรงชีวิตร่วมกัน

2. การเสริมสร้างพลังอำนาจของชุมชนเพื่อเสริมสร้างความยั่งยืนของชุมชนแห่งการเรียนรู้ประกอบด้วยเสริมสร้างพลังอำนาจของชุมชนในระดับบุคคล คือ การแสดงออกระดับบุคคล มีองค์ประกอบที่สำคัญ คือ องค์ประกอบภายในบุคคล องค์ประกอบด้วยปฏิสัมพันธ์ องค์ประกอบด้วยพฤติกรรม และการเสริมสร้างพลังอำนาจของชุมชนในระดับชุมชน โดยมีองค์ประกอบโครงสร้างทางสังคมเป็นสำคัญ

3. รูปแบบการเสริมสร้างพลังอำนาจของชุมชนเพื่อเสริมสร้างความยั่งยืนของชุมชนแห่งการเรียนรู้ของสังคมไทยมี 2 รูปแบบได้แก่ รูปแบบของชุมชนเมือง และรูปแบบของชนบท ซึ่งมีองค์ประกอบคล้ายคลึงกัน แต่มีความแตกต่างกันในบางประเด็น

4. รูปแบบการเสริมสร้างความยั่งยืนของชุมชนแห่งการเรียนรู้ทั้งในชุมชนเมืองและชุมชนชนบท ประกอบด้วย การกำหนดเป้าหมายและวางแผน การวิเคราะห์ความต้องการของชุมชน การทำประชาคมเพื่อหาสาเหตุของปัญหา การจัดเวทีชาวบ้านให้ความรู้ความเข้าใจ การบันทึกการพัฒนา การเปลี่ยนแปลงของชุมชน ในการสร้างชุมชนแห่งการเรียนรู้ คณะกรรมการคณะบุคคล หรือ แกนนำในการสร้างชุมชนให้เป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้ที่ยั่งยืน มีการติดตามผลการดำเนินงาน และมีการสร้างความสัมพันธ์เพื่อแลกเปลี่ยนการเรียนรู้กับสมาชิก หรือกลุ่มชุมชนอื่นๆ

วรุณี สุภาพ (2552: 327-350) ได้สรุปผลการวิจัย เรื่อง การศึกษาอัตลักษณ์และการให้ความหมายของการศึกษาเพื่อการพัฒนาพื้นที่ทางการศึกษาในสังคมไทย : กรณีศึกษานักเรียนไทยที่ศึกษาโปรแกรมเตรียมความพร้อมเพื่อสอบวัดระดับมัธยมศึกษาตอนปลายของสหรัฐอเมริกาในประเทศไทย การวิจัยครั้งนี้มีจุดประสงค์เพื่อ 1) เพื่อศึกษาอัตลักษณ์และพื้นที่การศึกษาของนักเรียนไทยที่ศึกษาในโปรแกรมเตรียมความพร้อมเพื่อสอบวัดระดับมัธยมศึกษาตอนปลายของสหรัฐอเมริกาในประเทศไทย 2) เพื่อวิเคราะห์การให้ความหมายของการศึกษาของนักเรียนไทยที่ศึกษาในโปรแกรมเตรียมความพร้อมเพื่อสอบวัดระดับมัธยมศึกษาตอนปลายของสหรัฐอเมริกาในประเทศไทย 3) เพื่อนำเสนอแนวทางการพัฒนาพื้นที่การศึกษาในสังคมไทยตามอัตลักษณ์และการให้ความหมายของนักเรียนไทยที่ศึกษาโปรแกรมเตรียมความพร้อมเพื่อสอบวัดระดับมัธยมศึกษาตอนปลายของสหรัฐอเมริกาในประเทศไทย โดยใช้วิธีการวิจัยได้แก่วิจัยภาคสนาม การศึกษาประวัติศาสตร์ การสังเกต การสัมภาษณ์เชิงลึก การสนทนากลุ่มและการสัมภาษณ์ผู้เชี่ยวชาญ ผลการวิจัยพบว่า

1. อัตลักษณ์ของนักเรียน GED เป็นอัตลักษณ์ที่มีความเคลื่อนไหวและปรับเปลี่ยนตามอิทธิพลของวาทกรรมและอำนาจในพื้นที่ทางสังคม นักเรียน GED จะ แสดงอัตลักษณ์ขึ้นเพื่อต่อรองทางอำนาจและสร้างตัวตนในพื้นที่ทางสังคม โดยเป็นการเสนอจุดต่าง สมานจุดร่วมของกลุ่มอัตลักษณ์ร่วมของนักเรียน GED ให้ความสำคัญกับเรื่องทัศนคติ ค่านิยมและพฤติกรรมที่มุ่งความเป็นนานาชาติ วิถีชีวิตบริโภคนิยมเน้นสินค้าและบริการราคาแพง อีกทั้งจุดมุ่งหมายทางการศึกษาที่แตกต่างจากการเรียนในโรงเรียนในด้านเวลา รูปแบบการเรียนและจุดมุ่งหมายทางการศึกษาจึงนำเสนอออกมาเป็นอัตลักษณ์ร่วมของนักเรียน GED ในลักษณะ “เด็กอินเตอร์” “รวย” “เรียนเก่ง(ไม่)รู้ดี”

2. พื้นที่ทางการศึกษาของนักเรียน GED มีความสัมพันธ์กับการแสดงอัตลักษณ์ พื้นที่การศึกษาจึงมีอิทธิพลต่อการเรียน การให้ความหมายของการศึกษาและการแสดงอัตลักษณ์ของนักเรียน GED พบว่าพื้นที่ทางการศึกษานักเรียน GED ประกอบด้วยพื้นที่ 2 ลักษณะ คือ พื้นที่ทางกายภาพได้แก่บ้าน สถาบันกวดวิชา พื้นที่สาธารณะย่านสยามสแควร์หรือห้างสรรพสินค้าชั้นนำและสถานบันเทิงยามค่ำคืน พื้นที่อีกลักษณะหนึ่งคือพื้นที่เสมือนโดยใช้เทคโนโลยีเป็นฐานได้แก่เครือข่ายสังคมออนไลน์ วิทยุ โทรทัศน์ นิตยสารภาษาต่างประเทศเป็นหลัก พื้นที่ที่พบจะมีทั้งพื้นที่เฉพาะสำหรับนักเรียน GED และพื้นที่สาธารณะ นักเรียน GED จะเลือกพื้นที่ไม่ซ้ำซ้อนกับเด็กไทยแต่นิยมที่จะใช้พื้นที่ร่วมกับกลุ่มนักเรียนโรงเรียนนานาชาติและผู้มีรายได้สูง

3. การให้ความหมายการศึกษาได้รับอิทธิพลจากอัตลักษณ์และพื้นที่ทางการศึกษาที่นักเรียนปรากฏตัว การให้ความหมายการศึกษาจะประกอบไปด้วยขั้นตอน การสร้างความหมาย การถ่ายทอดความหมายและการแสดงออกทางความหมายที่มีความเชื่อมโยงกับอัตลักษณ์และพื้นที่ทางการศึกษา นักเรียน GED ให้ความหมายของการศึกษาใน 3 ลักษณะคือ 1) การศึกษาคือการพัฒนามนุษย์ซึ่งเน้นทักษะการคิดและการสื่อสารทางสังคมที่เน้นการใช้ภาษาต่างประเทศ 2) การศึกษาเพื่ออาชีพเน้นความสำคัญกับการศึกษาเพื่อพัฒนาทักษะวิชาชีพในการทำงาน 3) การศึกษาเพื่อยกระดับความต้องการทางการเรียนและนำเชื่อถือในสังคมเป็นการให้ความหมายการศึกษาเพื่อเพิ่มคุณวุฒิและค่านิยมในการศึกษาต่อและการทำงานโดยให้ความสำคัญกับหลักสูตรนานาชาติและการจบการศึกษาระดับมหาวิทยาลัย

4. แนวทางการพัฒนาพื้นที่ทางการศึกษาเป็นการสร้างพื้นที่การศึกษานบนแนวคิดความหลากหลายทางอัตลักษณ์ ผ่านพื้นที่ทางการศึกษาใน 2 ลักษณะ 1) พื้นที่เสมือนที่ใช้เทคโนโลยีเป็นฐาน 2) พื้นที่กิจกรรมที่ตั้งโดยมีเป้าหมายเพื่อพัฒนานักเรียน GED ให้มีลักษณะ 4 ประการ คือ รู้จักความเป็นไทย ใส่ใจการอยู่ร่วมกัน รู้เท่าทันสื่อเทคโนโลยีและมีความรู้เรื่องการบริโภค วิธดำเนินการเน้นการสร้างพื้นที่บนพื้นที่เว็บไซต์เพื่อเป็นพื้นที่ประสานงานและเป็นพื้นที่ในการเรียนรู้ให้กับนักเรียน GED การให้ความรู้ผ่านชุดความรู้ที่สอดคล้องกับเป้าหมายของพื้นที่ทางการศึกษาทั้ง 4 ลักษณะ การดำเนินงานภายใต้ภาคีความร่วมมือในการจัดกิจกรรมและพัฒนาพื้นที่ทางการศึกษาทั้งจากภาครัฐ เอกชน ครอบครัวยุทธศาสตร์ศึกษาและสถาบันทางสังคม

งานวิจัยต่างประเทศ

ไซเดนฟาเดน (Seidenfaden E. 1918: 1-4) ได้ไปสำรวจกลุ่มชาติพันธุ์ญ้อหรือ เนียกุลที่อำเภอปักธงชัย โดยใช้การสนทนาเป็นเวลานานกับผู้ใหญ่ในเผ่า พบว่า พวกเขาเรียกตัวเองว่า “เนีย-กุล (Nia-kuoi)” มีชีวิตอยู่ในช่วง 60 ปีที่แล้ว โดยมักเป็นนักล่าหรือพเนจรอยู่ในป่า ที่เนินทางตอนเหนือของเนินเขาพนมดงรัก ซึ่งเป็นรอยต่อระหว่างจังหวัดนครราชสีมาและปราจีนบุรี พื้นที่การใช้ชีวิตของชนเผ่านี้ไปสู่ทางทิศตะวันตกบริเวณดงพญาไฟ และทางทิศตะวันออกบริเวณลุ่มน้ำลำปลายมาศ ซึ่งเป็นสายย่อยของแม่น้ำมูล บริเวณนี้ของแนวเขาดงรัก ซึ่งมักถูกเรียกว่าภูเขากำแพงเมือง เป็นบริเวณที่มีความสูงและความอุดมสมบูรณ์ทางป่าไม้มากที่สุดและปกคลุมด้วยป่าไม้ที่บริสุทธิ์ ในปัจจุบันสภาพดังกล่าวเปลี่ยนไป เพราะเส้นทางดังกล่าวมีผู้คนสัญจรผ่านบ่อยลง โดยเปลี่ยนไปเป็นทางผ่านของโครงข่ายปั๊มน้ำมันหรือขบวนรถไฟ ในป่าที่นำพิศวงนี้มีความอุดมสมบูรณ์มาก ซึ่งมีค่าควรแก่การศึกษาต่อไปด้านการดำเนินชีวิตยังไม่มีข้อมูลมากนักเกี่ยวกับเรื่องชีวิตและการประเพณีตัวของชาวเผ่าญ้อ และวิธีการที่พวกเขาทำมาหาเลี้ยงชีพ ชาวญ้อใช้วิธีไถหว่านดินเพื่อปลูกพืช ทำปุ๋ยคอก และอาศัยอยู่ในหมู่บ้านเหมือนกับชาวไทยและชาวลาวที่อยู่ในพื้นที่ข้างเคียง ซึ่งยังนับถือศาสนาเดียวกันด้วย การเปลี่ยนแปลงประเพณีต่างๆ เกิดจากการแต่งงานข้ามเผ่าทำให้การควบรวบระหว่างชนเผ่าเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ดังนั้นการอาจสูญหายไปของ

ชนเผ่าฮุกและภาษาของเผ่า จึงเป็นเรื่องของกาลเวลา ซึ่งเกิดขึ้นในระยะเวลาที่สั้นมาก การศึกษาภาษาของชนเผ่าโดยนักนิรุกติศาสตร์ที่ได้รับการฝึกฝนมาแล้ว จึงควรถูกทำขึ้นอย่างรวดเร็ว เพื่ออนุรักษ์ภาษานี้เอาไว้ให้คงอยู่ต่อไป

เมอร์แมน (Moerman. 1968: 128-129) ได้ศึกษาการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเนื่องจากหมู่บ้านได้รับนวัตกรรมการผลิตของชนชาติพันธุ์ลื้อ ณ หมู่บ้านบึง อำเภอยางคำ จังหวัดเชียงราย ได้พบว่า หมู่บ้านแห่งนี้มีการขยายพื้นที่ทำกิน และได้มีการติดต่อกับชาวเมือง ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงวิธีการผลิตและความสัมพันธ์กับชุมชนภายนอก ชาวลื้อได้เปลี่ยนแปลงการเพาะปลูกแบบดั้งเดิม ซึ่งใช้คันไถมาไถรถแทรกเตอร์ การใช้ปุ๋ยวิทยาศาสตร์ และการเลือกใช้เมล็ดพันธุ์ที่เหมาะสมกับการดำเนินธุรกิจแบบใช้เงินสด ทำให้หมู่บ้านบ้านต้องพึ่งพาชุมชนเมืองมากขึ้น สำหรับความสัมพันธ์ทางสังคม ได้เปลี่ยนแปลงจากความสัมพันธ์แบบปฐมภูมิมาเป็นการผลิตจากการเลี้ยงชีพมาผลิตเพื่อการค้า ลักษณะการทำแบบช่วยกันทำอย่างสนุกสนานมาเป็นแบบเอาจริงเอาจังและแข่งขัน ขาดการพึ่งพากัน

สมักรการ (Smuckarn. 1972: 189-201) ได้ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในช่วงการเปลี่ยนแปลงไปสู่ความทันสมัยของประเทศไทย กับการผสมกลมกลืนของชนชาติพันธุ์พวน ในหมู่บ้านบางกะพี้ และบ้านเสา อำเภอบ้านหมี่ จังหวัดลพบุรี ผลการศึกษาได้พบว่า การขยายตัวของระบบเศรษฐกิจและตลาด การพัฒนาระบบการปกครอง ทำให้มีความจำเป็นที่ต้องปรับตัวเพื่อความอยู่รอด ได้แก่ มีการเปลี่ยนแปลงในด้านการประกอบอาชีพอย่างอื่นแทนการทำนา เช่น เป็นพ่อค้า นักธุรกิจ ข้าราชการ ช่างฝีมือ และนักการเมือง เกิดการเปลี่ยนแปลงในด้านค่านิยม คือ นิยมให้บุตรหลานที่มีการศึกษาสูงขึ้น ซึ่งจะทำให้ฐานะทางสังคมสูงขึ้นด้วย และค่านิยมของชาวพวนที่มีความขยันหมั่นเพียร มีส่วนช่วยในการเปลี่ยนแปลงไปสู่วิถีชีวิตแบบเมืองมากขึ้น ส่วนในเรื่องของการผสมกลมกลืนของชาวพวนจะมีมากขึ้น เนื่องจากชาวพวนมีการยอมรับ การมีเอกลักษณ์ 2 แบบ และชาวพวนไม่นิยมพูดภาษาเดิมของตน นอกจากนี้การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคม ทำให้ชาวพวนมีผู้นำการเปลี่ยนแปลงมาก จึงเกิดการลงทุนทางเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นกลไกของการผสมผสานกลมกลืนทางวัฒนธรรม ตลอดจนฐานะความเป็นอยู่ดีกว่าชาวพวนในประเทศลาว ทำให้ชาวพวนมีความต้องการเป็นคนไทยมากขึ้น

ไวท์ (White. 2001: 303-333) ได้ศึกษาเรื่องทฤษฎีวิชาการกับภูมิปัญญาท้องถิ่นกับภาษาท้องถิ่นบนผลสำเร็จของความแตกต่างทางการศึกษาในฟิจิ พบว่า จากกรณีศึกษาในประเทศฟิจิ ซึ่งตั้งอยู่ในแปซิฟิกใต้เป็นการทดสอบผลของทฤษฎีมหาอำนาจตะวันตกในเรื่องภาษาท้องถิ่นในสังคมที่ไม่ใช่ตะวันตก ความคิดรวบยอดตะวันตก อาทิ แรงจูงใจใฝ่สัมฤทธิ์ การศึกษาที่ถูกประเมินว่าแตกต่างกัน และทฤษฎีความเหลื่อมล้ำทางวัฒนธรรม ช่วยให้ความหมายของภาษาของชาวฟิจิจากการศึกษาในระดับ ซึ่งถูกกำหนดโดยการอภิปรายของการแพร่ขยายของการปฏิบัติจริงทางทฤษฎีวิชาการที่ต่างกันและผลสำเร็จทางการศึกษาระหว่างชาวฟิจิกับชาวฟิจิอินเดีย อิทธิพลของภาษาตะวันตกจากการรายงานของกระทรวงศึกษาธิการฟิจิ ในยุคของการเป็นอาณานิคม และในช่วง 2-3 ปีมานี้ ผ่านทฤษฎีทางจิตวิทยาและมนุษยวิทยา ซึ่งวิจัยทั้งจากภูมิปัญญาท้องถิ่นและศาสนิกชน

มีการอภิปรายถึงความสัมพันธ์ระหว่างภาษาท้องถิ่นของชาวอาณานิคมและภาษาท้องถิ่นด้านความรู้และภูมิปัญญาในระบบการศึกษาในฟิจิ และแนวทางที่ชาวฟิจิจะฝึกฝนทั้งในด้านการกำหนดให้เหมาะสมและสู้กับภาษาตะวันตก

ฮันเตอร์ (Hunter. 2013: 302-303) ได้ศึกษารูปคำภาษามอญโบราณจากจารึกที่พบในประเทศไทยระหว่างพุทธศตวรรษที่ 12-17 โดยพบว่า จารึกภาษามอญโบราณที่พบในประเทศไทยสามารถแบ่งได้เป็น 3 ยุคคือ ยุคที่ 1 อยู่ประมาณพุทธศตวรรษที่ 12-13 จารึกที่ถูพบในบริเวณภาคกลางของประเทศไทย และเขียนด้วยรูปแบบอักษรปัลลวะ ยุคที่ 2 อยู่ประมาณพุทธศตวรรษที่ 14-15 จารึกที่ถูพบในบริเวณภาคกลางและภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย และเขียนด้วยรูปแบบอักษรหลังปัลลวะ ยุคที่ 3 อยู่ประมาณพุทธศตวรรษที่ 16-17 จารึกที่ถูพบในบริเวณภาคเหนือของประเทศไทย และเขียนด้วยรูปแบบอักษรมอญโบราณ ผู้วิจัยรวบรวมจารึกได้ 93 ชิ้น และเลือกจารึก 55 ชิ้น ที่เขียนเป็นภาษามอญโบราณและที่สามารถอ่านได้เป็นกลุ่มตัวอย่าง โดยผลการศึกษาจารึกภาษามอญโบราณจำนวน 55 คำ ที่ปรากฏมากกว่าหนึ่งครั้งแต่ไม่แปรรูป และพบจำนวน 76 คำ ที่มีการแปรรูป คำศัพท์ที่ไม่แปรรูปมักเป็นคำพยางค์เดียวที่มีพยัญชนะต้นกับสระเดี่ยวและไม่มีพยัญชนะตัวสะกด ส่วนคำศัพท์ที่มีการแปรรูปมีโครงสร้างหลากหลาย เช่น คำที่มีพยัญชนะควบ คำที่มีพยัญชนะตัวสะกด คำที่มีสระเสียงยาว และสระประสม และคำที่มีมากกว่าหนึ่งพยางค์ ซึ่งลักษณะการแปรรูปคำทั้งยุคที่ 1 และยุคที่ 2 มีความคล้ายกันมากกว่าการแปรรูปคำในยุคที่ 3 ซึ่งมีการแปรรูปมากกว่า

การศึกษาเรื่องการจัดการศึกษาตลอดชีวิตโดยใช้ทุนทางวัฒนธรรมของชนเผ่าญ้อกรวางแนวคิดในการศึกษาทุนทางวัฒนธรรม และองค์ความรู้เกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์ญ้อกร เพื่อสร้างรูปแบบการจัดการเรียนรู้ตลอดชีวิตในชุมชนของกลุ่มชาติพันธุ์ญ้อกร โดยนำกรอบแนวคิดในการวิจัยเกี่ยวกับ แนวคิดการจัดการศึกษา การเรียนรู้ ศูนย์การเรียนรู้ แนวคิดการศึกษาเชิงชาติพันธุ์วรรณาของกลุ่มชาติพันธุ์ญ้อกร ทุนทางวัฒนธรรม และแนวคิดเกี่ยวกับการจัดการศึกษาตลอดชีวิต และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง โดยมีความสนใจในการศึกษาในประเด็นทุนทางวัฒนธรรมที่สามารถนำมาจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับชาวญ้อกร ตามองค์ประกอบของการจัดการศึกษาโดยยึดทุนวัฒนธรรมเป็นหลักในการจัดการศึกษา ประกอบด้วยด้านเนื้อหาทุนวัฒนธรรม ด้านผู้ถ่ายทอดทุนทางวัฒนธรรม ด้านวิธีการถ่ายทอดทุนทางวัฒนธรรม ด้านสื่อการเรียนรู้ทุนทางวัฒนธรรม ด้านผู้รับการถ่ายทอดทุนทางวัฒนธรรม และด้านบริบททางวัฒนธรรม

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาเรื่อง การจัดการศึกษาตลอดชีวิตโดยใช้ทุนทางวัฒนธรรมของชนเผ่า ญ้อกร เป็นการศึกษาวิถีชีวิตกลุ่มชาติพันธุ์ดั้งเดิมของจังหวัดชัยภูมิ นครราชสีมา และเพชรบูรณ์ นักวิชาการเชื่อว่าเป็นลูกหลานของคนสมัยทวารวดีที่ยังหลงเหลืออยู่ถึงปัจจุบัน วิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา จึงเกิดเป็นวัฒนธรรมประเพณี ความเชื่อ ที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตของสังคมเกษตรกรรม ที่มีจารีตประเพณีที่ตึงามและสืบทอดมาแต่โบราณ

พื้นที่ศึกษา

ชาติพันธุ์ (ethnicity หรือ ethnos) คือกลุ่มชนที่มีวัฒนธรรมขนบธรรมเนียม ประเพณี ภาษาพูดเดียวกัน และเชื่อว่าสืบเชื้อสายมาจากบรรพบุรุษเดียวกัน กลุ่มชาติพันธุ์ ญ้อกร บ้านวังกำแพง คือพื้นที่ที่ผู้ศึกษาเลือกศึกษา เพราะเป็นพื้นที่ที่กลุ่มชาวญ้อกรเพียงแห่งเดียวที่อยู่บริเวณต้นน้ำชี ตำบลชีบน อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ ห่างจากที่ว่าการอำเภอบ้านเขว้า เป็นระยะทาง 35 กิโลเมตร “บ้านวังกำแพง” ตั้งชื่อตามลักษณะของก้อนหินที่ตั้งอยู่ในลำน้ำชี หมู่บ้านก่อตั้งมาประมาณ 102 ปี ในระยะแรกมีครอบครัวอพยพตั้งถิ่นฐานประมาณ 10 หลังคาเรือน ประชากรร้อยละ 80 เป็นชาวญ้อกร หมู่บ้านวังกำแพงเป็นหมู่บ้านที่เอื้ออาทรต่อกัน พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มีความสามัคคีในชุมชนท่ามกลางการพัฒนาประเทศที่ใช้ความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ตลอดจนแนวทางเศรษฐกิจระบบทุนนิยมที่ล้นหลามเข้ามาความเป็น ญ้อกรที่เคยใช้ชีวิตอยู่กับป่า ล่าสัตว์ หาของป่า อยู่แบบเครือญาติเปลี่ยนแปลงไป คนญ้อกรต้องอยู่กับคนที่หลากหลายวัฒนธรรม ต้องปรับตัวให้เข้ากับแบบแผนวิถีชีวิตของสังคมสมัยใหม่ การส่งเสริมวัฒนธรรมพื้นบ้านและวัฒนธรรมของกลุ่มชนในท้องถิ่น เพื่อให้ประชาชนมีความเข้าใจ เห็นคุณค่า และยอมรับวัฒนธรรมของท้องถิ่นซึ่งกันและกัน ก่อให้เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรม อันนำไปสู่การอยู่ร่วมกันอย่างมีสันติสุขในชาติ และมีความรักหวงแหนวัฒนธรรมไทยยิ่งขึ้น

การเข้าสู่พื้นที่ในการศึกษา

การสำรวจและเข้าสู่พื้นที่ บ้านวังกำแพงเป็นชุมชนขนาดเล็ก ระยะทางห่างจากอำเภอบ้านเขว้า 35 กิโลเมตรห่างจากจังหวัดชัยภูมิ 48 กิโลเมตร การเดินทางลำบากมากในช่วงฤดูฝน บ้านวังกำแพง ตั้งอยู่ตำบลชีบน อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ ต่อมาได้เกิดโรคระบาดไข้ทรพิษ ประชาชนล้มตายเป็นจำนวนมากและได้อพยพหนีไปที่อื่น ต่อมาประชากรได้กลับมาอาศัยหนาแน่นขึ้น ประชากรในหมู่บ้าน 145 ครัวเรือน ส่วนมากมีฐานะยากจน มีอาชีพทำการเกษตร และรับจ้างทั่วไป มีการติดต่อสื่อสารโดยใช้ภาษาถิ่น ภาษาญ้อกร ภาษาไทยโคราช (ไทยแดง) และภาษาอีสาน

บ้านวังกำแพง เป็นพื้นที่เปิด มีอาณาเขตติดต่อกับหมู่บ้านอื่นทุกทิศทาง จึงสามารถเข้าออกได้ตลอด

ทิศเหนือ	ติดต่อกับ บ้านหนองอ้อ อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ
ทิศตะวันออก	ติดต่อกับ บ้านหนองกระทุ่ม อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ
ทิศใต้	ติดต่อกับบ้านห้วยไฮ อำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ
ทิศตะวันตก	ติดต่อกับบ้านห้วยแย้ บ้านหนองแก้ว อำเภอหนองบัวระเหว จังหวัดชัยภูมิ

ลักษณะภูมิประเทศเป็นพื้นที่ราบสูง มีแนวเขาล้อมรอบทิศเหนือ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นเนินสูงค่อนข้างแห้งแล้งมีแม่น้ำสายหลักที่ไหลผ่าน คือ แม่น้ำชี ที่หล่อเลี้ยงประชาชนในการทำเกษตรกรรม และใช้ประโยชน์จากการอุปโภค บริโภคได้ทั้งปี โดยประชาชนส่วนใหญ่ ใช้ประโยชน์จากแม่น้ำสายนี้มากกว่าใช้น้ำฝนตามธรรมชาติ มีลักษณะอากาศแบบมรสุมเขตร้อน มีฤดูกาล 3 ฤดู คือ ฤดูหนาว ประมาณเดือนตุลาคม – กุมภาพันธ์ อุณหภูมิเฉลี่ย 15-20 องศาเซลเซียส ฤดูร้อน ประมาณเดือนกุมภาพันธ์-พฤษภาคม อุณหภูมิเฉลี่ย 38 องศาเซลเซียส และฤดูฝน ประมาณเดือนมิถุนายน-ตุลาคม อุณหภูมิ 30 องศาเซลเซียส

สภาพชีวิตของคนในชุมชน มีอาชีพทำการเกษตร ทำนาและปลูกอ้อย มันสำปะหลัง ในช่วงเช้าเวลา 7.00-8.00น. เป็นช่วงเวลาที่ชาวบ้านจะออกไปทำนา ทำไร่ นำวัวควาย ออกไปเลี้ยง โดยนำอาหารไปรับประทานในช่วงกลางวัน และจะกลับเข้าบ้านอีกครั้งในเวลา 16.00น. เป็นต้นไป ช่วงเย็นเป็นเวลาพักผ่อนของชาวบ้าน แม่บ้านหุงหาอาหารสำหรับคนในครอบครัว

วันเวลาในการเข้าสู่พื้นที่ที่มีผลต่อข้อมูลจากการสังเกตด้วยโดย ผู้ศึกษาเข้าสู่หมู่บ้านวังกำแพงทางทิศตะวันตก ที่มีอาณาเขตติดต่อกับบ้านห้วยไฮและบ้านหนองกองแก้ว เพื่อไปรับรุ่นพี่ชื่อพี่สำอองที่เป็นผู้อำนวยการอยู่โรงเรียนบ้านหนองกองแก้วและเป็นคนในพื้นที่ที่มีความใกล้ชิดสนิทสนมกับชาวบ้าน ผู้นำท้องถิ่นเป็นอย่างดีและเดินทางไปจนถึงบ้านวังกำแพง ระยะทางประมาณ 6 กิโลเมตร เพื่อไปพบคณะครูโรงเรียนบ้านวังกำแพง ที่สามารถสื่อสารภาษาอังกฤษได้ เนื่องจากเป็นลูกหลานของชาวญ้อกร พี่สำอองพาผู้ศึกษาเดินไปพบครูลอง ครูศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านวังกำแพงที่สามารถสื่อสารภาษาอังกฤษได้เช่นกัน ครูลองแนะนำให้เราไปพบผู้นำชุมชน แต่น่าเสียดายว่าในวันนั้นมีการประชุมผู้ใหญ่บ้านที่อำเภอบ้านเขว้า ผู้ศึกษาและพี่สำอองจึงเดินไปองค์การบริหารส่วนตำบลซิบนเพื่อพบกับปลัด อบต. ปลัดชุมพล ปลัดอบต.ให้การต้อนรับเป็นอย่างดีและทักทายพูดคุยเป็นกันเอง เพราะรู้จักคุ้นเคยกับพี่สำอองมาก่อน ผู้วิจัยรับประทานอาหารกลางวันกับพี่สำอองและพูดคุยถึงที่มาของชุมชน จากนั้นจึงแยกย้ายกัน

ผู้วิจัยกลับมาที่บ้านวังกำแพงอีกครั้งในเวลา 16.00 น. เพื่อมาพบกับคณะครูโรงเรียนบ้านวังกำแพง ซึ่งคุ้นเคยกับผู้วิจัยเป็นอย่างดี ถึงแม้ครูจะย้ายมาจากโรงเรียนอื่นเมื่อไม่นานมานี้ แต่ก็ได้รับการต้อนรับเป็นอย่างดี เพราะผู้วิจัยเคยรับราชการครูอยู่ที่นั่นมาก่อน ผู้วิจัยได้พบกับ ครูอุ๊ ครูโรงเรียนบ้านวังกำแพง ในครั้งนี้ผู้วิจัยได้พบกับพี่นิยม ผู้ใหญ่บ้านวังกำแพง หมู่2 พ่อใหญ่คล้ายและตาเชื่อมซึ่งเป็นชาวญ้อกรแต่กำเนิดและสามารถพูดคุยภาษาอีสานได้ จึงพูดคุย สอบถามข้อมูลเบื้องต้น

ของหมู่บ้าน ในครั้งนี้ผู้วิจัยออกจากบ้านวังกำแพงทางทิศเหนือติดต่อกับบ้านหนองอ้อ เป็นเส้นทางที่มีป่าไม้สลับกับไร่มันสำปะหลังของชาวบ้าน จากนั้นมาเมื่อผู้วิจัยเข้าไปในหมู่บ้านวังกำแพงในครั้งนี้ ถัดไปจะเริ่มต้นที่บ้านฟ้าอ่าง และบ้านพักของครูอุ เพราะเป็นที่สามารถให้ข้อมูลและพาผู้วิจัยไปพบบุคคลอื่นที่ให้ข้อมูลที่นำมาใช้ประโยชน์ได้อีกมาก

ขอบเขตในการศึกษา

ขอบเขตด้านพื้นที่

ขอบเขตในด้านพื้นที่ได้กำหนดบริเวณพิกัด QT 985596 บ้านวังกำแพง ตำบลชีบน อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ ห่างจากอำเภอบ้านเขว้า 35 กิโลเมตร ห่างจากจังหวัดชัยภูมิ 48 กิโลเมตร การเข้าสู่พื้นที่ในเวลากลางวันและกลางคืน ทั้งวันทำการและวันหยุดสุดสัปดาห์ รวมทั้งเทศกาลสำคัญที่เกี่ยวข้องกับประเพณี พิธีกรรมต่างๆ เพื่อความสมบูรณ์และความสอดคล้องกับเวลาผู้ให้ข้อมูล การศึกษาวิถีชีวิตของชาวภูษฏกร ท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม เป็นการศึกษาที่พยายามทำความเข้าใจชุมชน วิถีชีวิต ความเชื่อ ในลักษณะของการยอมรับและปฏิบัติร่วมกันในชุมชน สะท้อนแนวคิดการศึกษาตลอดชีวิตในชุมชนท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ที่มีอิทธิพลต่อชุมชนต่างๆ ทั่วไป เช่น การส่งเสริมให้บุตรหลานเรียนรู้จากสังคมภายนอกจนขาดจากการเรียนรู้เกี่ยวกับภูมิปัญญาในท้องถิ่น การใช้สินค้าตามสมัยนิยมจากเมือง เป็นต้น

ขอบเขตด้านเนื้อหา

ขอบเขตด้านเนื้อหา ในการวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ศึกษาทุนทางวัฒนธรรมของชนเผ่าภูษฏกรของหมู่บ้านวังกำแพง โดยมุ่งศึกษาทั้งทุนวัฒนธรรมที่จับต้องได้ และทุนทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ซึ่งเป็นทุนวัฒนธรรมที่สืบทอดต่อเนื่องกันมา และยังมีอยู่ในปัจจุบัน แต่อาจมีการปฏิบัติที่ลดน้อยลงบ้าง เพื่อนำทุนทางวัฒนธรรมที่ยังคงมีอยู่มาเป็นข้อมูลสารสนเทศในการนำมาใช้ในการจัดการศึกษาตลอดชีวิตของชนเผ่าภูษฏกรของหมู่บ้านวังกำแพง ทั้งการจัดการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย โดยยึดทุนวัฒนธรรมเป็นหลักในการจัดการศึกษา ประกอบด้วย มิติด้านเนื้อหาทุนทางวัฒนธรรม มิติด้านผู้ถ่ายทอดทุนทางวัฒนธรรม มิติด้านวิธีการถ่ายทอดทุนทางวัฒนธรรม มิติด้านสื่อการเรียนรู้ทางวัฒนธรรม มิติด้านผู้รับการถ่ายทอดทุนทางวัฒนธรรม และมิติด้านบริบททางวัฒนธรรม

กลุ่มตัวอย่างในการศึกษา

การศึกษานี้เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) ที่ต้องการเก็บข้อมูลเชิงลึก ผู้อาวุโสชาวภูษฏกร ที่อาศัยอยู่ในชุมชนเป็นเวลานานและสามารถลำดับเรื่องราวของชุมชนทราบประวัติความเป็นมาของกลุ่มชาติพันธุ์ภูษฏกร วิถีชีวิต ความเชื่อ เพื่อศึกษาทุนทางวัฒนธรรมเพื่อความชัดเจนของข้อมูล การศึกษานี้ได้สัมภาษณ์ผู้ใหญ่บ้าน ปราชญ์ชาวบ้าน กลุ่มแม่บ้าน พระ เยาวชนในหมู่บ้าน ชาวบ้านภูษฏกร สัมภาษณ์เพื่อความครบถ้วนของข้อมูล กลุ่มตัวอย่างที่ให้

ข้อมูลสำคัญประกอบด้วยผู้ใหญ่บ้าน ปราชญ์ชาวบ้าน กลุ่มแม่บ้าน ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบล ครูและนักเรียนโรงเรียนบ้านวังกำแพง และครูศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนตำบลซิบน จำนวน 25 คน โดยเป็นการเลือกกลุ่มตัวอย่างผู้ให้ข้อมูลสำคัญแบบเจาะจง (Purposive Sampling)

ระยะเวลาในการศึกษา

การเข้าสู่พื้นที่ ผู้วิจัยเริ่มต้นเข้าไปตั้งแต่ปี 2548 เป็นระยะเวลา 5 ปีที่ผู้วิจัยบรรจุเข้ารับราชการครูในพื้นที่ดังกล่าว และเข้าสู่พื้นที่อีกครั้งในปี 2557-2559 โดยในเบื้องต้นเป็นการสำรวจชุมชน เพื่อให้ทราบถึงวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลง และเข้าสู่พื้นที่ตามสถานการณ์ หรือ เหตุการณ์สำคัญของชุมชนที่จัดขึ้นตามวิถีชีวิตของชุมชน เช่น งานบุญตามประเพณีของชาวญ้อกร วันสงกรานต์วันรวมเผ่าญ้อกร และการเข้าไปเมื่อผู้ให้ข้อมูลมีความพร้อมและสะดวก เพราะผู้ให้ข้อมูลแต่ละคนมีเวลาสลับเปลี่ยนไม่ตรงกัน เช่น ผู้ใหญ่บ้าน ปราชญ์ชาวบ้าน นักเรียน ชาวบ้าน ระยะเวลาที่ผู้วิจัยเข้าไปในพื้นที่มากที่สุดคือ ปี 2548-2551 เพราะผู้วิจัยรับราชการอยู่ในพื้นที่และอาศัยอยู่ในชุมชน ผู้วิจัยกลับเข้าไปในพื้นที่อีกครั้งในช่วงปลายปี 2557 ในวันธรรมดาระหว่างวันจันทร์-ศุกร์ และปี 2558 วันเสาร์ อาทิตย์ งานบุญตามประเพณี เทศกาลสำคัญของชาวญ้อกร และได้อาศัยอยู่ในหมู่บ้านชาวญ้อกรตลอดระยะเวลาเก็บข้อมูล

ระยะเวลาในการศึกษา ผู้ศึกษาได้เข้าสู่สนามวิจัย คือ หมู่บ้านวังกำแพงโดยได้ติดต่อราชการกับชุมชนบ้านวังกำแพงเสมอ เพราะอยู่ในหมู่บ้านใกล้เคียงกัน เป็นการศึกษาข้อมูลเบื้องต้นจากการเข้าสู่พื้นที่ โดยระยะเวลาการวิจัยครั้งนี้เป็นวงรอบจำนวน 1 ปี คือเริ่มตั้งแต่เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2559 จนถึงเดือนมกราคม พ.ศ. 2560 ที่ผู้วิจัยได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน สอบถาม สังเกต สัมภาษณ์เริ่มรู้จักผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านวังกำแพง และขยายวงไปสู่ผู้ใหญ่บ้าน ปลัด อบต. คณะครูและผู้คนในแวดล้อม จึงนับว่ามีความใกล้ชิดกับผู้ให้ข้อมูล การศึกษาเรื่องการจัดการศึกษาตลอดชีวิตโดยใช้ทุนของวัฒนธรรมของชนเผ่าญ้อกร จึงวางเป้าหมายและขอบเขตที่ชัดเจนยิ่งขึ้น ทำความรู้จักกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญคนอื่น สัมภาษณ์ชุมชน และปฏิบัติของชาวญ้อกร ต่อกระบวนการปรับตัวในสังคมปัจจุบัน

วิธีการศึกษา

การศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ ในทางมานุษยวิทยา เป็นการศึกษาแบบจุลภาคโดยอาศัยความร่วมมือของชาวบ้าน ผู้นำชุมชน ปราชญ์ชาวบ้าน เยาวชน วิธีหลักการศึกษาครั้งนี้คือ การสัมภาษณ์ และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม ประเด็นสำคัญเป็นการศึกษาทุนทางวัฒนธรรม ของกลุ่มชาติพันธุ์ญ้อกร การเข้าใจวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ในสภาพสังคมที่ดำเนินไปท่ามกลางความเปลี่ยนแปลง การศึกษากำหนดจำนวนผู้ที่ศึกษา การศึกษากำหนดจำนวนผู้ที่ศึกษาไว้ตามขอบเขตของเนื้อหา ผู้ให้ข้อมูลเป็นชาวญ้อกร ในชุมชนบ้านวังกำแพง ที่มีประวัติชุมชนยาวนานมากกว่า 100 ปี และเป็นพื้นที่ดั้งเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์ญ้อกร โดยจำแนกจาก ระยะเวลาที่อาศัยอยู่ในชุมชนรอบ ๆ ชุมชนชาวญ้อกร การให้ความสำคัญต่อวัฒนธรรมของคนในพื้นที่จึงมีความสำคัญเช่นกัน

การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยใช้เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลที่หลากหลายเพราะ ชายโพธิ์สิตา (2549: 129) กล่าวว่า การที่เราเลือกใครก็ตามเป็นผู้ให้ข้อมูล เพราะเขาเหล่านั้นมีข้อมูลจะบอกเรา ได้มากมาย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ในการวิจัยของเรา เราเลือกที่แห่งหนึ่งหรือหลายแห่งมาทำวิจัย เพราะเรามั่นใจว่า สถานที่นั้นมีอะไรที่เราอยากรู้ เราเลือกเหตุการณ์หรือกระบวนการนั้นๆ มีอะไร หลานอย่างที่จะทดสอบแนวคิดในการวิจัยของเรา

1. การสำรวจข้อมูลเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การสำรวจเอกสารเป็นการรวบรวม ข้อมูลเบื้องต้น เพื่อให้ได้ข้อมูลต่างๆที่เป็นประโยชน์ต่อการวิจัย โดยการรวบรวมข้อมูลจากข้อมูล ทะเบียนราษฎร ข้อมูลประวัติหมู่บ้าน บันทึกการประชุมหมู่บ้าน การศึกษาค้นคว้าเอกสารและ งานวิจัยต่างๆ จากแหล่งข้อมูลห้องสมุด ข้อมูลจากหน่วยราชการ ข้อมูลจากสถานศึกษา พบว่ากลุ่ม ชาตพันธุ์ญ้อกร บ้านวังกำแพง ยังไม่มีผู้ศึกษาวิจัย แต่มีผู้ศึกษากลุ่มชาตพันธุ์ญ้อกรในอำเภอเทพ สลิต โดยศูนย์การศึกษาและฟื้นฟูภาษาและวัฒนธรรมในภาวะวิกฤต สถาบันวิจัยภาษาและ วัฒนธรรมเอเชียมหาวิทยาลัยมหิดล ศึกษาในเรื่องภาษาของชาตญ้อกร ที่อาศัยในหมู่บ้านต่างๆใน อำเภอเทพสลิต จังหวัดชัยภูมิ แม้จะเป็นการศึกษาเกี่ยวกับกลุ่มชาตพันธุ์ แต่กลุ่มชาตพันธุ์ญ้อกร บ้านวังกำแพง อำเภอบ้านเขว้า เป็นชาตญ้อกรกลุ่มใหญ่ประมาณร้อยละ 80 เป็นชาตญ้อกร และ อาศัยอยู่ในหมู่บ้านเฉพาะของชาตญ้อกร ยังคงรักษาเอกลักษณ์วัฒนธรรมของตนเองไว้ จึงสามารถ เป็นข้อมูลเบื้องต้น โดยเฉพาะการจัดการศึกษาเชิงชาตพันธุ์ ที่เน้นทุนทางวัฒนธรรมและจัด การศึกษาตลอดชีวิต การเก็บรวบรวมข้อมูลจากเอกสารและเก็บข้อมูลภาคสนาม โดยศึกษาข้อมูลจาก เอกสารเพื่อให้ได้ข้อมูลต่างๆ ซึ่งแบ่งออกเป็น 3 ส่วน คือ ส่วนแรก ศึกษาข้อมูลเอกสารของทาง ราชการ เช่น ข้อมูลทะเบียนราษฎร ศึกษาทุนทางวัฒนธรรม วัฒนธรรม ประเพณี ของชาตญ้อกร โดย ศึกษาข้อมูลจากแหล่งเอกสาร ส่วนที่ 2 เป็นเอกสารข้อมูลเกี่ยวกับประวัติหมู่บ้าน บันทึกการประชุม หมู่บ้าน เพื่อให้ทราบถึงประวัติความเป็นมาและข้อมูลพื้นฐานของหมู่บ้าน ส่วนที่ 3 เป็นงานวิจัยที่ เกี่ยวข้องกับกลุ่มชาตพันธุ์ ทุนทางวัฒนธรรม ก่อนที่จะเข้าไปเก็บข้อมูลภาคสนามและประกอบ เพิ่มเติม ในขณะที่เก็บข้อมูลในภาคสนาม และหลังจากเสร็จสิ้นการศึกษาภาคสนาม

2. การเก็บข้อมูลในพื้นที่ การศึกษาเชิงชาตพันธุ์วรรณนาเป็นสาขาหนึ่งของมานุษยวิทยาที่ มุ่งพินิจศึกษาวัฒนธรรมต่างๆ เชิงพรรณนาโดยเฉพาะอย่างยิ่งเกี่ยวกับสังคมวัฒนธรรมชนบทธรรมเนียม ประเพณี วิถีชีวิต ของคนในระดับดั้งเดิม ชาตพันธุ์วรรณนาเป็นเรื่องที่เกี่ยวกับสังคมวัฒนธรรม ชนบทธรรมเนียม วิถีชีวิตของกลุ่มคนในสังคม ชาตพันธุ์วรรณนาเป็นวิจัยเชิงคุณภาพที่มุ่งการพรรณนา การตีความหมายของกลุ่มคน รวมถึงระบบทางสังคมหรือวัฒนธรรมที่ผู้ศึกษา มีจุดมุ่งหมายเพื่อทำ ความเข้าใจแบบแผนพฤติกรรมทางสังคม ชนบทธรรมเนียม ประเพณี รวมไปถึงวิถีชีวิตของกลุ่มคน ในสังคม (จารุวรรณ ขำเพชร. 2551: 80) การศึกษาในครั้งนี้เป็นการศึกษาเชิงชาตพันธุ์วรรณนาที่ เจาะลึกให้ได้ข้อมูลมากและเพียงพอต่อการวิเคราะห์ตามหลักการวิจัยเชิงคุณภาพ ต้องทำความเข้าใจชุมชนและทำความรู้จักบุคคลในชุมชนอย่างรวดเร็วเพื่อให้ได้ข้อมูลที่เฉพาะเจาะจงและ สามารถตอบคำถามการวิจัยได้ครอบคลุมมากที่สุด

การเก็บข้อมูลโดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วมและการสัมภาษณ์เป็นวิธีหลักในการรวบรวมข้อมูลในชุมชนโดย ชาย โพธิสिता (2549: 266) กล่าวว่า การมีส่วนร่วมในการสัมภาษณ์นั้น ผู้สัมภาษณ์ไม่ได้มีหน้าที่แค่เพียงยิงคำถามอย่างเดียว แต่ต้องใช้ศิลปะและความสามารถในการมีปฏิสัมพันธ์กับผู้อื่น ทำให้ผู้ถูกสัมภาษณ์กระตือรือร้นที่จะเล่าเรื่องราวของเขาโดยที่ไม่รู้สึกว่าการถูกถามคำถามหรือซักไซ้ไล่เลียง เนื่องจากการสัมภาษณ์เชิงคุณภาพเป็นการสื่อสารสองทาง(two-way communication) ความร่วมมือกันระหว่างผู้สัมภาษณ์และผู้ถูกสัมภาษณ์จึงเป็นดัชนีชี้วัดความสำเร็จที่สำคัญ การดำเนินการวิจัยเริ่มด้วยการวางแผนการวิจัยว่าจะเข้าสู่พื้นที่อย่างไรเพื่อให้ผู้วิจัยมีความกลมกลืนและเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน ได้พูดคุยสอบถามกับคนในชุมชนอย่างเปิดเผยและเป็นธรรมชาติโดยกำหนดแนวคำถามเพื่อถามเจาะลึกถึงประวัติความเป็นมาของชุมชน วิถีชีวิตความเป็นอยู่ ทุนทางวัฒนธรรม แนวคิดการจัดการศึกษาตลอดชีวิต เป็นการสัมภาษณ์เพื่อให้เกิดความคุ้นเคยให้ได้รายละเอียดมากที่สุด

2.1 การสังเกตแบบมีส่วนร่วม ใช้ในการศึกษาเชิงลึกเพื่อศึกษาสำรวจข้อมูล ศึกษา ทุนทางวัฒนธรรม ศึกษารูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิต โดยวิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม เพื่อให้ผู้วิจัยได้สัมผัสโดยตรงกับสิ่งที่เกิดขึ้นและได้เห็นปรากฏการณ์ พฤติกรรมต่างๆของคนในชุมชน ได้เฝ้าดูและได้เห็นจริง ชาย โพธิสिता (2549: 311) กล่าวว่า การสังเกตแบบมีส่วนร่วมเป็นวิธีที่ดีที่สุด สำหรับเข้าถึงความจริงหรือความรู้เกี่ยวกับเรื่องใดเรื่องหนึ่ง เพราะการที่เราจะรู้จักหรือเข้าใจสิ่งใด คงไม่มีวิธีการใดที่ดีกว่าการได้สัมผัสกับสิ่งนั้นโดยตรง หากเปรียบเทียบกับวิธีที่นักวิจัยไม่มีส่วนร่วมในเหตุการณ์โดยตรง เช่น การใช้แบบสอบถาม เป็นต้น การสังเกตแบบมีส่วนร่วมเป็นวิธีที่ช่วยให้นักวิจัยเข้าถึงความจริง ความรู้ได้สมบูรณ์กว่าเพราะนักวิจัยได้สัมผัสกับปรากฏการณ์โดยตรงด้วยตนเอง เพื่อให้ได้ข้อมูลมากที่สุดผู้วิจัยใช้เวลาในการสังเกตในเวลาที่แตกต่างกัน ตั้งแต่ช่วงเช้า กลางวัน เวลาเย็น และกลางคืน ทำให้เห็นภาพชีวิตของคนในชุมชนบ้านวังกำแพงที่แตกต่างออกไป ในช่วงเช้าตั้งแต่เวลา 05.00 น. เป็นเวลาที่แม่บ้านหุงหาอาหารเพื่อเตรียมไว้สำหรับคนในบ้านและเตรียมใส่บาตร พ่อบ้านเตรียมอุปกรณ์สำหรับประกอบอาชีพทางการเกษตรเช่นจอบ เสียม และให้อาหารสัตว์ที่เลี้ยงไว้ในบริเวณบ้านเช่นไก่ หมู วัว ควาย เด็กๆจะถูกปลุกให้ตื่นในเวลาประมาณ 07.00 น. เพื่ออาบน้ำ รับประทานอาหารเช้าและเตรียมตัวไปโรงเรียน ช่วงสายเป็นเวลาที่วิถีชีวิตที่ผูกติดกับสังคมเกษตรกรรมต้องดำเนินไปตามวิถีของตน ชาวบ้านจะออกไปทำนา ทำไร่มันสำปะหลังและไร่อ้อย มีเพียงผู้สูงอายุและเด็กก่อนวัยเรียนที่อยู่บ้าน ภายในหมู่บ้านเงียบสงบ กลางวันชาวบ้านที่ออกไปทำงานในไร่ ทำนา จะรับประทานอาหารเช้าที่เตรียมไปตั้งแต่เช้าที่เถียงนาหรือตามร่มไม้ โดยรับประทานอาหารเช้าร่วมกันและแบ่งปันอาหารแก่กัน อาจมีการประกอบอาหารเพิ่มเติม เช่นแกงเห็ด แกงหน่อไม้ ตามแต่จะหาได้ในธรรมชาติที่แวดล้อม บรรยากาศที่บ้านวังกำแพงจะคึกคักอีกครั้งในช่วงเย็นในเวลา 17.00 น. เมื่อทุกคนกลับจากไร่ นา เด็กๆกลับจากโรงเรียนมาก่อน ก็จะอยู่พร้อมหน้ากันทั้งครอบครัว เวลาคือเป็นช่วงเวลาที่แม่บ้านและลูกสาวประกอบอาหารเย็นสำหรับคนในครอบครัว มีการเล่นกันของเด็กๆ หยอกล้อกันสนุกสนาน ช่วงเวลากลางคืน

20.00 น.เป็นเวลาของการพักผ่อน หลังจากรับประทานอาหารร่วมกันเสร็จแล้ว บ้านของชาวญ้อกร ในหมู่บ้านวังกำแพงส่วนใหญ่เป็นเรือนผูกแบบอีสานคือยกพื้นสูง ใต้ถุนโล่ง บนตัวบ้านมีพื้นที่กว้าง มีชานยื่นออกมา

การสังเกตแบบมีส่วนร่วมวันสำคัญตามเทศกาลเช่น วันปีใหม่ของชาวญ้อกร วันสงกรานต์ และงานบุญตามประเพณีต่างๆ เป็นช่วงเวลาที่หมู่บ้านวังกำแพงคึกคัก ผู้คนจะแต่งกายด้วยเสื้อผ้าที่สวยงาม ชาวญ้อกรจะแต่งกายด้วยเสื้อพอกและผ้าแดงหรือผ้าถุงที่มีสีสันฉูดฉาดที่แสดงเอกลักษณ์ของชาวญ้อกร ในวันปีใหม่ของชาวญ้อกร มีการละเล่นปะเร่ และประเพณีแห่หอดอกผึ้ง เพื่อขอขอบคุณผึ้งและขอบคุณธรรมชาติที่ให้อาหารการกินอุดมสมบูรณ์ ผู้วิจัยได้สอบถามตาเชื่อมและพ่อใหญ่คล้าย ผู้อาวุโสในหมู่บ้านพบว่างานรวมเผ่าญ้อกร ซึ่งจัดขึ้นในเดือนสิงหาคมของทุกปีชาวญ้อกรในแต่ละหมู่บ้านทั้งที่อำเภอเทพสถิตและที่บ้านวังกำแพงจะเวียนกันเป็นเจ้าภาพจัดงานนี้ เพื่อให้ชาวญ้อกรได้รวมกันพบปะ พูดคุย มีการละเล่น และได้พบญาติๆ การเก็บข้อมูลโดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วมช่วยให้มองเห็นวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีความเป็นอยู่ที่มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม และเป็นยิ่งกว่าการเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัยเท่านั้น แต่เป็นการสืบสานมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์และการอนุรักษ์ไว้ให้คงอยู่ต่อไป

2.2 การสัมภาษณ์เชิงลึก ใช้ในการสัมภาษณ์ถึงประวัติความเป็นมาของชุมชน ทนทางวัฒนธรรม แนวคิดการจัดการศึกษาตลอดชีวิต ในบรรดาวิธีเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ การสัมภาษณ์เชิงลึกเป็นวิธีการที่รู้จักและใช้กันมากที่สุด ลักษณะสำคัญของการสัมภาษณ์เชิงคุณภาพข้อหนึ่งคือ ความไม่เคร่งครัดในเรื่องโครงสร้างและอนุญาตให้มีการยืดหยุ่นในการดำเนินการโดยยึดจุดมุ่งหมายของการสัมภาษณ์ไว้ในใจเสมอ (ชาย โพธิ์สิตา, 2549: 266) การวิจัยในครั้งนี้กำหนดกลุ่มคนที่สัมภาษณ์เชิงลึกโดยการถ่ายทอดเรื่องราววิถีชีวิต ประวัติความเป็นมาของชุมชน จำนวน 25 คนคัดเลือกจากปราชญ์ชาวบ้าน ผู้อาวุโส และผู้เกี่ยวข้องในชุมชนทั้งหมด จากการพูดคุยและมีปฏิสัมพันธ์จนคุ้นเคยจึงมีการเจาะจงผู้ให้ข้อมูล ด้วยการคัดเลือกคนที่มีความแตกต่างกันด้านอายุ ประวัติการอาศัยอยู่ในชุมชน ลักษณะการประกอบอาชีพ การสัมภาษณ์พยายามให้ผู้ถูกสัมภาษณ์เล่าเรื่องราวของตนโดยอิงประสบการณ์หรือความรู้ที่อยู่ภายในผู้เล่าออกมา การวิจัยเจาะจงกลุ่มศึกษาคือผู้สูงอายุ ปราชญ์ชาวบ้าน ที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านวังกำแพง แนวคำถาม เช่น ประวัติส่วนตัว อายุ ประวัติครอบครัว การประกอบอาชีพ ทนทางวัฒนธรรมของชุมชน แนวคิดการจัดการศึกษาตลอดชีวิต คำถามดังกล่าวเพื่อให้ทราบประวัติศาสตร์ของชุมชน วิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชน ประเพณีและแนวคิดของคนในชุมชนต่อรูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิต

การวิเคราะห์ข้อมูล

การตรวจสอบข้อมูลเบื้องต้นจะกระทำไปพร้อมๆ กัน ตลอดเวลาที่ดำเนินงานวิจัยและเสร็จสิ้นการเก็บข้อมูลภาคสนามแล้ว โดยผู้วิจัยจะนำข้อมูลทั้งจากการจดบันทึกข้อมูล การถอดเทปจากการสัมภาษณ์ และภาพถ่ายในแต่ละครั้ง โดยการจำแนกข้อมูล เป็นการจำแนกข้อมูลเป็นชนิด

(Typologies) จัดหมวดหมู่ข้อมูลตามแต่ละประเภทที่ตั้งไว้ และตรวจสอบดูอีกครั้งข้อมูลที่ได้นำมาครบถ้วนเพียงพอหรือไม่ และดำเนินการตรวจสอบแบบสามเส้าว่าข้อมูลเหมาะสมพร้อมแก่การนำไปวิเคราะห์สรุปผลแล้วหรือไม่ การตรวจสอบข้อมูล การตรวจสอบข้อมูลมีรายละเอียด ดังนี้

ตรวจสอบข้อมูลขณะเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม ผู้วิจัยตรวจสอบความเที่ยงตรงของข้อมูล (Validity) และความเชื่อถือได้ (Reliability) ของข้อมูลภาคสนามทุกครั้งที่ได้เก็บข้อมูลด้วยการดูข้อคำถาม สื่อความหมายตรงตามที่ต้องการหรือไม่ ขณะที่สัมภาษณ์ คำตอบที่สอดคล้องกับบริบทของชุมชน ข้อมูลดิบและข้อสังเกตของนักวิจัยหรือไม่ ทดสอบกับสภาพแวดล้อม และข้อมูลอื่นที่มีอยู่เดิมจากแหล่งอื่นๆ ในลักษณะทดสอบแบบสามเส้า (Triangulation) ตามระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อให้ข้อมูลมีความแม่นยำ และเชื่อถือได้มากที่สุด จากการสังเกตพฤติกรรม การสนทนากลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก กลุ่มผู้ปฏิบัติ และบุคคลทั่วไป โดยมีการตรวจสอบสามเส้าในด้านต่างๆ ดังนี้

1. ตรวจสอบด้านปริมาณ เป็นการตรวจสอบข้อมูลที่สังเกตและบันทึกว่าได้ปริมาณเพียงพอครอบคลุมทุกข้อกระทงในแนวคำถาม และเพียงพอตามวัตถุประสงค์หรือไม่ หากข้อมูลไม่เพียงพอต้องทำการเก็บข้อมูลเพิ่มเติม

2. ตรวจสอบแหล่งข้อมูล (Data triangulation) ตรวจสอบเรื่องเวลา สถานที่และบุคคลว่าเมื่อต่างเวลา ต่างสถานที่ ต่างบุคคล แล้วข้อมูลยังเหมือนเดิม หรือไม่ โดยการจัดวางตารางกำหนดเวลาในการสังเกตพฤติกรรมให้ครอบคลุมทุกช่วงเวลา เพื่อให้ครอบคลุมมากยิ่งขึ้น

3. การตรวจสอบวิธีการเก็บข้อมูล (Methodology Triangulation) ตรวจสอบข้อมูลโดยรวบรวมข้อมูลหลายวิธีด้านเอกสาร สัมภาษณ์เจาะลึก สังเกตแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม

4. ตรวจสอบด้านการวิเคราะห์ สังเกตข้อมูล เมื่อผู้วิจัยได้รวบรวมข้อมูลจากสถานที่จริงแล้ว ได้ตรวจสอบการแปลความหมายเกี่ยวกับทัศนคติ และพฤติกรรมที่แสดงออกมา ว่ามีความถูกต้องเพียงใด นำข้อมูลสร้างรูปแบบความสัมพันธ์ระหว่างคุณค่าพิธีกรรมกับการสร้างทัศนคติต่อตนเอง และความผูกพันกับชุมชน เสนออาจารย์ที่ปรึกษาเพื่อให้ได้ข้อค้นพบที่ตรงตามความเป็นจริงมากที่สุด

การวิเคราะห์ข้อมูลจากการศึกษาภาคสนามเป็นการรวบรวมข้อมูลที่ได้จากเครื่องมือทุกประเภท นำมาจำแนกข้อมูลเป็นชนิด (Typologies Analysis) จัดเป็นหมวดตามประเด็น ศึกษาหลังจากนั้นวิเคราะห์ข้อมูลตามความมุ่งหมายที่ตั้งไว้ โดยใช้วิธีพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) และใช้ข้อมูลสรุป การนำเสนอข้อมูลโดยการพรรณนาวิเคราะห์ (Descriptive Analysis) โดยมุ่งเน้นต่อการเข้าไปมีส่วนร่วม สังเกตการณ์และมีประสบการณ์ร่วมในชุมชนตามสภาพจริง ในการวิเคราะห์ทำความเข้าใจในเรื่องการจัดการศึกษาตลอดชีวิตโดยใช้ทุนทางวัฒนธรรม ของชนเผ่าญ้อ กูได้วางแผนคิดในการวิเคราะห์เกี่ยวกับเรื่องทุนทางวัฒนธรรม ในลักษณะวัฒนธรรมดั้งเดิมของกลุ่มชาติพันธุ์ญ้อและวัฒนธรรมที่แวดล้อมชุมชนได้แก่กลุ่มคนไทยโคราชและคนอีสาน ที่มีผลต่อการจัดการศึกษาตลอดชีวิตในชุมชน โดยนำวัฒนธรรมที่ถือว่าเป็นทุนของชุมชนมาต่อยอดในการจัดการศึกษาในปัจจุบัน ดังนั้นการวิเคราะห์จึงจะวิเคราะห์ตามแนวคิดทุนทางวัฒนธรรม แนวคิดการจัดการศึกษาตลอดชีวิตและแนวคิดเรื่องการค้าในชีวิตของคนในชุมชน งามพิศ สัตย์สงวน (2542: 143)

กล่าวถึงการทำความคุ้นเคยกับชุมชนที่ศึกษาและทำความคุ้นเคยกับผู้ให้ข่าวสำคัญว่านักมานุษยวิทยาได้รับความไว้วางใจจากผู้ให้ข่าว จึงค่อยสัมภาษณ์เพื่อเก็บประวัติชีวิตของเขาและที่นักมานุษยวิทยาต้องทำความคุ้นเคยกับชุมชนที่ศึกษาอย่างดีพอ ก่อนที่จะเก็บประวัติชีวิตเพราะว่าถ้าไม่คุ้นเคยกับชุมชน อาจทำผิดพลาดที่เข้าไปยุ่งกับหัวข้อที่ชาวบ้านถือว่าเป็นเรื่องส่วนตัว นอกจากนั้นการทำความรู้จักชุมชนโดยการสังเกตด้วยตัวเอง จะมีผลต่องานหนึ่งคือทำให้ผู้ให้ข่าวรู้สึกสบายใจเพราะมั่นใจได้ว่านักมานุษยวิทยาไม่ได้เน้นศึกษาเขาคนเดียวในชุมชน

จากการเข้าไปในพื้นที่บ้านวังกำแพงพบว่าพื้นที่ทางวัฒนธรรม เพราะเป็นหมู่บ้านชาวญ้อกร เพียงหมู่บ้านเดียวในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ ที่มีการรักษาวัฒนธรรมของตนไว้ มีการรวมกลุ่มชาติพันธุ์ญ้อกร และปฏิบัติประเพณีที่สืบทอดกันมาแต่โบราณอย่างเคร่งครัด แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมตามสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปในปัจจุบัน แต่ชาวญ้อกรบ้านวังกำแพงก็ยังสืบทอดประเพณีของตนอยู่

การนำเสนอบทที่ 4 จะนำเสนอข้อมูลและผลการวิเคราะห์เกี่ยวกับทุนทางวัฒนธรรมของชนเผ่าญ้อกรบ้านวังกำแพง ที่สืบทอดวัฒนธรรม ประเพณี มาจนถึงปัจจุบัน โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาทุนทางวัฒนธรรมในชุมชนญ้อกร และขนบธรรมเนียมประเพณีของชาวบ้านวังกำแพง ในบทนี้เป็นการมองวัฒนธรรมในแง่ของทุน เป็นการศึกษาภูมิหลัง ความเป็นอยู่ วิถีชีวิตของคนในชุมชน เป็นการมองในแง่วัฒนธรรม ประวัติความเป็นมาของชุมชน โดยนำเสนอภูมิหลังและพื้นที่ของบ้านวังกำแพง วิถีชีวิตทางวัฒนธรรม ภูมิหลังทุนทางวัฒนธรรมของชนเผ่า ญ้อกรบ้านวังกำแพง โดยนำเสนอภูมิหลังทุนทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ ประกอบด้วยแห่หอดอกผึ้ง และรำไท่น และนำเสนอทุนวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ประกอบด้วยการเล่นปี่เรเร ความเชื่อเรื่องผีและความศรัทธาของชนเผ่าญ้อกร และการเป่าใบไม้ เป็นการละเล่นดนตรีจากธรรมชาติ ที่ยังคงมีให้เห็นอยู่

การนำเสนอในบทที่ 5 เป็นการนำเสนอแนวทางในการใช้ทุนทางวัฒนธรรมของชาวญ้อกรที่มีอยู่ ทั้งทุนทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ และทุนทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ มาใช้ในการจัดการศึกษาตลอดชีวิตในชุมชนญ้อกร ซึ่งการจัดการศึกษาตลอดชีวิตเป็นการบูรณาการศาสตร์ต่างๆ ไว้ด้วยกัน การศึกษาตลอดชีวิตได้เน้นมิติของการพัฒนาตั้งแต่เกิดจนตาย ครอบคลุมกลุ่มเป้าหมายทุกกลุ่ม โดยมีความมุ่งหมายที่สำคัญ คือให้บุคคลได้เรียนรู้ทุกสิ่งทุกอย่างที่เป็นประโยชน์ต่อตนเองและสังคมเพื่อนำไปสู่การพัฒนาตนเองให้เท่าทันกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม ในส่วนแนวคิดของการศึกษาตลอดชีวิต พบว่าการนำเสนอแนวคิดในแต่ละยุคแต่ละสมัยต้องมีบริบทของสังคมและวัฒนธรรมในยุคนั้นๆ เข้ามาเกี่ยวข้องอยู่เสมอ อย่างไรก็ตามการศึกษาตลอดชีวิตมีแนวคิดหลักที่เน้นการส่งเสริมให้บุคคลได้เรียนตามศักยภาพและพัฒนาศักยภาพของตนเอง ทั้งที่เป็นการตอบสนองความต้องการในการเรียนรู้ของบุคคลเป็นหลัก การศึกษาตลอดชีวิตจึงเป็นการศึกษาที่เกิดจากการผสมผสานระหว่างการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อให้สามารถพัฒนาคุณภาพชีวิตได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต เป็นการศึกษาเพื่อมุ่งพัฒนาบุคคลให้ปรับตัวเข้ากับการเปลี่ยนแปลงในทุกช่วงชีวิตของบุคคลและพัฒนาต่อเนื่องไปให้เต็มศักยภาพของแต่ละบุคคล โดยศึกษาได้จากทุกแหล่งความรู้ในชุมชนและสังคม และเกิดขึ้นได้ทุกหนทุกแห่งโดยไม่

จำกัดเวลาและสถานที่การศึกษาตลอดชีวิตเป็นการศึกษาที่สัมพันธ์กับชีวิตและผสมผสานกลมกลืนกับการดำเนินชีวิตของบุคคลการศึกษาตลอดชีวิตเป็นกระบวนการเรียนรู้ของบุคคลทุกช่วงวัย เป็นการเรียนรู้จากวิถีชีวิตของตนเอง และใช้ทรัพยากรที่สนับสนุนกระบวนการเรียนรู้ตามความต้องการของตนเอง เพื่อนำไปสู่ประสบการณ์อย่างมีคุณค่า กัมปนาท บริบูรณ์ (2557: 6-41) กล่าวว่า การศึกษาศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และพิธีกรรม ช่วยส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิตให้กับผู้สนใจทั้ง การศึกษาในระบบและการศึกษานอกระบบ คือ การทำให้ผู้เรียนได้เรียนรู้เรื่องราวของตนเอง จัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่น และส่งเสริมให้ผู้เรียนรู้จักสภาพแวดล้อมในท้องถิ่น ทำให้เกิดความสนใจใฝ่รู้นำไปสู่การเรียนรู้ตลอดชีวิต โดยนำแนวคิดของนักการศึกษาภายใต้แนวคิดการจัดการศึกษาตลอดชีวิต แนวคิดเรื่องทุนทางวัฒนธรรม และการจัดการศึกษาตลอดชีวิตโดยใช้ทุนทางวัฒนธรรมของชนเผ่าญ้อ ทั้งการจัดการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย โดยยึดทุนทางวัฒนธรรมเป็นหลักในการจัดการศึกษา ประกอบด้วย มิติด้านเนื้อหาทุนทางวัฒนธรรม มิติด้านผู้ถ่ายทอดทุนทางวัฒนธรรม มิติด้านวิธีการถ่ายทอดทุนทางวัฒนธรรม มิติด้านสื่อการเรียนรู้ทางวัฒนธรรม มิติด้านผู้รับการถ่ายทอดทุนทางวัฒนธรรม และมิติด้านบริบททางวัฒนธรรม

บทที่ 6 เป็นการสรุปแนวทางในการจัดการศึกษาตลอดชีวิตโดยใช้ทุนทางวัฒนธรรมของชนเผ่าญ้อ โดยสรุปการจัดการศึกษาในระบบ การจัดการศึกษานอกระบบ และการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย โดยยึดทุนทางวัฒนธรรมในการจัดการศึกษา พร้อมทั้งอภิปรายผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

บทที่ 4

ทุนทางวัฒนธรรมของชนเผ่าญ้อ

ทุนทางวัฒนธรรมของชนเผ่าญ้อที่บ้านวังกำแพง เป็นส่วนหนึ่งของการสืบทอดชาติพันธุ์ของชาวญ้อ ที่แสดงอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชนเผ่าในวิถีชีวิตที่เป็นไปของกลุ่มคนบนภูเขาที่ห่างไกลจากพื้นราบ การนำเสนอข้อมูลเป็นผลที่ได้จากการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์เชิงลึกของผู้วิจัย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาทุนทางวัฒนธรรมในชุมชนญ้อและชนบทรอบเคียงประเพณีของชาวบ้านวังกำแพง โดยมองวัฒนธรรมในแง่ของทุน เป็นการศึกษาวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของคนในชุมชน ผู้วิจัยลำดับผลการเก็บรวบรวมข้อมูลทุนทางวัฒนธรรมของชาวญ้อที่บ้านวังกำแพงในประเด็นสำคัญตามลำดับหัวข้อของทุนทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้และทุนทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ของชาวญ้อ โดยนำเสนอภูมิหลังและพื้นที่ของบ้านวังกำแพง วิถีชีวิตทางวัฒนธรรม ภูมิหลังทุนทางวัฒนธรรมของชนเผ่า ญ้อที่บ้านวังกำแพง โดยนำเสนอภูมิหลังทุนทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ ประกอบด้วยแห่หอดอกผึ้ง และรำไท่น และนำเสนอทุนวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ประกอบด้วยการเล่นปะเรเร ความเชื่อเรื่องผีและความศรัทธาของชนเผ่าญ้อ และการเป่าใบไม้ เป็นการละเล่นดนตรีจากธรรมชาติ ที่ยังคงปรากฏให้เห็น

ภูมิหลังและพื้นที่ของบ้านวังกำแพง

การดำรงชีวิตของมนุษย์ทุกคนต้องเกี่ยวข้องกับสิ่งต่าง ๆ รอบตัวซึ่งมีอิทธิพลต่อวิถีชีวิตมนุษย์อยู่ตลอดเวลา สิ่งแวดล้อมรอบตัวทั้งหลายยังเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลาอย่างรวดเร็วและต่อเนื่อง ดังนั้นการศึกษาวถีชีวิตของชาวญ้อที่บ้านวังกำแพงจึงเป็นการศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างวิถีชีวิตมนุษย์ต่อสิ่งแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปภายใต้กรอบของทุนทางวัฒนธรรมที่หล่อหลอมให้เกิดเป็นชาติพันธุ์มอญโบราณที่ยังหลงเหลืออยู่ในปัจจุบัน บ้านวังกำแพงเป็นพื้นที่ราบสูง มีแนวเขาล้อมรอบทิศเหนือ พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นเนินสูงสลับกับที่ราบ พื้นที่ค่อนข้างแห้งแล้งมีแม่น้ำสายหลักที่ไหลผ่านคือ แม่น้ำชีที่หล่อเลี้ยงประชาชนในการทำเกษตรกรรม และใช้ประโยชน์จากการอุปโภคบริโภคได้ทั้งปี โดยประชาชนส่วนใหญ่ ใช้ประโยชน์จากแม่น้ำสายนี้มากกว่าใช้น้ำฝนตามธรรมชาติ มีลักษณะอากาศแบบมรสุมเขตร้อน มีฤดูกาล 3 ฤดู คือ ฤดูหนาว ฤดูร้อน และฤดูฝน ลักษณะสภาพพื้นที่ทั่วไป เป็นพื้นที่ราบลุ่มจนถึงเป็นที่ลาดชันภูเขา ฤดูฝนจะมีน้ำท่วมพื้นที่การเกษตรอยู่เสมอ พื้นที่ลาดชันภูเขาส่วนใหญ่ปลูกมันสำปะหลัง อ้อย ทำนา มีลำน้ำชีเป็นแหล่งน้ำที่สำคัญที่ใช้เพื่อการเกษตร และน้ำกิน น้ำใช้ของหมู่บ้าน คือน้ำประปาหมู่บ้าน ลักษณะการตั้งบ้านเรือน ปลูกบ้านเรือนอยู่ร่วมกันเป็นชุมชนใหญ่ และกระจายไปตามเส้นทางคมนาคม พื้นที่หมู่บ้านทั้งสิ้นประมาณ 4,568 ไร่ จำแนกออกเป็นพื้นที่ป่าและภูเขา ประมาณ 1,200 ไร่ พื้นที่ทำการเกษตรประมาณ 2,650 ไร่ พื้นที่อยู่อาศัย ประมาณ 150 ไร่ พื้นที่สาธารณะ ประมาณ 568 ไร่ พื้นที่

การเกษตรทั้งหมด 2,650 ไร่ ประกอบด้วย พื้นที่นา 2,000 ไร่ พื้นที่ไร่ 610 ไร่ พื้นที่สวน 40 ไร่ และหมู่บ้านนี้มีปัญหาภัยธรรมชาติที่สำคัญและเกิดขึ้นอยู่เสมอ ระยะเวลาเกิดภัยแล้ง คือช่วงเดือนมกราคม ทำให้ปัญหาด้านการเกษตรไม่มีน้ำใช้ในกิจกรรมต่างๆ ด้วยลักษณะทางสังคมเป็นชุมชนเกษตรกรรมวิถีชีวิตของคนในชุมชนจึงผูกติดกับความเชื่อ พิธีกรรม ที่เรียกขวัญและกำลังใจในการทำการเกษตรเพื่อให้พืชผลทางการเกษตรได้ผลผลิตดีงาม ฝนฟ้าตกต้องตามฤดูกาล การดำรงชีวิตที่ต้องเผชิญปัญหาหอบด้าน ชาวญ้อจึงต้องพึ่งพาอาศัยสิ่งศักดิ์สิทธิ์และมีพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับการดำรงชีวิตในวิถีเกษตรกรรมเป็นการเรียนรู้เพื่อเอาตัวรอดจากธรรมชาติและความกลัวในจิตใจที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ การศึกษาที่เกิดจากการเรียนรู้ในวิถีชีวิตปกติเป็นการเรียนรู้แบบตามอัธยาศัยหรือการเรียนรู้แบบตามธรรมชาติตามธรรมชาติ เป็นการเรียนรู้ที่มีอิสระเสรีและมีประสิทธิภาพ โดยคนในชุมชนสามารถเรียนรู้ได้ตลอดเวลาจากวิถีชีวิต จากบรรพบุรุษและจากแหล่งเรียนรู้ในชุมชนที่ตนเองพอใจสนใจ

ชาวญ้อกร บ้านวังกำแพง จึงเป็นพื้นที่ที่ผู้ศึกษาเลือกศึกษาเพราะเป็นพื้นที่ที่มีกลุ่มชาวญ้อกร เพียงแห่งเดียวที่อยู่บริเวณต้นน้ำชี ตำบลชีบน อำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ ห่างจากที่ว่าการอำเภอบ้านเขว้า เป็นระยะทาง 35 กิโลเมตร “บ้านวังกำแพง” ตั้งชื่อตามลักษณะของก้อนหินที่ตั้งอยู่ในลำน้ำชี หมู่บ้านก่อตั้งมาประมาณ 102 ปี ในระยะแรกมีครอบครัวอพยพตั้งถิ่นฐานประมาณ 10 หลังคาเรือน ประชากรร้อยละ 80 เป็นชาวญ้อกร หมู่บ้านวังกำแพงเป็นหมู่บ้านที่เอื้ออาทรต่อกัน พึ่งพาอาศัยซึ่งกันและกัน มีความสามัคคีในชุมชนท่ามกลางการพัฒนาประเทศที่ใช้ความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ตลอดจนแนวทางเศรษฐกิจระบบทุนนิยมที่หลังไหลเข้ามาความเป็นญ้อกรที่เคยใช้ชีวิตอยู่กับป่า ลำสัตว์ หาของป่า อยู่แบบเครือญาติเปลี่ยนแปลงไป คนญ้อกรต้องอยู่กับคนที่หลากหลายวัฒนธรรม ต้องปรับตัวให้เข้ากับแบบแผนวิถีชีวิตของสังคมสมัยใหม่ คนในชุมชนเรียนรู้ที่จะปรับตัวแต่ก็ยังดำรงอัตลักษณ์ที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษไว้ได้อย่างแน่นแฟ้น ตามวิถีความเชื่อของชุมชน โดยสร้างเป็นเครือข่ายการเรียนรู้ที่หลากหลายในชุมชนพหุวัฒนธรรม วิถีชีวิตจริงของคนในชุมชนเมื่อในอดีต ชาวเผ่าญ้อกร หรือที่พวกเขาเรียกตัวเองว่า “เนีย-ควล (Nia-kuol)” มีชีวิตอยู่โดยมักเป็นนักล่าหรือพเนจรอยู่ในป่า ที่เนินทางตอนเหนือของเนินเขาพนมดงรัก ซึ่งเป็นรอยต่อระหว่างจังหวัดโคราชและปราจีนบุรี พื้นที่การใช้ชีวิตของชนเผ่านี้ไปสุดทางทิศตะวันตกบริเวณดงพญาไฟ และทางทิศตะวันออกบริเวณลุ่มน้ำลำปลายมาศ ซึ่งเป็นสายย่อยของแม่น้ำมูล บริเวณนี้ของแนวเขาพนมดงรัก ซึ่งมักถูกเรียกว่าภูเขากำแพงเมือง เป็นบริเวณที่มีความสูงและความอุดมสมบูรณ์ทางป่าไม้มากที่สุดและปกคลุมด้วยป่าไม้ที่บริสุทธิ์ ทางผ่านบริเวณเขาบางแห่ง ซึ่งผู้คนและฝูงสัตว์สัญจรผ่านได้เท่านั้น ตัดไปสู่วิถีราบปราจีน ซึ่งเป็นส่วนต่อเนื่องจากที่ราบสูงโคราช ทางเดินที่เป็นที่รู้จักที่สุดถูกเรียกว่า ช่องสะแกราชอยู่บริเวณทางใต้ของปักธงชัย ในสมัยก่อน ก่อนที่จะมีการสร้างทางรถไฟโคราชซึ่งเป็นทางคมนาคมผ่านช่องทางดังกล่าวนี้ ได้มีขบวนเกวียนขนสินค้าจากโคราชไปยังเมืองกะบินบุรีและปราจีนบุรีซึ่งเป็นการที่ใกล้ที่สุดสำหรับเดินทางไปกรุงเทพ ในปัจจุบันสภาพดังกล่าวเปลี่ยนไป เพราะเส้นทางดังกล่าวมีผู้คนสัญจรผ่านน้อยลง โดยเปลี่ยนไปเป็นทางผ่านของโจรขโมยปศุสัตว์หรือยาม

ลาดตระเวนแทน ในป่าที่นาพิศวงนี้มีความอุดมสมบูรณ์มาก จะพบเห็นเสือ ช้างป่า ได้มาก และสามารถพบเห็นกวางป่า, กวางตัวผู้, เก้ง ได้ทั่วไป หรือแม้กระทั่งกระทิงป่า และหากโชคดีอาจได้เห็นสัตว์หายากอย่างเช่นแรดอีกด้วย ไม่มีข้อมูลมากนักเกี่ยวกับเรื่องชีวิตและการประพาดตัวของชาวเผ่าญ้อ และวิธีการที่พวกเขาทำมาหาเลี้ยงชีพ พวกเขาไถหว่านดินเลี้ยงปศุสัตว์และควายอาศัยอยู่ในกลุ่มอาคารเหมือนกับชาวไทยและชาวลาวที่อยู่ในพื้นที่ข้างเคียงซึ่งยังนับถือศาสนาเดียวกันด้วย ผู้หญิงของเผ่านี้มีลักษณะที่แตกต่างเล็กน้อย โดยเฉพาะเครื่องแต่งกาย โดยจะสวมใส่แถบผ้าฝ้ายทอขนาดยาวมาก พันหลาย ๆ รอบบริเวณสะโพก และขมวดเป็นปมเหนือสะโพกขวา ในระหว่างเดินทางผู้หญิงจะวางตะกร้าไว้ที่หลังเพื่อใส่อาหารและสิ่งของ เด็กเล็กๆ จะนั่งบนผ้าเตี่ยวที่ผูกไว้บริเวณเอวของมารดา ก่อนหน้านี้ ผู้หญิงในชนเผ่าจะขนน้ำโดยใช้ไม้ไผ่ที่มีลักษณะเหมือนกระบอกแต่ในปัจจุบันได้ใช้ คุ (Khu) หรือตะกร้าใส่น้ำแทน หญิงชนเผ่าบางคนมีรูปร่างหน้าตาดีและเป็นที่หมายปองของคนหนุ่มในหมู่บ้านไทยที่อยู่ใกล้เคียงกัน การแต่งงานข้ามเผ่าทำให้การรวบรวมระหว่างชนเผ่าเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ดังนั้นการหายไปของชนเผ่าญ้อและภาษาของเผ่าจึงเป็นเรื่องของกาลเวลา ซึ่งเกิดขึ้นในระยะเวลาที่สั้นมาก การศึกษาภาษาของชนเผ่าโดยนักนิรุกติศาสตร์ที่ได้รับการฝึกฝนมาแล้ว จึงควรถูกทำขึ้นอย่างรวดเร็ว เพื่ออนุรักษ์ภาษาเอาไว้ให้คงอยู่ต่อไป

ภูมิหลังของชนเผ่าญ้อ

การอธิบายถึงความเป็นชุมชนทางวัฒนธรรมของชนเผ่าญ้อ ผู้วิจัยใช้วิธีการสังเกต การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์ถึงภาษา ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม โดยกำหนดกลุ่มคนที่สัมภาษณ์เชิงลึกโดยการถ่ายทอดเรื่องราววิถีชีวิต ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้อาวุโส และผู้เกี่ยวข้องในชุมชนทั้งหมดเป็นผู้ให้ข้อมูลที่ดีที่สุด จากการพูดคุยและมีปฏิสัมพันธ์จนค้นเคยจึงมีการเจาะจงผู้ให้ข้อมูลด้วยการคัดเลือกคนที่มีความแตกต่างกันด้านอายุ ประวัติการอาศัยอยู่ในชุมชน ลักษณะการประกอบอาชีพ การสัมภาษณ์พยายามให้ผู้ถูกสัมภาษณ์เล่าเรื่องราวของตนโดยอิงประสบการณ์หรือความรู้ที่อยู่ภายในผู้เล่าออกมา จากการสัมภาษณ์ตัวแทนกลุ่มผู้รู้ให้ข้อมูลว่าภาษาที่ใช้พูดในอดีตคือภาษาคนดงหรือภาษาญ้อ โดยอดีตนั้นผู้คนกลุ่มแรกที่อพยพมาอยู่ที่บ้านวังกำแพง คือคนญ้อ การสื่อความหมายนั้นจะใช้ภาษาญ้อทั้งสิ้น และเมื่อ 50 ปีก่อนก็มีกลุ่มคนลาวอพยพเข้ามาอยู่ทำให้คนญ้อบ้านวังกำแพงต้องปรับตัวเรื่องภาษา ผักภาษาลาว และภาษาไทยมากกว่าภาษาญ้อ ซึ่งชาวญ้อบ้านวังกำแพงต้องการให้มีการอนุรักษ์และเผยแพร่ภาษาญ้อ ตามเนื้อ¹ ผู้เฒ่าชาวญ้อปราชญ์ชาวบ้าน กล่าวถึงภาษาญ้อว่า “อยากไปเผยแพร่อยู่ ผมก็บอกลูกบอกหลานพูดซิบ (ญ้อ) รุ่นลูกก็พูดไปทางลาวเยอะ พอพูดซิบ (ซิบ หมายถึง ญ้อ) ใส่ก็เอาภาษาลาวมาตอบ ภาษาญ้อก็ยังไม่หายไป แต่ถ้าต่อๆไปอาจจะหายไปไม่อนุรักษ์ไว้ ผมว่ามันจะ

¹ สัมภาษณ์ดาเนียด ผู้เฒ่าชาวญ้อ ภูมิกาพันธ์ 2559

เสื่อมหายไปเฉยๆ ถ้าไม่อนุรักษ์ไว้ อยากให้สอนภาษาญ้อกร เด็กค่อยจะรู้ เดียวนี้เด็กไม่รู้อะไร เมื่อสมัยก่อนเด็กเล็กๆ พูดได้ ก็พูดแต่ภาษาญ้อกร พ่อแม่พูดได้เดี๋ยวนี้มาหลายจังหวัดมาอยู่ปะปน ไปๆ มาๆ เด็กๆ ก็เลยไม่ค่อยได้พูด พูดแต่ภาษาเขา (ภาษาลาว) ในกลุ่มพวกเราก็พูดแต่ภาษาพวกเรากับพ่อแม่ในครอบครัว จากคุ่มนี้ขึ้นไปก็เป็นภาษาญ้อกรกันหมด”

ในปัจจุบันชาวญ้อกรบ้านวังกำแพงจะพูดภาษาตงหรือภาษาญ้อกรเฉพาะในกลุ่มผู้มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไป ในวัยรุ่นหรือวัยเด็กจะไม่พูดภาษาญ้อกรโดยเฉพาะเด็ก ๆ มีอายุประมาณ 20 ปีก็จะพูดญ้อกรไม่ได้แล้ว ด้วยภาษาญ้อกรไม่มีภาษาเขียน จึงเป็นการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษจากรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่งและคนญ้อกรรุ่นใหม่ส่วนใหญ่จะพูดภาษาลาว จะไม่พูดภาษาญ้อกรคนที่มีอายุ 50-60 ปีเท่านั้นที่ยังพูดภาษาญ้อกรกันแต่วัยรุ่นส่วนใหญ่ฟังภาษาญ้อกรได้เข้าใจ และสื่อสารได้แต่ไม่นิยมพูดเท่านั้นชาวญ้อกรยังมีการปฏิบัติตามความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม ยังมีความเชื่อเกี่ยวกับโชคเคราะห์ ดวงชะตา เมื่อไม่สบายไปหาหมอดูเพื่อตรวจดวงชะตา ทำพิธีสะเดาะเคราะห์ และวิธีป้องกัน “ผี” ซึ่งเชื่อว่าเป็นมูลเหตุของโรคภัยและเคราะห์กรรมต่าง ๆ หลายวิธี เช่น ห้อยใบหนวดไว้หน้าบ้าน ผูกข้อมือเด็กเกิดใหม่ด้วยเหรียญกันผี เป็นต้น นอกจากนี้ ในปัจจุบันชาวญ้อกรยังใช้บริการจากโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพประจำตำบลเมื่อเจ็บไข้อีกด้วย ในการปฏิบัติตามตามประเพณีโดยเฉพาะในวันสำคัญตามเทศกาล เช่น วันปีใหม่ของชาวญ้อกร วันสงกรานต์ และงานบุญตามประเพณีต่างๆ เป็นช่วงเวลาที่หมู่บ้านวังกำแพงคึกคัก ผู้คนจะแต่งกายด้วยเสื้อผ้าที่สวยงาม ชาวญ้อกรผู้หญิงจะแต่งกายด้วยเสื้อพ็อกและผ้าแดงหรือผ้าถุงที่มีสีสันฉูดฉาดที่แสดงเอกลักษณ์ของชาวญ้อกร ในวันปีใหม่ของชาวญ้อกร มีการเล่นป๊ะเรเร และประเพณีแห่หอดอกผึ้งเพื่อขอขอบคุณผึ้งและขอบคุณธรรมชาติให้มีอาหารการกินอุดมสมบูรณ์ ผู้วิจัยได้สอบถาม ตาเชื่อมและพ่อใหญ่คล้าย ผู้อาวุโสในหมู่บ้านพบว่างานรวมเผ่าญ้อกร ซึ่งจัดขึ้นในเดือนสิงหาคมของทุกปี ชาวญ้อกรในแต่ละหมู่บ้านทั้งที่อำเภอเทพสถิตและที่บ้านวังกำแพงจะเวียนกันเป็นเจ้าภาพจัดงานนี้เพื่อให้ชาวญ้อกรได้รวมกันพบปะ พูดคุย มีการเล่น และได้พบญาติๆ การเก็บข้อมูลโดยการสังเกตแบบมีส่วนร่วมช่วยให้มองเห็นวิถีชีวิตความเป็นอยู่ของคนในชุมชนกลุ่มชาติพันธุ์ที่มีความเป็นอยู่ที่มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรม และเป็นยิ่งกว่าการเก็บข้อมูลเพื่อการวิจัยเท่านั้น แต่เป็นการสืบสานมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์และการอนุรักษ์ไว้ให้คงอยู่ต่อไป

จากการเข้าไปในพื้นที่บ้านวังกำแพงพบว่าพื้นที่ทางวัฒนธรรม เพราะเป็นหมู่บ้านชาวญ้อกร เพียงหมู่บ้านเดียวในอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ ที่มีการรักษาวัฒนธรรมของตนไว้ มีการรวมกลุ่มชาติพันธุ์ญ้อกร และปฏิบัติประเพณีที่สืบทอดกันมาแต่โบราณอย่างเคร่งครัด แม้จะมีการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมตามสภาพแวดล้อมที่เปลี่ยนแปลงไปในปัจจุบัน แต่ชาวญ้อกรบ้านวัง

กำแพงก็ยังสืบทอดประเพณีของตนอยู่จากการสังเกตอย่างมี ส่วนร่วมและการการสัมภาษณ์เชิงลึก ในด้านภาษา ความเชื่อ ประเพณีและพิธีกรรม พบว่า ความเชื่อดั้งเดิมและพิธีกรรมของชาวญ้อกร ยังมีอยู่บ้างในผู้สูงอายุ เช่น การไหว้เจ้าที่เพื่อขออนุญาตเข้าไปทำกิน การทรงเจ้าผี การเลี้ยงผี เมื่อ ยามเจ็บไข้ ประเพณีส่วนใหญ่เป็นประเพณีตามพุทธศาสนา พิธีกรรมแบบพราหมณ์โบราณ และพิธี ฟันเมืองอีสานนิยมทำบุญและบำเพ็ญกุศล เช่น บุญกินตอง บุญเข้ากรรม บุญคูณลาน บุญข้าวจี บุญ ปีใหม่ บุญเข้าพรรษา บุญข้าวสาก บุญเบิกบ้าน เป็นต้นแม้ว่าในปัจจุบันนี้จะไม่ได้เห็นพิธีกรรม หลาย ๆ อย่าง แต่ผู้เฒ่าชาวญ้อกรก็ได้เล่าถึงพิธีกรรมอันเกี่ยวเนื่องกับชีวิต และการประกอบอาชีพ ในอดีตว่า ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ตา เป็นประเพณีที่ยังคงปฏิบัติมาทุกปี

ชาวญ้อกรจะทำพิธีเลี้ยงผีปู่ตาประมาณเดือน 5 และเดือน 6 ก่อนจะทำพิธีซ่อมศาลผีเจ้า บ้าน บ้านวังกำแพงเรียกว่าศาลเจ้าพ่อหลวงชั้น ๓ จะมีการเอาไม้ทำเป็นรูปช้าง ม้า หอก ดาบ ปืน ไม้ ที่ศาล ผู้ใหญ่จะนัดลูกบ้านทุกคนว่าจะเลี้ยงผี เครื่องดนตรีใช้โทน แคน เครื่องเช่นจะประกอบด้วย ข้าวดำ ข้าวแดง ไข่ต้ม ดอกไม้ รูป เทียน ยาสูบ ไข่ต้ม ผ้าแพร ผ้าไหม สุราขาว ชาวบ้านจะไป รวมกันที่ศาล จะเริ่มพิธีโดยตีโทน มีการฟ้อนร้องรำทำเพลง ขณะร้องชาวบ้านจะตีโทน เป่าปี่ เป่า แคน ระหว่างไหว้ผีจะมีการเสี่ยงทายคางไก่ ถ้าคางไก่ตรง แปลว่าดี การทำมาหากินดี ไม่มี โรคภัยไข้เจ็บ ถ้าคางไก่เอียงหรือคดถือว่าไม่ดี ประเพณีที่ชาวญ้อกร บ้านวังกำแพงยังมีการปฏิบัติ สืบทอดกันมาจนถึงปัจจุบันและถือเป็นประเพณีสำคัญคือ ประเพณีแห่หอดอกผึ้ง ชาวญ้อกรมี ประเพณีแห่หอดอกผึ้งในช่วงเดือนเมษายน เพื่อขอขมาผึ้งและขอบคุณธรรมชาติที่ได้ใช้ประโยชน์ ตลอดทั้งปีและถือเป็นประเพณีงานขึ้นปีใหม่ของชาวญ้อกร การทำหอดอกผึ้งก็จะนำขี้ผึ้งหรือเทียน ไขนำมาต้มให้ละลายแล้วนำแม่แบบจากผลมะละกอดิบนำไปชุบขี้ผึ้งแล้วนำไปแช่ในน้ำเย็น ขี้ผึ้งจะ แข็งตัวเป็นรูปดอกผึ้งแล้วนำไปประดับกับโครงบ้านหรือเรียกว่าห่อ ประดับให้เป็นห่ออย่างสวยงาม โดยการประดิษฐ์ตกแต่งซึ่งชาวญ้อกรจะช่วยกันทำคนละไม้คนละมือ เมื่อถึงวันกำหนด ชาวญ้อกร จะพร้อมกันแห่ดอกผึ้งไปรอบบ้านแล้วไปที่วัด ในวันนั้นจะมีการรดน้ำดำหัวให้กับคนเฒ่าคนแก่และ จะมีการเล่นปี่เรเร หรือกระแจะ ในเทศกาลแห่หอดอกผึ้งกันอย่างสนุกสนานในชีวิตประจำวันของ ประชาชนในหมู่บ้านวังกำแพงในปัจจุบัน โดยส่วนใหญ่ทุกเพศ ทุกวัยจะสวมใส่เสื้อผ้าที่หาซื้อได้ตาม ท้องตลาดทั่วไป และแต่งกายตามเพศ ตามวัย การแต่งกายที่จะเป็นการแต่งที่พิเศษที่บ่งบอกถึง ความเป็นญ้อกร คือ การแต่งกายเมื่อถึงเทศกาล ประเพณี การไปทำบุญที่วัด โดยผู้หญิงมีอายุ ชาวญ้อกรยังคงมีการแต่งกายในชุดพื้นเมืองที่เป็นเอกลักษณ์ในเทศกาลต่าง ๆ ดังกล่าวคือ จะใส่ เสื้อสีน้ำเงินเข้ม หรือดำ แขนกุดหรือที่เรียกว่าเสื้อฟ็อก ซึ่งเรียกเป็นภาษาไทยว่า “เสื้อเก๊ะ” มีลาย ปักเดินเส้นรอบแขนและคอด้วยด้ายสี คอด้านหลังปักเดินเส้นเป็นลายสี่เหลี่ยมจัตุรัส แล้วปล่อย

เส้นด้ายเป็นเส้นยาว ๆ 3-4 เส้น ส่วนผ้านุ่งจะเป็นผ้าสี นุ่งแบบมีชายพกด้านข้าง เป็นผ้าสีฉูดฉาด สดใส มีชายผ้าสีแดงขนาดใหญ่ มีผ้าคล้องคอใช้ใส่เวลาไปวัดหรืองานพิธีต่างๆ เช่น งานบวช งาน สงกรานต์ ฯลฯ เครื่องประดับที่เป็นเอกลักษณ์คือ กำไลเงิน สร้อยคอเงิน และต่างหูที่ทำด้วยโลหะ โดยปกติอยู่บ้านจะไม่ใส่ตุ้มหู จะปล่อยให้หูที่เจาะเป็นรูกว้างส่วนผู้ชายสำหรับคนแก่ ปัจจุบันผู้ชาย ไม่มีการแต่งกายเฉพาะ บางคนสวมใส่เสื้อ แต่ใส่เสื้อยืด กางเกงขาสั้น หรือขากว้างที่มีชายทั่วไปตาม ห้างตลาดบางคนอาจใส่เสื้อม่อฮ่อมสีดำหรือน้ำเงินเข้มชาวญ้อฮกเกอร์ส่วนใหญ่รับประทานอาหารมีรสจัด อาหารคาวจะมีรสเผ็ด และอาหารหวานจะมีรสหวานจัด ชาวญ้อฮกเกอร์ที่สูงอายุส่วนใหญ่มักจะ รับประทานอาหารคาวโดยใช้มือเปิบข้าว แต่ในวัยรุ่นจะใช้ช้อน บางบ้านจะรับประทานข้าวเจ้าเป็น อาหารหลัก บางบ้านจะรับประทานข้าวเหนียวเป็นอาหารหลัก ส่วนกับข้าวนั้นมักจะมีผักเป็นส่วน ประกอบในการทำอาหารเกือบทุกมื้อน้ำพริกหรือแจ่วจิ้มด้วยผักสดหรือผักต้ม ถือว่าเป็นอาหาร หลักประจำครอบครัวอาหารประเภทผักและผลไม้ส่วนมาก ชาวญ้อฮกเกอร์ไม่ค่อยซื้อกิน ในแต่ละ ครอบครัวมักจะปลูกกินเอง โดยปลูกไว้ภายในบริเวณบ้านหรือไร่ของตนเอง เช่น ผักแป้น โหระพา ใบสะระแหน่ เป็นต้น หรือบางครั้งจะเก็บผักที่มีอยู่ตามธรรมชาติมาปรุงเป็นอาหาร สำหรับผลไม้จะ นิยมปลูกไว้ในไร่หรือบริเวณข้างๆ บ้าน หรือหลังบ้าน ผลไม้ที่นิยมปลูกได้แก่ ขนุน มะม่วง มะละกอ เป็นต้น มีบางครั้งซื้อกับข้าวสดจากรถมอเตอร์ไซด์ที่นำกับข้าวมาขายภายในบ้านซึ่งผู้ชายนี้ทั้งที่เป็นคนญ้อฮกเกอร์และที่เป็นคนไทยโคราชหรือคนลาวการละเล่นพื้นบ้านของชาวญ้อฮกเกอร์บ้านวังกำแพง จะยังคงเล่นกันบ้างเมื่อยามว่างจากการทำมาหากิน และในช่วงเทศกาลและประเพณีที่สำคัญ ต่างๆ โดยเฉพาะในช่วงสงกรานต์ วันออกพรรษา

เดิมจะมีการละเล่นพื้นบ้านหลายอย่าง เช่น การเล่นสะบ้า ในยามค่ำคืนจะมีการขับเพลง ได้ตอบกันระหว่างชายและหญิง โดยนั่งล้อมวงพื้นดิน ใช้กลองโทนซึ่งเรียกว่า ตะโพน เป็นเครื่องให้ จังหวะ ในสมัยก่อนจะได้ยินเสียงกลองและเสียงขับเพลงกันทุกบ้านยามเทศกาล การขับเพลงนี้ เรียกว่า ปี่เรเร หรือเรียกเป็นภาษาไทยว่า “กระแจะ” มีการเอื้อนไพเราะ เนื้อเพลงจะเป็นการเกี้ยว พาราสีเป็นหลัก การทักทาย หรือการสรรเสริญหรือขอบคุณแขกผู้มีเกียรติ ในการเล่น ปี่เรเร แบบ เป็นทางการนั้น ผู้เล่นจะมีสองฝ่าย แบ่งเป็นฝ่ายชายและฝ่ายหญิง ฝ่ายละกี่คนก็ได้ตามแต่เนื้อหา โดยฝ่ายหญิงจะแต่งตัวอย่างคนญ้อฮกเกอร์สมัยก่อน หรือถ้าไม่มีก็แต่งธรรมดาก็ได้ จะมีกลองใช้ประกอบ ในการเล่นซึ่งฝ่ายหญิงเป็นผู้ตีกลองโทน ในปัจจุบันยังมีผู้ขับเพลง ปี่ เร เร ทั้งฝ่ายชายและฝ่าย หญิงได้อยู่หลายคนในหมู่บ้านการละเล่นปี่เรเร ในปัจจุบันนี้ยังนิยมเล่นกันในเทศกาลและประเพณี ที่สำคัญในหมู่บ้านเท่านั้น และเป็นการละเล่นเพื่อความสนุกสนานของคนในชุมชนมากกว่าเป็นการ เล่นเพื่อเกี้ยวพาราสีเหมือนเช่นในอดีตในการศึกษาเชิงลึกเพื่อศึกษาสำรวจข้อมูล ศึกษาทุนทาง

วัฒนธรรม โดยวิธีการสังเกตแบบมีส่วนร่วม เพื่อให้ผู้วิจัยได้สัมผัสโดยตรงกับสิ่งที่เกิดขึ้นและได้เห็นปรากฏการณ์ พฤติกรรมต่างๆ ของคนในชุมชน ได้เฝ้าดูและได้เห็นจริง เพื่อให้ได้ข้อมูลมากที่สุด ผู้วิจัยใช้เวลาในการสังเกตในเวลาที่แตกต่างกัน ตั้งแต่ช่วงเช้า กลางวัน เวลาเย็น และกลางคืน ทำให้เห็นภาพชีวิตของคนในชุมชนบ้านวังกำแพงที่แตกต่างออกไป ในช่วงเช้าตั้งแต่เวลา 05.00 น.เป็นเวลาที่แม่บ้านหุงหาอาหารเพื่อเตรียมไว้สำหรับคนในบ้านและเตรียมใส่บาตร พ่อบ้านเตรียมอุปกรณ์สำหรับประกอบอาชีพทางการเกษตร เช่น จอบ เสียม และให้อาหารสัตว์ที่เลี้ยงไว้ในบริเวณบ้านเช่นไก่ หมู วัว ควายเล็กๆจะถูกปลุกให้ตื่นในเวลาประมาณ 07.00 น.เพื่ออาบน้ำ รับประทานอาหารและเตรียมตัวไปโรงเรียน ช่วงสายเป็นเวลาที่วิถีชีวิตที่ผูกติดกับสังคมเกษตรกรรมต้องดำเนินไปตามวิถีของตน ชาวบ้านจะออกไปทำนา ทำไร่มันสำปะหลังและไร่อ้อย มีเพียงผู้สูงอายุและเด็กก่อนวัยเรียนที่อยู่บ้าน ภายในหมู่บ้านเงียบสงบ กลางวันชาวบ้านที่ออกไปทำงานในไร่ ทำนา จะรับประทานอาหารเช้าที่เตรียมไปตั้งแต่เช้าที่เถียงนาหรือตามร่มไม้ โดยรับประทานอาหารร่วมกันและแบ่งปันอาหารแก่กัน อาจมีการประกอบอาหารเพิ่มเติม เช่น แกงเห็ด แกงหน่อไม้ ตามแต่จะหาได้ในธรรมชาติที่แวดล้อม บรรยากาศที่บ้านวังกำแพงจะคึกคักอีกครั้งในช่วงเย็นในเวลา 17.00 น. เมื่อทุกคนกลับจากไร่ นา เด็กๆ กลับจากโรงเรียนมาก่อน ก็จะอยู่พร้อมหน้ากันทั้งครอบครัว เวลาคือเป็นช่วงเวลาที่แม่บ้านและลูกสาวประกอบอาหารเย็นสำหรับคนในครอบครัว มีการเล่นกันของเด็กๆ หยอกล้อกันสนุกสนาน ช่วงเวลากลางคืน 20.00 น.เป็นเวลาของการพักผ่อน

กลุ่มชาติพันธุ์ญ้อมีการแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรม(cultural exchange) จากการเข้าร่วมประเพณีในหมู่บ้านโดยมีพระพุทธศาสนาเป็นจุดเชื่อมโยงวัฒนธรรม เช่น เข้าพรรษา พิธีบุญกลางบ้าน ออกพรรษา ลอยกระทง การไปวัดทำบุญเมื่อถึงวันพระ คนเฒ่าคนแก่จะถือศีลที่วัดสามารถจำแนกกลุ่มชาติพันธุ์ญ้อกับชาวลาวและชาวไทยเบิ้งได้จากการแต่งกายและการพูดคุย การแลกเปลี่ยนทางวัฒนธรรมสามารถพบได้อีกในโรงเรียนประถมศึกษา เด็กๆสามารถสื่อสารกับผู้คนภายนอกด้วยภาษากลางอย่างชัดเจนและสื่อสารภาษาลาวกับเพื่อนๆ ได้อย่างดี รวมทั้งเข้าร่วมพิธีกรรมที่จัดขึ้นในชุมชน ความสัมพันธ์ของชุมชนชาวน้อยบ้านวังกำแพงจึงเอื้ออาหารต่อกัน เนื่องจากลักษณะการตั้งชุมชนเดิมที่เป็นชุมชนเกษตรกรรม สภาพแวดล้อมที่เหมาะสมกับการปลูกข้าว อ้อย มันสำปะหลัง ชาวบ้านไม่จำเป็นต้องไปทำงานในเมือง เพาะปลูกข้าวไว้รับประทานได้เอง แม่น้ำชีเป็นแหล่งน้ำที่หล่อเลี้ยงชาวบ้าน สามารถหาปลาได้จากแม่น้ำ ทิวทางวัฒนธรรมของชาวน้อยจึงเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต ความเชื่อและศรัทธาในการดำรงชีวิตของคนในชุมชนในลักษณะของกิจกรรมทางประเพณี กิจกรรมการสังสรรค์ทางวัฒนธรรมของชาวบ้านระหว่างชนดั้งเดิมและชาวน้อย ภูมิปัญญาในการดำรงชีวิตโดยเฉพาะความเชื่อและประเพณีเป็นองค์ความรู้เดิมของชุมชนน้อยที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ จากรุ่นสู่รุ่น ที่เอื้อต่อการดำรงชีวิต องค์ความรู้ใหม่ที่เข้ามาสู่

ชุมชนท่ามกลางความทันสมัยและการเปลี่ยนแปลงของโลกที่เข้ามาสู่ชุมชนมีอิทธิพลต่อความจำเป็นในการดำรงชีวิตมากขึ้นแต่ชาวญ้อกรยังคงรักษาวัฒนธรรมดั้งเดิมไว้ แม้จะมีการปรับเปลี่ยนให้สะดวก สบายยิ่งขึ้นแต่ก็สามารถเชื่อมโยงทุนทางวัฒนธรรมให้เข้ากับสภาพแวดล้อมได้ จากการสัมภาษณ์ปลัดชัยชุมพล² ปลัด อบต. ชีบน เล่าถึงสภาพทางวัฒนธรรมวัฒนธรรมของชาวญ้อกรว่า “หมู่บ้านวังกำแพงมีชนพื้นเมืองเดิม ซึ่งก่อนนั้นไม่เคยรู้เลย เราก็มาคิดว่ามีชนพื้นเมืองนี้อยู่ด้วยหรือ เราเข้าไปในหมู่บ้านรู้สึกว้าว แล้วเราฟังไม่รู้เรื่อง แต่ถามว่ารู้สึกอย่างไร เรารู้สึกดีใจ และภูมิใจว่า ยังมีภาษาที่เป็นภาษามอญโบราณยังอยู่ในพื้นที่ของเรา ซึ่งน่าจะอนุรักษ์ไว้เป็นจุดขาย หรือว่าประชาสัมพันธ์ของตำบลได้ในระดับหนึ่ง ถามว่าควรอนุรักษ์ ควรที่จะต้องอนุรักษ์อย่างยิ่ง เพราะว่าตอนนี้ภาษาญ้อกร คือวัฒนธรรมชาวญ้อกรตอนนี้ถ้าพูดกันตรงๆ จะถูกประเพณีประจำในท้องถิ่น วัฒนธรรมใหม่ๆ เข้ามาครอบ และจะเป็นประเพณีนิยมไปแล้ว เพราะฉะนั้นวัฒนธรรมเดิมแทบจะไม่ได้เห็น และสิ่งที่จะคงเห็นอยู่ในเรื่องของภาษาพูดที่ยังพูดกันอยู่ และก็จะเป็นผู้เฒ่า ผู้แก่ เด็กก็จะไม่ได้พูดถ้าควรจะอนุรักษ์ ภาษาเขียนไม่มีเลย มีแต่ภาษาพูด และต้องอนุรักษ์ในเรื่องของที่เห็นได้ง่าย ก็คือเรื่องของการแต่งกาย พอที่จะไปสนับสนุนและอนุรักษ์เรื่องการแต่งกายได้ และภาษาพูดจะต้องอนุรักษ์ในรุ่นต่อรุ่น จากผู้สูงอายุลงมาสู่รุ่นลูก รุ่นหลาน เด็กๆ ก็ฟังได้ แต่พูดไม่ได้ในเด็กสมัยนี้และต้องอนุรักษ์ในเรื่องของภาษาพูด ถ้าหากว่าไม่พูด ไม่อนุรักษ์ คนรุ่นหลังพูดไม่ได้ก็จะหายไป”

ทุนทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ญ้อกรปัจจุบันแปรเปลี่ยนไปตามระบบนิเวศน์และวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ในพื้นที่เดิม แต่ยังคงยึดมั่นในระบบ แบบแผน ขนบประเพณีดั้งเดิมที่บรรพบุรุษได้สืบทอดไว้ไม่เสื่อมคลาย แม้จะมีความหลากหลายทางวัฒนธรรมในชุมชนและบทบาทของชาวญ้อกรในฐานะชนเผ่าเร่ร่อนที่ไม่มีความสำคัญในสายตาของคนพื้นถิ่น แต่ชาวญ้อกรบ้านวังกำแพงสามารถรักษาทุนทางวัฒนธรรมของตนเองไว้จากความร่วมมือของผู้สูงอายุในชุมชน ซึ่งเป็นคนกลุ่มใหญ่และมีบทบาทสำคัญในการเป็นผู้นำพิธีกรรมในชุมชน จึงเป็นสิ่งตอกย้ำว่าทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนเป็นเรื่องของชุมชนและความเข้มแข็งของชาวบ้านในการอนุรักษ์ เพราะความเชื่อและความสัมพันธ์ระหว่างชาวบ้านกับธรรมชาติ ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน เป็นสิ่งสำคัญเพื่อเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่เข้มแข็งของชุมชนชาวญ้อกร ส่งเสริมการเรียนรู้ร่วมกัน แลกเปลี่ยนการเรียนรู้ระหว่างชาวพื้นเมืองเดิมและชาวญ้อกร เนื่องจากในหมู่บ้านมีผู้นำอายุเฉพาะอย่าง เช่นการตีโทน การเป่าปี่ไม้ การทอผ้า การจักสาน สิ่งต่างๆ เหล่านี้ล้วนเกี่ยวพันกับผืนป่าและวิถีชีวิตของชุมชนตั้งแต่เกิดจนตาย การจัดการศึกษาของไทยได้รับอิทธิพลจากตะวันตกอย่างมาก นักการศึกษาไทยได้พยายามคิดหาสิ่งที่ป็นรากเหง้าทางวัฒนธรรม ความคิดและความเชื่อแบบไทย เพื่อการจัดการศึกษาอย่างมีประสิทธิภาพ การนำเทคโนโลยีมาใช้ในชีวิตประจำวันเพื่อความสะดวกในการ

² สัมภาษณ์ปลัดชัยชุมพลนามสมมุติ มีนาคม 2559

ดำรงชีวิตให้มากขึ้น แต่การรักษาเอกลักษณ์ที่บรรพบุรุษได้สะสมและถ่ายทอดสืบจากคนรุ่นหนึ่งสู่รุ่นหนึ่งต่อๆ กันมา จนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมเป็นรากฐานที่มั่นคงของของชาติและเป็นศักดิ์ศรีของชาติ เป็นความฉลาดและเชี่ยวชาญของบรรพบุรุษที่สั่งสมสืบทอดแก่กัน

ภูมิหลังทุนทางวัฒนธรรมของชนเผ่าญ้อที่บ้านวังกำแพง

กลุ่มคนที่มีความสำคัญในการรักษาทุนทางวัฒนธรรมของบ้านวังกำแพงและเป็นกลุ่มชนเดิมที่ตั้งรกรากในพื้นที่คือชาวญ้อ ผู้วิจัยดำเนินการโดยเข้าสู่ชุมชน สร้างความคุ้นเคย การสำรวจ การศึกษาเอกสาร และการสัมภาษณ์เชิงลึกผู้นำชุมชนและผู้รู้ในท้องถิ่นเกี่ยวกับสภาพทุนทางวัฒนธรรมที่เป็นอยู่ ทั้งทุนวัฒนธรรมที่จับต้องได้และทุนวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ดังนี้

ทุนทางวัฒนธรรม (Cultural capital) ทุนทางวัฒนธรรมเป็นสิ่งที่มิมีมูลค่าและให้คุณค่าต่อวิถีชีวิตของสังคม แต่ทุนทางวัฒนธรรมหลายเรื่องมีความเป็นนามธรรมสูง เช่นวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้เป็นพลวัต (Dynamic) สามารถเปลี่ยนแปลงและถ่ายทอดข้ามสังคม กลุ่มคน สถานที่ และเวลาได้ตลอด การนำทุนทางวัฒนธรรมและภูมิปัญญาไทยมาพัฒนาและใช้ประโยชน์ในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมและประเทศต้องมีการบริหารจัดการที่ดี และตั้งอยู่บนหลักการที่สำคัญ คือ การเคารพความหลากหลายทางวัฒนธรรม การพัฒนาวัฒนธรรมอย่างเป็นองค์รวม การสร้างความสมดุลและความยั่งยืน และการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน เนื่องจากทุนทางวัฒนธรรมมีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ซึ่งอาจมีผลมาจากเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร การมีปฏิสัมพันธ์ของสังคมโลก การเลื่อนไหลหรือการกระจายทางวัฒนธรรม จึงก่อให้เกิดการผสมผสานทางวัฒนธรรม การปลูกฝังให้เยาวชนได้ตระหนักถึงวัฒนธรรมที่ดั้งเดิมของชุมชนและของท้องถิ่นจึงเป็นสิ่งจำเป็นและเร่งด่วนที่จะต้องอาศัยสถาบันทางสังคม และทุกภาคส่วนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการควบคุม ใฝ่ระวังทางวัฒนธรรมปลูกฝังและส่งเสริมให้มีให้เกิดขึ้น เพื่อให้เยาวชนได้ตระหนักถึงคุณค่าของวัฒนธรรมที่ดั้งเดิมเพื่อสืบสานและพัฒนาต่อเนื่องสืบไปทุนทางวัฒนธรรม เป็นสิ่งที่มิมีมูลค่าและมีมูลค่า ที่สั่งสมมาในอดีตและถ่ายทอดรุ่นต่อรุ่น ทั้งเป็นสิ่งที่จับต้องได้และจับต้องไม่ได้ โดยนำเอาวัฒนธรรมและภูมิปัญญาเหล่านั้นมาแปลงเป็นสิ่งที่มิมีมูลค่าและมีมูลค่าที่ส่งผลให้เกิดประโยชน์ต่อวิถีชีวิตและสังคมในที่สุด ญ้อกร หรือชาวบน เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ดั้งเดิมของจังหวัดชัยภูมิ และเป็นชนดั้งเดิมของบ้านวังกำแพง ซึ่งหากมองเผิน ๆ คนเหล่านี้คือ ชาวบ้านธรรมดาที่ทำมาหากินอยู่ในพื้นที่ แต่ในความเป็นจริงน้อยคนนักที่จะรู้ว่าท่ามกลางกลุ่มคนไทยและคนลาวอีสานที่อยู่ปะปนกันนั้น มีคนกลุ่มหนึ่งอาศัยอยู่ในพื้นที่มานานและรู้จักพื้นที่นี้ดีกว่าซึ่งเดิมพบมากกว่าในปัจจุบัน แต่ได้ถูกกลืนหรือย้ายถิ่นไปอยู่ที่อื่นหมด ซึ่งเป็นที่น่าสังเกตว่าในจำนวนญ้อกรทั้งหมดนี้มีเพียงไม่กี่หมู่บ้านที่ยังมีภาษารวมทั้งวัฒนธรรมญ้อกรชัดเจน เนื่องจากในหมู่บ้านของชาวญ้อกรจะมีกลุ่มคนไทยโคราช คนไทยจากลพบุรี หรือลาวอีสาน เข้ามาอยู่ปะปนมากขึ้น และความทันสมัยเข้าไปในชุมชนชาวญ้อกร ทำให้คนรุ่นเด็กอายุประมาณ 20 ปี เริ่มพูดภาษาญ้อกรเพี้ยน ภาษาญ้อกรจึงเป็นภาษาหนึ่งที่มีโอกาสสูญหายในปัจจุบันการศึกษาทุนทางวัฒนธรรมในชุมชนญ้อกรและ

ชนบทรรมนิยมประเพณีของชาวบ้านวังกำแพง เป็นการมองวัฒนธรรมในแง่ของทุน โดยได้ข้อมูลจากการศึกษา สังเกตและสัมภาษณ์เชิงลึก ผู้วิจัยลำดับผลการเก็บรวบรวมข้อมูลทุนทางวัฒนธรรมของชาวนุญชรบ้านวังกำแพงที่ยังคงมีและปฏิบัติให้เห็นอยู่ โดยศึกษาทั้งทุนทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ และทุนทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้

ทุนทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้

ทุนทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ ซึ่งประกอบด้วย โบราณสถาน โบราณวัตถุ สถาปัตยกรรม และศิลปกรรมต่าง ๆ ที่ติดมากับอาคารโบราณสถาน โบราณวัตถุ รวมถึงอุทยานประวัติศาสตร์ วัดในพระพุทธศาสนา และพิพิธภัณฑสถานต่าง ๆ ซึ่งถือเป็นทุนทางวัฒนธรรมที่สามารถจับต้องได้อย่างเป็นรูปธรรมมากที่สุดและนับเป็นทุนหรือมรดกที่สำคัญ จากการศึกษ สังเกตและสัมภาษณ์เชิงลึก การเก็บรวบรวมข้อมูลทุนทางวัฒนธรรมของชาวนุญชรบ้านวังกำแพงโดยการเข้าสู่สนามในหน่วยย่อยที่เกี่ยวข้องกับสมาชิกทุกคนคือบ้าน บ้านเป็นที่อยู่อาศัยและทำกิจกรรมต่าง ๆ ของชาวนุญชรบ้านวังกำแพง ลักษณะบ้านเรือนที่พบเห็นมีลักษณะการตั้งบ้านเรือนที่หลากหลายลักษณะ ทั้งบ้านใต้ถุนสูง บ้านที่ก่อด้วยอิฐบล็อกชั้นเดียว บ้านสองชั้นที่ปลูกตามสมัยใหม่ แต่จากการสังเกตและสอบถามชาวนุญชรบ้านวังกำแพงยังนิยมปลูกบ้านแบบเรือนที่มีใต้ถุนสูงและมีบันไดไว้นอกบ้านเหมือนลักษณะของบ้านชาวนุญชร ในสมัยโบราณซึ่งยังพบเห็นโดยทั่วไป บนบ้านจะมีการกั้นห้อง บางบ้านมีการกั้นห้องเพียงห้องเดียว ใช้เป็นห้องสำหรับไว้พระพุทธรูปและสิ่งที่เคารพบูชา บางบ้านจะมีสองหรือสามห้อง แล้วแต่ขนาดของบ้าน ข้างบนบ้านจะใช้เป็นห้องนอน ห้องนั่งเล่น ห้องพักผ่อนสำหรับครอบครัว ส่วนใต้ถุนบ้านซึ่งเป็นใต้ถุนสูงนั้น จะเป็นห้องครัว และที่เก็บสิ่งของต่าง ๆ ที่ใช้ในชีวิตประจำวัน โดยส่วนใหญ่บ้านที่ไว้ใต้ถุนสูงจะทำครัวไว้ใต้ถุนบ้าน ไว้ก่อไฟ และเป็นที่อยู่ของสัตว์เลี้ยง เช่น วัว ควาย เป็ด ไก่ ส่วนห้องน้ำนั้นนิยมทำไว้ห่างออกไปจากใต้ถุนบ้านเล็กน้อย นอกจากนั้นบางบ้านจะมีสถานที่ในการเก็บผลผลิตทางการเกษตร เช่น ยุ้งข้าวเป็นต้นวัด โบสถ์ สถานที่ราชการต่าง ๆ จะพบว่า การสร้างวัด โบสถ์ และสถานที่ราชการต่าง ๆ นั้น ชาวนุญชรบ้านวังกำแพง จะสร้างวัด โบสถ์ ตามหลักทางพระพุทธศาสนาโดยทั่วไป พร้อมทั้งสถานที่ราชการต่าง ๆ มีการสร้างตามแบบของสถานที่ทางราชการโดยทั่วไป ทั้งโรงเรียน โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพ ที่ทำการองค์การบริหารส่วนตำบล ระบบน้ำประปาหมู่บ้าน ซึ่งสิ่งเหล่านี้ปลูกสร้างตามสมัยใหม่ที่พบเห็นโดยทั่วไป แต่สิ่งที่แตกต่างในด้านสิ่งก่อสร้าง คือ การสร้างศาลปู่ตา ซึ่งพบว่า มีการสร้างไว้ในสถานที่พิเศษ มีต้นไม้ใหญ่ มีอาณาบริเวณ และอยู่ห่างออกจากหมู่บ้านไปริมฝั่งแม่น้ำชีเสื่อผ้าเครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ ในชีวิตประจำวันในปัจจุบันโดยทั่วไปพบว่า เสื่อผ้า เครื่องแต่งกาย ทั้งหญิง ชาย และทุกเพศ ทุกวัย นิยมใส่เสื่อผ้า และเครื่องแต่งกายตามสมัยนิยม แต่ในผู้สูงวัยที่เป็นผู้หญิง ที่ชาวนุญชร เรียกกันว่า ยอง ซึ่งหมายถึงยาย จะเห็นลักษณะการแต่งกายที่เป็นญชรให้เห็นอยู่ เช่น ผ้าถุงที่มีชายผ้า หรือเชิงผ้าสีสดไซขนาดใหญ่ และใส่เสื้อพอกบางก็มี แต่ถ้าเป็นเทศกาล ประเพณีของชุมชน จะเห็นการสวมใส่เสื่อผ้าของชาวนุญชรกันอย่างหลากหลาย

ส่วนผู้ชายยังมีการนุ่งโสร่ง และแต่งกายเหมือนชาวลาวมากขึ้น แต่ยังมีเสื้อที่มีสีทึบ เช่นสีดำ กรมท่า เป็นต้น ส่วนเครื่องประดับสตรี ได้แก่ เข็มขัด ตุ่มหู กำไลข้อมือ ยังมีเก็บไว้มากกว่าเอามาใส่ ส่วนที่นำมาใส่ ในปัจจุบันในเทศกาลต่างๆ คือ สไบสีสดใส จะเป็นหญิงสูงวัยใส่กันเป็นส่วนมาก สิ่งของ เครื่องใช้ต่างๆ ที่พบเห็นและใช้ในชีวิตประจำวัน

ในปัจจุบันจะพบเห็นการสานสิ่งของเครื่องใช้ไว้ใช้เอง เช่น ตะกร้าเก็บพริก ตะกร้าใส่ของที่มีขนาดต่างๆ การตีมัดไว้ใช้เอง ไม้ทอเสื่อ เป็นต้น ข้อสรุปทุนวัฒนธรรมที่จับต้องได้ของชาวนุญฮุก บ้านวังกำแพง พบว่า ลักษณะของบ้านเรือน โดยส่วนใหญ่เป็นการก่อสร้างตามสมัยนิยมที่มีหลายลักษณะปะปนกัน ทั้งบ้านใต้ถุนสูง บ้านชั้นเดียวที่ก่อด้วยอิฐ บ้านสองชั้นตามสมัยใหม่ แต่มีพบบ้างที่แสดงถึงการสร้างบ้านแบบญฮุกโบราณที่มีใต้ถุนสูง มีบันไดยื่นมานอกบ้าน ส่วนสิ่งก่อสร้างอื่นๆ เช่น โบสถ์ วัด สถานที่ราชการ จะเป็นการก่อสร้างตามลักษณะพุทธศาสนาและตามแบบของทางราชการทั่วไป สิ่งที่ยังบ่งบอกความเป็นญฮุกที่มีอยู่ คือ การใส่เสื้อพ็อก และผ้าถุงที่มีเชิงสีสดใส ขนาดใหญ่ในเทศกาลต่างๆ ที่ยังนิยมใส่เหมือนเดิมส่วนเครื่องประดับนั้นยังมีเก็บไว้มากกว่านำมาใส่จริงในชีวิตประจำวัน สิ่งของเครื่องใช้ที่แสดงถึงการเป็นญฮุกบ้านวังกำแพง คือ การสานตะกร้าไว้ใส่เครื่องเช่นไห การสานตะกร้าเก็บพริก โดยพบว่าการสวมเสื้อพ็อก และงานสานต่างๆ มีอยู่ในกลุ่มผู้สูงอายุมากกว่า ทุนทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้เหล่านี้เป็นสิ่งที่เปราะบางตกทอดมาจนถึงปัจจุบัน ทุนทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ของชาวนุญฮุกบ้านวังกำแพง ยังมีคงเหลือให้เห็นอยู่เป็นจำนวนมากทั้งในรูปสิ่งก่อสร้าง ที่อยู่อาศัย เช่น ลักษณะการสร้างบ้าน วัด ศาลปู่ตา สิ่งของเครื่องใช้ เสื้อผ้า อาหาร ยาโรคภัย จากการศึกษา สังเกตและสัมภาษณ์เชิงลึก การเก็บรวบรวมข้อมูลทุนทางวัฒนธรรมของชาวนุญฮุกบ้านวังกำแพงด้านทุนวัฒนธรรมที่จับต้องได้ ในการศึกษาครั้งนี้ ผู้วิจัยสนใจศึกษาเฉพาะการแห่หอดอกผึ้ง และการรำไท่น ซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่ยังคงมีอยู่เฉพาะในกลุ่มผู้สูงอายุ มีการปฏิบัติที่ลดน้อยลงไป เข้าสู่ขั้นวิกฤติ ที่ต้องมีการอนุรักษ์และนำมาเรียนรู้ให้มากขึ้น

แห่หอดอกผึ้ง ประเพณีที่คงอยู่ของชาวนุญฮุก

การแห่หอดอกผึ้ง ของชาวนุญฮุกบ้านวังกำแพง มีการปฏิบัติสืบทอดกันมาตามความเชื่อของชาวนุญฮุก โดยการแห่หอดอกผึ้งนี้จะแห่ในเดือนเมษายน หรือเดือนห้าของทุกปี โดยชาวนุญฮุกมีความเชื่อว่า การแห่หอดอกผึ้ง จะทำให้ชีวิตความเป็นอยู่ดีขึ้น การประกอบอาชีพมีความอุดมสมบูรณ์ เป็นการขอบคุณผีผู้ซึ่งให้น้ำหวานและอาหารแก่พวกเขา ลักษณะของหอดอกผึ้ง จะใช้กาบกล้วยทำเป็นโครงรูปเรือสี่เหลี่ยม มีสีจาว สมัยโบราณขี้ผึ้งที่จะเอามาทำหอดอกผึ้งจะเอามาจากป่า แล้วเอามาต้มขึ้นดอก แล้วเอาไปประดับต้นโครงสี่เหลี่ยมที่ทำไว้ การทำต้นหอดอกผึ้ง จะทำเป็นคุ่มบ้านหลายๆหลัง ร่วมกันทำ แต่ในปัจจุบันเป็นการซื้อขี้ผึ้งสำเร็จมากกว่า โดยทำก่อนวันแห่ 1 วัน หรือทำตอนเช้าแห่ตอนเย็น หรือทำตอนเย็นแห่ตอนเช้าแล้วแต่มติที่ประชุม ในการร่วมแห่หอดอกผึ้งจะมีผู้ร่วมขบวนแห่ หลายเพศ หลายวัย การแต่งกาย ผู้สูงวัยนิยมใส่ชุดชาวนุญฮุก นอกนั้นจะใส่ชุดตามสมัยนิยมกันมากกว่า ในการแห่เมื่อแต่ก่อนใช้ไท่น ไซปี ในปัจจุบันเริ่มเปลี่ยนไปมีการเปลี่ยน

เครื่องเสียงแทน นอกจากนั้นในปัจจุบันนี้จะมีการจัดรวมกันในวันเดียวกัน เป็นการรวมกันของ ชาวญัฮกุร จังหวัดชัยภูมิ และการแห่ที่ผสมผสานระหว่างคนหลายกลุ่ม ทั้งกลุ่มญัฮกุร กลุ่มคนลาว และกลุ่มคนไทยที่มารวมกันอยู่ และกลายเป็นประเพณีที่หลอมรวมกัน ตาดอกไม้ ปราชญ์ของชุมชน เล่าว่า “การแห่หอดอกผึ้งจะมี ยามสงกรานต์เดือน 5 เล่นสงกรานต์กัน แห่หอดอกผึ้ง เป่าไปไม่ร้องรำ ทำเพลง แต่ก่อนมีการเล่นสะบ้ามีแห่หอดอกผึ้ง มีการละเล่นชักเย่อกันแบบนั้นแหละเดี๋ยวนี้ไม่เล่นอะไรเขาลืมกันหมดแล้วมั้งมีแต่แห่หอดอกผึ้งอย่างเดียว แห่เพื่อให้บ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุข เกิดความสบายใจ ชุมชนเ็นไปทั่วบ้านทั่วเมือง สนุกสนานกันไปแต่ก่อนชาวญัฮกุรเขาทำดอกผึ้ง แห่ไปหมู่บ้านหนองอ้อ แห่ไปหมู่บ้านห้วยแอ๋ หมุนเวียนกัน เดียวนี้ก็เ็นไปตามประเพณีไปเรื่อย ๆ ไม่ได้ทำเหมือนแต่ก่อนมีการแห่เข้าพรรษาบ้าง สงกรานต์บ้าง”แต่ก่อนแห่ดอกผึ้งก็จะมีโพน มีตอรับ สมัยก่อนมีน้ำซี้ ก็จะมีพายเรือไปรับกัน แต่เดี๋ยวนี้มักทำรวมกันหลาย ๆ หมู่บ้าน”

การแห่หอดอกผึ้งของชาวญัฮกุร มีเนื้อหาสาระสำคัญอยู่ที่ความรู้สึก จิตใจที่ได้ ปฏิบัติงานตามจารีตประเพณีเกิดความมั่นคงทางจิตใจเ็นสำคัญ ส่วนเนื้อหาสาระในด้านต้องการ ให้เกิดบุญกุศล ก็ถือว่าเป็นเรื่องสำคัญเช่นเดียวกับเ็นการทำดอกผึ้งถวายวัด ถือว่าได้บุญสูงสุด เพราะผึ้งเกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา อย่างไรก็ดีในสาระของความต้องการบุญกุศลยังมีสาระที่ ต้องการอุทิศส่วนกุศลให้แก่ผู้วายชนม์ ที่ทำการดักเ็นรูปทรงบ้านเรือนอาคารเฝ้าอุทิศให้ผู้ตาย แต่หากดัดแปลงเ็นการสร้างอาคารเ็นทรงหอดี ประดับด้วยดอกผึ้งถวายพระสงฆ์อุทิศให้ผู้วาย ชนม์คล้ายกับการแห่ปราสาทผึ้งประเพณีโบราณอีสาน มุ่งทำเ็นพุทธบูชา ความเชื่อในประเพณี การแห่ปราสาทผึ้งนั้น มีรากฐานของความเชื่อ ที่เ็นมาจากความเชื่อในพุทธศาสนา ความเชื่อใน เรื่องภูตผีวิญญาน และความเชื่อ ในศาสนาพราหมณ์ แต่ชาวอีสานโดยทั่วไป ประชาชนจะนับเอา วันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 11 เ็นวัน "โฮม" หรือวันรวมปราสาทผึ้งจากคุ้มต่าง ๆ ที่บริเวณวัด แต่ละคุ้ม จะอยู่คุ้มของตนเองวันรุ่งขึ้น 15 ค่ำ เดือน 11 มีการทำบุญตักบาตร หรือเทศกาลออกพรรษา เสร็จ แล้วจัดขบวนแห่ปราสาทผึ้ง ในแต่ละขบวน จะแห่ด้วยเกวียนใช้คนเทียมแทนวัว นางฟ้าปราสาทผึ้ง (เทพี) จะนั่งอยู่ตอนหน้าของเกวียน ตรงกลางเ็น ปราสาทผึ้ง ขบวนแห่มีพิณ กลอง ฆ้อง ตามด้วย ขบวนคนหนุ่มสาว และเฒ่าแก่ถือธูป เทียน ประนมมือ แห่ครบ 3 รอบ ก็ถวายแก่ทางวัด ประเพณี ปัจจุบัน นิยมทำกันมากในสี่จังหวัดภาคอีสาน คือ สกลนคร นครพนม หนองคาย และเลยแต่สำหรับ ชาวญัฮกุรจะแห่หอดอกผึ้งเ็นเดือนเมษายนของทุกปี จากการร่วมประเพณี การสังเกตอย่างมีส่วน ร่วม และการสัมภาษณ์ ชาวญัฮกุรบ้านวังกำแพง เกี่ยวกับประเพณีแห่หอดอกผึ้ง อุไรวรรณ⁴กล่าว ว่า “วัฒนธรรมและการละเล่นหลัก ๆ ของชุมชน ก็จะมีการละเล่นกระแจะเ็นวันแห่หอปราสาทผึ้งเ็น สงกรานต์ การละเล่นปี่เรเร ประเพณีที่สำคัญที่ชาวญัฮกุรจะทำทุกปีคือ การแห่หอดอกผึ้ง เ็นการ นึกถึงบรรพบุรุษ เขาจะทำเ็นช่วงสงกรานต์ บ้านวังกำแพงที่เห็นชัดเจนต่อเ็นองมาตลอด คือ การแห่ หอดอกผึ้ง และการแต่งกายที่ยังคงอนุรักษ์ไว้คือการใส่เสื้อพ็อก” จะเห็นได้ว่า เ็นการดำรงชีวิตของ

³สัมภาษณ์ปราชญ์ชาวบ้านด้านการเป่าไปไม้และการร้องกระแจะ พฤษภาคม 2559

⁴สัมภาษณ์ครูอุไรวรรณ นามสมมุติ ครูโรงเรียนบ้านวังกำแพง มีนาคม 2559

มนุษย์ยังต้องมีการอาศัยธรรมชาติไม่ว่าจะเป็นเรื่องของอาชีพต่าง ๆ ล้วนอาศัยภูมิปัญญาพื้นบ้านดั้งเดิมที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาพัฒนาอาชีพ พิธีกรรม ความเชื่อและขนบธรรมเนียมประเพณีทั้งหลายทั้งปวงเหล่านี้ล้วนอาศัยภูมิปัญญาพื้นบ้านดั้งเดิมที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาพัฒนาเช่นกัน การแพร่กระจายทางวัฒนธรรมและพฤติกรรมของสังคมเมืองสู่สังคมหมู่บ้าน ความร่วมมือกันของคนในชุมชนตลอดจนวิธีการผลิตที่เปลี่ยนไป ทำให้ผู้วิจัยได้พบว่าในการดำรงอยู่ของมนุษย์ในแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์นั้นจะต้องมีความเข้มแข็งและจุดยืนของตนเองเพื่อชะลอหรือต้านกระแสของการแพร่กระจายทางวัฒนธรรม และจากผลการศึกษาทุนทางวัฒนธรรมของชาวญ้อกรที่มีอยู่ ยังสามารถนำมาเป็นแนวคิดในการวิจัยเบื้องต้นได้ว่าในการศึกษากลุ่มชาติพันธุ์ใด ๆ ก็ตาม จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องศึกษาวิถีความเป็นอยู่ ขนบประเพณี และหาวิธีการในการจัดการเรียนรู้ตลอดชีวิตของคนในชุมชน พร้อมทั้งร่วมสืบสานภูมิปัญญาท้องถิ่น มีความรู้ ความเข้าใจในวิถีชีวิตและพิธีกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ของตนเองมากขึ้นเป็นการค้นหาอัตลักษณ์ของญ้อกรที่มีอยู่แล้วให้กลับมาเด่นชัดมากยิ่งขึ้น และหาวิธีสืบสานให้ยั่งยืนต่อไป โดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ตลอดชีวิตอันจะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาความล่มสลายของวัฒนธรรมญ้อกรได้ต่อไป

ศิลปวัฒนธรรมไทยเป็นหลักฐานสำคัญอย่างหนึ่งในการศึกษาเรื่องราวต่าง ๆ เพื่อทำความเข้าใจในอดีต และสะท้อนภาพเหตุการณ์ต่าง ๆ ของสังคมในแต่ละยุคสมัยได้เป็นอย่างดี งานศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และพิธีกรรม นอกจากคุณค่าด้านโบราณคดีและประวัติศาสตร์ ด้านความเชื่อและศาสนา และด้านศิลปะของ ศิลปวัฒนธรรมไทย ประเพณี และพิธีกรรมในท้องถิ่น ซึ่งเป็นคุณค่าในตัวของสิ่งเหล่านี้เองดังกล่าวแล้ว ศิลปวัฒนธรรมไทย ประเพณี และพิธีกรรมในท้องถิ่นยังช่วยส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิต โดยเน้นความสำคัญของความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้ การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ การบูรณาการตามความเหมาะสมของวัย ความสนใจและระดับการศึกษา ทั้งผู้เรียนจากสถาบันการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ที่เข้ามาใช้แหล่งการเรียนรู้ โดยการศึกษาในระบบและการศึกษานอกระบบ ในชุมชนบางแห่งมีภูมิปัญญาอยู่หลายด้านมีศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และพิธีกรรมและบางแห่งเคยเป็นเมืองเก่ามาก่อน ซึ่งเป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นสำหรับการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ที่สามารถถ่ายทอดให้แก่ชุมชนรุ่นหลัง แหล่งการเรียนรู้สามารถนำมาจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น เริ่มจากการสำรวจข้อมูลพื้นฐานจากแหล่งการเรียนรู้ต่าง ๆ นำมากำหนดเป็นจุดประสงค์การเรียนรู้ กำหนดเนื้อหาสาระ จัดแนวทางในการจัดกิจกรรมและกระบวนการเรียนรู้ การวัดผลประเมินผล และนำมาจัดทำเป็นแผนการสอนและนำหลักสูตรไปใช้ได้ สำหรับการศึกษาตามอัธยาศัย คือ การให้หลักฐานข้อเท็จจริงให้เกิดความสนใจใฝ่รู้ นำไปสู่การเรียนรู้ตลอดชีวิต ชุมชนเห็นพัฒนาการของศิลปะแต่ละยุคสมัย และชุมชนเกิดความตระหนักในการดูแลรักษาศิลปวัฒนธรรมไทย ประเพณี และพิธีกรรมให้ยั่งยืนตลอดไป

การแห่หอดอกผึ้ง ของชาวนัญฮูกรในปัจจุบัน ยังมีการทำหอดอกผึ้ง และการแห่หอดอกผึ้งกันอยู่อย่างต่อเนื่อง หอดอกผึ้งที่ทำขึ้นจากขี้ผึ้ง กาบกล้วยนำมาแกะสลักอย่างสวยงาม โดยส่วนใหญ่เป็นการละเล่นที่เป็นเชิงพหุวัฒนธรรม เป็นการหล่อหลอมรวมกันระหว่างชาวนัญฮูกร ชาวลาวอีสาน และชนกลุ่มอื่น ซึ่งทำให้ประเพณีแห่หอดอกผึ้งยังคงมีอยู่ และนิยมจัดทำกันทุกปีจนถึงปัจจุบัน

รำโทน มหรสพของชาวนัญฮูกร

โทน เป็นเครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบจังหวะในการละเล่นของชาวนัญฮูกร ไม่ว่าจะเป็นการเล่นปี่เรเร เสียงที่ได้ยินที่ชัดเจนเพื่อให้ผู้เล่นร้อง และรำได้เข้าจังหวะ คือ เสียงโทนนั่นเอง เสียงโทนที่ดีจะมีจังหวะที่แตกต่างกันไปตามเนื้อหาของเพลงที่ขับร้อง ช้าบ้าง เร็วบ้าง ซึ่งต้องมีความสอดคล้องกันจึงฟังแล้วสนุก ชาวนัญฮูกรบ้านวังกำแพงใช้โทนเป็นเครื่องดนตรีที่นำมาใช้ในการประกอบจังหวะในการละเล่นต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นการเล่นปี่เรเร การแห่หอดอกผึ้ง เทศกาลปีใหม่ เทศกาลสงกรานต์ แม้แต่ในพิธีบูชาผีปู่ตาที่มีการรำรำและเซ่นไหว้ จะใช้โทนเป็นเครื่องดนตรีชนิดเดียวที่ใช้ในการให้จังหวะซึ่งจะไม่ใช้กลองหรือฉิ่ง ฉาบ แต่อย่างใด ลักษณะที่แตกต่างของโทนของชาวนัญฮูกรบ้านวังกำแพงที่เห็นได้ชัดเจน คือ รูปร่างของโทน ตัวโทนที่ทำขึ้นจากวัสดุในท้องถิ่น จากลำต้นของไม้เนื้อแข็งที่หาได้ ใช้หนังวัว หนังควาย และเชือกเถาว์ลัยบ้าง เชือกสังเคราะห์บ้างในการมัดตึงหน้าโทนให้แน่น จึงพบว่าโทนของชาวนัญฮูกรแต่ละใบจึงมีรูปร่างที่แตกต่างกันไป สั้นบ้าง ยาวบ้าง ใหญ่บ้าง เล็กบ้าง เวลาตีจึงมีเสียงที่แตกต่างกันไป ทุ่ม แหลม ดัง ค่อย ฟังแล้วจึงเป็นลักษณะเฉพาะของตนเอง และวิธีการตีโทน เป็นการตีให้จังหวะที่ไม่มีแบบแผน เป็นการตีให้จังหวะช้า เร็ว เบา ค่อย เท่านั้น แต่ในปัจจุบันมีการนำแคน ซึ่งเป็นเครื่องดนตรีของชาวลาวมาร่วมให้เสียงดนตรีที่ไพเราะขึ้น การตีโทนของชาวนัญฮูกรนิยมให้ผู้หญิงตีมากกว่าผู้ชาย และจะนั่งตักกับพื้นจังหวะที่ดีเป็นจังหวะง่าย ๆ ฟังดูคล้ายจังหวะกลองยาว คือ ปี่ โทน ปี่ โทน ปี่ โทน ปี่ โทน โดยจังหวะ ปี่ เป็นการตีเบา ๆ โทน เป็นการตีเต็มมือ ส่วนมากนิยมตีด้วยมือขวาทั้งสองจังหวะ ส่วนมือซ้ายจะประคองประคองโทน และมีเสียงจังหวะ ปี่ เบา ๆ แทรกเป็นครั้งคราว เมื่อจบจังหวะ การตีโทนในการละเล่นแต่ละครั้งจะใช้โทน 3-4 ตัว ตีพร้อม ๆ กัน เป็นเสียงที่เร้าใจ ให้จังหวะที่สนุกสนาน ประกอบการละเล่นและการแสดงต่างๆ ได้เป็นอย่างดีการบรรเลง โทน และ รำมะนา

การบรรเลงดนตรีไทยนั้น แต่เดิมใช้ผู้บรรเลง 2 คน บรรเลงร่วมกันโดยตีโทนคนหนึ่งและตีรำมะนาคนหนึ่ง ต่อมานิยมบรรเลงคนเดียวโดยนำโทนและรำมะนาวางไว้บนตัก ใช้มือข้างขวาตีโทน และข้างซ้ายตีรำมะนา สาเหตุที่ใช้คนเดียวคนเดียวอาจจะเป็นเพราะว่า มีความสะดวกคล่องตัวกว่าการบรรเลงร่วมกันสองคน เพราะรูปร่างของโทนและรำมะนานั้นไม่ใหญ่โตเหมือนกลองแขก จึงสามารถบรรเลงคนเดียวได้เสียงที่เกิดจากการตีโทนมี 2 พยางค์ คือ จังหวะ และ ท่ม การตีโทนให้ได้เสียง “จังหวะ” ใช้บริเวณปลายนิ้วตีหรือตีลงไปบริเวณผืนหนังตรงขอบโทนอย่างแรงและเร็ว พร้อมกับยกนิ้วขึ้นจะเกิดเป็นเสียง “ จังหวะ ” การตีโทนให้ได้เสียง “ท่ม” ใช้ฝ่ามือที่นิ้วเรียงชิดติดกันตีเฉียงๆ ลงไปตรงกลางผืนหนังหน้าโทนเกือบเต็มฝ่ามือแล้วรีบยกมือขึ้นจะเกิดเสียง “ท่ม” เสียงที่เกิดจากการตีรำมะนา

มี 2 พยางค์ คือ ดิง และ โจ๊ะ การตีร่ามะนาให้ได้เสียง “ดิง” ใช้บริเวณปลายนิ้วดีหรือดีดลงไปบริเวณพื้นหนังตรงขอบร่ามะนาอย่างแรงและเร็ว พร้อมกับยกนิ้วชี้ขึ้นจะเกิดเป็นเสียง “ดิง” การตีร่ามะนาให้ได้เสียง “โจ๊ะ” ใช้บริเวณปลายนิ้วดีหรือดีดลงไปบริเวณพื้นหนังตรงกลางพื้นหนังหน้าร่ามะนาอย่างแรงและเร็ว พร้อมกับกดนิ้วคางจะเกิดเป็นเสียง “โจ๊ะ” เสียงที่เกิดจากการตีโทนมี 2 พยางค์ คือ จัง และ ท้มเสียงที่เกิดจากการตีร่ามะนามี 2 พยางค์ คือ ดิง และ โจ๊ะ

ดังนั้นกลองทับหรือกลองโตนก็คือกลองชนิดเดียวกันแต่เรียกแตกต่างกันในแต่ละภูมิภาค ซึ่งในเวลาต่อมาได้นำไปใช้ตีคู่กับกลองร่ามะนาในวงดนตรีสาเหตุที่นำมาตีผสมกับกลองร่ามะนานั้น น่าจะเป็นการให้เสียงของจังหวะกลองนั้นดังขึ้นเนื่องจากขนาดของวงดนตรีไทยเริ่มมีการประสมด้วยเครื่องดนตรีหลากหลายขึ้นถ้ายังคงตีด้วยกลองใบเดียวเสียงของกลองอาจไม่ดังเท่ากับเครื่องดนตรีชนิดอื่นและทำให้ไม่ได้ยินจังหวะกลองได้ชัดเจนนอกจากกลองโตนและกลองร่ามะนาที่ใช้ตีประกอบในวงดนตรีแล้วต่อมายังมีการนำกลองสองหน้าและกลองแขกซึ่งเป็นกลองที่มีเสียงดังมาตีประกอบสำหรับวงดนตรีที่มีเสียงดัง เช่น วงปี่พาทย์จึงทำให้มีการกำหนดชนิดของกลองให้เหมาะสมตามแบบของวงดนตรีด้วยกล่าวคือ ถ้าเป็นวงที่มีเสียงดังอย่างวงเครื่องสายและวงมโหรีจะใช้กลองโตนร่ามะนาถ้าเป็นวงปี่พาทย์จะใช้กลองสองหน้าหรือกลองแขกไม่ว่าจะเป็นกลองชนิดใดก็ตามโดยหน้าที่ของกลองคือ ใช้ตีประกอบจังหวะให้ถูกต้องกับประโยคเพลงและกลมกลืนกับทำนองเพลงซึ่งเป็นเครื่องบอกส่วนสัดและประโยคเพลงนั้นๆ วิธีการตีกลองประจำเพลงนี้นักดนตรีต้องยึดเป็นสิ่งสำคัญต้องบรรเลงให้ตรงตามจังหวะอย่างพอดีซึ่งวิธีการตีจังหวะกลองนั้นเรียกว่า หน้าทับซึ่งยังคงเรียกตามจังหวะของกลองทับซึ่งเป็นกลองที่ใช้มาเก่าแก่ที่สุดโดยเรียกคำว่า “หน้าทับ” เป็นคำนำหน้าแล้วต่อด้วยชนิดของกลองนั้นๆ เช่น หน้าทับโตนร่ามะนา หมายถึง จังหวะของการตีโตนร่ามะนาหน้าทับกลองแขก หมายถึงจังหวะการตีกลองแขก เป็นต้นในการตีโตนของชาวนุ้ยฮุกนั้นเป็นการตีให้จังหวะที่ไม่เป็นทางการ เน้นตีให้สนุกและถูกจังหวะ ไม่ได้ตีอย่างเครื่องดนตรีไทย โทนที่มีอยู่สมัยก่อนทำขึ้นเอง มีรูปร่างหลายลักษณะ สั้นบ้าง ยาวบ้าง หน้ากลองทำจากหนังสัตว์ แต่ในปัจจุบันมีการทำเองบ้าง ไปซื้อมาที่มีขายกันทั่วไปบ้าง

योगเลี่ยม⁵ได้เล่าถึงการตีโตนประกอบการแสดงปี่เรเรว่า “ยาย ตีโตนได้ ดีให้เขาร้องปี่เรเร แต่ไม่ร้องนะ ยายเรียกขวัญได้ แต่ไม่ร้องปี่เรเร เคยสอนเด็ก ๆ นะ แต่เขาไม่ตี คนที่ดีคือคนรุ่นเก่า ๆ นะ เมื่อก่อนตอนเลี้ยงเจ้าบ้าน ไม่มีมโหรีไม่มีอะไร มาประยุกต์ขึ้นช่วงนี้ มีแคน แต่ก่อนมีแต่โตน ปีติโตนนี้เป็นภูมิปัญญาของชาวนุ้ยฮุก ผู้หญิงเป็นคนตี เครื่องดนตรีมีตีโตนอย่างเดียวนั้นแหละ กับตีแก้ว เดินรำกันธรรมดา ไม่ค่อยมีอย่างอื่น ส่วนมากมีแต่โตน แต่ก่อนก็มีแห่ระนาด ระนาดไม่เขาเรียกกัน ทำไม้ไผ่ตีคล้ายๆ กลอง”

ชาวนุ้ยฮุกบ้านวังกำแพงใช้โตนเป็นเครื่องดนตรีที่นำมาใช้ในการประกอบจังหวะในการละเล่นต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นในการเล่นปี่เรเร การแห่หอดอกผึ้ง เทศกาลปีใหม่ เทศกาลสงกรานต์ การตีโตนของชาวนุ้ยฮุกนิยมให้ผู้หญิงตีมากกว่าผู้ชายในการตีโตนของชาวนุ้ยฮุกนั้น เป็นการตีให้

⁵สัมภาษณ์ปราชญ์ชุมชน ด้านการตีกลองโตนและร้องปี่เรเร พฤษภาคม 2559

จังหวะที่ไม่เป็นทางการเหมือนการบรรเลงในดนตรีไทย เน้นดีให้สนุกและถูกจังหวะ โทนที่มีอยู่สมัยก่อนทำขึ้นเอง มีรูปร่างหลายลักษณะ สั้นบ้าง ยาวบ้าง หน้ากลองทำจากหนังสัตว์ แต่ในปัจจุบันมีการทำเองบ้าง ไปซื้อมาจากที่มีขายกันทั่วไปบ้าง ดังนั้นรำโทน การเล่นปี่เรเรเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่สามารถนำมาจัดการศึกษาว่า ลักษณะของภูมิปัญญาไทย มีลักษณะเป็นแบบแผนเกี่ยวข้องกับวิถีการดำเนินชีวิตของชาวบ้านของท้องถิ่นในการ ดำรงชีวิตที่มีดุลยภาพระหว่างคนกับคน คนกับธรรมชาติ และคนกับสิ่งเหนือธรรมชาติ อย่างผสมผสานและสอดคล้องตามขนบธรรมเนียมประเพณีของท้องถิ่น ทำให้สอดคล้องกับธรรมชาติ จิตวิญญาณของคนในชุมชนองค์รวมของความรู้จึงเกี่ยวข้องกับการศึกษาตลอดชีวิตที่เกิดจากการผสมผสานระหว่างการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ดังนั้นจะต้องจัดการศึกษาที่เน้นให้ผู้เรียนเข้าใจถึงความลุ่มลึก ลักษณะของภูมิปัญญาไทย ให้เกิดแนวคิด องค์ความรู้ เข้าใจกระบวนการทัศน์ของภูมิปัญญาไทย เมื่อการศึกษาตลอดชีวิตเป็นกระบวนการพัฒนาความรู้ ความคิด และวิจรรณญาณ ของมนุษย์โดยระบบการพัฒนาส่งเสริมสัมพันธ์ภาพระหว่างการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ที่มีความยืดหยุ่นและหลากหลาย เปิดโอกาสให้ทุกคนจากภาครัฐ ภาคเอกชนและภาคประชาชนมีส่วนร่วมรับผิดชอบจัดการศึกษาตลอดชีวิต มีเจตนารมณ์เพื่อแก้ปัญหา ตอบสนองความต้องการและความสนใจ รวมทั้งพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุคคล ชุมชนและสังคม อีกทั้งพัฒนาความสามารถถ่ายทอดความรู้ที่สั่งสมไปสู่คนรุ่นต่อไป

การระดมสรรพกำลังและสนับสนุนทรัพยากรที่จำเป็นสำหรับการจัดการศึกษาตลอดชีวิต การจัดกิจกรรมการศึกษาตลอดชีวิตเพื่อเป็นหลักประกันว่าประชาชนจะได้รับโอกาสทางการศึกษาอย่างเท่าเทียมกันและมีการพัฒนาคุณภาพชีวิตไปตามที่สังคมไทยพึงปรารถนาอย่างแท้จริง นอกจากนี้ได้มีกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการศึกษา คือ พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 ได้กล่าวถึงความสำคัญของภูมิปัญญาไทยในการจัดการศึกษาตามที่บัญญัติไว้ในมาตราต่าง ๆ ดังต่อไปนี้ มาตรา 7 ในกระบวนการเรียนรู้ต้องปลูกฝังจิตสำนึกที่ถูกต้องเกี่ยวกับการเมืองการปกครองในระบอบประชาธิปไตย อันมีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นพระประมุข รู้จักรักษาและส่งเสริมสิทธิ หน้าที่ เสรีภาพ ความเคารพกฎหมาย ความเสมอภาค และศักดิ์ความเป็นมนุษย์ มีความภาคภูมิใจในความเป็นไทย รู้จักรักษาผลประโยชน์ส่วนรวมและของประเทศชาติ รวมทั้งส่งเสริมศาสนา ศิลปะ วัฒนธรรมของชาติ การกีฬา ภูมิปัญญาท้องถิ่น ภูมิปัญญาไทย และความรู้อันเป็นสากลตลอดจนอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม มีความสามารถในการประกอบอาชีพ รู้จักพึ่งตนเอง มีความริเริ่มสร้างสรรค์ ใฝ่รู้ และเรียนรู้ด้วยตนเองอย่างต่อเนื่อง

โทน เป็นเครื่องดนตรีของชาวน้จู้กร เป็นทุนทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ มีรูปร่างที่แตกต่างจากโทนของกลุ่มชาติพันธุ์อื่น และมีวิธีการตีโทนที่แตกต่างจากกลุ่มชาติพันธุ์อื่น การตีโทนของชาวน้จู้กรในปัจจุบัน ยังมีการละเล่นกันอยู่ โดยส่วนใหญ่เป็นการละเล่นในช่วงเทศกาลสำคัญเท่านั้น ยังไม่นิยมเล่นกันโดยทั่วไป และมีการละเล่นในเฉพาะกลุ่มวัยสูงอายุ และกลุ่มผู้สนใจเท่านั้น ซึ่งการละเล่นตีโทนนี้มีโอกาสที่จะสูญหายไปในอนาคต

ทุนทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้

ทุนทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ได้แก่ ค่านิยม ความเชื่อ ภาษา จารีตประเพณี พิธีกรรม และภูมิปัญญาท้องถิ่น พบว่า ชาวญ้อกรบ้านวังกำแพงมีทุนทางวัฒนธรรมที่ดีมากมาย แต่หลายอย่างในปัจจุบันเสื่อมถอยและสูญหายไปตามกาลเวลา สาเหตุสำคัญ คือ การขาดการอนุรักษ์ ฟื้นฟู ถ่ายทอด พัฒนาและต่อยอดอย่างเป็นระบบอย่างจริงจัง โดย ค่านิยมและความเชื่อที่ดั้งเดิม ซึ่งเป็นตัวยึดโยงคนในสังคมให้อยู่ร่วมกันอย่างสงบสุขและสมดุลง พบว่าชาวญ้อกรบ้านวังกำแพงยอมรับความแตกต่างทางเชื้อชาติศาสนา มีนิสัยเอื้อเฟื้อช่วยเหลือซึ่งกันและกันโดยไม่แบ่งแยก มีความเมตตากรุณา มีความสามัคคีที่ชัดเจนทำให้อยู่ร่วมกันได้อย่างสงบสุข แต่ปัจจุบัน ค่านิยมและความเชื่อที่ดั้งเดิมลดลงไปบ้าง เช่น ความภาคภูมิใจในถิ่นกำเนิด ความเอื้ออาทร การเคารพผู้ใหญ่ การอนุรักษ์ประเพณีดั้งเดิมลดลงทุนทางวัฒนธรรมด้านความเชื่อดั้งเดิมและพิธีกรรมของชาวญ้อกรยังมีอยู่บ้างในผู้สูงอายุ เช่น การไหว้เจ้าที่เพื่อขออนุญาตเข้าไปทำกิน การทรงเจ้าผี การเลี้ยงผี เมื่อยามเจ็บไข้ ชาวญ้อกรผีดินเดียวเป็นผีบรรพบุรุษ ส่วนประเพณีเกี่ยวกับการเกิด การตาย และการทำนานั้นมีการเลี้ยงผีนาเพื่อบอกกล่าวก่อนการทำนา ส่วนประเพณีอื่นจะเป็นประเพณีตามแบบพุทธศาสนา พิธีกรรมแบบพราหมณ์โบราณ และพิธีพื้นเมืองอีสานนิยมทำบุญและบำเพ็ญกุศล ผู้เฒ่าชาวญ้อกรได้เล่าถึงความเชื่อ และพิธีกรรมอันเกี่ยวเนื่องกับชีวิต และการประกอบอาชีพที่ยังคงมีให้เห็นอยู่ คือ ความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ ซึ่งการจะเดินทางไปไหนมาไหนจะมีการบอกผีบรรพบุรุษที่เคารพนับถือ มีการเลี้ยงผีปู่ตาประจำหมู่บ้าน ช่วยคุ้มครองให้การมาหากิน การทำอาชีพต่างๆ ให้สำเร็จ จะเห็นว่ายังมีการไปเช่นไหว้ศาลปู่ตาอยู่เนืองๆ ของชาวบ้านทั้งในฤดูเทศกาลเลี้ยงผีปู่ตา และในชีวิตประจำวันอื่นๆ เช่น การบอกกล่าวในการไปสอบทำงาน การไปเกณฑ์ทหาร การเจ็บป่วยเข้ารับรักษาพยาบาล จะมีการไปให้ศาลปู่ตาให้คุ้มครอง และจะมีการเซ่นไหว้เมื่อสำเร็จตามที่ได้บนเอาไว้ เป็นดอกไม้⁶ เล่าเรื่องราวเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผีว่า “อ้อ...ชาวญ้อกรเธอ มีความเชื่อแต่ก่อนจะไปไหนมาไหนให้กล่าว ถึงผีสง พุดกล่าวไปทุกอย่างทุกสิ่ง และในทุกวันนี้บางคนก็ยังทำอยู่ วันพุธหน้านี้แหละ จะมีการเลี้ยงผีเจ้าบ้าน เพราะจะเลี้ยงเจ้าบ้านกันวันพุธหน้า คนญ้อกรนี้แหละเป็นคนทรง มีโตน มีแคน ถ้าอยากมาดูก็มาดูกันเลย จะเลี้ยงทุกปีของเดือน 6 เลี้ยงวันพุธไม่รู้จะเป็นพุธไหนแล้วแต่ละปี จะมีการเสี่ยงดูว่าบ้านจะดีไม่ดี ฟ้าฝนเป็นไง ทางบ้านจะอยู่เย็นสบายไหม จะแล้วไม่แล้ง ดูจากดวงไก่อ”

เรื่องความเชื่อและพิธีกรรมยังมีความเชื่อเรื่องผี เรื่องโชคลาง และก็ยังนับถือศาสนาพุทธ และพิธีพราหมณ์ ให้ความเคารพผีบรรพบุรุษ คนญ้อกรมีความเชื่อว่าผีทำให้เจ็บป่วย ผีมีอิทธิพลต่อจิตใจ ความเป็นอยู่ในชีวิตประจำวันตั้งแต่เกิดจนตาย โดยมีการประยุกต์เข้ากับสิ่งแวดล้อมในบริบทรอบกายได้เป็นอย่างดีทุนวัฒนธรรมทางด้านภาษาญ้อกร ของชาวบ้านวังกำแพง พบว่า วัฒนธรรมการใช้ภาษาญ้อกร ซึ่งเป็นเอกลักษณ์ที่สะท้อนความเป็นญ้อกร โดยเฉพาะภาษาพูด นั้นถือเป็นตัวแทนของลักษณะวัฒนธรรม ในด้านประวัติศาสตร์ย่อมถือได้ว่าภาษาเป็นมรดกอันล้ำค่าและเป็น

⁶ สัมภาษณ์ตาดอกไม้ นามสมมุติ ปรานัญชาบ้าน พฤษภาคม 2559

เครื่องมือสำคัญในการถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง พบว่าญ้อฮกรมีภาษาของตนเอง ซึ่งเป็นภาษาย่อยของมอญโบราณ ที่พูดในสมัยอาณาจักรสมัยทวารวดี ซึ่งเป็นอาณาจักรที่เก่าแก่ที่สุดในประเทศไทย ภาษาที่ใช้พูดคือภาษาคนดง หรือภาษาญ้อฮกร ในอดีตชาวญ้อฮกรจะสื่อสารกันด้วยภาษาญ้อฮกร โดยในอดีตนั้นผู้คนกลุ่มแรกที่อพยพมาอยู่ที่บ้านวังกำแพง คือ คนญ้อฮกร การสื่อความหมายนั้นจะใช้ภาษาญ้อฮกรทั้งสิ้น และเมื่อ 50 ปี ก่อนก็มีกลุ่มคนลาวอพยพเข้ามาอยู่ทำให้คนญ้อฮกรบ้านวังกำแพงต้องปรับตัวเรือภาษา ผักพูดภาษาลาวและไทย ในปัจจุบันชาวญ้อฮกรบ้านวังกำแพงจะพูดภาษาญ้อฮกรเฉพาะในรุ่นที่มีอายุ 60 ปีขึ้นไป ส่วนคนอายุ 40-50 ปี บางคนมีการพูดภาษาลาวบ้าง พูดภาษาญ้อฮกรบ้าง โดยพบว่าไม่มีการพูดภาษาญ้อฮกร โดยเฉพาะเด็ก ๆ ที่มีอายุประมาณ 20 ปี ก็จะไม่พูดญ้อฮกรได้น้อย ด้วยภาษาญ้อฮกรไม่มีภาษาเขียน และคนญ้อฮกรรุ่นใหม่ก็ไม่กล้าที่จะบอกว่าตนเป็นคนญ้อฮกร ส่วนใหญ่นิยมบอกว่าเป็นคนลาวและนิยมพูดลาวมากกว่า เป็นเหตุ⁷ เล่าว่าในครอบครัวยังพูดภาษาญ้อฮกรเป็นส่วนมาก “ครับ พ่อแม่พาพูดภาษาซิบน(ญ้อฮกร) ก็พูดได้เลยญ้อฮกรพูดมาได้ถึงทุกวันนี้ ไม่มีเชื้อมาจากไหน เป็นลูกซิบนพ่อซิบนแม่ซิบน นี่แหละ เยอะมาก แต่ก่อนมีหลายหลังคาบ้าน พวกไทครวี่มาก็มีน้อย ปะปนกันอยู่ ผมก็ได้เมียซิบน (ญ้อฮกร) ผมก็ซิบนหรือญ้อฮกรนั่นแหละ เมียผมอยู่บ้านไร่ อำเภอเทพสถิต แล้วก็มาอยู่ที่นี้ คุ่มบ้านผมมีชาวญ้อฮกรมากกว่า จะไปง แปลว่า กินข้าว ช่งด้าก แปลว่า กินน้ำ หาดแซ่ แปลว่า ไปนา”

ทุนทางวัฒนธรรมด้านภาษาญ้อฮกรยังมีการใช้พูดคุยในชีวิตประจำวันในรุ่นคนที่มีอายุประมาณ 50-60 ปีขึ้นไป โดยเฉพาะในครอบครัวที่แต่งงานในกลุ่มญ้อฮกรด้วยกันจะมีการพูดภาษาญ้อฮกรมากกว่าในกลุ่มครอบครัวที่มีการแต่งงานกับคนกลุ่มอื่น เช่น คนลาว คนไทยโคราช หรือคนภาคอื่นๆ ซึ่งมีจำนวนน้อยกว่า ครอบครัวเหล่านั้นจึงใช้ภาษาลาวหรือภาษาไทยในชีวิตประจำวัน แต่ในกลุ่มคนที่มีอายุ 20-30 ปี จะไม่พูดแล้ว ถึงพูดก็น้อยมาก แต่พอฟังภาษาญ้อฮกรได้บ้าง แต่ในวัยเด็กและเยาวชนโดยส่วนใหญ่จะสื่อสารโดยใช้ภาษาลาวและภาษาไทยเป็นส่วนใหญ่ เป็นสงวน⁸ เล่าถึงภาษาญ้อฮกรว่า “ลูกหลานไม่ค่อยพูด นอกจากตาพูดได้ก็ไม่มีใครพูดได้ เขาพอพูดได้เป็นบางคำ คำสองคำ อย่างเช่นคำถาม ทาพะโน หมายถึงไปไหน แบบนี้แหละที่เขาพูดได้ภาษา คือ ...เอกลักษณ์ของญ้อฮกร นี่แหละกำลังจะสูญหายไป การพูดภาษานี้ก็จะพูดได้แค่ระดับอย่างพ่อ (คุณตา) นี่แหละ รุ่นลูกรุ่นหลานก็ได้เป็นบางคำ อย่างลูกหลานของตาก็พูดได้อย่างเช่น จะไปง แปลว่า กินข้าว ช่งด้าก แปลว่า กินน้ำ ลูกชายที่อยู่ขอนแก่น พอมาถึง ยะไปง (กินข้าว) สงด้าก (กินน้ำ)”

ทุนทางวัฒนธรรมด้านประเพณี และพิธีกรรมของชาวญ้อฮกรบ้านวังกำแพง พบว่าขนบธรรมเนียม ประเพณี ได้ลดคุณค่าและสูญหายไปค่อนข้างมาก บางประเพณีที่มีและถือปฏิบัติสืบต่อกันมา มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบให้เข้ากับสังคมยุคใหม่และถูกกลืนหายไป กลายเป็นประเพณีท้องถิ่นทั่วไป แต่สิ่งที่โดดเด่นที่แสดงถึงความเป็นตัวตนของชาวญ้อฮกร คือ การแต่งกาย ประเพณีการแห่หอดอกผึ้ง การเล่นเพลงปี่เรเร ความเชื่อต่าง ๆ ซึ่งปัจจุบันกำลังจะสูญหายไปเนื่องจากกระแส

⁷ สัมภาษณ์ผู้เฒ่าชาวญ้อฮกร ที่อาศัยอยู่ในชุมชนนี้กว่า 80 ปี กุมภาพันธ์ 2559

⁸ สัมภาษณ์อดีตกำนันบ้านวังกำแพง ชาวญ้อฮกรที่เป็นผู้นำหมู่บ้าน มิถุนายน 2559

ความศิวิไลซ์ของสังคมปัจจุบัน โดยไม่มีการสืบสาน คนรุ่นใหม่ไม่เห็นความสำคัญ ซึ่งส่วนใหญ่ไม่เข้าใจว่าประเพณีต่างๆ ของชาวนั้น สามารถเป็นแบบอย่างให้กับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นได้ โดยเฉพาะในเรื่องความสามัคคี ความพอเพียงในการดำรงชีวิต ไม่มีความรุนแรงในสังคมจากชาวนั้น คนไทยที่อาศัยอยู่ร่วมกับคนชาวนานาน กล่าวว่า ชาวนั้นเป็นผู้ที่มีความซื่อสัตย์มาก เห็นควรเป็นแบบอย่างให้กับคนอื่น ๆ ในปัจจุบัน ความเชื่อ ประเพณี และพิธีกรรมของชาวนั้น พบว่าเกิดการเปลี่ยนแปลงไปในทางวิกฤตอย่างมาก ทั้งภาษา วัฒนธรรม การแต่งกาย ความเป็นอยู่ในชีวิตประจำวัน ขนบธรรมเนียมประเพณี ซึ่งเดิมชาวนั้นนับถือผี แต่เมื่อศาสนาพุทธเข้ามา ชาวนั้นจึงมีประเพณีที่ประยุกต์ตามความเชื่อทางศาสนาพุทธด้วย เช่น ประเพณีบุญโกนจุก บุญกินดอง บุญข้าวกรรม บุญคูณลาน บุญข้าวจี เป็นต้น ซึ่งในวันพระผู้เฒ่าผู้แก่จะจูงมือลูกหลานไปทำบุญที่วัดด้วยความศรัทธา ในส่วนของความเชื่อและพิธีกรรมดั้งเดิมของชาวนั้น บางอย่างก็สูญหายไปแล้ว แต่บางอย่างก็ยังคงมีในผู้สูงอายุ ชาวนั้นจะเชื่อในภูตผีวิญญาณ เวทย์มนต์ คาถาอาคม เครื่องรางของขลัง ฤกษ์ยามความฝัน และพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องในชีวิตและการประกอบอาชีพหลายอย่าง เช่น ประเพณีเกิด การตาย การทำไร่ ทำนา เมื่อในอดีตชาวนั้นนิยมพูดภาษามอญโบราณ ชอบอาศัยอยู่ตามไหล่เขาเตี้ยๆ ลักษณะการตั้งบ้านเรือนจะตั้งอยู่เป็นกลุ่ม ๆ มีใต้ถุนสูง เสาบ้านจะเป็นไม้ง่ามเพื่อรองรับคานหรือลอด พื้นและฝาทำด้วยไม้ไผ่ หลังคามุงด้วยหญ้าแฝก ใต้ถุนบ้านจะก่อกองไฟเพื่อป้องกันความหนาวเย็น และสัตว์ร้าย

ชาวนั้นมีความเชื่อเรื่องผี มีเลี้ยงผีปู่ตา สำหรับการแต่งกาย ผู้หญิงแต่งกายสวมเสื้อพ็อกและนุ่งผ้าถุง มีชายผ้าใหญ่ สวมสร้อยเงิน และเจาะใบหูกว้างเพื่อสวมตุ้มหูใหญ่ (กระจอน) ไว้ผมยาวเกล้ามวย ผู้ชายนุ่งผ้าโจงกระเบน สวมเสื้อหม้อฮ่อม ส่วนการเล่นที่สืบสานมาตั้งแต่โบราณจะออกมาในรูปการร้องเพลงปี่เรเร การเป่าใบไม้ การตีโทน ซึ่งบ้านวังกำแพงยังคงมีให้เห็นอยู่ ทั้งความเชื่อเรื่องผีปู่ตา ประเพณีแห่หอดอกผึ้ง การสวมเสื้อพ็อก การเล่นปี่เรเร ซึ่งยังคงมีอยู่ไม่สูญหายไปทั้งหมด เพียงแต่ยังคงอยู่กับคนที่เป็นผู้สูงอายุ 50-60 ปีเท่านั้น ถ้ามีการอนุรักษ์และได้รับการถ่ายทอดจากรุ่นที่ยังคงอยู่ จะทำให้ความเชื่อด้านต่างๆ ที่ดั้งเดิม ประเพณี พิธีกรรม และการเล่นนั้นยังคงมีอยู่ต่อไปตาดอกไม้ เล่าถึงประเพณีและการเล่นของชาวนั้นที่ยังคงมีอยู่ว่า “ยามสงกรานต์เดือน 5 เล่นสงกรานต์กัน แห่หอดอกผึ้ง เป่าใบไม้ร้องรำทำเพลง แต่ก่อนมีการเล่นชะบ้า มีข่าง มีสะบ้า เพื่อให้บ้านเมืองอยู่เย็นเป็นสุข เกิดความสบายใจ ชุ่มเย็นไปทั่วบ้านทั่วเมือง สนุกสนานกันไป”

ชาวนั้นยังคงมีประเพณีและพิธีกรรมที่ทำสืบเนื่องจากบรรพบุรุษ บางประเพณีที่มีและถือปฏิบัติสืบต่อกันมา มีการเปลี่ยนแปลงรูปแบบให้เข้ากับสังคมยุคใหม่และถูกกลืนหายไป กลายเป็นประเพณีท้องถิ่นทั่วไป แต่สิ่งที่โดดเด่นที่แสดงถึงความเป็นตัวตนของชาวนั้น คือ การแต่งกาย ประเพณีการแห่หอดอกผึ้ง การเล่นเพลงปี่เรเร ซึ่งยังคงอนุรักษ์และยังคงปฏิบัติกันทุกปี ทิวทัศน์วัฒนธรรมด้านภูมิปัญญาท้องถิ่นของชาวนั้นบ้านวังกำแพง ซึ่งเป็นองค์ความรู้ ความสามารถ

และทักษะต่างๆ ที่นำมาใช้ในการดำเนินชีวิตและการประกอบอาชีพ เป็นฐานคิดและหลักเกณฑ์การกำหนดคุณค่าและจริยธรรมที่มีการสั่งสมสืบทอดกันมาอย่างยาวนานจากคนรุ่นหนึ่งสู่อีกคนหนึ่งในการอยู่ร่วมกันของคนและธรรมชาติอย่างเกื้อกูล พบว่าชาวญ้อกรบ้านวังกำแพง มีผู้รู้ภูมิปัญญาซึ่งเป็นประโยชน์ต่อการนำไปใช้ในการดำเนินชีวิตด้านต่างๆ มากมาย แต่ขาดการนำมาใช้ประโยชน์อย่างจริงจังและยังมีความรู้ภูมิปัญญาและภูมิปัญญาท้องถิ่นหลายเรื่องได้สูญหายไปจากสังคมหลายเรื่องยังไม่ได้มีการพัฒนาต่อยอดอย่างเป็นระบบอย่างจริงจังภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ยังคงมีอยู่มีหลายด้าน เช่น ภูมิปัญญาในการทำพิธีเช่นไหว้ศาลปู่ตา ชาวบ้านวังกำแพงเรียกว่า ขวัญจำประจำบ้าน ซึ่งได้รับการคัดเลือกให้เป็นผู้ดำเนินพิธีกรรมในการเช่นไหว้ศาลปู่ตาประจำหมู่บ้าน ซึ่งชาวบ้านเรียกศาลปู่ตาต่อๆ กันมาว่า ศาลเจ้าพ่อหลวงชั้นนอ นอกจากนั้นบ้านวังกำแพงยังมีภูมิปัญญาด้านอื่นๆ อีกจำนวนมาก คือ ภูมิปัญญาในการตีโทนแบบชาวญ้อกร ภูมิปัญญาด้านการเป่าแคน ภูมิปัญญาด้านการจักสาน การทอเสื่อ ภูมิปัญญาด้านภาษาญ้อกร ภูมิปัญญาด้านการตัดเสื้อพอก การตัดเย็บผ้า ภูมิปัญญาด้านหมอสู่หมอขวัญ หมอดูและโหราทำนาย ภูมิปัญญาด้านหมอยาแผนโบราณ ภูมิปัญญาด้านการร้องปี่เรเร รวมทั้งภูมิปัญญาในด้านอื่นๆ ที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษญ้อกรโบราณ ที่ถือได้ว่าเป็นภูมิปัญญาที่มีคุณค่า ที่ต้องมีการอนุรักษ์และได้รับการถ่ายทอดสู่คนรุ่นหลังก่อนที่จะสูญหายไป ตามงาน¹⁰ เล่าเกี่ยวกับการสืบทอดภูมิปัญญาในการเป็นขวัญจำว่า “ประเพณีก็มีเลียงบ้าน เลียงหลักบ้าน แต่ก่อนเริ่มแรกตั้งแต่เห็นมานะเดิมที่การเลียงบ้าน ชาวบ้านวังกำแพงไปเลียงก็เอาข้าวปลาอาหาร หรือใคร บนบานขอไว้ ก็เอาไปวาง จุดธูปเทียน แล้วก็กลับ ต่อมาแม่หยกเป็นขวัญจำ (คนทรง) คือว่าแกป่วย แล้วมีคนบอกจะไปเอาขวัญจำ (คนทรง) มาจากบ้านหนองอ้อนะ ให้มารักษาพยาบาล ทีนี้เอามารักษาเหมือนว่าหายวันหายคืน แกก็เลยบอกว่าอยากหาตัวแทนมาไว้เลียงเจ้าบ้าน ชาวบ้านก็เลยปรึกษากันว่า น่าจะเป็นแม่หยกถ้าแม่หยกหายป่วยจริงๆ”

ต่อมาเมื่อแม่หยกตายไปแล้วเมื่ออายุ 76 ปี ชาวบ้านบ้านนี้ก็ไม่มีตัวแทน ก็เลยเห็นว่าแม่หุ่งลูกสาวของแม่หยกที่เป็นขวัญจำคนแรก ก็เลยเอาแม่หุ่งมาเป็นขวัญจำเท่าทุกวันนี้ ต่อมาบ้านเมืองก็อยู่เย็นเป็นสุข ชาวบ้านก็สมัคสมานสามัคคีกันมา ตั้งแต่นั้นมา เดิมทีตอนเลียงเจ้าบ้านไม่มีมีอะไรไม่มีอะไร มาประยุกต์ขึ้นช่วงนี้ มีแคน แต่ก่อนมีแต่โทน ปี่ ชาวญ้อกรบ้านวังกำแพง ยังมีทุนทางวัฒนธรรมด้านภูมิปัญญาในการตีโทนแบบชาวญ้อกร ภูมิปัญญาด้านการเป่าแคน ภูมิปัญญาด้านการจักสาน การตีมีด การทอเสื่อ ภูมิปัญญาด้านภาษาญ้อกร ภูมิปัญญาด้านการตัดเสื้อพอก การตัดเย็บผ้า ภูมิปัญญาด้านหมอสู่หมอขวัญ หมอดูและโหราทำนาย ภูมิปัญญาด้านหมอยาแผนโบราณ ภูมิปัญญาด้านการร้องปี่เรเร รวมทั้งภูมิปัญญาในด้านอื่นๆ ที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษญ้อกรโบราณ ที่ถือได้ว่าเป็นภูมิปัญญาที่มีคุณค่า ที่ต้องมีการอนุรักษ์และได้รับการถ่ายทอดสู่คนรุ่นหลังก่อนที่จะสูญหายไป ซึ่งสะท้อนให้เห็นว่า ชาวญ้อกรยังมีความเชื่อและศรัทธา ประเพณี วัฒนธรรม และมีทุนทางวัฒนธรรมที่เป็นของตนเองอย่างหลากหลาย แต่มีการเสื่อมถอย

¹⁰ สัมภาษณ์ตามงาน อติตกำนันบ้านวังกำแพง ชาวญ้อกรที่เป็นผู้นำหมู่บ้าน มิถุนายน 2559

ไปตามยุคสมัย ถึงแม้ว่าทุนวัฒนธรรมเหล่านี้มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา ซึ่งอาจมีผลมาจากเทคโนโลยีสารสนเทศและการสื่อสาร การมีปฏิสัมพันธ์ของสังคมโลก การเลื่อนไหลหรือการกระจายทางวัฒนธรรม จึงก่อให้เกิดการการผสมผสานทางวัฒนธรรม การปลูกฝังให้เยาวชนได้ตระหนักถึงวัฒนธรรมที่ดั่งงามของชุมชนและของท้องถิ่นจึงเป็นสิ่งจำเป็นและเร่งด่วนที่จะต้องอาศัยสถาบันทางสังคม และทุกภาคส่วนได้เข้ามามีส่วนร่วมในการควบคุม ใฝ่ระวังทางวัฒนธรรมปลูกฝังและส่งเสริมให้มีให้เกิดขึ้น เพื่อให้เยาวชนได้ตระหนักถึงคุณค่าของวัฒนธรรมที่ดั่งงามเพื่อสืบสานและพัฒนาต่อเนื่องสืบไปในมาตรา 23 การจัดการศึกษาทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ต้องเน้นความสำคัญทางความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้และบูรณาการตามความเหมาะสมของแต่ละระดับการศึกษาในเรื่อง ความรู้เกี่ยวกับศาสนา ศิลปะ การกีฬา ภูมิปัญญาไทย และการประยุกต์ใช้ภูมิปัญญามาตรา 25 รัฐต้องส่งเสริมการดำเนินงานและการจัดตั้งแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตทุกรูปแบบได้แก่ห้องสมุดประชาชน พิพิธภัณฑ์ หอศิลป์ สวนสัตว์ สวนสาธารณะ สวนพฤกษศาสตร์ อุทยานวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ศูนย์การกีฬาและนันทนาการ แหล่งข้อมูลและแหล่งการเรียนรู้อย่างพอเพียงและมีประสิทธิภาพมาตรา 29 ให้สถานศึกษาร่วมกับบุคคล ครอบครัว ชุมชน องค์กรชุมชน องค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น เอกชน องค์กรชุมชน องค์กรวิชาชีพ สถาบันศาสนา สถานประกอบการ และสถาบันสังคมอื่นส่งเสริมความเข้มแข็งของชุมชนโดยจัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน เพื่อให้ชุมชนมีการจัดการศึกษาอบรมมีการแสวงหาความรู้ ข้อมูล ข่าวสาร และรู้จักเลือกสรรภูมิปัญญาและวิทยาการต่าง ๆ เพื่อพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการ รวมทั้งหาวิธีการสนับสนุนให้มีการแลกเปลี่ยนประสบการณ์การพัฒนาระหว่างชุมชน

ดังนั้นภูมิปัญญาไทยซึ่งเป็นองค์ความรู้ที่มีการถ่ายทอด สะสม เป็นภูมิปัญญาของคนไทยที่ใช้ในวิถีชีวิตความเป็นอยู่ และการพัฒนาประเทศที่มีการดำรงอยู่ถึงทุกวันนี้ ภูมิปัญญาไทยจึงมีความสำคัญกับการศึกษาตลอดชีวิตทั้งในส่วนที่จะเรียนรู้เพื่อการถ่ายทอดและการเรียนรู้เพื่อการปรับใช้ในการดำรงชีวิต และการนำองค์ความรู้ของภูมิปัญญาไทยมาส่งเสริมและสนับสนุนการจัดการศึกษาตลอดชีวิต ให้คนไทยเป็นคนเก่ง คนดีและมีความสุขบนพื้นฐานของความเป็นไทย ดำรงรักษาวัฒนธรรมของท้องถิ่น ยอมรับและเห็นความสำคัญในความหลากหลายของท้องถิ่น และการพัฒนาจะต้องเหมาะสมกับแต่ละท้องถิ่น รัฐจะต้องจัดและสนับสนุนการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัยที่ให้ความสำคัญต่อภูมิปัญญาไทย จัดตั้งแหล่งการเรียนรู้ของภูมิปัญญาไทยที่เป็นแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต ที่สามารถเลือกสรรภูมิปัญญาไทยเพื่อพัฒนาชุมชนให้สอดคล้องกับสภาพ ปัญหาและความต้องการ รวมทั้งหาวิธีการให้มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ประสบการณ์ภูมิปัญญาไทยเพื่อการพัฒนาระหว่างชุมชน

ในการศึกษาทุนทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ของชาวญัฮกุรบ้านวังกำแพงในครั้งนี้ ผู้วิจัยสนใจศึกษามีทุนทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ คือ การละเล่นปี่เรเร ด้านความเชื่อเรื่องผีและศรัทธา และเสียงดนตรีจากการเป่าปี่ไม้ ซึ่งในปัจจุบันยังมีอยู่แต่เริ่มเสื่อมถอยและอาจสูญหายไปตามกาลเวลา นอกจากนั้นมรดกภูมิปัญญาของชาวญัฮกุร เป็นมรดกภูมิปัญญาที่ได้รับการถ่ายทอดมา

จากบรรพบุรุษ และปัจจุบันอยู่ในขั้นวิกฤติ ตามทะเบียนมรดกภูมิปัญญาท้องถิ่นของกระทรวงวัฒนธรรม และการละเล่นปี่เรเร ความเชื่อเรื่องผีและศรัทธา และเสียงดนตรีจากการเป่าใบไม้ เป็นภูมิปัญญาที่เป็นอัตลักษณ์ของชาวญ้อฮุกที่อยู่ในขั้นวิกฤติที่ต้องท่อนุรักษ์ นำมาเรียนรู้และจัดการศึกษาทั้งในระบบ นอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย เพื่อให้ทุนทางวัฒนธรรมดังกล่าวยังคงมีอยู่ และเป็นอัตลักษณ์ของชาวญ้อฮุกบ้านวังกำแพงต่อไป

ปี่เรเร บทเพลงแห่งพงไพร

ปี่เรเร เป็นการละเล่นของชาวญ้อฮุกที่มีมาตั้งแต่อดีต ชาวญ้อฮุกทุกหมู่บ้านในอดีตจะร้องเพลงปี่เรเร โดยเป็นการเล่นยามว่างจากการทำมาหากิน โดยเฉพาะในช่วงสงกรานต์ แต่เดิมนั้นจะมีการละเล่นพื้นบ้านหลายอย่าง เช่น การเล่นสะบ้า การเล่นตีกลองน้ำ มีการแห่ไปวัด มีการรำ เช่น รำถวายพระ รำถวายมือในยามค่ำคืนจะมีการขับเพลงโต้ตอบกันระหว่างชายและหญิง โดยนั่งล้อมวงที่พื้นดิน ใช้กลองโทนเป็นเครื่องให้จังหวะ ในสมัยก่อนจะได้ยินเสียงกลองและเสียงขับเพลงกันทุกบ้านยามเทศกาล การขับเพลงนี้เรียกว่าปี่ เร เร หรือเรียกเป็นภาษาไทยว่า “กระแจ๊ะ” ซึ่งเป็นการละเล่นคล้ายคลึงกับการเล่นเพลงโคราช มีการเอื้อนไพเราะ เนื้อเพลงจะเป็นการเกี้ยวพาราสีเป็นหลัก การชิงช้า การทักทาย หรือการสรรเสริญหรือขอบคุณแขกผู้เกียรติ หรือการนำเอาเรื่องเล่า เช่น ศุภมิตร พระรถเมรี หรือพระเวสสันดรมาร้องเพื่อสั่งสอนลูกหลาน หรือเป็นการชมป่าเขาลำเนาไม้ธรรมชาติรอบตัว เป็นต้น ในการเล่น ปี่ เร เร แบบเป็นทางการนั้น ผู้เล่นจะมีสองฝ่าย แบ่งเป็นฝ่ายชายและฝ่ายหญิง ฝ่ายละกี่คนก็ได้ตามแต่เนื้อหา โดยฝ่ายหญิงจะแต่งตัวอย่างคนญ้อฮุกสมัยก่อน หรือถ้าไม่มีก็แต่งธรรมดาก็ได้ จะมีกลองใช้ประกอบในการเล่นซึ่งฝ่ายหญิงเป็นผู้ตีกลองโทน บุคคลสำคัญที่ขาดไม่ได้ในการเล่นก็คือ ผู้บอกบท ผู้บอกบทจะทำหน้าที่บอกบทให้กับผู้เล่นทั้งสองฝ่าย เพื่อให้การเล่นเป็นไปอย่างราบรื่น ในปัจจุบันยังมีผู้ขับเพลง ปี่ เร เร ฝ่ายหญิงมีอยู่หลายคนในหมู่บ้านต่าง ๆ เช่น ยองปรัก ยองสงวน ส่วนฝ่ายชายที่มีชื่อเสียงที่สุดได้แก่พ่อดอกไม้ตาดอกไม้ผู้ที่มีความสามารถในการร้องปี่เรเร กล่าวถึงการเล่นปี่ เร เร ว่าในอดีตเมื่อเสร็จจากการทำไร่ในเดือน 5 กลางคืนจะรวมตัวร้องเพลงกระแจ๊ะหรือปี่เรเรกันโดยผู้เล่นจะเป็นคนมีอายุร้องเพลงโต้ตอบกันของคน 2 ฝ่าย มีฝ่ายชายและฝ่ายหญิง มีเสียงกลองเสียงโทนให้จังหวะในการร้องแสงไฟในอดีตจะใช้ขี้ไต้จุดให้แสงสว่างในปัจจุบันชาวญ้อฮุกบ้านวังกำแพงมีการละเล่นปี่เรเรเหมือนในอดีตหลังจากที่ได้เข้าร่วมในเครือข่ายญ้อฮุก 14 หมู่บ้านของชัยภูมิ เดือน 5 ปี พ.ศ. 2558 ได้ไปร่วมเล่นกับบ้านวังอ้ายโพธิ์ ตำบลบ้านไร่ อำเภอเทพสถิต จังหวัดชัยภูมิ การละเล่นปี่เรเรของชาวญ้อฮุกบ้านวังกำแพงยังคงเล่นกันอยู่และทำเป็นประจำทุกปีในเทศกาลสงกรานต์ และจะไปร่วมแสดงกับหมู่บ้านอื่นๆ ที่เป็นชาวญ้อฮุกด้วยกันบทเพลงปี่เรเรที่ตาดอกไม้ ร้องทักทายผู้วิจัยตั้งกีก้องไปทั่วบ้านหลังน้อยของคุณตา บนใบหน้าที่เปื้อนรอยยิ้มและดวงตาที่เปี่ยมด้วยความสุขที่ได้สนทนากับแขกจากแดนไกล คุณตาตาดอกไม้ขับร้องปี่เรเร ว่า

“...เออ เอ้ย เออ เอย นะ เต กุล..เต กุล .กัมจีรูปตัมเมจ ตัมเมจ ... กอยังล่อออกาว ...ยัง ล่อออกาว ...โอยตอ ...ปะจะเกาะลงยังฮาน ... เตกัมจีเออ...เตกัมจีเอ้ยมันตั้งตูปองตูปอง ... กอตอง อันกาดโดง กาดโดง... เอยกัมจีเอย... เอยกัมจีเอย ... เฮคานาคะมนรีกวน... กอโดงปาจา กอโดง ... โอตอเจอโฮเมเอย ... ดอเจอโฮเมเอ้ย...ลงบินวอนเปนวนเปน .....”

คุณตาตอกไม้ร้องแปลเป็นภาษาไทยให้ฟังว่า “...ลูกหลานทั้งสองสามคนนี้ มาเยี่ยมตายาย ตายายดีอกดีใจที่ได้เห็นลูกเห็นหลานมา นานๆจะได้เห็น อยู่คนละบ้านอยู่คนละเขตก็ได้มาพบเจอกัน ตายายก็ดีอกดีใจ.... ”

เสียงร้อง “ปะ เร่ เร่” หรือที่เรียกเป็นภาษาไทยว่า “กระแจ๊ะ” เพิ่งจบไป เป็นความไพเราะที่ฝังไปด้วยอารมณ์เหงาและเศร้า ตาตอกไม้และยายห้วงอาศัยอยู่ในบ้านหลังเล็กบนภูเขาสูงท่ามกลางธรรมชาติ นานๆจึงจะมีผู้คนจากพื้นราบขึ้นไปเยี่ยม แม้จะเป็นชุมชนเล็กๆแต่ก็แฝงไว้ด้วยความอบอุ่นและน้ำใจไมตรี บทเพลงปะเรเร จึงเป็นสื่อที่แสดงออกถึงความรู้สึกของผู้ร้อง ความสนุกสนานหลังฤดูกาลเก็บเกี่ยวหรือว่างเว้นจากการทำมาหากิน และการต้อนรับแขกผู้มาเยือน ชาวบ้านก็จะมานั่งล้อมวงกันบนพื้นดิน แล้วก็ขับร้องเพลงโต้ตอบกัน ใช้กลองโทนเป็นเครื่องให้จังหวะ....”ปะ เร่ เร่ หรือ กระแจ๊ะ เป็นการละเล่นที่คล้ายกับการเล่นลำตัดในภาคกลาง มีความเอื้อนที่ไพเราะเนื้อเพลงจะเกี่ยวกับการพูดคุย สอบถามสารทุกข์ การเกี่ยวพาราสีเป็นหลัก การทักทาย การสรรเสริญ การขอบคุณแขก บางเพลงก็เป็นการเอาเรื่องเล่า เช่น ศุภมิตร พระรถเมรี หรือพระเวสสันดรมาร้องเพื่อส่งสอนลูกหลาน บางเพลงก็เป็นการชมป่าเขาลำเนาไพรและธรรมชาติรอบตัว ถ้าเป็น ปะ เร เร แบบเป็นทางการ ผู้เล่นจะแบ่งเป็น 2 ฝ่าย คือ ชายและหญิง ฝ่ายละกี่คนก็ตามแต่เนื้อหา ฝ่ายหญิงจะแต่งตัวอย่างคนญัฮกุรสมัยก่อน และเป็นผู้ตีกลองโทน โดยจะเป็นผู้บอกบทให้กับผู้เล่นทั้ง 2 ฝ่าย ในปัจจุบันยังมีคนเฒ่าคนแก่หลายคนที่สามารถเล่นปะเรเร ได้อยู่ที่มีชื่อเสียงที่สุดก็คือ เป็นตอกไม้ (ตาตอกไม้) จากการสังเกตอย่างมีส่วนร่วมในเทศกาลประเพณีที่สำคัญของชาวบ้านวังกำแพงที่มีการเล่นปะเรเร คือ เทศกาลสงกรานต์ เทศกาลแห่หอดอกผึ้ง และเทศกาลเลี้ยงศาลเจ้าบ้านหรือศาลปู่ตาก็มีให้เห็น ซึ่งจากการสังเกตและสัมภาษณ์ พบว่า การเล่นปะเรเรของชาวญัฮกุรบ้านวังกำแพงนั้นจะเล่นในโอกาสเทศกาลสำคัญเช่นวันสงกรานต์เท่านั้น จำนวนผู้ที่สามารถเล่นได้มีจำนวน 10-12 คน ที่สามารถร้องบทร้องต่างๆ เป็นภาษาญัฮกุรได้ แต่บุคคลที่รำประกอบ หรือเล่นดนตรีประกอบ ซึ่งจะมีโทน และในปัจจุบันมีแคนของชาวลาวมาร่วมด้วย ซึ่งจะเห็นได้ว่า โทนเป็นเครื่องดนตรีให้จังหวะเป็นหลัก มีโทนจำนวน 3-4 ตัว ที่ตีพร้อมๆ กัน เป็นการที่คล้ายกับการตีกลองยาว โดยวัตถุประสงค์หลักแต่เดิมเพื่อเป็นการเกี่ยวพาราสีเป็นหลัก แต่ในปัจจุบันเป็นการร้องเพื่อสรรเสริญ ทักทาย การขอบคุณแขก หรือเป็นการเล่าถึงความงามธรรมชาติ และในปัจจุบันนี้ทั้งชายและหญิงสามารถร้องปะเรเรได้เท่าๆ กัน ในสมัยก่อนนิยมให้ชายเป็นผู้ร้อง

มากกว่า ส่วนหญิงจะเป็นผู้ตีโทน ซึ่งในปัจจุบันยังนิยมให้ฝ่ายหญิงเป็นผู้ตีโทนมากกว่าเช่นเดิม เป็นดอกไม้¹¹ เล่าเกี่ยวกับการเล่นปี่เรเรไว้ว่า “ใช้ปี่เรเรใช้ร้องเกี่ยวสาว (มาเนอทุกกลับแล้วเนอ)ร้องตามประเพณี จดรูปจุดเทียนแต่ก่อนนะ เวลาที่มีบุญงานสงกรานต์เดือน 5 วันเพ็ญ ตั้งพระทรายผมก็ไม่เคยตีโทน ผู้หญิงเป็นคนตี อาจารย์เอาโทนมาให้วันก่อน มาให้ตาลองฝึกตีโทน ดังๆ (เสียงโทน) ผมก็ตีไม่เป็น”

ยองปึก ได้ร้องปี่เรเรให้ฟัง เป็นทำนองที่ซ้ำๆ โดยใช้ภาษาญ้อกร แล้วแปลความหมายให้ฟังว่าเป็นการร้องเกี่ยวกับวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ เล่าความสุข ความทุกข์ และทักทายผู้มาเยี่ยมด้วยภาษาญ้อกร โดยใช้ทำนองปี่เรเร โดยมีคุณยายเลียม เป็นผู้ตีโทนให้จังหวะประกอบ ยายปึกเล่าว่า “การร้องปี่เรเร มีผู้ร้องได้เป็นจำนวนน้อย ต้องมีการฝึกซ้อมร้องต่อๆกันมา ในบางครั้งเวลาจะละเล่นในเทศกาลสำคัญต้องมีการไปเชิญผู้ร้องปี่เรเรจากหมู่บ้านใกล้เคียงก็มี” การละเล่นปี่เรเรของชาวญ้อกรบ้านวังกำแพงยังคงเล่นกันอยู่และทำเป็นประจำทุกปีในเทศกาลที่สำคัญ และจะไปร่วมแสดงกับหมู่บ้านอื่นๆที่เป็นชาวญ้อกรด้วยกันโดยเฉพาะที่บ้านวังอ้ายโพธิ์จะเป็นหมู่บ้านตัวแทนคนญ้อกรที่เล่นปี่เรเรของเครือข่ายญ้อกรของจังหวัดชัยภูมิคนที่ร้องปี่เรเรได้มีจำนวนน้อยลง และเป็นการละเล่นที่ต้องใช้เวลาฝึกฝน การละเล่นปี่เรเร เป็นนันทนาการพื้นบ้าน ซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับการศึกษาตลอดชีวิต นันทนาการพื้นบ้านโดยมากมักเข้าใจและใช้คำว่า “การละเล่น” ซึ่งการละเล่นนั้นจะรวมถึงการร้องรำทำเพลงแต่หากเป็นในเชิงเคลื่อนไหวร่างกาย ในเชิงกีฬาจะเรียก “การเล่น” ในการเล่นก็จะมีประเภทการเล่นที่แตกต่างกันไปสอดคล้องกับวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียม ประเพณีของแต่ละชาติ แต่ละท้องถิ่น ซึ่งจะเรียกว่า “การละเล่นพื้นบ้าน” หรือ “การละเล่นพื้นเมือง” การละเล่นพื้นบ้านจะเป็นชุมชนย่อย ๆ แต่หากเป็นการละเล่นของชาติจะเรียกว่า การละเล่นพื้นเมือง เป็นการละเล่นที่สอดคล้องวิถีชีวิต ขนบธรรมเนียม ประเพณี ศิลปวัฒนธรรมที่เป็นความคิดความเชื่อรวมอยู่ การละเล่นพื้นบ้านไม่ว่าเด็กหรือผู้ใหญ่สามารถสนุกสนานเพลิดเพลินไปกับการละเล่นเหล่านี้ขึ้นอยู่ว่าจะเป็นชนิดใด ที่สำคัญการละเล่นพื้นบ้านของไทยหรือของชาติใดก็ตามไม่จำเป็นต้องเรียน แต่ทักษะต่างๆ จะได้จากการละเล่น เรียกว่าเรียนรู้ได้จากการกระทำของตนเอง พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 มาตราที่ 25 กำหนดให้รัฐมีหน้าที่ส่งเสริมการดำเนินงานการจัดตั้งแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตให้ทั่วถึงเพียงพอ โดยนัยของมาตราดังกล่าวต้องการให้สังคมไทยมีโครงสร้างพื้นฐานที่เกื้อหนุนต่อการเรียนของบุคคล ในรูปแบบแหล่งการเรียนรู้ที่บุคคลสามารถจะเรียนรู้ได้ได้อย่างหลากหลายกว้างขวาง และมีมากพอเพียงที่จะช่วยให้เกิดการเรียนรู้ขึ้นได้ ไม่ว่าการเรียนรู้นั้นจะเป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากการศึกษาในรูปแบบใดๆ ไม่ว่าจะเป็น

¹¹ สัมภาษณ์อดีตกำนันบ้านวังกำแพง ชาวญ้อกรที่เป็นผู้นำหมู่บ้าน มิถุนายน 2559

การศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ก็ต้องมีแหล่งที่จะช่วยให้เกิดการเรียนรู้ได้มากกว่าในขอบเขตของโรงเรียนในมาตรา 25 แห่งพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ดังกล่าว ได้กล่าวถึงแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตในรูปแบบต่างๆ ได้แก่ ห้องสมุดประชาชน พิพิธภัณฑ์ หอศิลป์ สวนสัตว์ สวนสาธารณะ สวนพฤกษศาสตร์ อุทยานวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ศูนย์การกีฬาและนันทนาการ แหล่งข้อมูลและแหล่งการเรียนรู้的其他ซึ่งเมื่อพิจารณาแล้วจะเห็นถึงความหลากหลายของแหล่งการเรียนรู้เหล่านี้ แท้จริงอยู่รอบๆ ตัวเรานี้เองเป็นที่ที่เราคุ้นเคย และสัมผัสอยู่ตั้งแต่เกิดจนตาย แต่ที่เราจะทำความรู้จักแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตนี้ได้อย่างไร และในบทบาทหน่วยงานของรัฐที่จะต้องส่งเสริมการดำเนินงาน และการจัดตั้งแหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิต ควรจะอย่างไร นอกจากนั้นการเล่นสเปา กีฬากีฬาและนันทนาการพื้นบ้าน ถือเป็นส่วนหนึ่งของการจัดการเรียนรู้ตลอดชีวิตให้กับประชาชนจะเห็นได้ว่าสถานที่ต่างๆ รอบๆ ตัวเรา เป็นสถานที่ที่จะให้ความรู้แก่เราได้ตลอดเวลา เป็นแหล่งที่มีความรู้อย่างมหาศาล อยู่ที่ว่าจะมีโอกาสได้เข้าไปสู่สถานที่ที่จะให้เราได้เรียนรู้ได้อย่างไร แหล่งการเรียนรู้มีหลากหลายลักษณะ

แท้จริงแล้วแหล่งการเรียนรู้ที่เป็นศูนย์กีฬาและนันทนาการ จะมีลักษณะที่ค่อนข้างเป็นทางการ ในขณะที่กีฬาและนันทนาการพื้นบ้านไทยเป็นสิ่งที่ เป็นอิทธิพลกับการส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิตที่อยู่ในวิถีชีวิตของคนไทยอยู่แล้ว ดังที่กล่าวว่า กีฬาพื้นบ้านเป็นหนึ่งในกิจกรรมการศึกษาตามอัธยาศัย ซึ่งถือว่าเป็นส่วนหนึ่งในการเรียนรู้ตลอดชีวิต ที่เติมเต็มความต้องการของบุคคลที่ต้องการเรียนรู้ประสบการณ์ต่าง ๆ นอกเหนือจากการเรียนรู้ในระบบเพราะกีฬาพื้นบ้านและนันทนาการพื้นบ้านเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนรู้ตามอัธยาศัยที่เกิดขึ้นได้ในสถานที่ต่าง ๆ โดยรอบตัวคนโดยไม่จำกัด ซึ่งแต่ละคนมีวิธีการเรียนที่นำไปสู่การเรียนรู้ด้วยตนเองที่หลากหลาย กระบวนการเรียนรู้และผลของการเรียนรู้ นั้นเกี่ยวข้องกับประสบการณ์และการสร้างเสริมประสบการณ์โดยผู้เรียนเป็นผู้สร้างขึ้นเอง จากการเข้าไปมีส่วนร่วมในกิจกรรมนั้นๆ เป็นกระบวนการเรียนรู้ที่ต่อเนื่องตลอดชีวิต โดยไม่มีผู้จัดให้ เพราะมีหน้าที่จัดขึ้นตามความรับผิดชอบของตนเท่านั้น มิได้มุ่งหวังให้เกิดการเรียนรู้กับผู้ใด เช่น การจัดกีฬาแข่งวาวประจำปี การจัดการแข่งขันนานาชาติ โดยมีกีฬาตะกร้อเป็นหนึ่งในชนิดกีฬาที่แข่งขัน หรือแม้แต่การจัดการเล่นกีฬาแย่งรู้เพื่อความสนุกสนานในเทศกาลต่างๆ แต่ทั้งนี้ผู้เข้าไปร่วมจะมีทั้งวัตถุประสงค์ต่างๆ กัน เช่น เพื่อแข่งขันหรือเพื่อชิงรางวัล แต่ขณะเดียวกันก็มีผู้ชมเพื่อความสนุกสนานเพลิดเพลิน และเกิดความต้องการจะจดจำไปเล่นเมื่อมีเวลาว่างหรือเพื่อการผ่อนคลาย ดังนั้น กีฬาและนันทนาการพื้นบ้านไทยที่กล่าวนี้ ผู้เรียนจะควบคุมวิธีการเรียนด้วยตนเอง โดยเรียนรู้จากบุคคลจากครอบครัว จากชุมชน จากสังคม จากสถานการณ์ จากประสบการณ์ จากการดำรงชีวิตประจำวัน จากสภาพแวดล้อม ที่มีอยู่ตามธรรมชาติ

และสื่อต่าง กีฬาและนันทนาการพื้นบ้านไทยซึ่งจัดเป็นประสบการณ์ที่ดำเนินไปในวิถีชีวิตประจำวัน และเป็นสิ่งที่หลายคนยังไม่มีความรู้ เมื่อมีโอกาสเข้าไปชม หรือเข้าไปเล่นจึงเกิดความต้องการหรือสนใจที่จะเรียนรู้ เมื่อเช่นนั้นจึงนับได้ว่ากีฬาพื้นบ้านและนันทนาการพื้นบ้านมีส่วนในการส่งเสริมให้เกิดการศึกษาตลอดชีวิตนั่นเอง จึงกล่าวได้ว่า กีฬาและนันทนาการพื้นบ้านเป็นส่วนหนึ่งที่ส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิตให้เกิดขึ้นได้ทุกที่ ทุกเวลา ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ตามความสนใจและความต้องการเรียนรู้อย่างมีความสุข เติบโตตามศักยภาพเรียนรู้รากเหง้า ท้องถิ่น ศาสนา วัฒนธรรม จารีตประเพณี ประวัติศาสตร์ รู้จักรักษาสุขภาพ รู้ศิลปะดนตรีและกีฬา การอนุรักษ์และพัฒนาสิ่งแวดล้อมและทรัพยากรธรรมชาติ ตลอดจนรู้เท่าทันโลก การเป็นพลเมืองดี พลเมืองโลกที่ดี นำไปสู่สุขภาวะที่ยั่งยืน สารการเรียนรู้เน้นวิถีชีวิต กระบวนการทางสังคม และเป็นการเรียนรู้ตลอดชีวิตในทางปฏิบัติ

การเล่นปะเิเร ของชาวนัญฮกรในปัจจุบัน ยังมีการเล่นกันอยู่ โดยส่วนใหญ่เป็นการเล่นในช่วงเทศกาลสำคัญเท่านั้น ยังไม่นิยมเล่นกันโดยทั่วไป และมีการเล่นในเฉพาะกลุ่มวัยสูงอายุ และกลุ่มผู้สนใจเท่านั้น ซึ่งการเล่นปะเิเรนี้มีโอกาสที่จะสูญหายไปในอนาคต

ฝึกับความเชื่อและศรัทธา

ประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับความเชื่อและความศรัทธาเรื่องผี ของชาวนัญฮกรที่เห็นได้ชัดเจน และยังคงมีการปฏิบัติกันจนถึงปัจจุบัน และเป็นความเชื่อและความศรัทธาที่ยังคงมีอยู่ในรุ่นปู่ ย่า ตา ยาย และรุ่นลูก หลาน คือ ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ตาศาลปู่ตาของหมู่บ้านวังกำแพง เรียกกันว่า ศาลเจ้าพ่อหลวงชั้นร์ ซึ่งจะมีขวัญจำ ผู้ทำพิธีในการบูชาเจ้าพ่อหลวงชั้นร์ แรกเริ่มมีแม่หยกเป็นขวัญจำ เมื่อแม่หยกตาย ชาวบ้านจึงเลือกแม่หุ้ง ซึ่งเป็นลูกสาวของแม่หยกเป็นขวัญจำมาจนทุกวันนี้ แม่หุ้งเล่าเกี่ยวกับประเพณีเลี้ยงเจ้าพ่อหลวงชั้นร์ให้ฟังว่า ชาวนัญฮกรจะทำพิธีเลี้ยงผีปู่ตาประมาณเดือน 5 และเดือน 6 ก่อนจะทำพิธีซ่อมศาลผีเจ้าบ้าน เอาไม้ทำเป็นรูปช้าง ม้า หอก ดาบ ปืน ไว้ที่ศาล ผู้ใหญ่จะนัดลูกบ้านทุกคนว่าจะเลี้ยงผี เครื่องดนตรีใช้โทน ปี่แก้ว แคน เครื่องเช่นมี ข้าวดำ (ย้อมดินหม้อ) ข้าวแดง (ย้อมดินหมาก) ไข่ต้ม ดอกไม้ รูป เทียน ยาสูบ ไม้ตั้น ผ้าแพร ผ้าไหม ชาวบ้านจะไปรวมกันที่ศาล หมอโชนจะเริ่มพิธีโดยตีโทน ชาวนัญฮกรจะเชิญคนทรงว่า “ถ้าผีเข้าแล้ว ก็ให้แสงผีไม้ลายมือ” มีการพ้อนร้องรำทำเพลง และบอกให้กินของที่นำมาเช่น ถ้าผีญฮกรเข้า คนทรงจะร้องเป็นภาษาญฮกร ถ้าผีลาวก็จะร้องรำเป็นภาษาลาว ถ้าผีไทยก็จะร้องเป็นภาษาไทย ขณะร้องชาวบ้านจะตีโทน เป่าปี่ เป่าแคน เสร็จแล้วชาวบ้านจะถามผีว่ามาจากไหน ผีจะบอกว่ามาจากเขาอะไร อยากกินอะไร บางทีก็ถามถึงยายที่ตายไปแล้วว่าอยู่สุขสบายดีหรือไม่ แล้วเชิญผีกินเครื่องเช่นเสร็จแล้วผีจะออกไป ผีตัวใหม่ก็จะเข้ามาเรื่อย ๆ ตลอดวัน เช่น ผีป่าช้า ผีญฮกร ผีลาว ผีไทย ผีงูเหลือม ผีเจ้าพ่อพระยาแลเป็นต้น ระหว่างไหว้ผีจะมีการเสี่ยงทายคางไก่ ถ้าคางไก่ตรงแปลว่าดี การทำมาหากินดี ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ ถ้าคางไก่เอียงหรือคดถือว่าไม่ดี นอกจากนั้นยังมี

ความเชื่อดั้งเดิมและพิธีกรรมของชาวญ้อกรยังมียุ้งในผู้สูงอายุ เช่น การไหว้เจ้าที่เพื่อขอ อนุญาตเข้าไปทำกิน การทรงเจ้าผี การเลี้ยงผี ส่วนความเชื่อที่และประเพณีที่เกี่ยวกับการเกิด การ ตาย และการทำนานั้นแทบจะหมดไปแล้ว ดังนั้นประเพณีส่วนใหญ่เป็นประเพณีตามพุทธศาสนา พิธีกรรมแบบพราหมณ์โบราณ และพิธีพื้นเมืองอีสานโดยทั่วไป คือนิยมทำบุญและบำเพ็ญกุศล เช่น บุญโกนจุก บุญกินตอง บุญเข้ากรรม บุญคูณลาน บุญข้าวจี บุญปีใหม่ บุญเข้าพรรษา บุญข้าวสาก บุญเบิกบ้าน เป็นต้น แม้ว่าในปัจจุบันนี้จะไม่ได้เห็นพิธีกรรมหลาย ๆ อย่าง แต่ผู้เฒ่าชาวญ้อกรก็ได้ เล่าถึงพิธีกรรมอันเกี่ยวเนื่องกับชีวิต และการประกอบอาชีพเช่นเมื่อเด็กคลอด หมอตำแยจะใช้ผิวไม้ ใฝ่ลงไฟตัดสายสะดือ แล้วนำรกไปขุดหลุมฝังไว้ที่ข้างบันได และก่อไฟหลุมที่ฝังรกเด็ก หมอตำแย จะต้องเตรียมกระดังไว้หนึ่งใบ ปูใบตองบนกระดัง แล้วนำเครื่องเช่นผีประกอบด้วย กรวยใส่หมาก พลุ 1 คำ เต้าปูน 1 ลูก เงิน 10 สลึง ข้าวสารใส่ขัน 1 ขัน ด้ายขาว 1 ม้วน กำไลทองเหลือง 1 วง และกระจก 1 ใบ แล้วนำทารกแรกเกิดไปนอนในกระดัง เป็นการรับขวัญเด็ก นอกจากนั้นยังต้อง เตรียมสถานที่ให้แม่เด็กอยู่ไฟรวม 7 วันนอกจากนั้นในประเพณีงานศพในอดีตนั้นหมู่บ้านของ ชาวญ้อกรนั้นไม่มีวัด มีแต่พระสงฆ์ที่รุดงค์ผ่านมาตามท้องที่ต่าง ๆ ฉะนั้นเมื่อมีคนตายชาวญ้อกรจะ หอศพด้วยฟากไม้ไผ่ ใช้เถาวัลย์มัดด้านหัว กลางลำตัว และด้านเท้า แล้วรื้อฝายบ้านเพื่อนำศพออก จากบ้าน จะไม่หามลงบันไดโดยเด็ดขาดเนื่องจากเชื่อว่าผีจะแรง เมื่อหามศพไปถึงป่าช้าแล้วจะขุด หลุมนำไปฝังรอกหลุม แล้วหย่อนศพลงโดยเอาหน้าคว่ำลง หักหัวไปทางทิศตะวันตกเอาดินกลบแล้ว เอาท่อนไม้วางสะกด สาดข้าวสาร เอาดินกลบอีกชั้นหนึ่งแล้วเอาหนามสะกดไว้ ตามประเพณีญ้อกร โบราณจะฝังศพไว้ประมาณไม่เกิน 5 ปี แล้วจะขุดศพขึ้นมาเผาและทำบุญ

ความเชื่อเรื่องผีที่สำคัญและยังคงปฏิบัติกันอยู่เช่นเดิมของชาวญ้อกร คือ การเลี้ยงผีปู่ตา ซึ่งเป็นความเชื่อเกี่ยวกับบรรพบุรุษผู้ที่สร้างหมู่บ้าน โดยเชื่อว่าการจะตั้งบ้านตั้งเมือง ณ ที่ใด จะ ตรวจดูแม่น้ำและป่าไม้ก่อนสิ่งอื่น ๆ เพราะแม่น้ำนั้นมีความสำคัญเป็นอันดับแรก หากไปตั้งอยู่ใกล้ แม่น้ำจะไม่สะดวกในการทำมาหากิน อาหารที่จำเป็นของชาวอีสานอันดับแรกคือ ปลา ถ้าบ้านใกล้ แม่น้ำจะหาปลากินง่าย ไม่ต้องขุดสระเลี้ยงปลา ในสมัยโบราณปลามีอุดมสมบูรณ์ ความสำคัญ อันดับสองคือป่าไม้ เพราะมีประโยชน์ทั้งการนำไม้มาสร้างบ้านเรือน เป็นที่หาอาหารเช่น พืชผัก ผลไม้ เห็ด หน่อไม้ ไข่มดแดง และสัตว์อื่นๆ การรักษาป่าของคนโบราณอีสานฉลาดนัก แทนที่จะ มอบให้คนรักษาแต่ไม่มอบให้ เพราะคนรู้จักและเข้าใจคนว่าชอบแต่ได้ไม่ชอบเสีย และไม่ซื้อตรง แอบลักลอบทำการเอาประโยชน์ส่วนตน จึงมอบให้ผีปกครองรักษาป่า สร้างที่อยู่ให้ผี เรียก หอปู่ตา แล้วทำการเชิญผีมาอยู่ ผีที่มาก็หมายถึง ผีปู่ตายายที่ล่วงลับไปแล้ว ให้มาเฝ้าดูแลป่าและปกปักรักษาลูกหลาน ในแต่ละปีจะมีการเลี้ยงผีเพื่อเสริมสร้างขวัญกำลังใจและความสามัคคีของคนใน หมู่บ้าน ป่าดอนปู่ตานี้จะอยู่ด้านทิศตะวันตกของหมู่บ้าน

การเลี้ยงผีปู่ตาของชาวญ้อกรจะจัดขึ้นในเดือนหก (ประมาณเดือนพฤษภาคม) วันพุธ (จะ เป็นวันพุธสัปดาห์ไหนก็ได้) ตอนเช้า พิธีนี้มี "จ้ำ" หรือ "ขวัญจ้ำ" เป็นผู้ดำเนินการ โดยป่าวประกาศ ให้ลูกบ้านทราบว่า จะทำพิธีวันไหน และให้ลูกบ้านบริจาคเงิน ข้าวของตามศรัทธาให้แก่จ้ำ เพื่อจะได้ นำไปซื้อเครื่องเช่นมาทำพิธี ซึ่งมีไก่ 3 ตัว เหล้า 1 ขวด บุหรี่ ยาสูบ หมาก ผ้าชิ้น ดอกไม้ และรูป

เทียนเมื่อถึงวันพิธี ชาวบ้านทุกคนครบถ้วนไปร่วมงาน ซึ่งจัดขึ้นเวลาเช้า ณ ศาลปู่ตาประจำหมู่บ้าน ในพิธีมีการเสี่ยงทายโดยดูจากลักษณะปลายขากรรไกรล่างทั้งสองข้างของไก่ ว่ามีลักษณะเป็นอย่างไรบ้าง การทำนายตามลักษณะไก่ คือ ดึงเอาขากรรไกร (ปากล่าง) ของไก่ที่บูชาแล้ว ออกมาแล้วดูว่าปลายขากรรไกรทั้งสองข้าง (ซึ่งมีลักษณะเป็นสองง่าม) เป็นอย่างไรถ้าปลายง่ามห้อยตกลงหรือไม่เสมอกัน หมายถึงในปีนั้นสัตว์เลี้ยงจะไม่สบาย เกิดโรค ถ้าเกี่ยวกับคนทายว่าจะแตกความสามัคคี เจ็บไข้ได้ป่วย ถ้าเกี่ยวกับพืชพันธุ์ธัญญาหาร ก็จะไม่สมบูรณ์ถ้าขากรรไกรทั้งสองข้างยาวเท่ากัน จะหมายถึงมีความอุดมสมบูรณ์ทั้งสัตว์เลี้ยง ผู้คน และพืชพันธุ์ถ้าขากรรไกรมีสีขา แสดงว่า ฝนแล้ง แต่ถ้าขากรรไกรมีสีดำ แสดงว่า ฝนฟ้าดีหลังจากนั้นผู้ร่วมพิธีทั้งหมดจะร่วมกันกินเครื่องเซ่นทั้งหมดให้หมดที่ศาลเจ้าพ่อหลวงชั้นตรี ไม่นำกลับบ้านเป็นอันขาด โดยมีความเชื่อว่าหากนำเครื่องเซ่นกลับเข้าไปในหมู่บ้าน จะทำให้เกิดความแห้งแล้งฝนฟ้าไม่ตกต้องตามฤดูกาล ผลผลิตทางการเกษตรจะลดลงกว่าทุกปี ความเชื่อและความศรัทธาเรื่องผีสำหรับคนญ้อกรบ้านวังกำแพง ยังมีความเชื่ออยู่โดยให้ความสำคัญต่อผีบ้านผีเรือน ผีปู่ตายาย ผีป่าผีเขา ผีท้องไร้ท้องนา ก่อนจะทำการเพาะปลูก ยังคงมีพิธีกรรมการเลือกพื้นที่ที่เพาะปลูกจะมีการเลี้ยงพระแม่ธรณีก่อน ชาวญ้อกรนับถือผีบรรพบุรุษ จึงมีศาลปู่ตาประจำหมู่บ้าน อยู่ตรงริมฝั่งแม่น้ำชี

ประมาณเดือนห้าเดือนหกก่อนทำพิธี จะซ่อมศาลผีเจ้าบ้านก่อน โดยเอาไม้ทำเป็นรูปช้าง ม้า หอก ดาบ ปืน ไปไว้ศาล ผู้ใหญ่บ้านจะนัดลูกบ้านทุกคนว่าจะเลี้ยงผี ชาวบ้านก็จะไปรวมตัวกันที่ศาลเจ้าพ่อตั้งแต่เช้า แต่งตัวด้วยเสื้อผ้าที่หลากหลายผู้หญิงสูงวัยจะสวมใส่ชุดของชาวญ้อกร นอกนั้นจะสวมใส่ด้วยเสื้อผ้าทั่วไป จากนั้นหมอโชนจะเริ่มพิธีโดยการตีโชน โดยผู้หญิงเป็นคนตีทั้งหมด ศาลปู่ตาของหมู่บ้านวังกำแพง เรียกกันว่า ศาลเจ้าพ่อหลวงชั้นตรี ซึ่งจะมีขวัญจำ ผู้ทำพิธีในการบูชาเจ้าพ่อหลวงชั้นตรี แรกเริ่มมีแม่หยกเป็นขวัญจำ เมื่อแม่หยกตาย ชาวบ้านจึงเลือกแม่ทุ่งซึ่งเป็นลูกสาวของแม่หยกเป็นขวัญจำมาจนทุกวันนี้ ยองทุ่ง¹² เล่าเกี่ยวกับประเพณีเลี้ยงเจ้าพ่อหลวงชั้นตรีว่าชาวญ้อกรก็จะเชิญคนทรงว่า “ถ้าผีเข้าแล้วให้แสดงผีไม่ลายมือ มีการร้องรำทำเพลงและบอกให้ผีมากินของที่นำมาเช่น เครื่องเซ่นจะนำใส่ตะกร้ามาครอบครว้ละ 1 ตะกร้า ซึ่งตะกร้าที่นำมาส่วนมากเป็นตะกร้าใบเล็กที่สานขึ้นเอง ภายในตะกร้าประกอบด้วย ไก่ต้มสุกทั้งตัว กรวยดอกไม้ รูป เทียน สุราขาว น้ำหอม น้ำขมิ้น น้ำหวาน น้ำแดง ช้าง ม้า” โดยส่วนมากจะมีที่แตกต่างกันไป บางคนใส่เหล้า เบียร์ที่มีขายตามท้องตลาดทั่วไป ในการเซ่นไหว้ศาลปู่ตาถือว่าเป็นพิธีกรรมที่ศักดิ์สิทธิ์ เป็นความเชื่อและความศรัทธา และเป็นผลการทำนายที่มีผลต่อจิตใจ ที่บ่งบอกถึงผลผลิตในการทำไร่นา จะอุดมสมบูรณ์หรือไม่ สุขภาพ ชีวิตจะราบรื่นดีหรือไม่ ทุกคนจึงเฝ้าคอยการเสี่ยงทายจากคางไก่ของตนเอง เมื่อเริ่มพิธีขวัญจำจะเริ่มเชิญผีบรรพบุรุษต่างๆ มาเข้าร่างทรง ในขณะนั้นจะมีการตีโชน เป่าแคนรำยาวไปเรื่อย ๆ ถ้าผีญ้อกรเข้าก็จะร้องเป็นภาษาญ้อกร ผีลาวเข้าก็ร้องเป็นภาษาลาว ผีไทยเข้าก็ร้องเป็นภาษาไทย ขณะร้องชาวบ้านจะติดโชนเป่าเป่า เป่าแคน เสร็จแล้วก็ถามผีว่ามาจากไหน อยากกินอะไร บางทีก็ถามถึงญาติที่ตายไปแล้วว่าอยู่สุขสบายดีไหม พอผีกินเครื่องเซ่น

¹²สัมภาษณ์ยายทุ่ง ประชาญ้อชุมชน ขวัญจำประจำหมู่บ้าน พฤษภาคม 2559

เสร็จก็จะออกไป ผีตัวใหม่ก็จะเข้ามาเรื่อย ๆ ตลอดทั้งวัน ซึ่งมีทั้งผีป่าผีญฮุก ผีลาว ผีไทย ผีเจ้าแม่ ผีเจ้าพ่อพญาแล เป็นต้น ระหว่างการไหว้ผีมีการเสี่ยงคางไก่ด้วย ถ้าคางไก่ตรงแปลว่าการทำมาหากินจะดี ไม่มีโรคภัยไข้เจ็บ แต่ถ้าคางไก่เอียงหรือคดก็ถือว่าไม่ดีหลังจากการเสี่ยงทายคางไก่ จะมีการผูกข้อต่อแขนให้เด็ก ๆ โดยขวัญจ้ำ แล้วร่วมรับประทานอาหารเครื่องเซ่นไหว้ร่วมกันโดยจะต้องกินเครื่องเซ่นสังเวยทั้งหมดให้หมดที่ศาลเจ้าพ่อหลวงชั้นนี้ ไม่น่ากลับบ้านโดยเด็ดขาด มีความเชื่อว่าหากนำกลับเข้าไปในหมู่บ้านจะทำให้เกิดความแห้งแล้งฝนฟ้าไม่ตกต้องตามฤดูกาล ผลผลิตทางการเกษตรเสียหายชาวญฮุก มีความเชื่อเรื่องผี แต่ก่อนจะไปไหนมาไหนให้กล่าว ถึงผีสาร พูดกล่าวไปทุกอย่างทุกสิ่ง ขวัญจ้ำญฮุก (คนทรง) ทรงแล้วก็ดูนี้ดูนั่น ตาสงวน¹³ กล่าวว่า “คนญฮุกมีประเพณีก็มีเลี้ยงบ้าน เลี้ยงหลักบ้าน แต่ก่อนเริ่มแรกตั้งแต่เห็นมานะเดิมที่การเลี้ยงบ้าน ชาวบ้านวังกำแพงไปเลี้ยงก็เอาข้าวปลาอาหาร หรือใคร บนบานขอไว้ ก็เอาไปวาง จุดรูปเทียน แล้วก็กลับต่อมามีแม่หยกเป็นขวัญจ้ำ (คนทรง) คือว่าแกป่วย แล้วมีคนบอกว่าไปเอาขวัญจ้ำ (คนทรง) มาจากบ้านหนองอ้อนะ ให้มารักษาตาย ที่นี้เอามารักษาเหมือนว่าหายวันหายคืน แกก็เลยบอกว่าอยากหาตัวแทนมาไว้เลี้ยงเจ้าบ้าน ชาวบ้านก็เลยปรึกษากันว่า น่าจะเป็นแม่หยกถ้าแม่หยกหายป่วยจริง ๆ เมื่อแม่หยกตายไปแล้วเมื่ออายุ 76 ปี ต่อมาชาวบ้าน บ้านนี้ที่ไม่มีตัวแทน ก็เลยเห็นว่าแม่หุ่งลูกสาวของแม่หยกที่เป็นขวัญจ้ำคนแรก ก็เลยเอาแม่หุ่งมาเป็นขวัญจ้ำเท่าทุกวันนี้ ต่อมาบ้านเมืองก็อยู่เย็นเป็นสุข ชาวบ้านก็สมัคสมานสามัคคีกันมา ตั้งแต่นั้นมา เดิมที่ตอนเลี้ยงเจ้าบ้าน ไม่มีมีโหรไม่มีอะไรมาประยุกต์ขึ้นช่วงนี้ มีแคน แต่ก่อนมีแต่โพน ปี ส่วนมากถ้าบนก็จะมีการหิ้วหมู หรือไก่ เหล่า 1 ขวด ไก่ 1 ตัว หิ้วหมู อย่างนี้แหละ บางคนก็ขอไว้สำเร็จบ้างไม่สำเร็จบ้าง นอกจากนั้น ประเพณีอื่นก็มี ยองเลี่ยมเป็นหมอพรหมณ์ เรียกขวัญที่ได้รับอุบัติเหตุจากรถ แล้วก็ไปตามยายเลี่ยมมาแล้วก็ไปเรียกขวัญบ้านก็เลี้ยงบ้านเดือน 6 วันพุธ ก็จะมีขวัญจ้ำ (คนทรง) เขาเรียกศาลปู่ตาบ้าน ศาลเจ้าบ้าน ถึงเดือน 6 เขาจะเลี้ยงทุกปีวันพุธก็จะพายายมาเข้าทรง พูดไทย ไทยโคราช นี่วันพุธที่ 11 ถ้าอยากมาดูก็มานะ มีการเข้าทรงเพื่อจะถามฟ้าฝนดีไหมปีนี้ มีการเสี่ยงทาย ปีนี้เป็นฟ้าฝนดีไหม มีไก่มีเหล้าก็เอาไปเลี้ยง มีเชื้อเจ้าพ่อหลวงชั้น ชื่อเจ้าพ่อหลวงชั้นนะหลักบ้านหลักเมือง”

ความเชื่อของชาวญฮุก มีความเชื่อผีโดยเฉพาะผีบรรพบุรุษเชื่อว่าผีบรรพบุรุษจะปกปักรักษาคุ้มครองลูกหลานให้ปลอดภัยจากภัยอันตราย หรือเมื่ออยู่ในสภาวะคับขันก็จะเรียกบรรพบุรุษเราก่อนใจ คนญฮุกบ้านวังกำแพงยังมีความเชื่ออยู่โดยให้ความสำคัญต่อผีบ้านผีเรือน ผีปู่ย่าตายาย ประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับความเชื่อและความศรัทธาเรื่องผี ของชาวญฮุกที่เห็นได้ชัดเจน และยังคงมีการปฏิบัติกันจนถึงปัจจุบัน และเป็นความเชื่อและความศรัทธาที่ยังคงมีอยู่ในรุ่นปู่ ย่า ตา ยาย และรุ่นลูก หลาน คือ ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ตาการบอกกล่าวผีนาก่อนลงมือทำการเกษตรและก่อนการเก็บเกี่ยวผลผลิต เพื่อให้ผีนาดูแลข้าวกล้าในนา และบันดาลให้พืชผลทางการเกษตรงอกงาม ยองหุ่ง¹⁴ คนทรงประจำหมู่บ้านเล่าว่า “ชาวญฮุกมีความเชื่อว่าเจ็บไข้ก็ไปดู

¹³ สัมภาษณ์ตาสงวน อดีตกำนันบ้านวังกำแพง ชาวญฮุกที่เป็นผู้นำหมู่บ้าน มิถุนายน 2559

¹⁴ สัมภาษณ์ยายหุ่ง ปราชญ์ชุมชนด้านการประกอบพิธีกรรม ขวัญจ้ำประจำหมู่บ้าน พฤษภาคม 2559

หมอ ผีสาวก็ว่าไป ยังมีการนับถือผีอยู่ เจ็บไข้ได้ป่วยก็ต้องไปดูเลข ดูหมอ เพื่อจะได้หาย ไปหาหมอ ไม่หาย ไปหาหมอดูก็แก้ดูก็หาย การออกลูก ก็ออกเหมือนเราไปออกที่บ้านหมอ เมื่อออกแล้วก็เอา เด็กใส่กระดัง ให้เด็กนอนในกระดัง 3 วัน 4 วัน แล้วค่อยเอาออกไปนอนในเปล เพื่อไม่ให้ร้องกวน ทุกวันนี้ยังมีอยู่ มีสมุดดินสอก็ใส่ในกระดังไปด้วย จะได้เก่งก็พูดไป เพื่อจะได้เป็นเจ้าคนนายคนยังมีความเชื่อและนับถือผีบรรพบุรุษ นับถือพ่อแม่ของเราเอง เจ้าพ่อหลวงชั้น ให้ดูแลเราเวลาที่ออกนอกบ้านก็เรียกหาให้ดูแล”

ประเพณีและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับความเชื่อและความศรัทธาเรื่องผี ของชาวนัญญกรบ้านวังกำแพงที่เห็นได้ชัดเจน และยังคงมีการปฏิบัติกันจนถึงปัจจุบัน และเป็นความเชื่อและความศรัทธาที่ยังคงมีอยู่ในรุ่นปู่ ย่า ตา ยาย และรุ่นลูก หลาน คือ ประเพณีการเลี้ยงผีปู่ตา ส่วนความเชื่อและศรัทธาในด้านอื่นๆ ยังคงมีอยู่ในกลุ่มผู้สูงอายุ และมีความศรัทธา และการปฏิบัติที่ลดน้อยลงไปบ้าง

เป่าใบไม้ เสียงแห่งธรรมชาติ

การเล่นของชาวนัญญกรในสมัยโบราณ ที่นอกเหนือจากการเล่นปี่เรเร การตีโทน การเล่นชาโกลกเอก การเล่นสะบ้า การเล่นอีกประเภทหนึ่งที่เคยมีมาแต่เดิม คือ การเป่าใบไม้เพื่อให้เกิดเป็นเสียงดนตรีที่ไพเราะ เป็นเสียงเพลงทำนองต่างๆ หรือเป่าเพื่อเลียนเสียงสัตว์เมื่อออกไปล่าสัตว์ในป่า บางครั้งใช้เป่าเพื่อเกี่ยวพาราสีระหว่างหนุ่มสาว เสียงที่เกิดจากการเป่าใบไม้นั้นเกิดได้จากการเสียดสีของลมที่เป่ากับวัตถุที่ถูกเป่าแล้วเกิดการสั่นไหว เป็นเสียงสูงต่ำได้ การเป่าใบไม้เป็นเสียงดนตรีหรือเสียงเพลงเป็นทักษะที่ฝึกได้ยาก จะเกิดเสียงหรือไม่ขึ้นอยู่กับวิธีในการเลือกใบไม้ที่ไม่อ่อน หรือแก่เกินไป ใบเหนียวสะบัดได้ไม่ขาดง่าย และสามารถนำมาเป่าเป็นเพลงในการเล่นปี่เรเรได้ด้วย แต่ในปัจจุบันนี้การเป่าใบไม้ของชาวนัญญกรได้ลดน้อย มีผู้เป่าใบไม้ได้เพียงไม่กี่คนจากความเจริญด้านต่างๆ ทำให้คนญญกรเองไม่เห็นความสำคัญที่จะต้องเป่าใบไม้ เพราะไม่มีสัตว์ป่าให้ล่า และการจีบสาวก็ใช้วิธีการใหม่เข้ามาแทนการเป่าเป็นเพลงโดยใช้ใบไม้ สภาพที่เป็นอยู่ในปัจจุบันเกี่ยวกับการเป่าใบไม้ของชาวนัญญกรบ้านวังกำแพง มีเพียงเป็นดอกไม้(ตาดอกไม้) แห่งบ้านน้ำลาดเท่านั้น ที่มีทักษะและสามารถเป่าใบไม้เป็นเพลงต่างๆ ได้อย่างหลากหลาย โดยเป็นดอกไม้¹⁵ เล่าว่า “เป่าใบไม้ให้เป็นเพลงเขาเอาไว้จีบสาวกัน ส่วน ปี่ เร่ เร่ จะร้องเพื่อความสนุกสนาน แต่สมัยนี้ไม่มีแล้ว ถ้าอยากดูประเพณีอะไรเก่า ๆ ต้องมาช่วงตรุษไทยที่เขามีกงานใหญ่นั้นแหละการเป่าใบไม้ไม่ค่อยผู้ใดเป่าได้ มีคนมาฝึกด้วยแต่เป่าไม่ได้ก็เลิกไป สมัยก่อนจะไปเป่าตามป่าตามดง ได้ยินเสียงชะนีก็เป่าตามเสียงชะนี ในการเลือกใบไม้มาเป่าเลือกที่ใบเรียบ เรียวยาว เป่าสนุกสนานไปอย่างนั้นแหละ ส่วนเพลงที่ใช้ในการเป่าส่วนมาก คือ เพลงญญกร เพลงปี่เรเร เพลงกระเจี๊ว ใช้เป่าเพื่อใช้เกี่ยวสาว (มาเนอ ๆ กลับแล้วเนอ) มีคนมาฝึกเป่าเยอะแต่ทำไม่ค่อยได้กัน ผมก็ไม่รู้จะทำยังไง เด็กเล็ก ๆ ผมก็สอน หลานผมแท้ ๆ ผมสอนเป่าใบไม้ยังไม่ได้ คุณตาอยากให้อัดเสียงเป่าใบไม้ไว้ให้ลูกหลานฟัง จะได้ไม่สูญหาย”

¹⁵ สัมภาษณ์ปราชญ์ชาวบ้านด้านการเป่าใบไม้ มิถุนายน 2559

จากนั้นเป็นก็สอนผู้วิจัยเป่าใบไม้ พร้อมทั้งเสนอแนะว่าไม่ใช่เป่าแรงนะเป่าเบาๆ เลือกใบเรียวยาว เสียงคุณตาเป่าใบไม้เป็นตัวอย่าง แต่ผู้วิจัยเป่าไม่มีเสียงออกมา แม้ว่าจะไม่มีเสียงใดได้ออกมาแต่คุณค่าทางวัฒนธรรมของการเป่าใบไม้ของชาวญ้อต่อการดำรงชีวิตที่ใกล้ชิดกับวิถีทางธรรมชาติ ก็เป็นเสียงสะท้อนถึงความผูกพันของชาวญ้อกับผืนป่าที่เป็นแหล่งอาหารตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันอย่างไม่เสื่อมคลาย บทเพลงจากใบไม้ใบเรียวยาวบอกเล่าเรื่องราวของชาวญ้อจากปากของผู้สูงอายุผู้สืบทอดวิถีแห่งชนเผ่าและความงามแห่งผืนป่า ต้นลำตวนยังคงยืนต้นตระหง่านใบช่อมะเขีรวชิและส่งเสียงดนตรีไพเราะฟังเสนาะหูทุกครั้งที่ตาดอกไม้ทาบใบลงบนริมฝีปาก ใบของต้นลำตวนเป็นต้นไม้ที่ให้เสียงไพเราะ สว่างใสดังก้องไปทั่วผืนป่า นอกจากนี้ใบเงาะ ทุเรียน ใบตอง ใบขนุน น้อยหน่า ก็สามารถนำมาเป่าให้เกิดเสียงเพลงไพเราะได้ แต่ก็ไม่เหมือนใบของต้นลำตวน ทunesทางวัฒนธรรมในการเป่าใบไม้เป็นเสียงเพลงของชาวญ้อ นั้น เป็นสิ่งที่น่าเป็นห่วง เพราะในปัจจุบันนี้ พบว่า มีผู้ที่สามารถเป่าใบไม้เป็นเพลงปะระเร เพียงคนเดียวของชาวญ้อที่คงเหลืออยู่ ถึงแม้ว่าในการฝึกเป่าใบไม้จะเป่าได้เป็นเสียงเพลงต่างๆ ได้นั้น อาจเป่าได้หลากหลายเพลง แต่การเป่าเป็นเพลงของชาวญ้อเองอาจไม่มีอีกแล้ว จึงเป็นสิ่งที่ควรอนุรักษ์และฟื้นฟูให้คงมีอยู่ต่อไป

จากผลการสัมภาษณ์เชิงลึกเกี่ยวกับทุนทางวัฒนธรรมในการเป่าใบไม้เป็นเสียงเพลงของชาวญ้อ นั้น เป็นสิ่งที่น่าเป็นห่วง เพราะในปัจจุบันนี้ พบว่า มีผู้ที่สามารถเป่าใบไม้เป็นเพลงปะระเร เพียงคนเดียวของชาวญ้อที่คงเหลืออยู่ ถึงแม้ว่าในการฝึกเป่าใบไม้จะเป่าได้เป็นเสียงเพลงต่างๆ ได้นั้น อาจเป่าได้หลากหลายเพลง แต่การเป่าเป็นเพลงของชาวญ้อเองอาจไม่มีอีกแล้ว จึงเป็นสิ่งที่ควรอนุรักษ์และฟื้นฟูให้คงมีอยู่ต่อไป

ทุนทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้ของชาวญ้อบ้านวังกำแพง ยังมีคงเหลือให้เห็นอยู่เป็นจำนวนมากทั้งในรูปสิ่งก่อสร้าง ที่อยู่อาศัย เช่น บ้าน วัด ศาลปู่ตา สิ่งของเครื่องใช้ เสื้อผ้า อาหาร ยารักษาโรค ผู้วิจัยสนใจศึกษาเฉพาะการแห่หอดอกผึ้ง และการรำไท่น ซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่ยังคงอยู่ ส่วนทุนทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ได้แก่ ค่านิยม ความเชื่อ ภาษา จารีตประเพณี พิธีกรรมและภูมิปัญญาท้องถิ่น ในการศึกษาทุนทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ของชาวญ้อบ้านวังกำแพงในครั้งนี้ ผู้วิจัยสนใจศึกษามีทุนทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ คือ การละเล่นปะระเร ด้านความเชื่อเรื่องผีและศรัทธา และเสียงดนตรีจากการเป่าใบไม้ ซึ่งในปัจจุบันยังมีอยู่แต่เริ่มเสื่อมถอยและอาจสูญหายไปตามกาลเวลา

บทที่ 5

การจัดการศึกษาตลอดชีวิต โดยใช้ทุนทางวัฒนธรรมของชนเผ่าญ้อ

การนำเสนอผลการวิเคราะห์เกี่ยวกับรูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตโดยใช้ทุนทางวัฒนธรรมของชนเผ่าญ้อที่บ้านวังกำแพง เป็นการนำเสนอผลที่ได้จากการสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการสัมภาษณ์เชิงลึกของผู้วิจัย โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาทุนทางวัฒนธรรมในชุมชนญ้อ และชนบทธรรมนิยมประเพณีของชาวบ้านวังกำแพง ในบทนี้เป็นการสัมภาษณ์เชิงลึกเกี่ยวกับการนำทุนทางวัฒนธรรมของชาวญ้อไปจัดการศึกษาตลอดชีวิต ทั้งการจัดการศึกษาในระบบ การจัดการศึกษานอกระบบ และการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย โดยกลุ่มผู้ให้สัมภาษณ์ประกอบด้วย ผู้ทรงคุณวุฒิทางการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ การศึกษาตามอัธยาศัยในท้องถิ่น ผู้นำชุมชน ชาวบ้าน นักวิชาการท้องถิ่น เพื่อนำข้อสรุปมาสร้างรูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตโดยใช้ทุนทางวัฒนธรรมของชุมชนพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติพ.ศ. 2542 มาตรา 4 ให้ความสำคัญของการศึกษาหมายถึงกระบวนการเรียนรู้เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคลและสังคมโดยการถ่ายทอดความรู้การฝึกการอบรมการสืบสานทางวัฒนธรรมการสร้างสรรคจริยธรรมความก้าวหน้าทางวิชาการการสร้างองค์ความรู้ันเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อมสังคมการเรียนรู้ และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต พื้นที่ชีวิตของชาวญ้อ บ้านวังกำแพง เป็นวิถีชีวิตที่ผูกติดกับการเกษตรกรรม การศึกษาภาคบังคับเป็นกระบวนการทางสังคมที่ชาวบ้านให้ความสำคัญที่จะส่งบุตรหลานให้ได้เข้าเรียนในระบบโรงเรียน แม้ว่าในชุมชนที่ห่างไกลแห่งนี้จะมีเพียงโรงเรียนประถมศึกษาที่จัดการศึกษาระดับอนุบาลถึงประถมศึกษาปีที่6 แต่ทุกหลังคาเรือนในหมู่บ้านที่มีเด็กในวัยเรียนก็ส่งเด็กเข้าเรียนตามเกณฑ์ที่กระทรวงศึกษาธิการกำหนด

ชาวญ้อในปัจจุบันที่อาศัยอยู่ร่วมกับชาวลาวและชาวไทยโคราช ได้รับการถ่ายทอดวัฒนธรรมทางความคิดเกี่ยวกับการศึกษาที่ช่วยพัฒนาความรู้และพัฒนาคุณภาพชีวิตของบุตรหลาน การศึกษาจึงเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนรู้โดยเป็นการเรียนรู้ที่ก่อให้เกิดการพัฒนาและมีนัยของการจัดการอยู่ด้วยจึงอาจกล่าวได้ว่าการเรียนรู้ในทางที่เป็นการพัฒนาจะทำให้เกิดการศึกษาขึ้นได้แต่การศึกษามีได้ก่อให้เกิดการเรียนรู้เสมอไปเช่นผู้ที่เรียนรู้ด้วยตนเองจนมีความรู้ในเรื่องนั้นๆ อย่างแท้จริงก็สามารถนำความรู้ดังกล่าวมาเทียบเข้าสู่ระบบการศึกษาได้ในขณะที่ผู้ที่เรียนจบการศึกษาตามหลักสูตรอาจจะไม่เกิดการเรียนรู้ในเรื่องที่ได้รับการศึกษามากก็ได้ดังที่เราพบว่าผู้ที่จบการศึกษาบางคนไม่เกิดการเรียนรู้ในสาขาวิชานั้นๆ อย่างแท้จริงนอกจากนี้การศึกษาอาจมีความหมายทั้งนัยของการที่มีผู้จัดการให้บุคคลได้รับการศึกษาเช่นศูนย์บริการการศึกษานอกโรงเรียนอำเภอมีหน้าที่จัดการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยให้แก่ประชาชนกลุ่มเป้าหมายและนัยของการที่บุคคลศึกษาด้วยตนเองเช่นพ่อค้าต้องภาษีได้เรียนรู้และศึกษาเรื่องเกษตรกรรมชาติด้วยตนเองจนได้รับการยกย่องว่าเป็นปราชญ์ชาวบ้านหากเดินสำรวจโดยทั่วไปใน

หมู่บ้านวังกำแพงจะพบวิถีชีวิตของชาวบ้านที่เคยเป็นชนเผ่าเร่ร่อน เมื่อ100กว่าปีมาแล้ว มีทุนทางวัฒนธรรมที่เป็นมรดกภูมิปัญญาที่ถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษให้พบเห็นได้โดยทั่วไป เนื่องจากชุมชนบ้านวังกำแพงเป็นชุมชนขนาดเล็กจึงสามารถเดินสำรวจได้ทั่วทั้งหมู่บ้าน เพราะชาวบ้านมีความรักใคร่แน่นแฟ้นกลมเกลียวกันเป็นสังคมชนบทที่สามารถเดินเข้าออกบ้านหลังต่างๆได้อย่างง่ายดาย ชาวบ้านมีอัธยาศัยไมตรียิ้มแย้มแจ่มใสเป็นอย่างดี ทุนทางวัฒนธรรมที่พบในหมู่บ้านและเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตแบบสังคมเกษตรกรรมคือการทอเสื่อและการจักสาน ที่สามารถพบเห็นได้โดยทั่วไปในหมู่บ้าน แต่ทุนทางวัฒนธรรมของชาวญ้อกรที่มีในชุมชนและพบเห็นในผู้สูงอายุคือการใช้ภาษาญ้อกรสื่อสารกันอย่างคล่องแคล่ว ภาษาซึ่งเป็นเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของชาวญ้อกรจึงเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ยิ่งใหญ่และควรได้รับการอนุรักษ์อย่างเร่งด่วน กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม ได้จัดให้ภาษาและวัฒนธรรมของชาวญ้อกรเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติในปี 2555 มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมต่างๆเหล่านี้ ล้วนมีความความสำคัญสำหรับลูกหลานชาวญ้อกรที่จะสืบทอดสิ่งที่บรรพบุรุษสั่งสมไว้และมีความหมายในแง่ของการอนุรักษ์ให้คงอยู่คู่ชุมชนญ้อกร หากจะบอกว่าเรื่องราวของชาวญ้อกรไม่ได้อยู่เพียงภาพที่ปรากฏให้เห็นเพียงภายนอก เพราะวัฒนธรรมที่เปลี่ยนแปลงไปล้วนหล่อหลอมให้วิถีชีวิตเปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา แต่หากใครได้พูดคุยกับชาวญ้อกรจะรู้ความน่าสนใจของคนเผ่านี้แท้จริงแล้วอยู่ที่เรื่องราวในอดีตของพวกเขา ที่สั่งสมมวลประสบการณ์ผ่านกาลเวลามาจนถึงปัจจุบัน ญ้อกรในปัจจุบันจึงไม่ใช่แค่กลุ่มชาติพันธุ์ชายขอบที่อยู่ห่างไกลความเจริญ แต่เป็นชุมชนที่เปรียบเสมือนห้องเรียนห้องใหญ่เป็นแหล่งเรียนรู้วิถีชีวิต ความเป็นอยู่และวัฒนธรรมที่ยังปรากฏเด่นชัดแม้ผ่านกาลเวลามากว่าศตวรรษ หมู่บ้านญ้อกรห้องเรียนทางวัฒนธรรมของชุมชนที่ปรากฏวิถีชีวิตความเป็นอยู่ วัฒนธรรม ประเพณี และภาษาที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษที่นับวันจะเลือนลางไปในกระแสของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม การจัดการศึกษาจึงเป็นเครื่องมือในการอนุรักษ์และเสริมสร้างอัตลักษณ์ของคนญ้อกรที่เป็นคนท้องถิ่นดั้งเดิมของดินแดนแถบที่ราบสูงของจังหวัดชัยภูมิ และมีความสำคัญในแง่ของการสืบทอดประวัติศาสตร์ทางด้านภาษาและวัฒนธรรมของเอเชีย ที่มีความเกี่ยวเนื่องกับภาษามอญโบราณสมัยทวารวดีและไม่ปรากฏพบผู้พูดภาษานี้ในที่อื่นใดในโลก

แม้ภาษาจะเป็นเครื่องมือสื่อสารที่ปรากฏเด่นชัดทางวัฒนธรรมของชาวญ้อกรแต่ในแง่ของการอนุรักษ์ทุนทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้และทุนทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ก็เป็นทุนทางวัฒนธรรมที่มีความสำคัญในชุมชน เพราะเป็นมรดกภูมิปัญญาที่บรรพบุรุษของชาวญ้อกรได้ถ่ายทอดให้กับลูกหลาน โดยนักวิชาการเชื่อว่าคนญ้อกรคือลูกหลานของกลุ่มมอญทวารวดีในอดีตที่ยังสามารถคงเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมให้คงอยู่จนถึงปัจจุบัน การจัดศึกษาตลอดชีวิตใน3 รูปแบบคือคือการศึกษาในระบบ ให้มีความรู้ความสามารถตามมาตรฐานการศึกษาและสามารถดำรงชีวิตในสังคมอย่างเป็นสุขและการศึกษานอกระบบ การศึกษาที่มีความยืดหยุ่นตามศักยภาพของผู้เรียน รวมทั้งการศึกษาตามอัธยาศัย จากประสบการณ์ของบุคคล แหล่งเรียนรู้เพื่อเพิ่มพูนความรู้ ทักษะและพัฒนาคุณภาพชีวิตบุคคลจะเกิดกระบวนการเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตโดยการบูรณาการการเรียนรู้ทั้งการศึกษาในระบบ นอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย นั่นคือ การเรียนรู้

จากครอบครัว ผู้การเรียนรู้จากสถาบันการศึกษา ชุมชน และสังคม เพื่อนำความรู้ไปใช้ในการดำเนินชีวิตการประกอบอาชีพ และในการปรับตัวให้ทันกับการเปลี่ยนแปลงของสังคม การนำเสนอผลการวิเคราะห์จากการสัมภาษณ์เชิงลึกและการสังเกตแบบมีส่วนร่วมของผู้วิจัย เกี่ยวกับทุนทางวัฒนธรรมในชุมชนญ้อกรและชนบทธรรมนิยมประเพณีของชาวบ้านวังกำแพงโดยใช้การสัมภาษณ์เชิงลึกเกี่ยวกับการนำทุนทางวัฒนธรรมของชาวญ้อกรไปจัดการศึกษาตลอดชีวิต ทั้งการจัดการศึกษาในระบบ การจัดการศึกษานอกระบบ และการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย ประกอบด้วยเนื้อหาด้านทุนทางวัฒนธรรม เพื่อทำความเข้าใจถึงวิถีชีวิต มุมมองและการให้ความหมายต่อการจัดการศึกษาในแง่ของทุนทางวัฒนธรรมในชีวิตของชาวญ้อกรบ้านวังกำแพง

การจัดการศึกษาตลอดชีวิต : ทุนทางวัฒนธรรมกับการจัดการศึกษา

การศึกษาในระบบ (Formal Education) คือการศึกษาที่กำหนดจุดมุ่งหมายวิธีการศึกษา หลักสูตรระยะเวลาของการศึกษาการวัดและประเมินผลซึ่งเป็นเงื่อนไขของการสำเร็จการศึกษาที่แน่นอน วัดถูประสงค์และเป้าหมายของการศึกษาในระบบเพื่อถ่ายทอดหรือปลูกฝังเนื้อหาความรู้ความเข้าใจที่เหมาะสมเพื่อให้ผู้ได้รับการศึกษาวางตัวได้เหมาะสมในสังคมและมีความสามารถประกอบอาชีพตามความถนัดความสนใจหรือตามโอกาสของแต่ละบุคคลและเตรียมเด็กก่อนวัยเรียนให้มีความพร้อมในการเรียนรู้และจัดให้เด็กในวัยเรียนได้รับการศึกษาเพื่อเรียนรู้และพัฒนาตนเองต่อเนื่องเพื่อให้มีพัฒนาการทั้งทางร่างกายเชาวน์ปัญญาตามความสนใจที่เหมาะสมมีความพร้อมในการศึกษาระดับสูงขึ้นไปเพื่อพัฒนาเด็กในวัยเรียนทุกระดับให้ได้รับการศึกษาเพื่อประโยชน์สำหรับการเตรียมตัวระดับพื้นฐานและเพื่อมีความรู้ความสามารถในการประกอบอาชีพการงานต่อไปเป็นตอบสนองความต้องการทางการศึกษาระดับสูงในเชิงคุณภาพมุ่งส่งเสริมให้ประชาชนมีโอกาสได้พัฒนาความรู้ความสามารถเฉพาะด้านเพื่อประโยชน์ในการประกอบอาชีพซึ่งอาจดำเนินการโดยสถาบันอุดมศึกษาที่เน้นการวิเคราะห์วิจัยระดับสูงมุ่งคิดค้นเนื้อหาสาระที่แปลกใหม่จากเดิม นอกจากนี้ยังรวมถึงการฝึกอบรมเฉพาะทางเช่นด้านการเกษตรการอุตสาหกรรมวิทยาศาสตร์สุขภาพเป็นต้นและพัฒนาศักยภาพของบุคคลเต็มความสามารถและตอบสนองวิสัยทัศน์ในการพัฒนาประเทศเน้นพัฒนากลุ่มเป้าหมายในลักษณะบูรณาการคือมีความสมบูรณ์ครบถ้วนทุกด้านทั้งทางร่างกายสติปัญญาคุณธรรมความคิดความสำนึกความรับผิดชอบ ฯลฯ ซึ่งตามปกติเป็นหน้าที่ของสถานศึกษาและอาจจัดเสริมเติมในลักษณะฝึกอบรมเฉพาะหรือแทรกในกิจกรรมการเรียนการสอนปกติ การจัดการศึกษาในระบบจึงมีเป้าหมายเพื่อพัฒนาเด็กก่อนวัยเรียนเป็นการจัดกิจกรรมในลักษณะการเตรียมความพร้อมเพื่อส่งเสริมทั้ง 4 ด้าน คือ ด้านร่างกาย อารมณ์ สังคมและสติปัญญา ได้แก่ กิจกรรมการเคลื่อนไหวตามจังหวะกิจกรรมสร้างสรรค์กิจกรรมกลางแจ้งกิจกรรมเสริมประสบการณ์กิจกรรมเกมการศึกษาเป็นต้นรวมทั้งจัดการศึกษาสำหรับบุคคลในวัยเรียนเป็นการจัดการศึกษาให้กับกลุ่มเป้าหมายคือการศึกษาขั้นพื้นฐานซึ่งได้แก่การจัดการศึกษาในระดับประถมศึกษาและระดับมัธยมศึกษาการศึกษาขั้นพื้นฐานนั้นมักใช้เวลาประมาณสิบสองปีเป็นส่วน

ใหญ่ในช่วงปลายของการศึกษาเยาวชนที่สนใจสายอาชีพแทนที่จะศึกษาสายสามัญก็อาจเลือกเข้าเรียนในสถานศึกษาสายอาชีพได้ซึ่งได้แก่โรงเรียนอาชีวศึกษาประเภทต่างๆและการศึกษาระดับอุดมศึกษาเมื่อสำเร็จการศึกษาขั้นพื้นฐานผู้เรียนที่มุ่งศึกษาต่อก็อาจเข้าศึกษาในสถาบันอุดมศึกษาซึ่งรวมสถาบันอุดมศึกษาสายอาชีพต่ำกว่าปริญญาด้วยการถ่ายทอดความรู้จากเดิมครูเป็นผู้ถ่ายทอดความรู้ ปัจจุบันควรเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้กันและการเรียนรู้ในชุมชนเพื่อให้เกิดกระบวนการนำไปใช้ การปฏิบัติเพื่อให้เกิดความชำนาญ เป็นการถ่ายทอดความรู้จากคนหนึ่ง กลุ่มหนึ่ง ให้อีกฝ่ายหนึ่ง องค์ความรู้ในชุมชนอยู่จริงจึงเป็นแหล่งเรียนรู้ชั้นเลิศในชุมชนที่เกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตของคนในชุมชน เป็นระเบียบแบบแผนที่คนในชุมชนยึดถือประพฤติปฏิบัติสืบเนื่องต่อกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ และสืบทอดวัฒนธรรมให้กับลูกหลาน

สังคมของชาวญัฮกุรเป็นสังคมที่อยู่กันแบบชุมชนและมีความมั่นใจเมื่ออยู่รวมกลุ่มของตนเองตั้งแต่สังคมระดับครอบครัวจนถึงระดับชุมชน ดังนั้นการจัดการศึกษาในระบบที่ส่งเสริมการเรียนรู้ของผู้เรียนคือการจัดการศึกษาจากวัฒนธรรมและวิถีชีวิตโดยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้โดยเฉพาะความรู้แฝงในชุมชนหรือหมู่บ้าน การใช้ชีวิตประจำวันและเทศกาลงานบุญต่างๆ วัฒนธรรมแบบนี้สมาชิกในชุมชนสามารถแลกเปลี่ยนเรียนรู้กันในชุมชนหรือการเป็นวิทยากรในห้องเรียนเพราะสมาชิกในชุมชนล้วนคุ้นเคยกันพึ่งพาอาศัยกัน ผู้เรียนจะกล้าแสดงความคิดเห็นของตนเองโดยคำนึงถึงองค์ประกอบของการจัดการศึกษาคือสาระเนื้อหาในการศึกษาการจัดการศึกษาในระบบจะจัดทำหลักสูตรเป็นตัวกำหนดเนื้อหาสาระหลักสูตรในหลักสูตรกลางแต่ละระดับ ขณะเดียวกันก็เปิดโอกาสให้สถานศึกษาแต่ละแห่งสามารถจัดเนื้อหาสาระที่เหมาะสมกับท้องถิ่นได้ด้วยโดยมีเนื้อหาสาระที่ทันสมัยทันต่อเหตุการณ์เหมาะสมกับความต้องการของผู้เรียนและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษาทั้งนี้ต้องทบทวนเนื้อหาสาระเพื่อปรับแก้ไขให้ถูกต้องทันสมัยและให้ข้อมูลที่ถูกต้องแก่ผู้เรียน ด้านครูผู้สอนหรือผู้ให้การเรียนรู้ผู้ถ่ายทอดเนื้อหาสาระได้แก่ครูและอาจารย์ซึ่งถือเป็นผู้ประกอบอาชีพชั้นสูงบุคคลเหล่านี้ต้องได้รับการอบรมทั้งในด้านเนื้อหาและวิธีการถ่ายทอดเพื่อให้สามารถถ่ายทอดความรู้และสาระวิชาที่เป็นประโยชน์ต่อผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพและสื่อและอุปกรณ์สำหรับการศึกษาเช่น อาคาร สถานที่ โต๊ะ เก้าอี้ กระดานเขียนหนังสือ แบบเรียน สมุด ดินสอ ตลอดจนทั้งอุปกรณ์ที่ทันสมัยที่มีราคาแพงทั้งหลายเช่น อุปกรณ์ในห้องปฏิบัติการทางวิทยาศาสตร์ เครื่องคอมพิวเตอร์ เป็นต้น สื่อและอุปกรณ์เหล่านี้เป็นส่วนประกอบที่จำเป็นสำหรับการจัดการศึกษาคำนึงถึงรูปแบบวิธีการเรียนการสอนการศึกษาในระบบยุคปฏิรูปการศึกษาเน้นความสำคัญที่ตัวผู้เรียนรูปแบบวิธีการเรียนการสอนใหม่แตกต่างไปจากเดิมซึ่งมีกระบวนการเรียนการสอนที่หลากหลายเช่นการระดมความคิดการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนการนำชมนอกสถานที่เรียนการใช้อุปกรณ์เครื่องมือประกอบในสถานศึกษาและบรรยากาศแวดล้อมการจัดการศึกษาในระบบยังต้องอาศัยชั้นเรียนยังเป็นสิ่งจำเป็น ดังนั้นอาคารสถานที่ ห้องเรียนและบรรยากาศแวดล้อมที่ใช้ในการจัดการศึกษาเป็นสิ่งจำเป็นซึ่งจะต้องจัดบรรยากาศแวดล้อมที่เอื้อการเรียนรู้แก่ผู้เรียนผู้เรียนหรือผู้ศึกษาถือเป็นองค์ประกอบสำคัญที่สุดของการจัดการศึกษาเพราะผู้เรียนคือผู้รับการศึกษาและเป็นเป้าหมายหลักของการจัดการศึกษาการ

ปรับเปลี่ยนความรู้และพฤติกรรมของผู้เรียนเป็นดัชนีชี้วัดผลสัมฤทธิ์ของการจัดการศึกษาการจัดการศึกษาจึงครอบคลุมขั้นตอนที่เกี่ยวกับการเรียนรู้ของผู้เรียนตั้งแต่การเตรียมความพร้อมสำหรับการเรียนรู้การให้การศึกษาอบรมการประเมินและการส่งเสริมให้เกิดการเรียนรู้ต่อเนื่อง

การศึกษาในระบบ : จากห้องเรียนสู่ชุมชน

การศึกษาในระบบ (Formal Education) จึงเป็นการศึกษาที่มีรูปแบบและระบบแบบแผนชัดเจนมีการกำหนดวัตถุประสงค์หลักสูตรวิธีการจัดการเรียนการสอนการวัดผลและการประเมินผลที่แน่นอนซึ่งการศึกษาในระบบของไทยประกอบไปด้วยการศึกษาขั้นพื้นฐานและการศึกษาในชั้นอุดมศึกษาโดยการศึกษาขั้นพื้นฐานถูกแบ่งออกเป็นระดับต่างๆคือระดับก่อนประถมศึกษาระดับประถมศึกษาระดับมัธยมศึกษาตอนต้นและระดับมัธยมศึกษาตอนปลายในระดับมัธยมศึกษาตอนปลายยังถูกแบ่งเป็นประเภทสามัญศึกษาและประเภทอาชีวศึกษาอีกด้วยสำหรับการศึกษาชั้นอุดมศึกษานั้นแบ่งออกเป็นระดับต่างๆคือต่ำกว่าปริญญาตรีปริญญาตรีประกาศนียบัตรบัณฑิตปริญญาโทและปริญญาเอกการนำทุนทางวัฒนธรรมของชาวจังหวัดภูเก็ตไปจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนตามองค์ประกอบของการจัดการศึกษา คือ การจัดเนื้อหาสาระในการศึกษาการจัดการศึกษาในระบบจะจัดทำหลักสูตรเป็นตัวกำหนดโดยจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่นที่เกี่ยวกับภาษา ประเพณีวัฒนธรรมของชาวจังหวัดภูเก็ตและแทรกในกลุ่มสาระการเรียนรู้ทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ โดยมีเนื้อหาสาระที่ทันสมัยทันต่อเหตุการณ์เหมาะสมกับความต้องการของผู้เรียนและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษาทั้งนี้ต้องทบทวนเนื้อหาสาระเพื่อปรับแก้ไขให้ถูกต้องทันสมัยและให้ข้อมูลที่ถูกต้องแก่ผู้เรียนโดยการถ่ายทอดองค์ความรู้จากปราชญ์ชาวบ้านผู้ที่สามารถพูดภาษาภูเก็ตได้โดยการสอนเปรียบเทียบกับภาษาไทยและบูรณาการกับภาษาอื่นเน้นการสอนพูดในโรงเรียนทุกวันโดยจัดเป็นศูนย์การเรียนรู้ในโรงเรียนเกี่ยวกับวัฒนธรรมของชาวจังหวัดภูเก็ตโดยจัดกิจกรรมเสริมมีหลักสูตรภาษาท้องถิ่นเข้ามาแทรกในบทเรียนเพื่อให้เด็ก ๆ รุ่นใหม่ได้เรียนรู้ครุศาสตร์¹ กล่าวถึงแนวทางการจัดการเรียนรู้ในระบบโรงเรียนไว้ว่า“...ความเชื่อคำก็ยังเชื่อในเรื่องของความคิด การทำความดี การรักษา ศิล แล้วก็ภูตผีปิศาจ คือคำอยู่ในชุมชนอย่างนี้ ยังมีการไหว้เจ้าที่ เหมือนว่ามี การเชื่อในการดูดวงอยู่ เชื่อในเรื่องโชคลาภ ถ้าเป็นการศึกษาในระบบโรงเรียน ก็จะมีหลักสูตรท้องถิ่น ซึ่งก็นำเอา ภาษาของชาวจังหวัดภูเก็ตที่เริ่มจางหายไป เข้ามาโดยที่ผ่านชุมชน หรือผ่านผู้นำชุมชนที่มีความรู้ด้านนี้อาจจะเป็นผู้เฒ่าผู้แก่ที่ทำนวยังมีภาษาที่ชัดเจนอยู่ น่าจะจัดแบบว่าให้ท่านเข้ามาในโรงเรียนของเรา เพื่อที่จะมาสอนเด็กรุ่นใหม่ ๆ ไม่ให้ภาษาตรงนี้จางหายไป ที่ผ่านมารู้สึกว่า คำจะเคยทำอยู่ตามที่ ได้มาสัมผัส น่าจะจัดสัปดาห์หนึ่ง หรือว่าอาทิตย์หนึ่งจะมีการเรียนการสอนหนึ่งครั้ง โดยผู้ชำนาญ ด้านภาษาจากชุมชนของเรา ดึงเข้ามาสอน อาจจะเริ่มจากการพูด การสื่อสารก่อน ก็มาด้าน ตัวหนังสือ ด้านการเขียน....”

¹ สัมภาษณ์ครูโรงเรียนบ้านวังกำแพง สิงหาคม 2559

มิติด้านเนื้อหาทุนทางวัฒนธรรม ในการจัดการจัดการศึกษาในระบบการจัดทำหลักสูตรเป็นตัวกำหนดโดยจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่นที่เกี่ยวกับภาษา ประเพณีวัฒนธรรมของชาวญ้อกร และแทรกในกลุ่มสาระการเรียนรู้ทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ โดยมีเนื้อหาสาระที่ทันสมัยทันต่อเหตุการณ์เหมาะสมกับความต้องการของผู้เรียนและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษา ทั้งนี้ต้องทบทวนเนื้อหาสาระเพื่อปรับแก้ไขให้ถูกต้องทันสมัยและให้ข้อมูลที่ถูกต้องแก่ผู้เรียน

ความเชื่อวัฒนธรรมประเพณีของชาวญ้อกรเป็นองค์ความรู้ที่ตกผลึกอยู่ในพื้นที่ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้นำชุมชนจึงเป็นผู้ทรงภูมิปัญญาที่สามารถถ่ายทอดเรื่องราวองค์ความรู้ที่ได้สั่งสมมาจากรุ่นบรรพบุรุษได้เป็นอย่างดีการปกป้องคุ้มครองมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม โดยเฉพาะมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้(Intangible Cultural Heritage)ที่เป็นทักษะ ความรู้ความเชี่ยวชาญ ด้านภาษาพูด การดนตรี การฟ้อนรำ ประเพณี งานเทศกาล ความเชื่อ ความรู้ของธรรมชาติที่เกี่ยวกับวิถีชีวิต ถือเป็นเรื่องที่สำคัญเพราะเป็นสิ่งที่เสี่ยงต่อการสูญหาย เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงของสังคมโลก กระแสโลกาภิวัตน์ ความเจริญก้าวหน้าด้านเทคโนโลยี การศึกษาจึงเป็นแนวทางในการดำรงวัฒนธรรมให้คงไว้เพื่อถ่ายทอดให้กับลูกหลานรุ่นต่อไปปลัดชัยชุมพล² ให้ข้อเสนอแนะในการจัดการเรียนรู้ในระบบโรงเรียนโดยใช้ทุนทางวัฒนธรรมของชนเผ่าญ้อกรบ้านวังกำแพง ไว้ว่า “พูดถึงน่าจะมีการทำหลักสูตรการเรียนการสอนของภาษาตรงนี้ น่าจะเป็นหลักสูตร หรือว่าไปอยู่ในระบบของการศึกษาในประถมได้หรือไม่ เพราะว่าในหลักสูตรท้องถิ่นเองเราก็ไม่ได้เข้าไปรับผิดชอบ เพราะสังกัดของ สพฐ.ถ้าหากว่ามีการจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่นโดยเฉพาะและเป็นรูปแบบของตำรา เป็นหลักการเรียนการสอนโดยเฉพาะก็น่าจะดี เพราะว่าในพื้นที่ก็จะมีคนเก่า คนแก่ หรือว่าวัยกลางคนก็สามารถพูดได้และสอนได้ น่าจะสามารถถ่ายทอดให้กับเด็กได้ ต้องทำเป็นหลักสูตรเฉพาะ หลักสูตรท้องถิ่น”

ครูผู้สอนหรือผู้ถ่ายทอดความรู้ เป็นผู้รู้ในชุมชน เชี่ยวชาญการจากภายนอก ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นผู้สอน และผู้ถ่ายทอด บุคคลเหล่านี้ต้องได้รับการอบรมทั้งในด้านเนื้อหาและวิธีการถ่ายทอดเพื่อให้สามารถถ่ายทอดความรู้และสาระวิชาที่เป็นประโยชน์ต่อผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพและเป็นการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่มีอยู่ในท้องถิ่น ให้เอื้อประโยชน์ต่อการจัดการศึกษา จากทุนที่มีอยู่เดิมในชุมชน ผ่านผู้ถ่ายทอด ปราชญ์ชาวบ้านในท้องถิ่นถึงลูกหลานผู้รับการถ่ายทอดในปัจจุบันที่อาศัยอยู่ในชุมชน

มิติด้านผู้ถ่ายทอดทุนทางวัฒนธรรม โดยให้ผู้รู้ในชุมชน เชี่ยวชาญการจากภายนอก มีภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นผู้สอน และผู้ถ่ายทอด บุคคลเหล่านี้ต้องมีความรู้ทั้งในด้านเนื้อหาและวิธีการถ่ายทอดเพื่อให้สามารถถ่ายทอดความรู้ทุนทางวัฒนธรรมที่เป็นประโยชน์ต่อผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพชุมชนญ้อกรเป็นฐานการเรียนรู้ที่มีประสิทธิภาพที่จะถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับชาวญ้อกร ประเพณีและวัฒนธรรมภายใต้วิถีชุมชนเป็นฐานข้อมูลมรดกท้องถิ่นที่ผู้เรียนสามารถศึกษาได้ผ่านกระบวนการสำรวจ การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542

² สัมภาษณ์ปลัดองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น มีนาคม 2559

และที่แก้ไขเพิ่มเติม(ฉบับที่2) พ.ศ.2545 กำหนดไว้ในมาตรา25 ระบุว่า รัฐต้องส่งเสริมการดำเนินงานและการจัดตั้งแหล่งเรียนรู้ตลอดชีวิตทุกรูปแบบ ได้แก่ห้องสมุดประชาชน พิพิธภัณฑ์ หอศิลป์ สวนสัตว์ สวนสาธารณะ สวนพฤกษศาสตร์ อุทยานวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยี ศูนย์การศึกษา และนันทนาการ แหล่งข้อมูลและแหล่งการเรียนรู้อื่นอย่างพอเพียงและมีประสิทธิภาพ ชุมชนผู้สูงอายุจึงเป็นศูนย์การเรียนรู้ขนาดใหญ่ ที่มีผู้สอนหรือผู้ให้ความรู้ที่เป็นปราชญ์ชาวบ้านผู้ทรงภูมิปัญญาที่มีความรู้ทางด้านวัฒนธรรมประเพณีและเป็นทรัพยากรบุคคลที่มีคุณค่าในชุมชน การสนับสนุนให้ผู้ทรงภูมิปัญญาเหล่านี้ได้ถ่ายทอดองค์ความรู้ท้องถิ่นให้แก่สมาชิกในชุมชนเพื่อเข้าใจแนวคิดกระบวนการของวัฒนธรรมและทุนทางวัฒนธรรมในท้องถิ่นที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษและการสืบทอดวัฒนธรรมให้คงอยู่โดยนำมาประยุกต์ในกิจกรรมการเรียนการสอน จัดโครงสร้างหลักสูตรและตำราที่เกี่ยวกับวิถีของชาวผู้สูงอายุ โดยครูนำไปบูรณาการกับกิจกรรมการเรียนการสอนหรือสอดแทรกในชั่วโมงสอน ครูเยาวลักษณ์³ เสนอแนะว่า “.....ก็จะเรื่องภาษา น่าจะมีภูมิปัญญาชาวบ้านที่เค้าเป็นชาวผู้สูงอายุเข้ามาสอนสักชั่วโมงหนึ่ง เพื่อเป็นการอนุรักษ์ภาษา สอนเรื่องวัฒนธรรม ก็อยากจะให้เค้าเข้ามามีบทบาทในเรื่องของการอนุรักษ์ภาษา เพราะว่าถ้าให้ครูสอนเองก็คงไม่ได้เหมือนกันวัฒนธรรมก็ควรจะอนุรักษ์.....”ครูหรือวิทยากรในท้องถิ่น ปราชญ์ชาวบ้านเป็นผู้ถ่ายทอดองค์ความรู้ที่ใช้กระบวนการถ่ายทอดความรู้ทุนทางวัฒนธรรมในชุมชน เป็นทรัพยากรหลักในการสอนในโรงเรียนเพราะทุนทางวัฒนธรรมและบุคคลต่าง ๆ ในชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของการขับเคลื่อนชุมชน มีความผูกพันต่อท้องถิ่น โดยมีปัจจัยทางด้านความผูกพันเป็นองค์ประกอบให้ผู้เรียนอยากเรียนรู้จากญาติผู้ใหญ่ที่ใกล้ชิด เด็กชายรัตนภูมิ⁴ กล่าวว่า “ต้องสอน ให้คนเฒ่าคนแก่สอน กลับไปบ้านก็ไปถามพ่อแม่ สอนพูด สอนเล่น สอนอ่าน ให้เข้าใจ เขียนได้ อ่าน แปล ถ้าว่า ยะโป่ง ก็แปลว่า กินข้าว โข่งด้าก แปลว่า กินน้ำ แบบนี้ไป ถ้างั้นก็ไม่ต้องถ้าไม่แปลเอาไม่อย่าให้สูญหาย อยากให้อนุรักษ์ไว้ ครูจะสอนได้ไหม ถ้ามีก็ดี ให้มีสอนอังกฤษด้วย ให้มีสอนผู้สูงอายุด้วย ถ้าไม่ทำมีแต่จะสูญหายไปเฉยๆ ต้องมีครูหรือคนที่รู้ไปสอน อยากให้สอนเป็นคำๆไป”วิธีการเรียนการสอนการศึกษาในระบบมีกระบวนการเรียนการสอนที่หลากหลายเช่นการระดมความคิดการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนการนำชมนอกสถานที่เรียนการใช้อุปกรณ์เครื่องมือประกอบการจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการในเนื้อหาที่เรียนในกลุ่มสาระการเรียนรู้ทุกกลุ่มสาระที่เกี่ยวข้องกับภาษา เครื่องแต่งกาย ที่อยู่อาศัย ประเพณี วัฒนธรรม การละเล่น ความเชื่อที่เกี่ยวข้อง

มิติด้านวิธีการถ่ายทอดทุนทางวัฒนธรรม การศึกษาในระบบมีกระบวนการเรียนการสอนที่หลากหลาย โดยเน้นการเรียนรู้และถ่ายทอดจากภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่นการระดมความคิดการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนการนำชมนอกสถานที่เรียนการใช้อุปกรณ์เครื่องมือประกอบการจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการในเนื้อหาที่เรียนในกลุ่มสาระการเรียนรู้ทุกกลุ่มสาระที่เกี่ยวข้องกับ

³สัมภาษณ์ครูโรงเรียนบ้านวังกำแพง สิงหาคม 2559

⁴สัมภาษณ์นักเรียนโรงเรียนบ้านวังกำแพง มีพ่อแม่และบรรพบุรุษเป็นชาวผู้สูงอายุ สิงหาคม 2559

ภาษา เครื่องแต่งกาย ประเพณี วัฒนธรรม การละเล่น ความเชื่อที่เกี่ยวข้องเป็นสงวน⁵ อดีตกำหนดบ้านวังกำแพงพุดถึงการจัดการศึกษาโดยใช้ทุนทางวัฒนธรรมว่า“ผมว่าเอาไปในโรงเรียนที่ดีที่สุด ที่ในโรงเรียนก็กว้างนะครับ อยากให้ทำบ้านญ้อกรไว้สักไรสองไร แล้วก็เวลาจะสอนภาษาญ้อกรให้พาเด็กๆมาสอนที่บ้านญ้อกรนี้ สักชั่วโมงสองชั่วโมง อาทิตย์หนึ่งสอง สาม ชั่วโมงก็พอ น่าจะอนุรักษ์ไว้ได้....”การจัดกิจกรรมการเรียนรู้แบบบูรณาการโดยใช้แหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่น การเชิญวิทยากรภายนอกซึ่งเป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นมาให้ความรู้และร่วมจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในกลุ่มสาระต่างๆ รวมทั้งการนำนักเรียนไปศึกษาแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่น เป็นวิธีการจัดกิจกรรมการเรียนรู้การสอนที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญและส่งเสริมพัฒนาการเรียนรู้ของผู้เรียนทางการเรียนรู้ในบริบททางวัฒนธรรมในท้องถิ่นโดยมีครูเป็นผู้ดูแลจัดกิจกรรมพร้อมกับนักเรียนจากการถ่ายทอดของปราชญ์ชาวบ้าน การแสวงหาความรู้จากแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นจึงเป็นการสืบทอดมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม ส่งเสริมศักยภาพของผู้เรียนในกลุ่มที่กว้างขึ้น เปิดโอกาสให้นักเรียนได้เรียนรู้ตามความถนัดและสนใจในกิจกรรมของชุมชน เช่น การร้องประเปร การตีกลองโทน เป็นต้น

วิธีจัดการเรียนการสอนโดยการแลกเปลี่ยนเรียนรู้เป็นกระบวนการเรียนการสอนที่มุ่งให้ผู้เรียนเกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างสิ่งแวดล้อม ชุมชนและบุคคลในท้องถิ่น โดยการจัดหลักสูตรท้องถิ่นเพื่อเผยแพร่มรดกภูมิปัญญาท้องถิ่นและอนุรักษ์ไว้ในชุมชนและขยายผลไปสู่การจัดการศึกษาในโรงเรียนและชุมชน การจัดการเรียนการสอนจากแหล่งเรียนรู้ในท้องถิ่นช่วยให้นักเรียนเรียนรู้ได้อย่างสนุก ไม่น่าเบื่อ โดยจัดเนื้อหาที่เน้นความต้องการของผู้เรียนและถ่ายทอดโดยปราชญ์ชาวบ้านหรือผู้ทรงภูมิปัญญาในชุมชนด้านสื่อและอุปกรณ์สำหรับการศึกษาจัดทำสื่อเพิ่มเติมทั้งภายในโรงเรียนและภายนอกโรงเรียน ทั้งในรูปแบบเอกสารสำหรับศึกษาเกี่ยวกับภาษา ประเพณี วัฒนธรรมของชาวญ้อกร แหล่งเรียนรู้ และศูนย์การเรียนรู้ภายในโรงเรียนที่เกี่ยวข้องกับภาษา เครื่องแต่งกาย ที่อยู่อาศัย ประเพณี วัฒนธรรม การละเล่น ความเชื่อที่เกี่ยวข้อง ครูศิริลักษณ์⁶เสนอแนวทางว่า “.....เอามาใส่ในการสอน ประยุกต์ใช้ในกิจกรรมการเรียนการสอนเด็ก บูรณาการกับกิจกรรมต่างๆ การพ้อนรำมาฝึกเด็ก คำเรียกว่าอยู่สาว ที่เอาไม่ไผ่มาประกอบการละเล่น แล้วก็มีการตีกลองโทน แล้วเด็กก็พ้อนรำตามจังหวะกลองโทน ครูก็เคยเห็นเค้าแสดง น่าส่งเสริมตั้งแต่เล็กๆ เข้าเรียนหนังสือ สอนพุดที่ละคำ เป็นภาษานับเลขก็สอนได้เป็นลำดับขั้น เหมือนสอนภาษาไทย การเรียนรู้ตัวเลข การเรียนรู้จำนวน พอโตขึ้นมาหน่อยก็สอนอีกระดับหนึ่งไปเรื่อยๆ...”

มิติด้านสื่อการเรียนรู้ทางวัฒนธรรม การจัดระบบสื่อที่มีภายในโรงเรียนและภายนอกโรงเรียนคือในชุมชน ทั้งในรูปแบบเอกสารสำหรับศึกษาเกี่ยวกับภาษา ประเพณีวัฒนธรรมของชาวญ้อกร แหล่งเรียนรู้ และศูนย์การเรียนรู้ภายในโรงเรียนที่เกี่ยวข้องกับภาษา เครื่องแต่งกาย ประเพณี วัฒนธรรม การละเล่น ความเชื่อที่เกี่ยวข้อง การเชื่อมโยงภูมิปัญญาท้องถิ่นกับสื่อการจัดการเรียนรู้โดยใช้ชุมชนเป็นฐานการเรียนรู้ สื่อและอุปกรณ์การศึกษาที่ดีสำหรับการเรียน

⁵สัมภาษณ์อดีตกำนันบ้านวังกำแพง ผู้สูงอายุชาวญ้อกร มิถุนายน 2559

⁶สัมภาษณ์ครูโรงเรียนบ้านวังกำแพง สิงหาคม 2559

การศึกษาทุนทางวัฒนธรรมของชนเผ่าญ้อคือการศึกษาศึกษาจากแหล่งเรียนรู้โดยตรง จากชุมชนและองค์ความรู้ของปราชญ์ชาวบ้าน จึงต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการศึกษาถึงชุมชนท้องถิ่น เข้ามามีส่วนร่วมกับโรงเรียนตามโครงการสัมพันธ์ชุมชน บ้าน วัด โรงเรียน การจัดแสดงสื่อที่สำคัญมีส่วนกระตุ้นให้เยาวชนมีการเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นได้เป็นอย่างดีคือสื่อประสบการณ์ตรง สื่อภาพนิ่งและสัญลักษณ์และสื่อแบบมีปฏิสัมพันธ์กับผู้ชม เหตุด้วยสื่อต่างๆเหล่านี้เป็นสื่อที่สร้างการรับรู้อันเป็นกระบวนการนำความรู้หรือข้อมูลข่าวสารเข้าสู่สมอง โดยผ่านอวัยวะสัมผัส สมองจะเกิดการรวบรวมและจดจำสิ่งต่างๆเหล่านั้นไว้เป็นประสบการณ์เพื่อเป็นองค์ประกอบสำคัญที่ทำให้เกิดมโนภาพหรือความคิดรวบยอดและทัศนคติในการเปรียบเทียบหรือเชื่อมโยงความหมายกับสิ่งเร้าใหม่ที่จะรับรู้ต่อไปผู้เรียนถือเป็นองค์ประกอบสำคัญที่สุดของการจัดการศึกษาเพราะผู้เรียนคือผู้รับการศึกษาและเป็นเป้าหมายหลักของการจัดการศึกษาดังนั้นการจะเกิดการเรียนรู้ได้ต้องทำให้เด็กรุ่นใหม่เกิดความภาคภูมิใจในภาษาญ้อ rophee วัฒนธรรมของชาวญ้อและการต้องการอยากเรียนรู้และเผยแพร่ภาษา rophee วัฒนธรรมบรรพบุรุษของตนดังเช่นเด็กหญิงสุธิดา⁷ “...สอนพูด อ่าน เขียน ร้องเพลงอยากให้มีครูสอนในทุกชั้นเรียนตั้งแต่อนุบาล จนถึงชั้น ป.6 โดยอยากให้อ่านเกี่ยวกับภาษา การละเล่น เครื่องแต่งกาย การฟ้อนรำอยากเรียน อยากรู้ให้มีครูสอน มีการสอนทุกวันยิ่งดี โดยสอนตั้งแต่เด็กเล็ก ๆ..”

เสียงเล็กๆจากเด็กในชุมชนจึงเป็นหนึ่งกระบอกเสียงที่เห็นความสำคัญของการจัดการเรียนการสอนโดยใช้ทุนทางวัฒนธรรมในระบบโรงเรียนในฐานะผู้รับการถ่ายทอดทุนทางวัฒนธรรมการศึกษาในระบบโรงเรียนนอกจากมุ่งเน้นผลสัมฤทธิ์ตามหลักการจัดการเรียนการสอนตามมาตรฐานของกระทรวงศึกษาธิการกำหนดแล้ว การจัดการศึกษาของชุมชนที่มีบริบทในชุมชนวัฒนธรรม ที่มีทุนทางวัฒนธรรมปรากฏเด่นชัดในชุมชน จึงเป็นประเด็นที่ควรคำนึงถึงเมื่อมีผู้กล่าวถึงการจัดการศึกษา เพราะแม้เป็นเพียงชนกลุ่มน้อยในสังคมที่อาศัยอยู่ห่างไกลในถิ่นฐานห่างจากความเจริญทางด้านวัตถุแต่ก็ได้รับสิทธิ์ในการศึกษาขั้นพื้นฐานอย่างเท่าเทียมในฐานะประชากรไทยและเป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่พร้อมจะพัฒนาและขับเคลื่อนไปในรูปแบบและวิถีของตนเอง ด้วยเอกลักษณ์และลักษณะเฉพาะของชุมชนที่เป็นสังคมแบบปิด ประชากรในชุมชนยังคงรักษาขนบธรรมเนียมประเพณี อันดงามไว้ในฐานะผู้สืบทอดที่มีจิตสำนึกต้องการอนุรักษ์มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของตนไว้ให้ลูกหลาน เพื่อดำรงความเป็นเอกลักษณ์ที่มีเพียงหนึ่งเดียวในโลก และเป็นภูมิปัญญาที่อยู่ในขั้นวิกฤติที่อาจสูญหายไปในระยะเวลานับรวดเร็ว

มิติด้านผู้รับการถ่ายทอดทุนทางวัฒนธรรม ผู้เรียนถือเป็นองค์ประกอบสำคัญที่สุดของการจัดการศึกษาเพราะผู้เรียนคือผู้รับการศึกษาและเป็นเป้าหมายหลักของการจัดการศึกษาดังนั้นการจะเกิดการเรียนรู้ได้ต้องทำให้เด็กรุ่นใหม่เกิดความภาคภูมิใจในrophee วัฒนธรรม และภาษาญ้อ ต้องการเรียนรู้และอนุรักษ์rophee วัฒนธรรมของชาวญ้อและการต้องการอยากเรียนรู้และเผยแพร่ภาษา rophee วัฒนธรรมบรรพบุรุษของตน การจัดการศึกษาในระบบโรงเรียน โดยนำ

⁷ สัมภาษณ์นักเรียนโรงเรียนบ้านวังกำแพง มีพ่อแม่และบรรพบุรุษเป็นชาวญ้อ สิงหาคม 2559

ทุนทางวัฒนธรรมไปบูรณาการกับเนื้อหาวิชาและสาระการเรียนรู้ การจัดหลักสูตรท้องถิ่นที่ส่งเสริมการเรียนรู้ในทุกระดับชั้น เพื่อให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากฐานของวัฒนธรรมที่เป็นทุนเดิมของชุมชนและเป็นวิถีชีวิตของเขา การศึกษาจึงมิใช่เพียงการเรียนรู้หรือการถ่ายทอดความรู้ แต่เป็นส่วนหนึ่งของการอนุรักษ์มรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ เพื่อให้ดำรงอยู่ต่อไป เนื่องจากผู้เรียนการศึกษาในระบบเป็นเด็กและเยาวชนยังไม่มีรายได้เป็นของตนเอง การลงทุนในด้านจ้างครู บุคลากร อุปกรณ์ สื่อ กิจกรรมกระบวนการเรียนรู้จึงเป็นสิ่งที่ต้องได้รับการจัดสรรจากโรงเรียนและหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องในการจัดกิจกรรมให้สอดคล้องกับความต้องการของผู้เรียนโดยเน้นหนักในความเป็นระเบียบแบบแผนและมีวัตถุประสงค์ในการพัฒนาเด็กและเยาวชนโดยชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดกิจกรรมการศึกษา กิจกรรมพิเศษตามเทศกาลต่างๆ ของโรงเรียนและชุมชน เช่น งานปีใหม่ชาวญ้อกร ประเพณีเลี้ยงผีบ้าน ประเพณีแห่หอดอกผึ้ง เป็นต้น ครูอุไรวรรณ ครูผู้อาศัยอยู่ในชุมชนญ้อกรมานานเล่าว่า “...ถ้าจะจัดการศึกษาจริงๆ ในระบบโรงเรียนก็ควรจะเป็นในเรื่องของ ภาษา การแต่งกาย เรื่องของอาหารเพราะว่าอาหารของชาวญ้อกรก็ไม่ได้ยาก เด็กนักเรียนสามารถจะเรียนรู้ได้ พวกขนมของชาวญ้อกรคือขนมลิ้นฟ้า ส่วนประกอบก็จะมีกล้วยเป็นหลัก ทำง่ายแต่ภาษาญ้อกรส่วนมากที่เด็กน้อยเกิดใหม่ ก็ไม่ค่อยพูด มีครูมาสอน สัปดาห์ละครั้งเพื่อที่จะให้ลูกหลานเราได้พูด และไม่ลืมภาษาญ้อกรประเพณีของเราแต่ดั้งเดิม..”

มิติด้านบริบททางวัฒนธรรม การศึกษาในระบบยังต้องอาศัยชั้นเรียนยังเป็นสิ่งจำเป็น ดังนั้นอาคารสถานที่ห้องเรียนและบรรยากาศแวดล้อมที่ใช้ในการจัดการศึกษาเป็นสิ่งจำเป็นซึ่งจะต้องจัดบรรยากาศแวดล้อมที่เอื้อการเรียนรู้ดังนั้นต้องจัดสภาพแวดล้อมทั้งในห้องเรียน นอกห้องเรียน และแหล่งเรียนรู้ในชุมชนที่เอื้อต่อการเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับภาษา เครื่องแต่งกาย ประเพณี วัฒนธรรม การละเล่น ความเชื่อที่เกี่ยวข้องของชาวญ้อกรในระดับการศึกษาขั้นพื้นฐาน การศึกษาภาคบังคับเป็นมาตรการที่หลายประเทศกำหนดไว้ให้รัฐต้องถือเป็นภารกิจหน้าที่ตามกฎหมายในการบริการการศึกษาในระบบให้เด็กและเยาวชนทุกคนในประเทศได้ศึกษาเล่าเรียนตามระยะเวลาที่รัฐกำหนดโดยไม่ต้องเสียค่าใช้จ่ายแต่อย่างใด และเป็นมาตรการตามกฎหมายเช่นกันที่กำหนดให้บิดามารดาหรือผู้ปกครองจะต้องส่งบุตรหลานเข้าเรียนในโรงเรียนเมื่ออายุถึงเกณฑ์บังคับ การจัดการเรียนรู้ที่สำคัญจึงควรยึดหลักว่าผู้เรียนทุกคนมีความสำคัญเท่าเทียมกัน การจัดการเรียนรู้ในชุมชนที่มีประสิทธิภาพและทรงพลังต้องเริ่มต้นจากการรวมคนในชุมชนเป็นองค์กรชุมชนเพื่อเรียนรู้เรื่องเกี่ยวกับตนเอง ครอบครัว ชุมชนและสังคมโดยผ่านกระบวนการกลุ่มและเครือข่ายการเรียนรู้ทำให้เกิดการเชื่อมต่อกันทักษะความรู้และประสบการณ์นำไปสู่การพัฒนาองค์ความรู้ใหม่สถานศึกษาและบรรยากาศแวดล้อมการจัดการศึกษาในระบบยังต้องอาศัยชั้นเรียนยังเป็นสิ่งจำเป็นดังนั้นอาคารสถานที่ห้องเรียนและบรรยากาศแวดล้อมที่ใช้ในการจัดการศึกษาเป็นสิ่งจำเป็นซึ่งจะต้องจัดบรรยากาศแวดล้อมที่เอื้อการเรียนรู้ดังนั้นต้องจัดสภาพแวดล้อมทั้งในห้องเรียน นอกห้องเรียน และ

ในชุมชนที่เอื้อต่อการเรียนรู้ภาษา ประเพณีวัฒนธรรมของชาวญ้อกรยงน้อย⁹เล่าว่า “ปัญหาที่พบอีกประการหนึ่งคืออาจทำให้ภาษาญ้อกรหายไป คือ ในหมู่บ้านไม่ใช่ญ้อกรทั้งหมดประกอบด้วยคนหลายภาษารวมกัน ทั้งชาวญ้อกร ชาวลาว และคนที่ใช้ภาษาอื่น ในชุมชนของเราไม่ใช่ญ้อกรทั้งหมด การที่จะนำมาเผยแพร่ในชุมชนเพื่อให้คนรุ่นหลังได้รู้จักญ้อกร ถ้านำไปสอนในโรงเรียน โดยให้ครูที่เป็นลูกหลานญ้อกร หรือเชิญผู้รู้ไปสอนเขียน อ่าน แปล ถ้าว่ ยะโป่ง ก็แปลว่า กินข้าว โข่งตัก แปลว่า กินน้ำ แบบนี้ไป ถ้างั้นก็ไม่ต้องถ้าไม่แปลเอาถ้อยอย่างนั้นก็ไม่ต้อง ถ้าไม่ให้ครูสอนเขียนแล้วก็อ่านสอนเรื่องนี้เรื่องนั้น ถ้าให้พูด เขาคงไม่พูดหรอก ส่วนคนลาวก็รู้เหมือนกันที่มาอยู่ อยากให้รู้มากขึ้น โดยให้เขาถามเราอยากรู้อะไรก็ให้ถาม ว่าของสิ่งนี้เรียกว่าอะไร”

สรุป การจัดการศึกษาในระบบ การจัดการเรียนรู้โดยชุมชนมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นศูนย์กลางและเป็นการเรียนรู้ที่เชื่อว่าสามารถพัฒนาในด้านความรู้ ทักษะ ทักษะ พฤติกรรมของผู้เรียนได้เป็นอย่างดี เนื่องจากการดึงประสบการณ์ ศักยภาพของผู้เรียนออกมาใช้ได้อย่างเต็มที่ โดยมีกิจกรรมการสอนที่เน้นประสบการณ์เดิมของผู้เรียน เป็นการเรียนรู้จากการปฏิบัติจริง ดังนั้นการเรียนรู้ที่เติมเต็มศักยภาพของผู้เรียนที่ดีจึงไม่ได้จำกัดอยู่ในห้องเรียนเท่านั้น แต่การสร้างบรรยากาศที่ส่งเสริมการเรียนรู้ การเรียนรู้ในแหล่งเรียนรู้จริงของชุมชน เพื่อให้เด็กได้แสดงออกสะท้อนความคิดจากประสบการณ์จริง

การศึกษานอกระบบ : ผสมผสานการเรียนรู้สู่ชุมชน

การศึกษานอกระบบหรือ Non-Formal Education (NFE) ได้เกิดขึ้นครั้งแรกในปีค.ศ. 1967 ในการประชุมของ UNESCO เรื่อง The World Educational Crisis ซึ่งได้นิยามการศึกษานอกระบบ หมายถึง “การจัดการกิจกรรมการเรียนรู้อย่างเป็นระบบแต่นอกกรอบของการจัดการศึกษาในระบบ โรงเรียนปกติโดยมุ่งบริการให้คนกลุ่มต่างๆของประชากรทั้งที่เป็นผู้ใหญ่และเด็ก”โดยเน้นการเรียนรู้ (Learning) การศึกษานอกระบบโรงเรียน (Non - Formal Education) เป็นแนวทางหนึ่งในการจัดการศึกษาซึ่งเปิดโอกาสให้กับผู้ที่ไม่ได้เข้ารับการศึกษาระบบโรงเรียนตามปกติได้มีโอกาสศึกษาหาความรู้พัฒนาตนเองให้สามารถดำรงตนอยู่ในสังคมได้อย่างมีความสุขเป็นการจัดการศึกษาในลักษณะอ่อนตัวให้ผู้เรียนมีความสะดวกเลือกเรียนได้หลายวิธีจึงก่อให้เกิดประโยชน์ต่อตัวผู้เรียนและสังคมเป็นอย่างดียิ่งการศึกษานอกโรงเรียนมีความหมายครอบคลุมถึงมวลประสบการณ์การเรียนรู้ทุกชนิดที่บุคคลได้รับการเรียนรู้ไม่ว่าจะเป็นการเรียนรู้ตามธรรมชาติการเรียนรู้จากสังคมและการเรียนรู้ที่ได้รับจากโปรแกรมการศึกษาที่จัดขึ้นนอกเหนือไปจากการศึกษาในโรงเรียนตามปกติ

การศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นการศึกษาที่มุ่งจัดให้กลุ่มเป้าหมายได้พัฒนาชีวิตและสังคมโดยมีหลักการจัดการศึกษาเพื่อให้เกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตจึงเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้ที่ยังมีโอกาสพลาดหรือขาดโอกาสทางการศึกษาในระบบโรงเรียนได้มีโอกาสศึกษาหาความรู้ฝึกทักษะปลูกฝังเจตคติที่จำเป็นในการดำรงชีวิตและการประกอบสัมมาชีพอีกทั้งสามารถปรับตัวให้ทัน

⁹สัมภาษณ์ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้สูงอายุในชุมชนมีบรรพบุรุษเป็นชาวญ้อกร มิถุนายน 2559

กับความเปลี่ยนแปลงของวิทยาการต่างๆที่เจริญก้าวหน้าไปอย่างรวดเร็วได้อย่างมีความสุขตามควร แก่อัตภาพ การศึกษานอกระบบโรงเรียนหมายถึงการจัดกิจกรรมการศึกษาที่จัดขึ้นนอกระบบโรงเรียนโดยมีกลุ่มเป้าหมายผู้รับบริการและวัตถุประสงค์ในการเรียนรู้ชัดเจนกิจกรรมการศึกษาดังกล่าวมีทั้งที่จัดกิจกรรมโดยเอกเทศและเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมอื่นหน่วยงานที่จัดการศึกษานอกโรงเรียนนั้นเป็นทั้งหน่วยงานที่มีหน้าที่ทางการศึกษานอกระบบโรงเรียนโดยตรงและหน่วยงานอื่นทั้งภาครัฐและภาคเอกชนตลอดจนชุมชนที่อาศัยการศึกษาเป็นเครื่องมือนำไปสู่วัตถุประสงค์ในการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์และสังคมในทางทฤษฎีจึงได้นับเนื่องเอาการศึกษานอกโรงเรียนเป็นระบบหนึ่งของการศึกษาตลอดชีวิตที่มีส่วนเชื่อมโยงอย่างแนบแน่นและต่อเนื่องกับการศึกษาในระบบโรงเรียนและการศึกษาตามอัธยาศัยทำให้การศึกษานอกระบบโรงเรียนเป็นความหวังของวงการการศึกษาและเป็นกลไกที่สำคัญของรัฐในการพัฒนาคุณภาพของคนส่วนใหญ่ในประเทศได้กองส่งเสริมการปฏิบัติการ กล่าวถึงการศึกษานอกระบบโรงเรียนว่าเป็นกระบวนการของการศึกษาตลอดชีวิตซึ่งมีการกิจสำคัญที่จะต้องให้ประชาชนได้รับการศึกษาอย่างเสมอภาคโดยเฉพาะการศึกษาขั้นพื้นฐานซึ่งจำเป็นต่อการดำรงชีวิตตามมาตรฐานของสังคมที่เป็นสิทธิที่คนทุกคนพึงได้รับการศึกษานอกจากนั้นยังจะต้องได้รับการศึกษาที่ต่อเนื่องจากการศึกษาขั้นพื้นฐานของชีวิตเพื่อนำความรู้ไปพัฒนาอาชีพของตน

การศึกษานอกระบบจึงหมายถึงการศึกษาซึ่งจัดขึ้นนอกระบบปกติที่จัดให้กับประชาชนทุกเพศทุกวัยไม่มีการจำกัดพื้นฐานการศึกษา อาชีพประสบการณ์หรือความสนใจโดยมีจุดมุ่งหมายที่จะให้ผู้เรียนได้รับความรู้ในด้านพื้นฐานแก่การดำรงชีวิตความรู้ทางด้านทักษะการประกอบอาชีพและความรู้ด้านอื่นๆเพื่อเป็นพื้นฐานในการดำรงชีวิตการจัดการศึกษามีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมายรูปแบบวิธีการจัดการศึกษาระยะเวลาของการศึกษาการวัดผลและประเมินผลซึ่งเงื่อนไขการสำเร็จการศึกษาโดยเนื้อหาและหลักสูตรจะต้องมีตามเหมาะสมสอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของผู้เรียนแต่ละคนมาตรา 4 ในพระราชบัญญัติส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย พ.ศ. 2551 ระบุว่าการศึกษานอกระบบหมายถึงกิจกรรมการศึกษาที่มีกลุ่มเป้าหมายผู้รับบริการและวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้ที่ชัดเจนมีรูปแบบหลักสูตรวิธีการจัดและระยะเวลาเรียนหรือฝึกอบรมที่ยืดหยุ่นและหลากหลายตามสภาพความต้องการและศักยภาพในการเรียนรู้ของกลุ่มเป้าหมายนั้นและวิธีการวัดผลและประเมินผลการเรียนรู้ที่มีมาตรฐานเพื่อรับคุณวุฒิทางการศึกษาหรือเพื่อจัดระดับผลการเรียนรู้ดังนี้อาจกล่าวได้ว่าการศึกษานอกระบบหมายถึงกระบวนการทางการศึกษาที่จัดขึ้นเพื่อเพิ่มหรือพัฒนาศักยภาพให้แก่ประชาชนทั้งในด้านความรู้ ความชำนาญหรืองานอดิเรกต่างๆผู้ที่สำเร็จการศึกษาอาจได้รับหรือไม่ได้รับเกียรติบัตรก็ได้ซึ่งเกียรติบัตรนี้ไม่เกี่ยวข้องกับการเปรียบเทียบเงินเดือนหรือศึกษาต่อยกเว้นการศึกษาสายสามัญของสำนักงานส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยที่มีการมอบวุฒิบัตรที่สามารถเปรียบเทียบเงินเดือนหรือศึกษาต่อในระดับสูงขึ้นได้การศึกษานอกระบบ (Non-formal Education) เป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นและหลากหลายรูปแบบไม่มีข้อจำกัดเรื่องอายุและสถานที่โดยมุ่งหมายให้เป็นการศึกษาเพื่อพัฒนาคุณภาพมนุษย์มีการกำหนดจุดมุ่งหมายหลักสูตรวิธีการเรียนการสอน

สื่อการวัดผลและประเมินผลที่สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของกลุ่มเป้าหมายซึ่งอาจแบ่งได้ 3 ประเภทใหญ่ๆคือประเภทความรู้พื้นฐานสายสามัญประเภทความรู้และทักษะอาชีพและประเภทข้อมูลความรู้ทั่วไปหลักการของการศึกษานอกระบบนั้นเน้นความเสมอภาคในโอกาสทางการศึกษาการกระจายโอกาสทางการศึกษาให้ครอบคลุมและทั่วถึงส่งเสริมการจัดการศึกษาอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต มีความยืดหยุ่นในเรื่องกฎเกณฑ์ระเบียบต่างๆจัดการศึกษาให้สนองความต้องการของกลุ่มเป้าหมายให้เรียนรู้ในสิ่งที่สัมพันธ์กับชีวิตจัดการศึกษาหลากหลายรูปแบบคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลผู้สอนมิได้จำกัดเฉพาะครูอาจจะเป็นผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญจากหน่วยงานหรือจากท้องถิ่น ดังนั้น การศึกษานอกระบบเป็นกระบวนการจัดการศึกษาให้ผู้พลาดโอกาสเรียนจากระบบการศึกษาปกติหรือผู้ต้องการพัฒนาตนเองได้รับการเรียนรู้โดยเน้นการเพิ่มศักยภาพของผู้เรียนตามกฎหมายว่าด้วยการศึกษาแห่งชาติตามบทบัญญัติแห่งรัฐธรรมนูญที่จะส่งเสริมและสนับสนุนให้ประชาชนทุกคนได้รับโอกาสทางการศึกษาขั้นพื้นฐานตามสิทธิมนุษยชนที่ทุกคนพึงได้รับดังกล่าวส่งผลให้ประชาชนได้รับการศึกษาอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิตได้อย่างแท้จริง

การนำทุนทางวัฒนธรรมของชาวนุญฮุกุไปจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนยึดหลักว่าผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุดกระบวนการจัดการศึกษา ต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพ ดังนั้นการนำทุนทางวัฒนธรรมของชาวนุญฮุกุไปจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน การกำหนดสาระเนื้อหาในการศึกษาการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนควรจัดทำหลักสูตรแบบยืดหยุ่น สาระโครงสร้างเป็นแบบยืดหยุ่น เหมาะสมกับผู้เรียน สถานที่ สภาพแวดล้อม โดยจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่นที่เกี่ยวกับภาษา ประเพณีวัฒนธรรมของชาวนุญฮุกุและแทรกในเนื้อหาการเรียนรู้ โดยมีเนื้อหาสาระที่ทันสมัยทันต่อเหตุการณ์ เหมาะสมกับความต้องการของผู้เรียนและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษาทั้งนี้ต้องทบทวนเนื้อหาสาระเพื่อปรับแก้ไขให้ถูกต้องทันสมัยและให้ข้อมูลที่ถูกต้องแก่ผู้เรียนมาตรา 23 การจัดการศึกษา ทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ต้องเน้นความสำคัญทั้งความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้และบูรณาการตามความเหมาะสมของแต่ละระดับการศึกษา

มิติด้านเนื้อหาทุนทางวัฒนธรรม ในการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน จัดทำหลักสูตรแบบยืดหยุ่น สาระ โครงสร้างเป็นแบบยืดหยุ่น เหมาะสมกับผู้เรียน สถานที่ สภาพแวดล้อม โดยจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่นที่เกี่ยวกับภาษา ประเพณีวัฒนธรรมของชาวนุญฮุกุและแทรกในเนื้อหาการเรียนรู้ โดยมีเนื้อหาสาระที่ทันสมัยทันต่อเหตุการณ์เหมาะสมกับความต้องการของผู้เรียนและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษาทั้งนี้ต้องทบทวนเนื้อหาสาระเพื่อปรับแก้ไขให้ถูกต้องทันสมัยและให้ข้อมูลที่ถูกต้องแก่ผู้เรียนครูศศิธร¹⁰ สะท้อนเนื้อหาว่า “.....การจัดเนื้อหาสาระด้านประเพณีวัฒนธรรมอาจจัดเสริมการเรียนการสอนทั้งด้านภาษา การดำรงชีวิตของคนรุ่นเก่าๆ ก็ถือว่ายังใช้ได้ อยู่ การดำรงชีวิตของเค้าจะมีการดำรงชีวิตแบบเรียบง่าย แล้วก็เป็นการพึ่งพาอาศัยซึ่ง

¹⁰ สัมภาษณ์ครูโรงเรียนบ้านวังกำแพง อาศัยอยู่ที่นี้ 10 ปี สิงหาคม 2559

กันและกัน ประเพณีวัฒนธรรมที่ยังมั่นคงเหนียวแน่นอยู่ จะเป็นการอนุรักษ์ให้เขารู้ว่ามีชนกลุ่มหนึ่ง ที่อยู่ในชัยภูมิ เขาวชนจะได้รู้ แบบภาษาวัฒนธรรมต่างๆ ก็ต้องสอบถามคนแก่ คนเฒ่าในบ้าน รายละเอียดจะรู้มากอยากให้อ่อนภาษาก่อน สอนให้แก่เยาวชน เรียนรู้เกี่ยวกับประเพณี ต้องมีการ สอนภาษาอาทิตย์ละครั้ง อาทิตย์ละประมาณ 2-3 ชั่วโมง....”

การจัดการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 มีสาระสำคัญในหมวด 4 แนวการจัดการศึกษามาตรา 24 กำหนดไว้ว่า การ จัดกระบวนการเรียนรู้ ให้สถานศึกษาและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องดำเนินการจัดการศึกษานอกระบบ โรงเรียนโดยจัดเนื้อหาสาระและกิจกรรมให้สอดคล้องกับความสนใจและความถนัดของผู้เรียน โดย คำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคล ฝึกทักษะ กระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์ และการประยุกต์ความรู้มาใช้เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหา จัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จาก ประสบการณ์จริง ฝึกการปฏิบัติให้ทำได้ คิดเป็น ทำเป็น รักการอ่าน และเกิดการใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง จัดการเรียนรู้โดยผสมผสานสาระความรู้ด้านต่าง ๆ อย่างได้สัดส่วนสมดุลกัน รวมทั้งปลูกฝัง คุณธรรม ค่านิยมที่ดีงาม และคุณลักษณะอันพึงประสงค์ในทุกวิชา

มิติด้านผู้ถ่ายทอดทุนทางวัฒนธรรม ผู้รู้ในชุมชน ปราชญ์ชาวบ้านในท้องถิ่น วิทยากร จากภายนอก ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นผู้สอน และผู้ถ่ายทอด หรือเป็นการเรียนรู้โดยตรงจากภูมิ ปัญญาท้องถิ่น และแหล่งเรียนรู้ในชุมชน บุคคลเหล่านี้เป็นผู้มีความรู้ทั้งในด้านเนื้อหาและวิธีการ ถ่ายทอดเพื่อให้สามารถถ่ายทอดความรู้และสาระวิชาที่เป็นประโยชน์ต่อผู้เรียนได้อย่างมี ประสิทธิภาพครูผู้สอนหรือผู้ถ่ายทอดการศึกษานอกโรงเรียนเป็นกระบวนการของการศึกษาดลอด ชีวิต มุ่งให้ประชาชนได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึง โดยเฉพาะการศึกษาขั้นพื้นฐานที่จำเป็นต่อการ ดำรงชีวิตตามมาตรฐานของสังคมซึ่งเป็นสิทธิที่คนทุกคนพึงได้รับ นอกจากนั้นยังจะได้รับการศึกษา ที่ต่อเนื่องจากการศึกษาพื้นฐานเพื่อนำความรู้ไปใช้ในการพัฒนาอาชีพ พัฒนาคุณภาพชีวิต และ พัฒนาชุมชนและสังคม ดังนั้นครูผู้สอนจึงไม่ใช่เฉพาะครูผู้สอนในหน่วยงานที่จัดการศึกษานอก ระบบเท่านั้น ยังรวมถึงการเรียนรู้โดยเรียนรู้จากผู้รู้ในชุมชน เชี่ยวชาญวิทยากรจากภายนอก ภูมิปัญญา ท้องถิ่นเป็นผู้สอน และผู้ถ่ายทอด หรือเป็นการเรียนรู้โดยตรงจากภูมิปัญญาท้องถิ่น และแหล่ง เรียนรู้ในชุมชนเป็นสงวน¹¹ อดีตท่านนั้นเสนอแนวทางว่า “...อยากให้มาสอนภาษา คือมีหมู่บ้านญัฮกุ รละดีที่สุดเป็นเอกลักษณ์ แล้วสอนเด็กนักเรียนหรือเวลาว่างมีแขกมาดู ได้มาดูวิถีชีวิตแบบดั้งเดิม จะมี ของ มีเสียม (จอบ) มีเตา สมัยก่อนเตาเขาขุดดินเอา ส่วนมากเวลาหุงข้าวก็จะใช้หม้อดินถ้า กศน. งานไม่เยอะเท่าไรก็น่าจะมาอาทิตย์ละ 2-3 ครั้ง ถ้าไม่ได้เข้าไปสอนโรงเรียนก็ให้มาสอนที่ชุมชน....” ตามหลักการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนจะยึดหลักความเสมอภาคทางการศึกษา กลุ่มเป้าหมายของการศึกษานอกระบบส่วนมากเป็นผู้พลาดโอกาส และผู้ด้อยโอกาสทางการศึกษา ซึ่งอาจมีความแตกต่างทางด้านสถานภาพในสังคม อาชีพเศรษฐกิจ และข้อจำกัดต่าง ๆ ในการจัด การศึกษาและกระบวนการเรียนรู้การศึกษานอกระบบต้องไม่มีการเลือกปฏิบัติ หากแต่สร้างความ

¹¹ สัมภาษณ์อดีตกำนันบ้านวังกำแพง ผู้นำชุมชนชาวญัฮกุร มิถุนายน 2559

เสมอภาคในโอกาสทางการศึกษาและการเรียนรู้อย่างเท่าเทียมกันครูเยาวลักษณ์¹² เสนอความคิดเห็นเกี่ยวกับการเรียนรู้วัฒนธรรมชาวญักรว่า “.....ถ้าจัดโดยเรียนรู้จากภูมิปัญญาแบบนั้นได้ก็ดี เพราะว่าการศึกษานอกโรงเรียน คนที่มาเรียนส่วนใหญ่ก็คืออายุต่างกัน บางคนอาจจะมีเรื่องของประสบการณ์ เรื่องของการซึมซับวัฒนธรรมอาจจะเร็วกว่าเด็กปกติของเรา ก็ควรไปจัด ควรให้คนที่ เป็นญักรเข้าไปเป็นวิทยากรร่วม..”

มิติด้านวิธีการถ่ายทอดทุนทางวัฒนธรรม การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน มีกระบวนการเรียนการสอนที่หลากหลายยืดหยุ่น จัดการศึกษาให้สนองความต้องการของกลุ่มเป้าหมายให้เรียนรู้ในสิ่งที่สัมพันธ์กับชีวิตเช่นการระดมความคิดการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนการนำชมนอกสถานที่เรียนการใช้อุปกรณ์เครื่องมือประกอบจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการในเนื้อหาที่เรียนในกลุ่มสาระการเรียนรู้ทุกกลุ่มสาระที่เกี่ยวข้องกับภาษา เครื่องแต่งกาย ประเพณี วัฒนธรรม การละเล่น ความเชื่อที่เกี่ยวข้องนอกจากนั้นการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนควรยึดหลักการพัฒนาตนเองและการพึ่งพาตนเอง การจัดการศึกษานอกระบบ จึงจัดการเรียนการสอน และกระบวนการเรียนรู้เพื่อให้ผู้เรียนได้พัฒนาศักยภาพของตน สามารถเรียนรู้ เกิดความสำนึกที่จะพัฒนาตนเองได้ เป็นคนคิดเป็น ปรับตัวเพื่อให้ทันกับกระแสการเปลี่ยนแปลงของสังคม โดยเรียนรู้อยู่ตลอดเวลา เรียนด้วยตนเอง พึ่งพาตนเอง เพื่อให้สามารถดำรงชีวิตอย่างเป็นปกติสุขท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคมครูอุไรวรรณ¹³ สะท้อนความรู้สึกว่า “การศึกษานอกระบบ อย่างแรกคือเราจะต้องหาปราชญ์ชาวบ้านก่อน ภูมิปัญญาที่เรามีความรู้ในเรื่องนี้ ปรัชญาหรือรวมตัว แล้วก็วางแผน วางโครงการเพื่อดึงให้วัยรุ่น นักเรียนรุ่นลูกหลานเข้ามาเรียน เพื่อที่จะได้สืบทอดกันไม่ให้วัฒนธรรมชาวญักรหายไป” นอกจากนั้นการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนควรยึดหลักการบูรณาการการเรียนรู้กับวิถีชีวิต หลักการนี้อยู่บนพื้นฐานของการจัดการเรียนรู้ที่สัมพันธ์กับสภาพปัญหา วิถีชีวิต สภาพแวดล้อมและชุมชนท้องถิ่นของผู้เรียน ซึ่งเป็นหลักการที่สำคัญในการจัดทำหลักสูตรสถานศึกษา สิ่งดังกล่าวส่งผลโดยตรงต่อการจัดกระบวนการเรียนรู้ การจัดการเรียนรู้เป็นลักษณะของการบูรณาการจึงมีความเหมาะสม โดยบูรณาการสาระต่าง ๆ เพื่อการเรียนรู้ และบูรณาการวิธีการจัดการเรียนการสอน เพื่อนำไปสู่การพัฒนาคุณภาพชีวิตของผู้เรียนอย่างเป็นองค์รวม

มิติด้านสื่อการเรียนรู้ทุนทางวัฒนธรรม การลำดับ สืบค้น ลงทะเบียน สื่อในชุมชนทั้งในรูปแบบเอกสาร ตำราสำหรับศึกษาเกี่ยวกับภาษา ของจริงบำรุงรักษาแหล่งเรียนรู้ในชุมชน และศูนย์การเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับภาษา เครื่องแต่งกาย ประเพณี วัฒนธรรม การละเล่น ความเชื่อที่เกี่ยวข้อง พระราชบัญญัติส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย พ.ศ. 2551 ได้กำหนดแนวทางในการจัดการเรียนรู้ไว้ในมาตรา 4 การศึกษานอกระบบว่ากิจกรรมการศึกษาที่มีกลุ่มเป้าหมายผู้รับบริการและวัตถุประสงค์ของการเรียนรู้ที่ชัดเจน มีรูปแบบ หลักสูตร วิธีการจัด

¹² สัมภาษณ์ครูโรงเรียนบ้านวังกำแพง สิงหาคม 2559

¹³ สัมภาษณ์ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านวังกำแพง สิงหาคม 2559

และระยะเวลาเรียนหรือฝึกอบรมที่ยืดหยุ่นและหลากหลายตามสภาพความต้องการและศักยภาพในการเรียนรู้ของกลุ่มเป้าหมายนั้นและมีวิธีการวัดผลและประเมินผลการเรียนรู้ที่มีมาตรฐานเพื่อรับคุณวุฒิทางการศึกษา หรือเพื่อจัดระดับผลการเรียนรู้มาตรา 6 การส่งเสริมและสนับสนุนการศึกษา นอกระบบ ให้ยึดหลักการความเสมอภาคในการเข้าถึงและได้รับการศึกษาอย่างกว้างขวาง ทั้งถึง เป็นธรรม และมีคุณภาพ เหมาะสมกับสภาพชีวิตของประชาชนการกระจายอำนาจแก่สถานศึกษา และการให้ภาคีเครือข่ายมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนรู้ ดังนั้นสื่อและแหล่งเรียนรู้ในชุมชนจึงเป็น สิ่งจำเป็นที่คนรุ่นหลังจะได้เรียนรู้ภาษา ประเพณี วัฒนธรรมของชนเผ่าญ้อกร โดยการจัดทำสื่อ เพิ่มเติม ทั้งในรูปแบบเอกสาร ตำราสำหรับศึกษาเกี่ยวกับภาษา ประเพณีวัฒนธรรมของชาวญ้อกร มีแหล่งเรียนรู้ในชุมชน และศูนย์การเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับภาษา เครื่องแต่งกาย ที่อยู่อาศัย ประเพณี วัฒนธรรม การละเล่น ความเชื่อที่เกี่ยวข้อง สำหรับเป็นแหล่งเรียนรู้และเผยแพร่ด้วยวิธีการที่ หลากหลายของท้องถิ่น¹⁴ กล่าวว่า “.....ถ้าสมมติว่าไปเปิดงานอยู่ตำบล อำเภอ หรือว่าในชัยภูมิ และชาวญ้อกรก็ได้ไป และเค้าก็รู้ว่าบ้านเรามีภาษาญ้อกรเป็นภาษาที่แปลกใหม่ เค้าจะได้รู้ อยากจะ ให้มีการแนะนำไปแนวทางนี้.....”

ในส่วนราชการและหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องเช่น องค์การปกครองส่วนท้องถิ่น โรงเรียน ร่วมมือกับภาคีเครือข่ายเพื่อดำเนินการจัดให้มีโครงสร้างพื้นฐานเพื่อการเรียนรู้ เช่น แหล่งการเรียนรู้ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน สื่อและเทคโนโลยีที่หลากหลายเพื่อให้ผู้เรียนมีโอกาสเข้าถึงการเรียนรู้ ส่งเสริมและสนับสนุนการดำเนินงานของภาคีเครือข่าย เพื่อให้เกิดความร่วมมือและการพัฒนาอย่างต่อเนื่องส่งเสริมและสนับสนุนให้ภาคีเครือข่ายได้รับโอกาสในการจัดสรรทรัพยากรและเข้าถึงแหล่ง เงินทุนเพื่อการดำเนินงาน ส่งเสริม สนับสนุนให้ผู้สอนสามารถจัดบรรยากาศ สภาพแวดล้อม สื่อการเรียน และอำนวยความสะดวกเพื่อให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้และมีความรอบรู้ รวมทั้งสามารถใช้การ วิจัยเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการเรียนรู้ ทั้งผู้สอนและผู้เรียนอาจเรียนรู้ไปพร้อมกัน จากสื่อการเรียน การสอนและแหล่งวิทยาการประเภทต่าง ๆ และจัดการเรียนรู้ให้เกิดขึ้นได้ตลอดเวลาทุกสถานที่ มีการ ประสานความร่วมมือกับบิดามารดา ผู้ปกครอง และบุคคลในชุมชนทุกฝ่าย เพื่อร่วมกันพัฒนา ผู้เรียนตามศักยภาพในเรื่องนี้ ยองน้อย¹⁵ สะท้อนภาพความจริงว่า “.....ทาง กศน. จะมาช่วยเผยแพร่ วัฒนธรรมของชาวญ้อกรให้จดไว้แล้วก็พากันไปอ่าน ให้ถามอยากรู้ใครก็ให้ถามว่าสิ่งนี้อ่านว่าอย่างไร แปลว่าอะไรควรจัดทำเป็นศูนย์การเรียนรู้ จัดทำหมู่บ้านจำลอง เผยแพร่การเรียนรู้มีการจัดทำเป็น ประชาตริระดับหมู่บ้าน ให้มีการกำหนดการทำกิจกรรมเกี่ยวกับประเพณีวัฒนธรรมร่วมกันที่ชัดเจน มีการประชาสัมพันธ์อย่างกว้างขวาง มีการสนับสนุนด้านงบประมาณจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องใน การอนุรักษ์ภาษา ประเพณี วัฒนธรรมญ้อกร...ก.ศ.น. เขามาสอนอยู่ที่นี่หลายคนอยู่ครูณี ครูเมาะ แหละเขามาสอน วันศุกร์ บางอาทิตย์ก็วันอังคาร เขาจะให้ผมสอนแทน ก็ไปด้วยกันไม่ใช่ มาสอน

¹⁴ สัมภาษณ์นักศึกษาศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยระดับมัธยมศึกษา มิถุนายน 2559

¹⁵ สัมภาษณ์นักศึกษาศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย มิถุนายน 2559

ภาษาไทย นั้นแหละจะสอนภาษาญ้อกร ไม่ต้องเขียนสอนเอาเฉยๆ สอนเป็นภาษาพูดเอาเลย คำเขียนนี้ เขียนยากมากๆ ไบไม้ (ลาซุ) เกลือกไม้, ร่องเท้าแตะ (เซิงซุ) มันไม่ใช่ร่องเท้านะร่องเท้าผ้าใบ พาชาวบ้านพูดตง (ภาษาญ้อกร) วันเสาร์ วันอาทิตย์ก็พอได้ยากให้มีการประสานกับผู้ใหญ่บ้าน คณะกรรมการหมู่บ้าน ให้มีการรวมกลุ่ม จัดเป็นกลุ่ม เพื่อเป็นตัวอย่างให้รุ่นหลังได้เรียนรู้..”

มิติด้านผู้รับการถ่ายทอดทุนทางวัฒนธรรม ผู้เรียนหรือผู้รับการถ่ายทอดทุนทางวัฒนธรรมถือเป็นองค์ประกอบสำคัญที่สุดของการจัดการศึกษาเพราะผู้เรียนคือผู้รับการศึกษาและเป็นเป้าหมายหลักของการจัดการศึกษาดังนั้นการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนจึงจัดการศึกษาหลากหลายรูปแบบคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลผู้สอนมิได้จำกัดเฉพาะครูอาจจะเป็นผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญจากหน่วยงานหรือจากท้องถิ่นไม่มีข้อจำกัดเรื่องอายุ กระจายให้ครอบคลุมทุกเพศ ทุกวัย ทุกระดับ และทุกอาชีพ การจะเกิดการเรียนรู้ได้ต้องทำให้เด็กรุ่นใหม่เกิดความภาคภูมิใจในภาษาญ้อกร ประเพณีวัฒนธรรมของชาวญ้อกรและต้องการอยากเรียนรู้และเผยแพร่ภาษา ประเพณี วัฒนธรรมบรรพบุรุษของตน มีกระบวนการเรียนการสอนที่หลากหลายมีความยืดหยุ่น จัดการศึกษาให้สนองความต้องการของกลุ่มเป้าหมายให้เรียนรู้ในสิ่งที่สัมพันธ์กับชีวิตเช่นการระดมความคิดการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนการนำชมนอกสถานที่เรียนการใช้อุปกรณ์เครื่องมือประกอบจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการในเนื้อหาที่เรียนในกลุ่มสาระการเรียนรู้ทุกกลุ่มสาระที่เกี่ยวข้องกับภาษา เครื่องแต่งกาย ที่อยู่อาศัย ประเพณี วัฒนธรรม การละเล่น ความเชื่อที่เกี่ยวข้อง จึงเห็นได้ว่ารูปแบบการจัดการเรียนรู้สำหรับการศึกษานอกระบบควรได้รับความร่วมมือจากชุมชนและหน่วยงานในชุมชน

การส่งเสริมและสนับสนุนการศึกษานอกระบบ ประชาชนได้รับการศึกษาอย่างต่อเนื่องเพื่อพัฒนาศักยภาพกำลังคนและสังคม ที่ใช้ความรู้ และภูมิปัญญาเป็นฐานในการพัฒนา ทั้งด้านเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม ความมั่นคง และคุณภาพชีวิต ทั้งนี้ตามแนวทางพัฒนาประเทศมีภาคีเครือข่ายเกิดแรงจูงใจและความพร้อมในการมีส่วนร่วมเพื่อจัดกิจกรรมการศึกษาปลัดชัยชุมพล¹⁶ เล่าถึงแผนการดำเนินงานว่า“.....กศน.เคยมาประสานกับ อบต.อยากทำเป็นลักษณะโครงการไปให้เขาทำเรื่องวัฒนธรรมการแต่งกาย เพราะว่าตอนนี้บางทีเสื้อผ้าก็ไม่ค่อยจะมีแล้ว เสื้อฟ็อก ผ้าถุง ผ้าสไบ ก็ต้องทำขึ้นมาใหม่ ต้องทำและประดิษฐ์ขึ้นมาใหม่ ก็อยากจะทำเรื่องวัฒนธรรมการแต่งกายเพื่อว่าให้ชุดการแต่งกายลงสู่ไปหาเด็กรุ่นลูก รุ่นหลานในโรงเรียน แต่ทาง อบต.เคยทำโครงการเมื่อประมาณ 2-3 ปีที่แล้ว เราทำเป็นลักษณะมีกิจกรรมงานประเพณี ก็เอาการแต่งกายนั้นมาหาเสื้อผ้าและเป็นเสื้อผ้าที่ไม่ใช่เป็นงานฝีมือโดยตรง แต่เป็นงานลักษณะคล้ายๆ กับงานจักร ใส่ออกมาก็ดูสวยงามมาก เขาก็ใส่มา คนก็ เอ๊ะ....พวกนี้เป็นพวกไหน ก็จะได้เห็นรูปแบบการแต่งกาย คือการแต่งกายเราก็ไปดูรูปภาพเก่าๆ ออกมาก่อน แล้วก็ไปถามคนแก่ลักษณะเสื้อฟ็อก เป็นลักษณะอย่างไร จะเป็นลักษณะต้นตามคอ เป็นคอวีข้างหน้าและข้างหลัง และใช้จักรทำเป็นลาย ซึ่งใจก็อยากจะได้เป็นงานฝีมือดีที่สุด แต่คิดว่าจะทำอยู่ และสนับสนุนเรื่องนี้....”

¹⁶ สัมภาษณ์ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลชีบน เมษายน 2559

สถานศึกษาและบรรยากาศแวดล้อมสถานศึกษาสำหรับการศึกษานอกระบบ ควรจัดตามหลักการจัดการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่ต้องเป็นแบบยืดหยุ่น ไม่มีข้อจำกัดเรื่องสถานที่และบรรยากาศแวดล้อมที่ใช้ในการจัดการศึกษาเป็นสิ่งจำเป็นซึ่งจะต้องจัดบรรยากาศแวดล้อมที่เอื้อการเรียนรู้ดังนั้นต้องจัดให้เหมาะสมกับผู้เรียนตามสภาพแวดล้อมทั้งในห้องเรียน นอกห้องเรียน และในชุมชนที่เอื้อต่อการเรียนรู้ภาษา วัฒนธรรม ประเพณีวัฒนธรรมของชาวญ้อกรใช้หลักการจัดการศึกษาตามหลักความสอดคล้องกับปัญหาความต้องการและความถนัดของผู้เรียน หลักการนี้เป็นการส่งเสริมให้ผู้เรียนรู้จักความต้องการของตนเอง สามารถจัดการศึกษาให้กับตนเองได้อย่างเหมาะสม ครู กศน. มีบทบาทในการส่งเสริมกระบวนการเรียนรู้ด้วยตนเองของผู้เรียน โดยให้ผู้เรียนร่วมกำหนดวัตถุประสงค์ สาระการเรียนรู้ วิธีการเรียน และการประเมินผลการเรียนรู้ของตนเอง ซึ่งเป็นกระบวนการการศึกษานอกระบบที่ผู้เรียนเป็นสำคัญ ครูกาญจนาภักดิ์¹⁷ ครูศูนย์การเรียนรู้ชุมชนเล่าถึงการนำประเพณีของชาวญ้อกรไปจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน “.....การจัดการเรียนรู้โดยใช้แหล่งเรียนรู้ในชุมชน ให้นักเรียนไปเรียนรู้เกี่ยวกับภาษา การแต่งกาย และประเพณีกับคนในชุมชนโดยตรง มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ควรจัดทำเป็นแหล่งเรียนรู้ ศึกษาเรียนรู้จากปราชญ์ชาวบ้าน ภูมิปัญญาท้องถิ่น เรียนรู้จากวิถีชีวิตของบุคคลตัวอย่าง จัดหลักสูตรใน กศน.ให้มีวิชาการเรียนรู้จากศูนย์การเรียนรู้ในชุมชน.....”

มิติด้านบริบททางวัฒนธรรม การจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียน จัดแบบยืดหยุ่น ไม่มีข้อจำกัดเรื่องสถานที่และบรรยากาศแวดล้อมที่ใช้ในการจัดการศึกษาเป็นสิ่งจำเป็นและจัดบรรยากาศแวดล้อมที่เอื้อการเรียนรู้ดังนั้นจัดให้เหมาะสมกับผู้เรียนตามสภาพแวดล้อมทั้งในห้องเรียน นอกห้องเรียน และในชุมชนที่เอื้อต่อการเรียนรู้ภาษา ประเพณีวัฒนธรรมของชาวญ้อกรที่หลากหลายและมีความเหมาะสม คำนึงถึงผู้เรียนโดยพิจารณาจากพัฒนาการของผู้เรียน การสังเกตพฤติกรรมการเรียน การร่วมกิจกรรมกระบวนการเรียนการสอนตามความเหมาะสมแต่ละระดับและรูปแบบการศึกษาและยึดหลักการเรียนรู้ร่วมกันและการมีส่วนร่วมของชุมชน การเรียนรู้ร่วมกันในกลุ่มผู้เรียนเป็นสิ่งสำคัญ เป็นการส่งเสริมและสร้างกัลยาณมิตรในกลุ่มผู้เรียน ก่อให้เกิดความร่วมมือ ความผูกพัน เอื้ออาทร การช่วยกันและกัน ปลุกฝังวินัยในตนเอง ฝึกความรับผิดชอบ ซึ่งเป็นสิ่งที่ควรเกิดขึ้นสำหรับผู้เรียนที่มีคุณภาพะ สำหรับการมีส่วนร่วมของชุมชน ก็นับว่าเป็นหลักการสำคัญในการจัดการศึกษานอกระบบ ชุมชนสามารถเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดทำหลักสูตร สถานศึกษา การจัดสรรทรัพยากรเป็นแหล่งเรียนรู้ และสนับสนุนในเรื่องอื่น ๆ เพื่อผลิตผู้เรียนที่เป็นสมาชิกที่ดีของชุมชนต่อไป ในเรื่องการจัดสภาพแวดล้อมและแหล่งเรียนรู้ ครูศศิธร¹⁸ เสนอแนวทางในการจัดเรียนรู้ในชุมชนว่า “.....จัดแหล่งเรียนรู้ในชุมชน น่าจะจัดเป็นส่วนกลางของชุมชน จัดเป็นเหมือน คล้ายพิพิธภัณฑ์ เป็นศูนย์หนึ่งทีอาจจะมีเรื่องราวต่าง ๆ ของประวัติศาสตร์ชาวญ้อกรให้เด็กได้ศึกษา มีเครื่องมือ เครื่องไม้ที่เก่าทำมาหากินได้ในสมัยนั้นให้เด็กได้ศึกษาว่า ความเป็นอยู่เก่าเป็นอย่างไร ให้

¹⁷ สัมภาษณ์ครูศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านวังกำแพง กันยายน 2559

¹⁸ สัมภาษณ์ครูโรงเรียนบ้านวังกำแพง สิงหาคม 2559

เค้าสัมผัส ได้เห็น แล้วก็ประเพณีวัฒนธรรมที่เคยทำ เช่น การแห่หอดอกผึ้งแต่ละปี เราก็จะมีการรวบรวมเก็บรูปภาพไว้ในแต่ละปี เราก็จะมีการพัฒนายังไง ทำยังไง จนมาถึงปัจจุบัน คล้ายๆ กับว่า สร้างศูนย์การเรียนรู้ขึ้นอีกหนึ่งศูนย์ และได้รวบรวมความรู้ไว้ในนั้น....”

องค์ประกอบสำคัญของการจัดการศึกษาคือผู้เรียนเพราะผู้เรียนคือผู้รับการศึกษาเป็นเป้าหมายหลักของการจัดการศึกษาดังนั้นการจัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนต้องจัดการศึกษาหลากหลายรูปแบบคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลผู้สอนมิได้จำกัดเฉพาะครูอาจจะเป็นผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญจากหน่วยงานหรือจากท้องถิ่นไม่มีข้อจำกัดเรื่องอายุ กระจายให้ครอบคลุมทุกเพศ ทุกวัย ทุกระดับ และทุกอาชีพ การจะเกิดการเรียนรู้ได้ต้องทำให้เด็กรุ่นใหม่เกิดความภาคภูมิใจในภาษาญัฮกูร ประเพณีวัฒนธรรมของชาวญัฮกูรและต้องการอยากเรียนรู้และเผยแพร่ภาษา ประเพณี วัฒนธรรมบรรพบุรุษของตนของบุญหลาย¹⁹ เล่าว่า “.. กศน. รู้จัก ให้เขาช่วยอนุรักษ์ภาษาไว้ เราต้องบอกผู้ใหญ่บ้าน ต้องปรึกษาผู้ใหญ่ แล้วผู้ใหญ่บ้านจะเรียกมาประชุมกันพวกแม่นะไม่ปล่อยหรือกอยากต่อเนื่องไว้ภูมิปัญญาก็จะมีการจักสาน การรักษาทางไสยศาสตร์ที่ใช้การเสี่ยงทาย ที่กำลังจะสูญหายคือการละเล่น ภาษา เพราะว่าเด็กวัยรุ่น เด็กนักเรียนทุกวันนี้ ไม่ค่อยพูดส่วนมากจะมีแต่คนเฒ่าคนแก่.... ”

ยองน้อย²⁰ สะท้อนถึงหน่วยงานการศึกษานอกโรงเรียนมีส่วนช่วยในการอนุรักษ์และเผยแพร่วัฒนธรรมญัฮกูร ว่า “...ให้จดไว้แล้วก็พากันไปอ่าน ให้ถามอยากรู้อะไรก็ให้ถามว่าสิ่งนี้ พูดว่าอย่างไร แปลว่าอะไร...”

สรุปการจัดเรียนรู้การศึกษานอกโรงเรียนจำเป็นจะต้องมีความรู้ ความเข้าใจ ธรรมชาติของผู้เรียนซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายที่อยู่นอกระบบโรงเรียน และส่วนใหญ่เป็นผู้ใหญ่ มีความพร้อมและศักยภาพในการเรียนรู้ที่แตกต่างจากกลุ่มเป้าหมายในระบบโรงเรียน การจัดการเรียนรู้ควรคำนึงถึงจิตวิทยาผู้ใหญ่ ซึ่งต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับความคิด จิตใจ อารมณ์ พฤติกรรมของผู้ใหญ่ ซึ่งจะมีความแตกต่างระหว่างบุคคล มีความสนใจ มีลักษณะการเรียนรู้เฉพาะของตน เพื่อสามารถดำเนินการจัดการศึกษาสำหรับผู้ใหญ่ได้อย่างถูกต้อง ส่งเสริมให้มีความสำคัญแก่ผู้เกี่ยวข้องตามบทบาทและหน้าที่ คือ ผู้เรียน ซึ่งเป็นผู้ที่ได้รับประโยชน์มีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้ และสามารถเลือกรับบริการได้หลากหลายตามความต้องการของตนเองผู้จัดการเรียนรู้สำหรับการศึกษานอกระบบ และผู้จัดแหล่งการเรียนรู้มีการดำเนินการที่หลากหลายตามศักยภาพเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้เรียน โดยบูรณาการความรู้ ปลูกฝังคุณธรรม และค่านิยมที่ดีงามนอกจากนั้นผู้ส่งเสริมและสนับสนุน ซึ่งเป็นผู้ที่เอื้อประโยชน์ให้แก่ผู้เรียนและผู้จัดการเรียนรู้ มีการดำเนินการที่หลากหลาย เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง

¹⁹ สัมภาษณ์ผู้สูงอายุชาวญัฮกูร กรกฎาคม 2559

²⁰ สัมภาษณ์นักศึกษาศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย มิถุนายน 2559

การศึกษาตามอัธยาศัย : เรียนรู้ได้ตลอดชีวิต

พระราชบัญญัติส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย พ.ศ. 2551 ได้ให้ความหมาย การศึกษาตามอัธยาศัยในมาตรา 4 ไว้ว่า การศึกษาตามอัธยาศัย หมายความว่า กิจกรรมการเรียนรู้ในวิถีชีวิตประจำวันของบุคคล ซึ่งบุคคลสามารถเลือกที่จะเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต ตามความสนใจ ความต้องการ โอกาส ความพร้อม และศักยภาพในการเรียนรู้ของแต่ละบุคคลและกรมการศึกษานอกโรงเรียนให้ความหมายการศึกษาตามอัธยาศัยว่าเป็นการศึกษาที่เกิดขึ้นตามวิถีชีวิตที่ผู้เรียนเรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจศักยภาพความพร้อมและโอกาสโดยศึกษาจากประสบการณ์การทำงานบุคคลครอบครัวสื่อมวลชนชุมชนแหล่งความรู้ต่างๆ เพื่อเพิ่มพูนความรู้ทักษะความบันเทิงและการพัฒนาคุณภาพชีวิตโดยมีลักษณะที่สำคัญคือไม่มีหลักสูตรไม่มีเวลาเรียนที่แน่นอนไม่จำกัดอายุไม่มีการลงทะเบียนไม่มีการสอบไม่มีการรับประกาศนียบัตรหรือไม่มีสถานศึกษาที่แน่นอนเรียนที่ไหนก็ได้สามารถเรียนได้ตลอดเวลาและเกิดขึ้นในทุกช่วงวัยตลอดชีวิตตามหลักการของการศึกษาตามอัธยาศัย คือ การศึกษาตามอัธยาศัยการเข้าถึงแหล่งการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับความสนใจและวิถีชีวิตของผู้เรียนทุกกลุ่มเป้าหมายการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ให้มีความหลากหลายทั้งส่วนที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น และส่วนที่นำ เทคโนโลยีมาใช้ในการศึกษา การจัดการหรือแนวทางการเรียนรู้ที่เป็นคุณประโยชน์ต่อผู้เรียนการศึกษาตามอัธยาศัยมีเป้าหมายเพื่อให้ผู้เรียนได้รับความรู้และทักษะพื้นฐานในการแสวงหาความรู้ที่จะเอื้อต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต ผู้เรียนได้เรียนรู้สาระที่สอดคล้องกับความสนใจและความจำเป็นในการยกระดับคุณภาพชีวิต ทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมผู้เรียนสามารถนำความรู้ที่ได้รับไปใช้ประโยชน์และเทียบโอนผลการเรียนกับการศึกษาในระบบและการศึกษานอกระบบรูปแบบการจัดการศึกษาตามอัธยาศัย

การจัดการศึกษาตามอัธยาศัยไม่มีรูปแบบการศึกษาหรือการเรียนรู้ที่ตายตัวไม่มีหลักสูตรเป็นตัวกำหนดกรอบกิจกรรมหรือขอบข่ายสาระการเรียนรู้การเรียนรู้ขึ้นอยู่กับความต้องการและแรงจูงใจใฝ่รู้ของแต่ละบุคคลอย่างไรก็ดีเราสามารถจัดกิจกรรมเพื่อเสริมให้เกิดการเรียนรู้ตามอัธยาศัยโดยจัดกิจกรรมในแหล่งการเรียนรู้ประเภทต่างๆ เช่น ห้องสมุดประชาชนการเรียนรู้ด้วยระบบคอมพิวเตอร์ออนไลน์พิพิธภัณฑ์การจัดกิจกรรมการเรียนรู้จากภูมิปัญญาชาวบ้านการจัดกลุ่มเสวนาหรือการอภิปรายกิจกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรมกิจกรรมส่งเสริมการอ่านการเผยแพร่ข่าวสารข้อมูลและความรู้ต่างๆ ส่งเสริมสนับสนุนและพัฒนาการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยได้แก่สนับสนุนสื่อแก่งานและแหล่งความรู้ต่างๆ ส่งเสริมให้หน่วยงานเครือข่ายจัดการศึกษาตามอัธยาศัยเช่นห้องสมุดในสถานที่ราชการสถานประกอบการส่งเสริมสนับสนุนการพัฒนาของกลุ่มต่างๆ ตามความต้องการและความสนใจเช่นกลุ่มดนตรีกลุ่มสิ่งแวดล้อมพัฒนาชุมชนหลักการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยควรจัดให้สนองกลุ่มเป้าหมายทุกเพศและวัยตามความสนใจและความต้องการจัดให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตจัดโดยวิธีหลากหลายโดยใช้สื่อต่างๆ จัดให้ยืดหยุ่นโดยไม่ยึดรูปแบบใดๆ จัดให้ทันต่อเหตุการณ์จัดได้ทุกกาลเทศะและจัดบรรยากาศสถานการณ์และสภาพแวดล้อมให้เอื้อต่อการ

เรียนรู้ตลอดชีวิตการศึกษาตามอัธยาศัยเน้นที่ผู้เรียนที่ต้องการแสวงหาความรู้ด้วยตนเองแต่องค์กรทางการศึกษาและผู้ที่มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการศึกษาจะต้องจัดหาและเตรียมแหล่งเรียนรู้ไว้ให้พร้อมให้มีกิจกรรมหลากหลายสำหรับให้บริการแก่ผู้ที่ต้องการแสวงหาความรู้ตามอัธยาศัยอย่างครบถ้วน ทันทต่อเหตุการณ์และทันสมัยอยู่ตลอดเวลาโดยความร่วมมือขององค์กรต่างๆในสังคม ในรูปของภาคีเครือข่ายเพื่อสร้างสังคมแห่งการเรียนรู้และการพัฒนาที่ยั่งยืนรูปแบบของการศึกษาตามอัธยาศัยนั้นมีลักษณะที่ไม่เป็นทางการไม่มีแบบแผนที่ชัดเจนเหมือนกับการศึกษาในระบบและนอกระบบ โดยเกิดจากการเรียนรู้จากประสบการณ์ที่บุคคลนั้นพบเจอในแต่ละวันและได้กระทำกิจกรรมนั้นซ้ำ ๆ จนเกิดความชำนาญจึงเกิดเป็นภูมิรู้ขึ้นเป็นการประเมินด้วยตนเอง การศึกษาตามอัธยาศัยนั้นมีหลายประเภทด้วยกัน โดยอาจเกิดจากวิถีชีวิต องค์กร สถาบัน ธรรมชาติ สังคม วัฒนธรรมแต่ละพื้นที่รวมไปถึงหลักการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยนั้นเป็นหลักที่เปิดกว้างสำหรับผู้สนใจเรียนตั้งแต่เด็ก จนถึงผู้ใหญ่มีวิธีการสอนที่หลากหลายไม่ตายตัวโดยไม่มีจำกัด และสามารถเรียนรู้ได้ตลอดชีวิต

การนำทุนทางวัฒนธรรมของชาวญ้อกรไปจัดการศึกษาตามอัธยาศัยการจัดเนื้อหาสาระในการศึกษาการศึกษาตามอัธยาศัยไม่จำเป็นต้องมีหลักสูตรไม่มีเวลาเรียนที่แน่นอน การศึกษาตามอัธยาศัยนั้นสามารถเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา โดยตัวของบุคคลนั่นเอง ได้มีความสัมพันธ์กับวัตถุหรือสถานการณ์ต่าง ๆ เช่น เรียนรู้จากสื่อ จากครอบครัว โดยการพูดคุย หรือเรียนรู้ด้วยตนเอง การลองผิดลองถูกทำให้เกิดการเรียนรู้ และสิ่งเหล่านี้จะอยู่ในรูปแบบของการประเมินผลด้วยตนเอง และการศึกษาตามอัธยาศัยสามารถนำเข้ามาสู่การจัดการศึกษา ให้เกิดระบบ มีกระบวนการเรียนรู้ เป็นที่ยอมรับของสังคมได้ การจัดการศึกษาตามอัธยาศัยไม่มีรูปแบบการศึกษา หรือการเรียนรู้ที่ตายตัว ไม่มีหลักสูตรเป็นตัวกำหนดกรอบกิจกรรม หรือขอบข่ายเอกสารสาระหลักการและแนวคิด ประกอบการดำเนินงาน สาระการเรียนรู้ การเรียนรู้ขึ้นอยู่กับความต้องการ และแรงจูงใจใฝ่รู้ของแต่ละบุคคล

มิติด้านเนื้อหาทุนทางวัฒนธรรม ในการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยไม่จำเป็นต้องมีหลักสูตรไม่มีเวลาเรียนที่แน่นอน การศึกษาตามอัธยาศัยนั้นสามารถเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา โดยตัวของบุคคลนั่นเอง ได้มีความสัมพันธ์กับวัตถุหรือสถานการณ์ต่าง ๆ เช่น เรียนรู้จากสื่อ จากครอบครัว โดยการพูดคุย หรือเรียนรู้ด้วยตนเอง การลองผิดลองถูกทำให้เกิดการเรียนรู้ และสิ่งเหล่านี้จะอยู่ในรูปแบบของการประเมินผลด้วยตนเอง และการศึกษาตามอัธยาศัยสามารถนำเข้ามาสู่การจัดการศึกษา ให้เกิดระบบ มีกระบวนการเรียนรู้ เป็นที่ยอมรับของสังคมได้เนื้อหาทุนวัฒนธรรมจึงอยู่ในการดำเนินชีวิตประจำวัน โดยการนำเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับภาษา เครื่องแต่งกาย ประเพณี วัฒนธรรม การละเล่น ความเชื่อที่เกี่ยวข้อง มาใช้ในครอบครัว ชุมชนมากขึ้นการจัดการศึกษาตามอัธยาศัยในชุมชนญ้อกร จัดทำหลักสูตรให้ยืดหยุ่นโดยไม่ยึดรูปแบบใดๆให้ทันต่อเหตุการณ์จัดได้ทุกกาลเทศะโดยมีเนื้อหาสาระที่ทันสมัยทันต่อเหตุการณ์เหมาะสมกับความต้องการของชุมชนและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษาทั้งนี้ต้องทบทวนเนื้อหาสาระเพื่อ

ปรับแก้ไขให้ถูกต้องทันสมัยและให้ข้อมูลที่ต้องการแก่ผู้เรียนแนวการจัดการเรียนรู้ด้านภาษาและวัฒนธรรมผู้รู้ในชุมชน เป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์ในครอบครัวและชุมชน โดยมีการจัดการเรียนการสอนตั้งแต่เด็กเล็กๆขึ้นไปเพื่อให้เกิดการเรียนรู้ ยองเลียม²¹ได้เสนอว่า

“...ต้องสอนเด็กเล็ก ก็ให้พิจารณาเอา กลัวเขาไม่เอาด้วยนั้นแหละคนไทยคนลาว ตัวยายเองก็ไม่ต้องให้สูญหาย อยากให้สอนไว้ สอนแบบเป็นตัวหนังสือ ให้พูดได้ด้วย สมมุติว่าเราพูดภาษาไทย ก็ให้พูดกลางได้ด้วยแบบนี้ เด็กคนเดียวให้พูดได้หลายภาษา มันจะเป็นไปได้ไหมในชุมชนของเราไม่ใช่ผู้รู้ทั้งหมด การที่จะนำมาเผยแพร่ในชุมชนเพื่อให้คนรุ่นหลังได้รู้จักผู้รู้ ถ้านำไปสอนในโรงเรียน โดยให้ครูที่เป็นลูกหลานผู้รู้ หรือเชิญผู้รู้ไปสอนเขียน อ่าน แปล ถ้าว่า ยะโป่ง ก็แปลว่า กินข้าว ไชงดัก แปลว่า กินน้ำ แบบนี้ไป ถ้างั้นก็ไม่ต้องถ้าไม่แปลเอาถ้อยคำนั้นก็ไม่ต้อง ถ้าไม่ให้ครูสอนเขียนแล้วก็อ่านสอนเรื่องนี้เรื่องนั้น ถ้าให้พูด เขาคงไม่พูดหรอก ส่วนคนลาวก็รู้เหมือนกันที่มาอยู่ อยากให้รู้มากขึ้น โดยให้เขาถามเราอย่ารู้อะไรก็ให้ถาม ว่าของสิ่งนี้เรียกว่าอะไร.”

ปัญหาที่พบอีกประการหนึ่งที่อาจทำให้ภาษาญ้อสูญหายไป คือ ในหมู่บ้านไม่ใช่ผู้รู้ทั้งหมดประกอบด้วยคนหลายภาษารวมกัน ทั้งชาวญ้อ ชาวลา และคนที่ใช้ภาษาอื่น จึงทำให้เด็กรุ่นใหม่ใช้ภาษาลาวและไม่ค่อยพูดภาษาญ้อแล้ว ดังนั้นการที่จะทำให้คนในชุมชนพูดภาษาญ้อ จึงต้องทำให้เด็กรุ่นใหม่เกิดความภาคภูมิใจในภาษาญ้อ และอยากเรียนรู้และเผยแพร่ภาษาบรรพบุรุษของตน ในการจัดการเรียนรู้เพื่อให้ได้ผลสัมฤทธิ์ของนักเรียนจึงเริ่มเรียนรู้ภาษาและวัฒนธรรมตั้งแต่เล็กๆเพราะสามารถปลูกฝังความรู้เรื่องวัฒนธรรม ประเพณีได้อย่างดี

การจัดการศึกษาตามอัธยาศัยตามพระราชบัญญัติส่งเสริมการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย พ.ศ. 2551 เป็นการจัดกิจกรรมการเรียนรู้ในวิถีชีวิตประจำวันของบุคคล ซึ่งบุคคลสามารถเลือกที่จะเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต ตามความสนใจ ความต้องการ โอกาส ความพร้อม และศักยภาพในการเรียนรู้ของแต่ละบุคคล ดังนั้น การจัดหลักสูตรที่เหมาะสมสำหรับการเรียนรู้ตลอดชีวิตโดยใช้ทุนทางวัฒนธรรมของชาวญ้อบ้านวังกำแพง ควรจัดให้ได้เรียนรู้ตลอดชีวิตตามความสนใจ ความต้องการ โอกาสและความพร้อมของแต่ละบุคคลที่จะเรียนรู้

มิติด้านผู้ถ่ายทอดทุนทางวัฒนธรรม การศึกษาตามอัธยาศัยเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนรู้ตลอดชีวิต (Lifelong learning) ที่เติมเต็มความต้องการของปัจเจกบุคคลที่ต้องการเรียนรู้ประสบการณ์ต่างๆ นอกเหนือจากการเรียนในระบบโรงเรียน โอกาสของการเรียนรู้ตามอัธยาศัยเกิดขึ้นในสถานที่ และสื่อต่างๆ ทั้งเป็นการเรียนรู้ในชีวิตประจำวัน การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นโดยบังเอิญ และการเรียนรู้ด้วยการนำตนเอง การเรียนรู้จึงเกิดขึ้นได้จากครู หรือผู้รู้ในชุมชน เกิดจากประสบการณ์ตรง การบอกเล่า การเรียนรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่น และผู้ถ่ายทอด ดังนั้นคนในชุมชนที่มีความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นครูหรือผู้ถ่ายทอดเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับภาษา เครื่องแต่งกาย ประเพณี วัฒนธรรม การละเล่น ความเชื่อที่เกี่ยวข้องไปสู่รุ่นหลังของปู้²² สะท้อนเรื่องราวในอดีตว่า

²¹ สัมภาษณ์ผู้สูงอายุ ผู้นำการประกอบพิธีกรรมภายในชุมชน มิถุนายน 2559

²² สัมภาษณ์หญิงชาวญ้อ มีบรรพบุรุษตั้งรกรากมาแต่โบราณ กรกฎาคม 2559

“...เพราะจะได้คงเหลือไว้ แบบนี้คนจะได้เข้าใจง่ายบางสิ่งบางอย่างพวกเราอาจจะไม่รู้หมดเท่าไหร่อยากให้คนในชุมชนเล่าให้เขาฟังว่าไม่ใช่เรื่องน่าอายอยากอนุรักษ์ไว้อยู่กับศูนย์ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชนอยู่ศูนย์นั้นแหละ ตอนทำหอดอกผึ้ง(ศูนย์)ศาลากลางบ้านนั้นแหละ บางครั้งเผื่อมีคนสงสัยมีป้าย หรือติดป้ายเป็นภาษาอีสานกร ให้คนรู้จักว่าเราอนุรักษ์ไว้ อยากทำแบบนั้นแหละ ไม่ใช่เรื่องน่าอายอีกต่อไปแล้วมีคนมาสอน อย่างเช่น ตอนกลางวันหรือตอนเย็น หรือวันใดวันหนึ่ง เพราะตอนกลางวันคนไม่ค่อยอยู่ส่วนมากไปทำงานไปทำไรทำนา รับจ้างปลูกมัน เมื่อถึงเวลาทำไรแบบนั้นแหละ แต่เมื่อถึงช่วงสงกรานต์คนก็จะอยู่บ้าน หรือกลับมาจากต่างจังหวัดอยากให้ออนสัก 1-2 ชั่วโมง เป็นบางครั้ง แต่ก็ต้องประสานงานจากชุมชนผู้ใหญ่บ้านคุยกับเขาก่อน แต่ถ้าได้ก็ดีนะไม่อยากจะสูญหายไปนะ พอหมดยุคพวกเราแล้วกลัวไม่มีคนมาสืบทอด อยากให้คนเฒ่าคนแก่ไปนั่งพูด นั่งบอก นั่งสอนให้กับเด็กน้อย อาทิตย์หนึ่งครั้งหนึ่งก็ยังดีจะช่วยให้เด็กรุ่นหลังได้เรียนรู้ภาษาอีสานยังเหลืออยู่ ยังมีอยู่อยากให้พ่อแม่สอน และให้ครูสอนเด็กเล็กรุ่นหลังไปเรื่อย ๆ ในหมู่บ้าน เพราะว่าจะสูญหายไปหมดแล้ว รุ่นพ่อแม่ก็ยังมีอยู่แทบทุกคน อยากให้พูดภาษา เพราะว่าต่อไปจะสูญหายไป”

การส่งเสริมการศึกษาตามอัธยาศัย จึงยึดหลักการเข้าถึงแหล่งการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับความสนใจและวิถีชีวิตของผู้เรียนทุกกลุ่มเป้าหมายการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ให้มีความหลากหลายทั้งส่วนที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น และส่วนที่นำ เทคโนโลยีมาใช้เพื่อการศึกษาการจัดการรอบหรือแนวทางการเรียนรู้ที่เป็นคุณประโยชน์ต่อผู้เรียน โดยเป้าหมายของการศึกษาตามอัธยาศัย คือ ผู้เรียนได้รับความรู้และทักษะพื้นฐานในการแสวงหาความรู้ที่จะเอื้อต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตผู้เรียนได้เรียนรู้สาระที่สอดคล้องกับความสนใจและความจำเป็นในการยกระดับคุณภาพชีวิต ทั้งในด้านการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรมและผู้เรียนสามารถนำความรู้ที่ได้รับไปใช้ประโยชน์และเทียบโอนผลการเรียนกับการศึกษาในระบบและการศึกษานอกระบบครูอุไรวรรณ²³ กล่าวว่า “สิ่งสำคัญก็คือจะต้องมีปราชญ์ชาวบ้าน มีภูมิปัญญาที่เค้าพร้อมจะคุยกับเรา แล้วก็ผู้นำชุมชนยังเป็นส่วนสำคัญ เพราะจะต้องดึงชาวบ้าน และดึงลูกหลานเพื่อให้มารู้วัฒนธรรมตรงนี้จะได้ไม่กลืนหายรูปแบบที่จะต้องจัดให้ได้ตลอดชีวิตคือ ภาษาจะต้องคงไว้ อนุรักษ์ไว้ เอามาถ้าเข้ามาในระบบโรงเรียน ก็คือดึงมาให้เป็นหลักสูตรท้องถิ่น จัดการเรียนการสอนหลักสูตรท้องถิ่นในเรื่องของภาษา ถ้าหากว่าโรงเรียนสามารถประสานได้ เค้าจะมีสนับสนุนในส่วนนี้ให้”

มิติด้านสื่อการเรียนรู้ทางวัฒนธรรม แหล่งเรียนรู้สำหรับการศึกษาตามอัธยาศัยเป็นสื่อการเรียนรู้ในท้องถิ่นที่ปรากฏชัดเจนในชุมชน สอดคล้องกับความสนใจและวิถีชีวิตของคนในชุมชนทุกกลุ่มเป้าหมายการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ให้มีความหลากหลายทั้งส่วนที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น และส่วนที่นำเทคโนโลยีมาใช้เพื่อการศึกษาการจัดการรอบหรือแนวทางการเรียนรู้ที่เป็นคุณประโยชน์ต่อผู้เรียน การจัดทำแหล่งเรียนรู้อาจอยู่ในรูปแบบเอกสารสำหรับศึกษาเกี่ยวกับภาษา ประเพณี วัฒนธรรมของชาวอีสาน แหล่งเรียนรู้ และศูนย์การเรียนรู้ในชุมชนที่เกี่ยวข้องกับภาษา เครื่องแต่งกาย ประเพณี วัฒนธรรม การละเล่น ความเชื่อที่เกี่ยวข้อง ส่งเสริมสนับสนุนและพัฒนาการจัดการศึกษา

²³ สัมภาษณ์ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านวังกำแพง มีนาคม 2559

ตามอัยยาศัยสนับสนุนสื่อแก่หน่วยงานและแหล่งความรู้ต่าง ๆ ส่งเสริมให้หน่วยงานเครือข่ายจัดการศึกษาตามอัยยาศัยเช่นห้องสมุดในสถานที่ราชการสถานประกอบการเป็นต้นแหล่งเรียนรู้สำหรับการศึกษิตตามอัยยาศัยยิดการเข้าถึงแหล่งการเรียนรู้ที่สอดคล้องกับความสนใจและวิถีชีวิตของผู้เรียนทุกกลุ่มเป้าหมายการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ให้มีความหลากหลายทั้งส่วนที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น และส่วนที่นำ เทคโนโลยีมาใช้ในการศึกษาการจัดการรอบหรือแนวทางการเรียนรู้ที่เป็นคุณประโยชน์ต่อผู้เรียน การจัดทำแหล่งเรียนรู้อาจอยู่ในรูปแบบเอกสารสำหรับศึกษาเกี่ยวกับภาษาประเพณีวัฒนธรรมของชาวญ้อกร แหล่งเรียนรู้ และศูนย์การเรียนรู้ในชุมชนที่เกี่ยวข้องกับภาษาเครื่องแต่งกาย ที่อยู่อาศัย ประเพณี วัฒนธรรม การละเล่น ความเชื่อที่เกี่ยวข้อง ส่งเสริมสนับสนุนและพัฒนาการจัดการศึกษาตามอัยยาศัยได้แก่สนับสนุนสื่อแก่หน่วยงานและแหล่งความรู้ต่าง ๆ ส่งเสริมให้หน่วยงานเครือข่ายจัดการศึกษาตามอัยยาศัยเช่นห้องสมุดในสถานที่ราชการสถานประกอบการเป็นต้น ครูเยาวลักษณ์²⁴ บอกว่า “...ถ้าในชุมชนก็อยากจะให้หาสถานที่สักที่หนึ่ง แล้วก็จัดเป็นแหล่งเรียนรู้ในชุมชนเหมือนบ้านจำลอง คือตรงนั้นก็จะมีทุกอย่าง ทั้งลักษณะบ้าน การแต่งกาย และเวลาที่ใครจะเข้าไปดูก็ง่าย อยากให้มีคล้ายๆ เมืองจำลอง ก็ไม่มีอะไร มันเริ่มจะหาย อย่างที่บอกถ้าจัดสถานที่ให้มีครบวงจร ขอยกตัวอย่างตอนที่ไปทุ่งดอกกระเจียวมา จะเห็นเค้าทำค่อนข้างดี เป็นเมืองจำลองและมีการแต่งชุดแบบนี้ชาวญ้อกรไปประจำอยู่ตรงนั้น นักท่องเที่ยวลงมาเค้าก็จะได้เรียนรู้วิถีชีวิต ถ้าในชุมชนมีบริเวณหรือว่าสถานที่แบบนี้ คิดว่าน่าจะเป็นการดี โดยที่นำเอาคนที่ เป็นชาวญ้อกรแท้ๆ มาขอความร่วมมือ มาร่วมให้มีแหล่งเรียนรู้ น่าจะจัดเป็นส่วนกลางของชุมชน จัดเป็นเหมือนคล้ายพิพิธภัณฑ์ เป็นศูนย์หนึ่งทีอาจจะมีเรื่องราวต่างๆ ของประวัติชาวญ้อกรให้เด็ก ได้ศึกษา มีเครื่องมือ เครื่องไม้ที่เค้าทำมาหากินได้ในสมัยนั้นให้เด็กได้ศึกษาว่า ความเป็นอยู่เก่าเป็นอย่างไร ให้เค้าสัมผัส ได้เห็น แล้วก็ประเพณีวัฒนธรรมที่เคยทำ เช่น การแห่หอดอกฝิ่งแต่ละปี เรายัง จะมีการรวบรวมเก็บรูปภาพไว้ในแต่ละปี เรายังจะมีการพัฒนายังไง ทำยังไง จนมาถึงปัจจุบัน คล้ายๆ กับว่าสร้างศูนย์การเรียนรู้ขึ้นอีกหนึ่งศูนย์ และได้รวบรวมความรู้ไว้ในนั้น....”

กระทรวงศึกษาธิการส่งเสริมและสนับสนุนการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัยยาศัย โดยให้ความสำคัญแก่ ผู้เรียนที่ได้รับประโยชน์มีส่วนร่วมในกิจกรรมการเรียนรู้ และสามารถเลือกรับบริการได้หลากหลายตามความต้องการของตนเองผู้จัดการเรียนรู้สำหรับการศึกษานอกระบบ และผู้ จัดแหล่งการเรียนรู้สำหรับการศึกษิตตามอัยยาศัย มีการดำเนินการที่หลากหลายตามศักยภาพเพื่อตอบสนองความต้องการของผู้เรียน โดยบูรณาการความรู้ ปลูกฝังคุณธรรม และค่านิยมที่ดีงาม และ ผู้ส่งเสริมและสนับสนุน ซึ่งเป็นผู้ที่เอื้อประโยชน์ให้แก่ผู้เรียนและผู้จัดการเรียนรู้ มีการดำเนินการที่ หลากหลาย เพื่อส่งเสริมและสนับสนุนให้เกิดการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องนอกจากนั้นยังกำหนดใน มาตรา 11 เพื่อประโยชน์ในการจัดและพัฒนาการศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัยยาศัย ให้ ส่วนราชการและหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องร่วมมือกับภาคีเครือข่ายเพื่อดำเนินการจัดให้มีโครงสร้าง พื้นฐานเพื่อการเรียนรู้ เช่น แหล่งการเรียนรู้ ศูนย์การเรียนรู้ชุมชน สื่อและเทคโนโลยีที่หลากหลาย

²⁴ สัมภาษณ์ครูโรงเรียนบ้านวังกำแพง สิงหาคม 2559

เพื่อให้ผู้เรียนมีโอกาสเข้าถึงการเรียนรู้ ส่งเสริมและสนับสนุนการดำเนินงานของภาคีเครือข่าย เพื่อให้เกิดความร่วมมือและการพัฒนาอย่างต่อเนื่องและ ส่งเสริมและสนับสนุนให้ภาคีเครือข่าย ได้รับโอกาสในการจัดสรรทรัพยากรและเข้าถึงแหล่งเงินทุนเพื่อการดำเนินงาน

ผอ.วิไลพร²⁵ เล่าถึงการนำทุนทางวัฒนธรรมของชาวนุญฮุกุไปจัดการศึกษาตามอัยยาคัยว่า “...ส่งเสริมคนในชุมชน อันดับแรกก็ต้องมีการประชาสัมพันธ์ทำกิจกรรมของชนเผ่าให้โดดเด่นขึ้นมาว่า แต่ละปีเค้ามีอะไรในแต่ละเดือนของชนเผ่าเขาทำอะไรบ้าง ประชาสัมพันธ์ให้มันเกิดให้มันเห็นภาพ แล้วก็เผยแพร่ คนข้างนอกจะได้เข้ามาดูว่า ที่หมู่บ้านนี้ เดือนนี้มีอะไรแบบนี้ๆ ก็จะเข้ามาดูควรจัดทำเป็นศูนย์การเรียนรู้ จัดทำหมู่บ้านจำลอง เผยแพร่การเรียนรู้ในสื่อต่างๆ มีการจัดทำเป็นประชาตริระดับหมู่บ้าน ให้มีการกำหนดการทำกิจกรรมเกี่ยวกับประเพณีวัฒนธรรมร่วมกันที่ชัดเจน มีการประชาสัมพันธ์อย่างกว้างขวาง มีการสนับสนุนด้านงบประมาณจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการอนุรักษ์ภาษา ประเพณี วัฒนธรรมญอฮุกุ...”

มิติด้านวิธีการถ่ายทอดทุนทางวัฒนธรรม การศึกษาตามอัยยาคัยเน้นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นกับบุคคลที่เกิดจากการที่บุคคลเข้าไปมีปฏิสัมพันธ์กับสภาพการณ์ในวิถีชีวิต อันได้แก่ การเรียนรู้ตามสถานการณ์ การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม และการเรียนรู้ตามสภาพจริง มีกระบวนการเรียนการสอนที่หลากหลายจัดให้สนองกลุ่มเป้าหมายทุกเพศและวัยตามความสนใจและความต้องการจัดให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับภาษา เครื่องแต่งกาย ที่อยู่อาศัย ประเพณี วัฒนธรรม การละเล่น ความเชื่อที่เกี่ยวข้องจัดกิจกรรมในแหล่งการเรียนรู้ประเภทต่างๆ เช่น ห้องสมุดประชาชน การเรียนรู้ด้วยระบบคอมพิวเตอร์ออนไลน์ พิพิธภัณฑ์การจัดกิจกรรมการเรียนรู้จากภูมิปัญญาชาวบ้านการจัดกลุ่มเสนาหรือการอภิปรายกิจกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรมกิจกรรมส่งเสริมการอ่านการเผยแพร่ข่าวสารข้อมูลและความรู้ต่างๆ การจัดการศึกษาตามอัยยาคัยใช้หลักการจัดการเรียนรู้ให้กับผู้ใหญ่ (Andragogy) เพราะธรรมชาติของผู้เรียนซึ่งเป็นกลุ่มเป้าหมายที่อยู่นอกระบบโรงเรียน และส่วนใหญ่เป็นผู้ใหญ่ มีความพร้อมและศักยภาพในการเรียนรู้ที่แตกต่างจากกลุ่มเป้าหมายในระบบโรงเรียน การจัดการเรียนรู้ควรคำนึงถึงจิตวิทยาผู้ใหญ่ ซึ่งต้องทำความเข้าใจเกี่ยวกับความคิด จิตใจ อารมณ์ พฤติกรรมของผู้ใหญ่ ซึ่งจะมีความแตกต่างระหว่างบุคคล มีความสนใจ มีลักษณะการเรียนรู้เฉพาะของตน เพื่อสามารถดำเนินการจัดการศึกษาสำหรับผู้ใหญ่ได้อย่างถูกต้อง โดยใช้ทฤษฎี Andragogy ของ Knowles เป็นทฤษฎีที่พัฒนาขึ้นมาจากการศึกษาเกี่ยวกับการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ ซึ่งเน้นย้ำว่าผู้ใหญ่สามารถเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง และคาดหวังว่าการตัดสินใจเรียนของผู้ใหญ่จะได้รับการตอบสนองที่ดี ดังนั้น โปรแกรมการเรียนรู้ของผู้ใหญ่จึงต้องสอดคล้องเหมาะสมกับสภาพพื้นฐานของผู้ใหญ่แต่ละคนหลักการออกแบบกิจกรรมการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ คือผู้ใหญ่ต้องการที่จะรู้เหตุผลว่าทำไม พวกเขาจึงต้องการเรียนรู้ในบางสิ่งบางอย่างเท่านั้น บางเรื่องก็ไม่จำเป็นต้องเรียน ผู้ใหญ่ต้องการเรียนรู้จากประสบการณ์จริงที่ประสบอยู่ ผู้ใหญ่มุ่งที่จะเรียนรู้เพื่อแก้ปัญหา หรือนำไปใช้ได้จริง และผู้ใหญ่เรียนรู้ได้ดี เมื่อเรื่องที่เรียนนั้น มีคุณค่าจริง ๆ

²⁵ สัมภาษณ์ผู้อำนวยการศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย อำเภอบ้านเขว้า

ต่อชีวิตความเป็นอยู่ของเขาสอนที่หลากหลายจัดให้สนองกลุ่มเป้าหมายทุกเพศและวัยตามความสนใจและความต้องการจัดให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับภาษา เครื่องแต่งกาย ที่อยู่อาศัย ประเพณี วัฒนธรรม การละเล่น ความเชื่อที่เกี่ยวข้องจัดกิจกรรมในแหล่งการเรียนรู้ประเภทต่างๆ เช่น ห้องสมุดประชาชน การเรียนรู้ด้วยระบบคอมพิวเตอร์ออนไลน์ พิพิธภัณฑ์ การจัดกิจกรรมการเรียนรู้จากภูมิปัญญาชาวบ้าน การจัดกลุ่มเสวนาหรือการอภิปรายกิจกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรม กิจกรรมส่งเสริมการอ่านการเผยแพร่ข่าวสารข้อมูลและความรู้ต่างๆ เป็นต้น ดาเนียด²⁶ สะท้อนแนวคิดการจัดศึกษาตามอัธยาศัยว่า

“...ต้องเรียน ต้องให้ผู้อื่นมาสอนในชุมชน สอนแบบโรงเรียนเลย จะจัดสอนเวลาไหนก็ได้แล้วแต่ ไปสอนอยู่ชุมชน อยู่ศูนย์วัฒนธรรมศาลาอเนกประสงค์ที่ส่วนรวม ศาลารวมหมู่บ้าน แต่อยากให้ เป็นเสาร์อาทิตย์ จะสอนสักชั่วโมงก็ว่ากันไป หมตรุ่นพวกผมนี่ก็หมด ให้มาสอน มาถาม ใครจะเป็นล่าม ใครจะเป็นคนสอน ล่ามก็บอกให้อาจารย์สอนต่อไป สอนตั้งแต่รุ่นลูกผมขึ้นไปเด็กเล็ก ๆ ใครอยากเรียนก็มาเรียนหมดเลยนะ เริ่มสอนตั้งแต่ภาษาจีนนี่แหละ (ภาษาญ้อกร) สอนญ้อกรให้เรียนญ้อกรนี่แหละ เขียนตัวหนังสือญ้อกร เรียนตาม ป.1 เหมือนทุกวันนี้แหละ ใครพูดได้ก็พูดไปเราก็ต้องพูดในครอบครัว จะต้องพูดกับลูกหลานที่เพิ่งเกิดมา พูดประจำ พูดทุกวัน พูดปนกันไป แต่ว่าเราก็ไม่ทิ้งภาษากลาง ภาษาอีสาน พูดทั้งญ้อกร ภาษาอีสานและภาษากลาง พูดใส่ลูกหลานของเราก็มีสื่อทอใส่เอง ปักเอง แล้วเวลาประเพณีแห่ดอกไม้ สมัยนั้นก็ทำไม่เป็น ถ้าหากว่าไม่มีคนเผ่าคนแก่พาทำ คืออยากให้รุ่นฉันทำเป็นก็น่าจะดีชุมชน หรือว่าหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเข้ามาระดมความคิดว่า ประเพณีวัฒนธรรมด้านนี้ของชาวญ้อกร น่าจะสืบสานต่อไป เพื่อที่จะให้เด็กรุ่นหลังได้เกิดการเรียนรู้ อาจจะขอความร่วมมือหรือสร้างศูนย์การเรียนรู้สักแห่งหนึ่ง อาจจะ เป็นในโรงเรียน หรือว่าในชุมชนหรือว่าในหมู่บ้านที่สะดวก หรือว่ามีพื้นที่พอ ในแหล่งเรียนรู้ตรงนั้นก็ประกอบไปด้วยวัฒนธรรมต่างๆ เคยผ่านมา ไม่ว่าจะเป็นรูปภาพ ประวัติ เครื่องมือ เครื่องใช้ ก็น่าจะสื่อสารได้ดีกว่าที่เราจะจัดสอนเป็นครั้งคราว เพราะว่าสิ่งที่อยู่กับเราได้นานๆ จัดเป็นแหล่งเรียนรู้...”

การศึกษาตามอัธยาศัยเกิดจากการเรียนรู้ตามสถานการณ์ เป็นการเรียนรู้ที่เกิดจากการร่วมกิจกรรมของชุมชน ที่ไม่ใช่เพียงแค่ความสัมพันธ์กับกิจกรรมอย่างหนึ่งอย่างใดเท่านั้น แต่หมายถึงความสัมพันธ์กับสังคมชุมชนโดยรวม จากการที่บุคคลเข้าไปเป็นผู้มีส่วนร่วม เป็นสมาชิกในชุมชน ซึ่งการเรียนรู้บางครั้งก็เกิดขึ้นโดยไม่ตั้งใจ เป็นการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นกับบุคคลในฐานะที่เป็นสมาชิกของระบบสังคม และชุมชน การเรียนรู้ตามอัธยาศัยของบุคคลเกิดขึ้นจากการมีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน ได้ร่วมแก้ปัญหา เป็นผู้ดำเนินกิจกรรม ได้ร่วมอภิปราย ประชุม แสดงความคิดเห็นจนเกิดการเรียนรู้ได้ การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วมเป็นกระบวนการเรียนรู้จากการมีปฏิสัมพันธ์กัน โดยมีการถ่ายทอดและแลกเปลี่ยนความรู้ วัฒนธรรม อารมณ์ และสังคมร่วมกัน การนำประเพณีของชาวญ้อกรไปจัดการศึกษาตามอัธยาศัยว่าจึงจัดการเรียนรู้โดยใช้แหล่งเรียนรู้ในชุมชนเป็นฐานให้นักเรียนไปเรียนรู้เกี่ยวกับภาษา การแต่งกาย และประเพณีกับคนในชุมชนโดยตรง มีการ

²⁶ สัมภาษณ์ผู้สูงอายุชาวญ้อกร ปราชญ์ชาวบ้านด้านการจักสาน กรกฎาคม 2559

แลกเปลี่ยนเรียนรู้ เรียนรู้นอกสถานที่ ชุมชนจัดแหล่งเรียนรู้ให้ได้ศึกษาตลอดชีวิตชาวบ้านสอนลูกหลานตนเองทุกครอบครัว เรียนรู้จากบุคคลในครอบครัวนอกจากนั้นการเรียนรู้เกิดขึ้นได้ตามสภาพจริง โดยผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ได้เมื่อพบประสบการณ์ใหม่ แล้วนำประสบการณ์เดิมมาร่วมแก้ปัญหาใหม่นั้น และการเรียนรู้ยังเกิดขึ้นได้ด้วยวิธีการเรียนรู้ด้วยการนำตนเอง เกิดจากความเชื่อที่ว่าบุคคลที่เป็นผู้ใหญ่มีวุฒิภาวะ มีความรับผิดชอบ และมีประสบการณ์ จึงมีความสามารถที่จะเรียนรู้ได้ด้วยตนเอง

มิติด้านบริบททางวัฒนธรรม ลักษณะในบริบทต่างๆ ของการศึกษาตามอรรถาธิบายมีวิธีการที่หลากหลายที่นำไปสู่การเรียนรู้ อาจเกิดขึ้นโดยการถูกผลักดันให้เกิดขึ้นผ่านกระบวนการสนทนาเกี่ยวข้องกับการสำรวจ และขยายประสบการณ์ โดยไม่อาจทำนายล่วงหน้าได้ เป็นสิ่งที่บังเอิญเกิดขึ้น อุปัตินั้น การศึกษาตามอรรถาธิบายจึงเป็นการศึกษาที่มีหลากหลายรูปแบบและใช้วิธีการที่ไม่เป็นทางการ การจัดการศึกษาตามอรรถาธิบายควรจัดบรรยากาศสถานการณ์และสภาพแวดล้อมให้เอื้อต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตดังนั้นอาคารสถานที่แหล่งเรียนรู้และบรรยากาศแวดล้อมที่ใช้ในการจัดการศึกษาเป็นสิ่งจำเป็นในการจัดบรรยากาศแวดล้อมที่เอื้อการเรียนรู้และบรรยากาศแวดล้อมที่ใช้ในการจัดการศึกษาเป็นสิ่งจำเป็นซึ่งจะต้องจัดบรรยากาศแวดล้อมที่เอื้อการเรียนรู้ดังนั้นต้องจัดสภาพแวดล้อมทั้งในห้องเรียน นอกห้องเรียน และในชุมชนที่เอื้อต่อการเรียนรู้ด้านภาษา เครื่องแต่งกาย ที่อยู่อาศัย ประเพณี วัฒนธรรม การละเล่น ความเชื่อที่เกี่ยวข้อง

ครูยาวลักษณะ²⁷ ให้ข้อเสนอแนะว่า “...อยากให้หน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องลงพื้นที่เพื่อที่จะสำรวจใครที่จะยังพอได้อยู่บ้าง เรื่องภาษา หรือว่าวัฒนธรรม ควรทำเป็นเก็บไว้ ทั้งในเรื่องวัฒนธรรมของบุคคล อยากให้เก็บ อยากให้มีร่องรอยไว้ อยากให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องลงพื้นที่มา มาดูว่าตรงไหนที่ควรอนุรักษ์ไว้ ทุกวันนี้ถามเด็กก็ไม่ได้แล้ว เริ่มจะสูญหายไป ใครที่เกี่ยวข้องไม่ว่าจะเป็นเรื่องวัฒนธรรม ภาษา ก็อยากจะให้ลงพื้นที่มาจุดนี้มากกว่า ลงมาสัมผัสกับชาวบ้านจะเป็นการแต่งกายเสื้อผ้าของเขา ที่จะเอกลักษณ์เด่นชัด คือจะใช้ผ้าสีเข้ม แล้วก็เป็นการที่ตัดเอง ทำเอง เย็บเอง ทำด้วยฝีมือ เป็นวัฒนธรรมเอกลักษณ์ของเขา อยากจะฝากให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้อง หรือผู้ที่เกี่ยวข้องคือดูว่าการศึกษาของเราในพื้นที่มีความไม่เท่าเทียมกัน ไม่ว่าจะเป็นสิ่งแวดล้อม สถานที่ บุคลากรในส่วนต่างๆ ไม่เท่าเทียมกันทุกโรง ทุกสถานที่ เพราะฉะนั้นเด็กหรือผลผลิตที่เราคาดหวังที่จะเป็นไปตามหลักสูตรก็จะค่อนข้างยาก เพราะว่าเราขาดสิ่งนี้ ก็อยากให้หน่วยงานที่เกี่ยวข้องคือช่วยเหลือ ลงมาลึกๆ ในบางพื้นที่ หรือบางส่วนของเราไปไม่ถึงในส่วนที่เค้าขาด เราไม่ได้ไปดูว่าเค้าอยู่อย่างไร วัฒนธรรมเขาเป็นอย่างไร เพราะว่าแต่ละที่เขาก็ไม่เหมือนกัน โรงเรียนก็ต้องปรับให้เข้ากับวัฒนธรรมชุมชนนั้นๆ แต่ว่าขัดต่อระบบ ระเบียบที่เขาวางไว้...”

ดาสงวน²⁸ สะท้อนความคิดวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ฮกเก้งกับการศึกษาตลอดชีวิตว่า

²⁷ สัมภาษณ์ครูโรงเรียนบ้านวังกำแพง สิงหาคม 2559

²⁸ สัมภาษณ์อดีตกำนันบ้านวังกำแพง ประชาชนชาวบ้าน ผู้สูงอายุในชุมชน

“...เป็นศูนย์เรียนรู้หรือว่าเป็นศูนย์แหล่งเรียนรู้ในชุมชนหรือถ้าจะเทียบเป็นพิพิธภัณฑ์ได้ไหม คำเรียกเป็นพิพิธภัณฑ์ได้ไหม ใช้ชื่อเป็นพิพิธภัณฑ์ของชาวญัฮกุรไป การที่จะเป็นการศึกษาตลอดชีวิตได้ต้องบังคับในโรงเรียนว่า มาโรงเรียนคุณจะต้องพูดภาษาญัฮกุร และตอนนี้ที่เด็กไม่พูดเพราะว่าสื่อในทีวีเป็นภาษาทางการไปแล้ว แต่ถ้าในโรงเรียนและมีหลักสูตรก็จะเหมือนว่าเรียนหลักสูตรภาษาอังกฤษ คือเขาให้พูดภาษาอังกฤษอย่างเดียว ถ้าเรียนก็คือห้ามพูดภาษาอื่น ต้องพูดภาษานี้อย่างเดียวในการคุยกับพ่อ ปู่ย่า ตายาย และต้องไปทำความเข้าใจกับคนเฒ่า คนแก่ว่าสิ่งที่คุณพูด ต้องพูดกับลูกหลาน และเอาภาษานี้ถ่ายทอดลงสู่ลูกหลาน มันถึงจะอนุรักษ์ได้ ไม่อย่างนั้นก็ไม่ได้ คนที่ทำการจัดการเรื่องการศึกษา เช่น สพฐ. เน้นในเรื่องของนโยบายการทำหลักสูตรพวกนี้หรือไม่ ถ้าการศึกษาสามารถเอาสิ่งเหล่านี้ไปทำเป็นหลักสูตร หรือจัดการเรื่องนี้ได้ ก็น่าจะเป็นสิ่งที่ดีจะได้ช่วยกันเสริมตรงนี้ในเรื่องของหน่วยงานภาคอื่นที่เข้ามาเสริม ผมมองว่าต้องด้านการศึกษาถึงจะอนุรักษ์ไว้ได้ และหน่วยงานท้องถิ่นด้วยกันก็ต้องเข้าไปร่วมด้วย ไม่ว่าจะเป็นชุมชน หรือว่าเป็นผู้นำ ผู้ใหญ่บ้าน อบต. ก็คงต้องร่วมมือกัน และฝากในส่วนของผู้ที่รับผิดชอบด้านการศึกษาโดยตรง ทำอย่างไรจะให้หลักสูตรตรงนี้เข้าไป และหลักสูตรตรงนี้เด็กเรียนแล้วไม่ได้เอาไปใช้สอบต่อได้ ถ้าหากว่าเป็นหน่วยกิต หรือว่าเป็นเกรดขึ้นมากน่าจะดี....”

การจัดสิ่งแวดล้อมในชุมชนจึงเป็นการจัดสภาพการเรียนรู้เพื่อเอื้ออำนวยการเรียนรู้ของผู้เรียนโดยตั้งใจและมีได้ตั้งใจ ผู้เรียนเป็นผู้กำหนดวิธีการเรียนรู้เอง เป็นการศึกษาที่เน้นกระบวนการถ่ายทอดความเข้าใจ เป็นการจัดสภาพแวดล้อม สถานการณ์ ปัจจัยเกื้อหนุน สื่อ แหล่งการเรียนรู้ และบุคคล เพื่อส่งเสริมให้บุคคลได้เรียนรู้ตามความสนใจ ความพร้อม และโอกาสเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตทั้งของตนเอง ครอบครัว ชุมชน และสังคม ดังนั้น การศึกษาตามอัธยาศัยจึงเป็นการศึกษาที่สอดคล้องกับการดำเนินชีวิต เป็นลักษณะเฉพาะของบุคคลที่สัมผัส หรือมีปฏิสัมพันธ์สภาพแวดล้อม ซึ่งมีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต ตั้งแต่การเลี้ยงดูในครอบครัว การทำงาน และการสร้างสมประสบการณ์ต่างๆ การศึกษาตามอัธยาศัยเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาระบบอื่นๆ อย่างแยกไม่ออกให้ชัดเจนได้ กล่าวคือ บุคคลสามารถใช้การศึกษาตามอัธยาศัยไประหว่างการเรียนในระบบและนอกระบบไปพร้อมๆ กันด้วย

มิติด้านผู้รับการถ่ายทอดทุนทางวัฒนธรรม การจัดการเรียนรู้ตามอัธยาศัยไม่จำเป็นต้องมีหลักสูตร ไม่มีเวลาเรียนที่แน่นอน ไม่จำกัดอายุ ไม่มีการลงทะเบียน และไม่มีการสอน ไม่มีการรับประกาศนียบัตร มีหรือไม่มีสถานที่แน่นอน เรียนที่ไหนก็ได้ ลักษณะการเรียนส่วนใหญ่เป็นการเรียนเพื่อความรู้ และนันทนาการ ทั้งยังไม่จำกัดเวลาเรียน จึงเห็นได้ว่าการเรียนรู้ตามอัธยาศัยไม่มีข้อจำกัดเรื่องอายุ กระจายให้ครอบคลุมทุกเพศ ทุกวัย ทุกระดับ และทุกอาชีพ การจะเกิดการเรียนรู้ได้ต้องทำให้เด็กรุ่นใหม่และคนในชุมชนเกิดความภาคภูมิใจในภาษาญัฮกุร ประเพณี วัฒนธรรมของชาวญัฮกุรและต้องการอยากเรียนรู้และเผยแพร่ภาษา ประเพณีวัฒนธรรมบรรพบุรุษของตน ส่งเสริมสนับสนุนการพัฒนากลุ่มต่างๆตามความต้องการและความสนใจเช่นกลุ่มประเพณี วัฒนธรรมกลุ่มภาษาญัฮกุรกลุ่มอาหารชาวญัฮกุร กลุ่มการเล่น กลุ่มความเชื่อและศรัทธา กลุ่มเสื้อผ้าและเครื่องแต่งกาย เป็นต้น

ตารีน²⁹ ให้แนวคิดว่าประเพณีของชาวนุญฮุกไปจัดการศึกษาตามอัยยาคัยว่า “..อยากให้มีการจัดแสดงในหมู่บ้าน ให้คนที่รู้ภาษาในหมู่บ้านสอน ให้พ่อแม่ คนใกล้ชิดสอนตั้งแต่แรก ถึงจะได้อ่านหนังสือที่จัดแสดงไว้ให้เด็ก ๆ ได้เรียนรู้ ทั้งด้านการตีโทน การทำอาหาร การทำขนม การละเล่นปี่เรเร และอื่นๆ จึงจะไม่สูญหายเค้าก็จะมีการเรียกชุมชนมารวมตัวกัน พูดคุยกัน แล้วก็เอาประเพณีเก่าๆ ที่หายไปแล้ว เช่น วิถีชีวิตประจำวันของเขา เช่น การทำอาหาร การตำข้าวมาเข้าในระบบขบวนการแห่ และมีการทำงานร่วมกัน มีที่มาที่ไปว่ามายังไง ทำยังไง เพื่อให้รุ่นลูก รุ่นหลานได้เห็นสืบทอดต่อกัน ทำต่อๆ กันไป...”

สรุปการจัดการศึกษาตามอัยยาคัย เป็นการจัดการกิจกรรมที่เป็นกระบวนการเพื่อให้บุคคลได้ศึกษา ได้เรียนรู้ ได้รับทั้งความรู้ และประสบการณ์ โดยการให้ความรู้ และประสบการณ์ผ่านสื่อหลายๆ ประเภท แหล่งเรียนรู้ที่ผู้เรียนสามารถเลือกเรียน เลือกหาประสบการณ์เพื่อให้เกิดการเรียนรู้ เป็นการเรียนรู้ที่เน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ในลักษณะที่ผู้เรียนเป็นผู้สร้างความรู้ด้วยตนเอง จึงเป็นการศึกษาที่เหมาะสมกับการเรียนรู้วิถีชีวิต ประเพณี วัฒนธรรมของชาวนุญฮุก เพราะสามารถตอบสนองต่อความต้องการของกลุ่มเป้าหมายเฉพาะ เช่น กลุ่มผู้สูงอายุ กลุ่มสตรี กลุ่มหนุ่มสาว และกลุ่มอื่นๆ ในการทำกิจกรรมที่เหมาะสม และใช้วิธีการเรียนรู้ที่เหมาะสมสำหรับแต่ละกลุ่มในการเรียนรู้วัฒนธรรม ประเพณีของตนเอง การศึกษาตามอัยยาคัยในลักษณะนี้เกิดจากความต้องการของกลุ่ม การมีส่วนร่วมในสังคมและชุมชน และสามารถเรียนรู้ได้ทุกสถานที่ ทุกเวลา และทุกสถานการณ์ เป็นรูปแบบของการศึกษาหนึ่งในบริบทของการศึกษาตลอดชีวิตที่ตั้งอยู่บนความเชื่อที่ว่ามนุษย์สามารถเรียนรู้ได้อย่างต่อเนื่อง แม้จะพ้นรั้วโรงเรียนหรือไม่เคยผ่านระบบโรงเรียนก็ตาม

²⁹ สัมภาษณ์ผู้สูงอายุชาวนุญฮุก มีบรรพบุรุษเป็นชาวนุญฮุกโดยตรง มิถุนายน 2559

การจัดการศึกษาตลอดชีวิตโดยใช้ทุนทางวัฒนธรรมของชนเผ่าญ้อ

การจัดการศึกษา	การศึกษาในระบบ	การศึกษานอกระบบ	การศึกษาตามอัธยาศัย
1.มิติด้านเนื้อหา ทุนทางวัฒนธรรม	จัดทำหลักสูตรเป็นตัวกำหนดโดยจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่นเกี่ยวกับภาษา ประเพณีวัฒนธรรมของชาวญ้อและแทรกในกลุ่มสาระการเรียนรู้ทุกกลุ่มสาระการเรียนรู้ โดยมีเนื้อหาสาระที่ทันสมัยทันต่อเหตุการณ์เหมาะสมกับความต้องการของผู้เรียนและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษาทั้งนี้ต้องทบทวนเนื้อหาสาระเพื่อปรับแก้ไขให้ถูกต้องทันสมัยและให้ข้อมูลที่ถูกต้องแก่ผู้เรียน	จัดทำหลักสูตรแบบยืดหยุ่น สาระโครงสร้างเป็นแบบยืดหยุ่น เหมาะสมกับผู้เรียน สถานที่ สภาพแวดล้อม โดยจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่นเกี่ยวกับภาษา ประเพณีวัฒนธรรมของชาวญ้อและแทรกในเนื้อหาการเรียนรู้ โดยมีเนื้อหาสาระที่ทันสมัยทันต่อเหตุการณ์เหมาะสมกับความต้องการของผู้เรียนและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษาทั้งนี้ต้องทบทวนเนื้อหาสาระเพื่อปรับแก้ไขให้ถูกต้องทันสมัยและให้ข้อมูลที่ถูกต้องแก่ผู้เรียน	สามารถเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา โดยตัวของบุคคลนั้นเอง ได้มีความสัมพันธ์กับวัตถุหรือสถานการณ์ต่าง ๆ เช่น เรียนรู้จากสื่อ จากครอบครัว โดยการพูดคุย หรือเรียนรู้ด้วยตนเอง การลองผิดลองถูกทำให้เกิดการเรียนรู้ และสิ่งเหล่านี้จะอยู่ในรูปแบบของการประเมินผลด้วยตนเอง และการศึกษาตามอัธยาศัยสามารถนำเข้ามาสู่การจัดการศึกษา ให้เกิดระบบ มีกระบวนการเรียนรู้ เป็นที่ยอมรับของสังคมได้ เนื้อหาทุนวัฒนธรรมจึงอยู่ในการดำเนินชีวิตประจำวัน โดยการนำเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับภาษา เครื่องแต่งกาย ประเพณี วัฒนธรรม การละเล่น ความเชื่อที่เกี่ยวข้อง มาใช้ในครอบครัว ชุมชนมากขึ้น
2.มิติด้านผู้ถ่ายทอด ทุนทางวัฒนธรรม	เชิญวิทยากรจากภายนอก มีภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นผู้สอน และผู้ถ่ายทอด บุคคลเหล่านี้ต้องมีความรู้ทั้งในด้านเนื้อหาและวิธีการถ่ายทอดเพื่อให้สามารถถ่ายทอดความรู้ทุนทางวัฒนธรรมที่เป็นประโยชน์ต่อผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ	เชิญวิทยากรจากภายนอก ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นผู้สอน และผู้ถ่ายทอด หรือเป็นการเรียนรู้โดยตรงจากภูมิปัญญาท้องถิ่น และแหล่งเรียนรู้ในชุมชน บุคคลเหล่านี้ต้องเป็นผู้มีความรู้ทั้งในด้านเนื้อหาและวิธีการถ่ายทอดเพื่อให้สามารถถ่ายทอดความรู้และสาระวิชาที่เป็นประโยชน์ต่อผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ	เกิดขึ้นในสถานที่ และสื่อต่างๆ ทั้งเป็นการเรียนรู้ในชีวิตประจำวัน การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นโดยบังเอิญ และการเรียนรู้ด้วยการนำตนเอง การเรียนรู้จึงเกิดขึ้นได้จากครู หรือผู้รู้ในชุมชน เกิดจากประสบการณ์ตรง การบอกเล่า การเรียนรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่น และผู้ถ่ายทอด ดังนั้นคนในชุมชนที่มีความรู้ ภูมิปัญญาท้องถิ่นจึงเป็นครูหรือผู้ถ่ายทอดเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับภาษา เครื่องแต่งกาย ประเพณี วัฒนธรรม การละเล่น ความเชื่อที่เกี่ยวข้องไปสู่รุ่นหลัง

การจัดการศึกษา	การศึกษาในระบบ	การศึกษานอกระบบ	การศึกษาตามอัธยาศัย
3.มิติด้านวิธีการ ถ่ายทอดทุนทาง วัฒนธรรม	การศึกษาในระบบมีกระบวนการ เรียนการสอนที่หลากหลาย โดยเน้นการ เรียนรู้และถ่ายทอดจากภูมิปัญญาท้องถิ่น เช่น การระดมความคิดการจัดกิจกรรมการ เรียนการสอน การนำชมนอกสถานที่ เรียน การใช้อุปกรณ์เครื่องมือประกอบจัดการ เรียนการสอนแบบบูรณาการในเนื้อหาที่ เรียนในกลุ่มสาระการเรียนรู้ทุกกลุ่มสาระที่ เกี่ยวข้องกับภาษา เครื่องแต่งกาย ประเพณี วัฒนธรรม การละเล่น ความเชื่อที่เกี่ยวข้อง	จัดกระบวนการเรียนการสอนที่ หลากหลายมีความยืดหยุ่น จัดการศึกษาให้ สนองความต้องการของกลุ่มเป้าหมายให้เรียนรู้ ในสิ่งที่สัมพันธ์กับชีวิตเช่นการระดมความคิด การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนการนำชมนอก สถานที่เรียนการใช้อุปกรณ์เครื่องมือประกอบ จัดการเรียนการสอนที่เกี่ยวข้องกับภาษา เครื่อง แต่งกาย ประเพณี วัฒนธรรม การละเล่น ความ เชื่อ	การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นกับบุคคลที่เกิดจากการที่บุคคลเข้าไปมี ปฏิสัมพันธ์กับสภาพการณ์ในวิถีชีวิต อันได้แก่ การเรียนรู้ตามสถานการณ์ การเรียนรู้แบบมีส่วนร่วม และการเรียนรู้ตามสภาพจริง มีกระบวนการ เรียนการสอนที่หลากหลายจัดให้สนองกลุ่มเป้าหมายทุกเพศและวัยตาม ความสนใจและความต้องการจัดให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับ ภาษา เครื่องแต่งกาย ที่อยู่อาศัย ประเพณี วัฒนธรรม การละเล่น ความ เชื่อที่เกี่ยวข้อง จัดกิจกรรมในแหล่งการเรียนรู้ประเภทต่างๆเช่นห้องสมุด ประชาชนการเรียนรู้ด้วยระบบคอมพิวเตอร์ออนไลน์พิพิธภัณฑ์การจัด กิจกรรมการเรียนรู้จากภูมิปัญญาชาวบ้านการจัดกลุ่มเสวนาหรือการ อภิปรายกิจกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรมกิจกรรมส่งเสริมการอ่านการ เผยแพร่ข่าวสารข้อมูล
4.มิติด้านสื่อการ เรียนรู้ทาง วัฒนธรรม	จัดทำสื่อเพิ่มเติมทั้งภายในโรงเรียนและ ภายนอกโรงเรียน ทั้งในรูปแบบเอกสาร สำหรับศึกษาเกี่ยวกับภาษา ประเพณี วัฒนธรรมของชาวญ้อกร แหล่งเรียนรู้ และ ศูนย์การเรียนรู้ภายในโรงเรียนที่เกี่ยวข้อง กับภาษา เครื่องแต่งกาย ประเพณี วัฒนธรรม การละเล่น ความเชื่อที่เกี่ยวข้อง	จัดทำสื่อเพิ่มเติม ทั้งในรูปแบบ เอกสาร ตำราสำหรับศึกษาเกี่ยวกับภาษา ประเพณีวัฒนธรรมของชาวญ้อกร มีแหล่ง เรียนรู้ในชุมชน และศูนย์การเรียนรู้ที่เกี่ยวข้อง กับภาษา เครื่องแต่งกาย ประเพณี วัฒนธรรม การละเล่น ความเชื่อ	แหล่งเรียนรู้สำหรับการศึกษาตามอัธยาศัย สอดคล้องกับความ สนใจและวิถีชีวิตของผู้เรียนทุกกลุ่มเป้าหมายการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ให้มี ความหลากหลายทั้งส่วนที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น และส่วนที่นำเทคโนโลยี มาใช้ในการศึกษาการจัดกรอบหรือแนวทางการเรียนรู้ที่เป็น คุณประโยชน์ต่อผู้เรียน การจัดทำแหล่งเรียนรู้ให้อยู่ในรูปแบบเอกสาร สำหรับศึกษาเกี่ยวกับภาษา ประเพณีวัฒนธรรมของชาวญ้อกร แหล่ง เรียนรู้ และศูนย์การเรียนรู้ในชุมชนที่เกี่ยวข้องกับภาษา เครื่องแต่งกาย ประเพณี วัฒนธรรม การละเล่น ความเชื่อ

การจัดการศึกษา	การศึกษาในระบบ	การศึกษานอกระบบ	การศึกษาตามอัธยาศัย
5.มิติด้านผู้รับการถ่ายทอดทุนทางวัฒนธรรม	ผู้เรียนถือเป็นองค์ประกอบสำคัญที่สุดของการจัดการศึกษาเพราะผู้เรียนคือผู้รับการศึกษาและเป็นเป้าหมายหลักของการจัดการศึกษาดังนั้นการจะเกิดการเรียนรู้ได้ต้องทำให้เด็กรุ่นใหม่เกิดความภาคภูมิใจในประเพณีวัฒนธรรม และภาษาญัฮกุร ต้องการเรียนรู้และอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมของชาวญัฮกุรและต้องการอยากเรียนรู้และเผยแพร่ภาษา ประเพณีวัฒนธรรมบรรพบุรุษของตน	จัดการศึกษาหลากหลายรูปแบบคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลผู้สอนไม่ได้จำกัดเฉพาะครูอาจจะเป็นผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญจากหน่วยงานหรือจากท้องถิ่นไม่มีข้อจำกัดเรื่องอายุ กระจายให้ครอบคลุมทุกเพศ ทุกวัย ทุกระดับ และทุกอาชีพ การจะเกิดการเรียนรู้ได้ต้องทำให้เด็กรุ่นใหม่เกิดความภาคภูมิใจในภาษาญัฮกุร ประเพณีวัฒนธรรมของชาวญัฮกุร และต้องการอยากเรียนรู้และเผยแพร่ภาษา ประเพณีวัฒนธรรม	ลักษณะการเรียนรู้ส่วนใหญ่เป็นการเรียนรู้เพื่อความรู้ และนันทนาการ ทั้งยังไม่จำกัดเวลาเรียน จึงเห็นได้ว่าการเรียนรู้ตามอัธยาศัยไม่มีข้อจำกัดเรื่องอายุ กระจายให้ครอบคลุมทุกเพศ ทุกวัย ทุกระดับ และทุกอาชีพ การจะเกิดการเรียนรู้ได้ต้องทำให้เด็กรุ่นใหม่และคนในชุมชนเกิดความภาคภูมิใจในภาษาญัฮกุร ประเพณีวัฒนธรรมของชาวญัฮกุรและต้องการอยากเรียนรู้และเผยแพร่ภาษา ประเพณีวัฒนธรรมบรรพบุรุษของตน ส่งเสริมสนับสนุนการพัฒนาของกลุ่มต่างๆตามความต้องการและความสนใจเช่นกลุ่มประเพณีวัฒนธรรมกลุ่มภาษาญัฮกุรกลุ่มอาหารชาวญัฮกุรกลุ่มการเล่น กลุ่มความเชื่อและศรัทธา กลุ่มเสื้อผ้าและเครื่องแต่งกาย
6.มิติด้านบริบททางวัฒนธรรม	วัฒนธรรม การศึกษาในระบบยังต้องอาศัยชั้นเรียนยังเป็นสิ่งจำเป็น ดังนั้นอาคารสถานที่ห้องเรียนและบรรยากาศแวดล้อมที่ใช้ในการจัดการศึกษาเป็นสิ่งที่จำเป็นซึ่งจะต้องจัดบรรยากาศแวดล้อมที่เอื้อการเรียนรู้ดังนั้นต้องจัดสภาพแวดล้อมทั้งในห้องเรียน นอกห้องเรียน และแหล่งเรียนรู้ในชุมชนที่เอื้อต่อการเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับภาษา เครื่องแต่งกาย ประเพณี วัฒนธรรม การละเล่น ความเชื่อที่เกี่ยวข้องของชาวญัฮกุร	ไม่มีข้อจำกัดเรื่องสถานที่และบรรยากาศแวดล้อมที่ใช้ในการจัดการศึกษาเป็นสิ่งที่จำเป็นซึ่งจะต้องจัดบรรยากาศแวดล้อมที่เอื้อการเรียนรู้ดังนั้นต้องจัดให้เหมาะสมกับผู้เรียนตามสภาพแวดล้อมทั้งในห้องเรียน นอกห้องเรียน และในชุมชนที่เอื้อต่อการเรียนรู้ภาษา ประเพณีวัฒนธรรมของชาวญัฮกุร	จัดบรรยากาศสถานการณ์และสภาพแวดล้อมให้เอื้อต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตดังนั้นอาคารสถานที่แหล่งเรียนรู้และบรรยากาศแวดล้อมที่ใช้ในการจัดการศึกษาเป็นสิ่งที่จำเป็นซึ่งจะต้องจัดบรรยากาศแวดล้อมที่เอื้อการเรียนรู้และบรรยากาศแวดล้อมที่ใช้ในการจัดการศึกษาเป็นสิ่งที่จำเป็นซึ่งจะต้องจัดบรรยากาศแวดล้อมทั้งในห้องเรียน นอกห้องเรียน และในชุมชนที่เอื้อต่อการเรียนรู้ด้านภาษา เครื่องแต่งกาย ที่อยู่อาศัย ประเพณี วัฒนธรรม การละเล่น ความเชื่อที่เกี่ยวข้อง

บทที่ 6

สรุป อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

การนำเสนอในบทที่ 6 จะนำเสนอการจัดการศึกษาตลอดชีวิตโดยใช้ทุนทางวัฒนธรรม ที่มีผลเกี่ยวข้องกับชีวิตคนในชุมชน องค์ความรู้เกี่ยวกับขนบธรรมเนียมประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์ ญัฮกุร และในลำดับถัดไปจะเป็นการวิเคราะห์และอภิปรายผลในประเด็นด้านแนวคิดทฤษฎีในการจัดการศึกษาตลอดชีวิตในพื้นที่ โดยการวิเคราะห์เชิงทฤษฎีตามแนวคิดพื้นฐานสำคัญที่เป็นกรอบในการศึกษาคือการจัดการศึกษาตลอดชีวิตโดยใช้ทุนทางวัฒนธรรมของชนเผ่าญัฮกุร

สรุป

ชนเผ่าที่อาศัยอยู่ในป่าบนภูเขา มีเรื่องราววิถีชีวิตวัฒนธรรมที่ประกอบขึ้นเป็นพื้นที่เล็กๆ ในหมู่บ้านที่ห่างไกลความเจริญ เรียกตัวเองว่า ญัฮกุร แปลว่า คนภูเขา ชาวญัฮกุรมีอาชีพเป็นพรานป่ามาแต่เดิม มีชีวิตเร่ร่อนไปตามแนวป่าและภูเขาแถบเทือกเขาพังเหย ดินแดนที่ราบสูงที่มีอาณาบริเวณคาบเกี่ยวกับสามจังหวัดคือ ชัยภูมิ เพชรบูรณ์ และนครราชสีมา บริเวณใจกลางของประเทศไทย วิถีชีวิตของชาวญัฮกุรจึงผูกพันกับป่า ทรัพยากรธรรมชาติและความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิตที่พึ่งพาธรรมชาติ บริเวณขอบที่ราบสูงโคราชและที่ราบสูงของจังหวัดชัยภูมิที่มีอาณาเขตติดต่อกับภาคเหนือและเส้นทางการเดินทางไปสู่ภาคกลางเป็นหมู่บ้านที่มีชาวญัฮกุรอาศัยอยู่หนาแน่น แม้ในปัจจุบันจะถูกกลืนโดยคนไทยเบิ่ง หรือไทยโคราชและคนลาวอีสานที่อาศัยอยู่ปะปนกันรวมถึงการย้ายถิ่นฐานที่กระจัดกระจายไปและการแต่งงานข้ามวัฒนธรรม เรื่องราววิถีชีวิตทางวัฒนธรรมของชนเผ่าญัฮกุร ไม่ได้มีความน่าสนใจในภาพที่ปรากฏเพียงภายนอกแต่วิถีชีวิตแนวคิด คติความเชื่อ การใช้ชีวิตตามวิถีดั้งเดิมผ่านเรื่องราวประสบการณ์ในอดีตที่สั่งสมและถ่ายทอดสู่ลูกหลานเป็นประเด็นของการศึกษาทางวัฒนธรรม ความมั่งคั่งของวิถีชีวิตชนเผ่าดึงดูดให้นักภาษาศาสตร์สืบค้นจนพบว่า พื้นที่เล็กๆแห่งนี้มีภาษาเป็นภาษาเดียวกับภาษามอญโบราณที่ปรากฏอยู่ในจารึกสมัยทวารวดีเมื่อประมาณ 2,000 ปีก่อน จึงเชื่อได้ว่าชาวญัฮกุรเป็นลูกหลานของคนสมัยทวารวดีที่ยังหลงเหลืออยู่จนถึงปัจจุบันเป็นกลุ่มสุดท้ายในโลก เพราะถิ่นที่อยู่ของชาวญัฮกุรตั้งอยู่บนเขตที่ราบสูงจากระดับน้ำทะเล มีแนวป่าสลับซับซ้อนจึงไม่ได้ถูกกลืนทางวัฒนธรรม ชาวญัฮกุรจึงสามารถสืบทอดชาติพันธุ์มาได้นับพันๆปีจนถึงปัจจุบันที่ต้องดำเนินชีวิตท่ามกลางความเจริญของวัตถุในยุคโลกาภิวัตน์ ในปัจจุบันภาษาและวัฒนธรรมของชาวญัฮกุรกำลังตกอยู่ในภาวะวิกฤตรุนแรงมีโอกาที่จะเสื่อมสลายไปในศตวรรษนี้ หากปล่อยให้ภาษาและวัฒนธรรมท้องถิ่นสูญสลายไปก็เป็นการการทำลายมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม สังคม ชุมชน ใช้สูญสิ้นตามไปด้วย

ลึกเข้าไปตามแนวป่า ในอดีตเป็นที่อยู่อาศัยของสัตว์ เก้ง กวาง กระต่าย หมูป่า ค่าง เมื่อก่อนมีสัตว์นานาชนิดอาศัยอยู่ชุกชุม เป็นดอกไม้ ปราชญ์ชาวบ้านผู้มีความรู้เรื่องสมุนไพร ของป่าและการล่าสัตว์ เล่าว่าในอดีตเคยเข้าไปล่าสัตว์กับพ่อและพี่ชายในป่าตั้งแต่เด็กๆ ล่าสัตว์ได้ทุก

ฤดู ในฤดูฝนจะมีของป่าคือหน่อไม้ เห็ดและดอกกระเจียวป่าขึ้นเยอะ สัตว์จะออกมาหากินและตามรอยเท้าสัตว์ เป็นดอกไม้เรียนรู้การเป่าใบไม้จากพ่ที่ถ่ายทอดให้ร่วมกับพี่ชาย เป่าเพื่อเลียนเสียงสัตว์ เสียงนก เสียงค้าง และแทนเสียงเรียกเมื่อเดินทางไกลกัน ต่อมาจึงเป่าเป็นเพลง เป็นเสียงขับกล่อมของธรรมชาติเมื่อต้องอยู่ในป่าหลายวัน การเรียนรู้ในหลายๆอย่างของชาวญ้อกรเริ่มจากการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ เพราะมีวิถีชีวิตที่ผูกพันกับผืนป่าและธรรมชาติ ความเชื่อ ประเพณี ดั้งเดิมจึงเป็นเรื่องเกี่ยวกับป่า การขอบคุณธรรมชาติที่ให้ชีวิต ให้พื้นที่อาศัย ความอุดมสมบูรณ์ของแหล่งน้ำ ผืนดิน การเพาะปลูกจึงเป็นสิ่งที่หลีกเลี่ยงไม่ได้ในวิถีชีวิตทางวัฒนธรรมคนบนภูเขา แม้ว่าสภาพแวดล้อมทางวัฒนธรรมจะเปลี่ยนแปลงไป ท่ามกลางความเจริญของโลกโลกาภิวัตน์ แต่วิถีชีวิต ความเชื่อดั้งเดิมที่ได้รับการสืบทอดมาจากบรรพบุรุษยังคงเป็นสิ่งที่ยึดเหนี่ยวคนญ้อกรไว้ด้วยกัน แต่ปรับเปลี่ยนไปตามวิถีตามกระแสของโลก สิ่งที่น่าสังเกตอีกอย่างหนึ่งเมื่อเข้ามาถึงหมู่บ้านชาวญ้อกรบ้านวังกำแพง เราจะพบคนเฒ่าคนแก่และเด็กเป็นส่วนใหญ่ในชุมชน คนหนุ่มสาวมีให้เห็นไม่มาก ส่วนคนวัยทำงานจะออกไปทำไร่ รับจ้าง เมื่อถึงฤดูเก็บเกี่ยวชาวญ้อกรชาวญ้อกรจะลงแรงกันเก็บเกี่ยวผลผลิต ชาวญ้อกรนิยมทำไร่ ไร่พริก มันสำปะหลัง โดยเด็ดพริกแล้วใส่ลงในตะกร้าที่ผูกติดกับเอวด้านหน้า เมื่อเต็มแล้วจึงเอามาเทรวมกันในกระบุงใหญ่ ชาวญ้อกรยังถือฤกษ์เลือกวันที่จะเพาะปลูกด้วย

ชีวิตของคนชนบทในระดับจุลภาคที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรม สะท้อนตัวตนและวิถีชีวิต คติความเชื่อผ่านทุนทางวัฒนธรรมที่ปรากฏในชุมชน วิถีเหล่านี้เป็นวิถีชีวิตดั้งเดิมที่สืบทอดมาจากบรรพบุรุษและรอการสืบทอดจากลูกหลานญ้อกรในปัจจุบัน การศึกษาเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตมนุษย์ที่มีมาตั้งแต่อดีตที่ยังไม่มีระบบระเบียบแบบแผน การศึกษาเป็นวิทยาการและได้มีการพัฒนามาเป็นลำดับ เพราะมนุษย์มีประสบการณ์ ค่านิยม วัฒนธรรมประเพณีแตกต่างกัน การจัดการศึกษาจึงจำเป็นต้องตอบสนองต่อวิถีชีวิตมนุษย์ในปัจจุบัน การศึกษาวัฒนธรรมประเพณีเป็นส่วนหนึ่งของการอนุรักษ์มรดกภูมิปัญญาของท้องถิ่นให้คงอยู่ และสืบทอดวัฒนธรรมจากบรรพบุรุษไว้ให้ถึงลูกหลาน นอกจากนี้การระดมทรัพยากรในท้องถิ่นเพื่อการจัดการศึกษาโดยจัดกระบวนการเรียนรู้ภายในชุมชน ชุมชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาโดยคำนึงถึงทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชน ประสานกับชุมชนหรือหน่วยงานต่างๆเพื่อระดมสรรพกำลังของชุมชนในการจัดการศึกษาเป็นแนวทางที่ช่วยส่งเสริมความสำเร็จของสถานศึกษาและสร้างความเข้มแข็งของชุมชนมากกว่าที่สถานศึกษาจะเป็นผู้ดำเนินการเอง นอกจากนี้ผู้ทรงคุณวุฒิในชุมชน ปราชญ์ชาวบ้านเป็นบุคคลสำคัญที่มีความรู้เฉพาะเรื่องในท้องถิ่นเป็นอย่างดียิ่งเป็นวิทยาการที่สำคัญในการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรม ประเพณี เพื่อส่งเสริมให้เกิดจิตสำนึกในการอนุรักษ์และดำรงเอกลักษณ์ในท้องถิ่นของตนไว้เช่นเดียวกับบรรพบุรุษ การจัดการศึกษาจึงเป็นเครื่องมือในการสืบทอดมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นผ่านองค์ความรู้ของปราชญ์ชาวบ้านและความร่วมมือของคนในชุมชน

การวิเคราะห์และอภิปรายผล

การวิเคราะห์เรื่องทุนทางวัฒนธรรมกับการจัดการศึกษา

ท้องถิ่นของไทยมีมรดกวัฒนธรรมอันดีงามเป็นเอกลักษณ์ที่โดดเด่นและทรงคุณค่า สิ่งเหล่านี้แสดงให้เห็นถึงความเจริญทางวัฒนธรรมที่มีมายาวนานและเป็นมรดกตกทอดจากบรรพบุรุษมาอยู่ลุลูกหลานจนถึงปัจจุบัน มรดกวัฒนธรรมในชุมชนเหล่านี้ล้วนเป็นทุน ในการส่งเสริมสร้างสรรค์ และสืบทอดอย่างลึกซึ้งต้องแท้ ทุนทางวัฒนธรรมเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่พบเห็นได้ ในชุมชนของไทย เป็นทุนที่มีวิวัฒนาการผ่านยุคสมัยจนถึงปัจจุบันท่ามกลางความเจริญของโลกที่มีการเปลี่ยนแปลงเป็นพลวัต การสร้างสรรค์สังคมทุนทางวัฒนธรรมย่อมมีภูมิหลังมาจากลักษณะภูมิประเทศ ทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่นที่เป็นปัจจัยในการสร้างสรรค์ความคิด จินตนาการให้เกิดวัฒนธรรมอันดีงามและเป็นเอกลักษณ์แต่ละท้องถิ่น ทุนวัฒนธรรมจึงเป็นทุนรูปแบบหนึ่ง เป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับคุณค่า ความรู้ ภูมิปัญญาและงานสร้างสรรค์ที่เกิดจากการค้นพบโดยผู้ทรงความรู้ในท้องถิ่น รวมทั้งค่านิยมและความเชื่อที่ผูกพันสังคม ทำให้เกิดการจัดระเบียบของสังคมหรือสร้างกฎ กติกาที่เป็นคุณต่อสังคมโดยส่วนรวม ทุนทางวัฒนธรรมของชนเผ่าญ้อกร เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่ยังมีปรากฏให้เห็นในชุมชนบ้านวังกำแพง เป็นกลุ่มชาติพันธุ์ดั้งเดิมของจังหวัดชัยภูมิ นครราชสีมา และเพชรบูรณ์ ชาวญ้อกรมีความรักใคร่กันเป็นชุมชนที่มีวัฒนธรรมทั้งดงามและอยู่แบบถ้อยก็ถ้อยอาศัยกัน มีทรัพยากรธรรมชาติที่อุดมสมบูรณ์เพราะเป็นชุมชนเกษตรกรรมที่อยู่ริมแม่น้ำชี การกระจายตัวของสังคมเมืองและความเจริญก้าวหน้าของเทคโนโลยีสะท้อนให้เห็นถึงวัฒนธรรมของชาวญ้อกรที่อยู่ในภาวะวิกฤต คือ ด้านภาษาหลงเหลือผู้พูดจำนวนน้อย ใช้พูดกันเฉพาะรุ่นผู้สูงอายุ ส่วนเด็กและเยาวชนส่วนใหญ่ไม่สามารถพูดหรือสื่อสารด้วยภาษาญ้อกรได้ รวมไปถึงวัฒนธรรมของชาวญ้อกรที่เริ่มเลือนหายไปท่ามกลางกระแสโลกาภิวัตน์ แม้ว่าจะมีการดำเนินงานตามโครงการวิจัยเพื่อท้องถิ่นในประเด็นการฟื้นฟูภาษาและวัฒนธรรมของชาวญ้อกร แต่ก็ยังไม่สามารถส่งผลต่อการอนุรักษ์ฟื้นฟูภาษาและวัฒนธรรมญ้อกรในเชิงนโยบายได้ทั้งหมด การศึกษาในเชิงชาติพันธุ์วรรณา และการระดมทรัพยากรด้านต่างๆในชุมชน อันได้แก่ทุนทางวัฒนธรรม วิถีชีวิต วัฒนธรรมประเพณี เพื่อเป็นทรัพยากรในการจัดการศึกษาของชุมชนและเพื่อชุมชนจึงเป็นแนวทางในการอนุรักษ์ฟื้นฟู วัฒนธรรมควบคู่ไปกับการจัดการศึกษาของคนในชุมชนเพื่อการเรียนรู้ตลอดชีวิต ทุนทางวัฒนธรรมจึงเป็นปัจจัยสำคัญที่สนับสนุนการจัดการศึกษา และการเรียนรู้ ชุมชนที่มีวิถีชีวิตและวัฒนธรรมมา ยาวนานย่อมเป็นแหล่งเรียนรู้ทางวัฒนธรรมที่เป็นประโยชน์ต่อการจัดการเรียนรู้

จากแนวคิดทางนิเวศวิทยาที่มนุษย์ต้องปรับตัวตามสภาพแวดล้อม เมื่อสภาพแวดล้อมเปลี่ยนแปลงไป วิธีการดำเนินชีวิตก็เปลี่ยนแปลงตาม ทุนทางวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิมเป็นองค์ความรู้เก่าที่คงคติความเชื่อที่ฝังรากลึกสำหรับคนรุ่นปู่ย่ายังคงดำเนินไป ท่ามกลางความเปลี่ยนแปลงของวิถีแห่งโลกในปัจจุบันและแนวคิดสมัยใหม่ตามกระแสโลกาภิวัตน์ของลูกหลาน ทุนทางวัฒนธรรมในชุมชนจึงได้รับผลกระทบ ในการที่คนในชุมชนไม่เห็นความสำคัญ ความทันสมัยของวัฒนธรรมอื่น ดังนั้นการจัดการศึกษาจึงเป็นในลักษณะการบูรณาการทางความรู้ การศึกษาและเผยแพร่ให้เห็นถึงความงดงามของวิถีชีวิต ความเป็นอยู่ของวัฒนธรรมนั้น รวมทั้งปรับปรุงให้มีความเหมาะสมกับสภาพของสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป แต่ทุนทางวัฒนธรรมที่มีลักษณะเฉพาะตัวก็ต้องแสดงออกให้เห็น

ถึงความสำคัญและแสวงหาแนวทางในการสนับสนุนในรูปแบบอื่นที่หลากหลาย เพื่อคงความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมเป็นความภาคภูมิใจร่วมกันของคนในท้องถิ่น ปัจจัยทางด้านทุนทางวัฒนธรรมเป็นมิติที่สามารถจับต้องได้และจับต้องไม่ได้ และเป็นสิ่งสำคัญในการสนับสนุน ส่งเสริมการจัดการศึกษาและไม่สามารถผลิตขึ้นได้เหมือนสินค้า แต่เป็นสิ่งที่สั่งสมและได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ จึงจำเป็นต้องได้รับการจัดการอย่างเป็นระบบเพื่อนำเข้าสู่กระบวนการจัดการศึกษาเป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมให้คงอยู่และส่งเสริมให้ชุมชนเกิดการเรียนรู้ตลอดชีวิต

การวิเคราะห์เรื่องการจัดการศึกษาตลอดชีวิตโดยใช้ทุนทางวัฒนธรรมของชนเผ่าญ้อ

จากสภาพสังคมปัจจุบันที่มีการเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วทั้งด้านสภาพแวดล้อม ความเป็นอยู่ วิทยาการและเทคโนโลยี การศึกษาจึงมีความจำเป็นมากขึ้น การศึกษาที่บุคคลได้รับในระบบโรงเรียนนั้นเป็นเพียงส่วนหนึ่ง แต่ประชาชนยังต้องได้รับการศึกษาหรือความรู้เพิ่มเติมเพื่อเติมเต็มศักยภาพและพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้นและพร้อมเผชิญความเปลี่ยนแปลงกับชีวิต การศึกษาจึงไม่เพียงตอบสนองด้านความรู้แต่เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตที่ต้องจัดให้เหมาะสมกับธรรมชาติของแต่ละช่วงวัยและคำนึงถึงสภาพของสังคม วัฒนธรรมที่แวดล้อมด้วย โดยมีความมุ่งหมายให้ทุกคนได้เข้าถึงบริการทางการศึกษาตั้งแต่แรกเกิดจนตลอดชีวิต เพื่อพัฒนาตามความสามารถและโอกาสในการเรียนรู้ ทั้งการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย โดยอาศัยการเรียนรู้จากบุคคล ครอบครัว ชุมชน สังคมและวัฒนธรรม เพื่อพัฒนาคนให้เต็มตามศักยภาพตลอดชีวิต การศึกษาวิถีชีวิตของชนเผ่าเชิงชาติพันธุ์วรรณนาของชนเผ่าญ้อ จึงเป็นวิธีการตีความพฤติกรรมของกลุ่มคนในชุมชนรวมถึงระบบทางสังคมหรือทางวัฒนธรรมในการจัดการศึกษาตลอดชีวิต ในการศึกษาจึงทำความเข้าใจพฤติกรรมทางสังคม วัฒนธรรม ขนบประเพณี และวิถีชีวิตของชาวญ้อในมิติของทุนทางวัฒนธรรมที่มีต่อการจัดการศึกษาตลอดชีวิต โดยถือว่าการจัดการศึกษาเป็นการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับประชาชน หลักการคือคนทุกคนต้องได้รับการศึกษาอย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต การศึกษาจึงครอบคลุมทุกด้านโดยมุ่งเน้นความสัมพันธ์ระหว่างบุคคลและทุนทางวัฒนธรรมด้วย ประโยชน์จากมโนทัศน์ทางการศึกษาเรื่องทุนทางวัฒนธรรมทำความเข้าใจเรื่องการจัดการศึกษาตลอดชีวิตของชาวญ้อ และเข้าใจปัจจัยเชิงบริบทสังคมของชุมชนพหุวัฒนธรรม การศึกษาประชาชนขนาดเล็กและมีส่วนร่วมอยู่ในชุมชนที่ศึกษาเป็นเวลาทำให้ได้ข้อมูลหลากหลายชนิด เพื่ออธิบายปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนจากอดีตจนถึงปัจจุบันและทำความเข้าใจชุมชนอย่างเป็นองค์รวม

การศึกษาในระบบกับทุนทางวัฒนธรรม

การศึกษาในระบบ เป็นการศึกษาที่มีการกำหนดจุดมุ่งหมาย วิธีการศึกษา หลักสูตร ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขของการสำเร็จการศึกษาที่แน่นอน การศึกษาในระบบเช่นนี้หมายถึงการศึกษาที่จัดรูปแบบไว้แน่นอนเป็นเกณฑ์มาตรฐานเดียวกัน โรงเรียนบ้านวังกำแพงจัดทำหลักสูตรสถานศึกษาและหลักสูตรท้องถิ่น โดยสอดคล้องเนื้อหาที่

เกี่ยวข้องกับ ประเพณีวัฒนธรรมของชาวน้ำอูกรและความเชื่อของชาวน้ำอูกร สอดแทรกในกลุ่มสาระการเรียนรู้ต่างๆ และการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในชั่วโมงลดเวลาเรียนเพิ่มเวลารู้ของโรงเรียน นักเรียนมีความสนใจ ตั้งใจเรียนรู้ และได้ลงมือปฏิบัติจริงเป็นส่วนหนึ่งที่ทำให้นักเรียนได้เรียนรู้และเข้าใจเกี่ยวกับประเพณี และวัฒนธรรมต่าง ๆ ในชุมชนมากขึ้น รวมทั้งเกิดความรักและภาคภูมิใจในวัฒนธรรมประเพณีของตนเอง โดยเชิญผู้รู้ในชุมชน วิทยากรจากภายนอก ที่มีความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นผู้สอน และผู้ถ่ายทอด ทั้งภูมิปัญญาด้านการเป่าใบไม้ การตีโทน การร้องปี่เรเร การทำหอดอกผึ้ง และภูมิปัญญาทางด้านอาหาร พิธีกรรม ทำให้ได้เรียนรู้จริงที่ฝึกได้ลงมือปฏิบัติ การตีโทน การเป่าใบไม้ และการทำหอดอกผึ้ง เป็นส่วนกระตุ้นทักษะในการปฏิบัติของนักเรียนและทำความเข้าใจในประเพณีวัฒนธรรมของตนเอง ต้องการอนุรักษ์สืบทอดต่อไปสู่การเรียนรู้เกี่ยวกับประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ อาหาร เสื้อผ้า และการแต่งกายเป็นสื่อการเรียนรู้ที่มีอยู่ในชุมชน ในรูปแบบเอกสารสำหรับศึกษาเกี่ยวกับภาษา ประเพณีวัฒนธรรมของชาวน้ำอูกร แหล่งเรียนรู้ และศูนย์การเรียนรู้ภายในโรงเรียนที่เกี่ยวข้องกับภาษา เครื่องแต่งกาย ที่อยู่อาศัย ประเพณี วัฒนธรรม การละเล่น ความเชื่อ ที่เกี่ยวข้องกับชาวน้ำอูกรบ้านวังกำแพง ทำให้มีความรู้ มีทักษะในการปฏิบัติ และเข้าใจในประเพณี วัฒนธรรมของตนเองดีขึ้น

เมื่อกล่าวถึงวิธีการจัดการเรียนการสอน นักเรียนชอบการเรียนในชั่วโมงลดเวลาเรียนเพิ่มเวลารู้ เพราะได้เรียนรู้นอกห้องเรียน และเรียนรู้จากประสบการณ์ตรงจากภูมิปัญญาท้องถิ่น รู้สึกสนุกเมื่อได้ลงมือปฏิบัติจริง การจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการในเนื้อหาที่เรียนในกลุ่มสาระการเรียนรู้ทุกกลุ่มสาระที่เกี่ยวข้องกับภาษา เครื่องแต่งกาย ที่อยู่อาศัย ประเพณี วัฒนธรรม การละเล่น ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับชาวน้ำอูกร ในการใช้เทคนิคการจัดการเรียนการสอนในเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับประเพณีวัฒนธรรม ความเชื่อ ภาษาของชาวน้ำอูกรครั้งนี้ ทำให้เกิดจิตสำนึกที่จะมีส่วนรับผิดชอบในการอนุรักษ์ให้คงอยู่ การจัดสภาพแวดล้อมทั้งในห้องเรียน นอกห้องเรียน และรอบๆ บริเวณโรงเรียนในการจัดทำแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับภาษา ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ การละเล่นเกี่ยวกับชาวน้ำอูกร ทั้งการเรียนรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านต่างๆ เช่น การทำเสื้อพ็อก การทำขนม การทำต้นดอกผึ้ง การตีโทน การละเล่นและขับร้องเพลงปี่เรเร การเชิญวิทยากรมาสอนในโรงเรียน เช่น การสอนเป่าใบไม้ เป็นกิจกรรมที่สนุกและมีความสุขเมื่อได้เรียน รวมทั้งอยากให้สนับสนุนให้มีการเรียนอย่างต่อเนื่องตลอดไป การจัดให้นักเรียนได้ศึกษาจากแหล่งความรู้ที่หลากหลาย ทำให้ผู้เรียนสามารถพูดภาษาญ้อกรได้มากขึ้น ทั้งคำง่าย ๆ และการนับเลข สามารถนำไปใช้พูดได้ตอบกับผู้ปกครองได้มากขึ้น กล่าวพูดทั้งกับเพื่อนในห้องเรียน และกับผู้ปกครองที่บ้าน และในชุมชน เกิดความรัก ความหวงแหน และต้องการอนุรักษ์ทุนทางวัฒนธรรมให้คงอยู่ตลอดไป การจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนมีเนื้อหาทุนทางวัฒนธรรม มีเนื้อหาสาระเกี่ยวกับการจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น สอดแทรกเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับประเพณีวัฒนธรรมของชาวน้ำอูกรและความเชื่อของชาวน้ำอูกรในกลุ่มสาระการเรียนรู้สังคมศึกษา ศาสนา และวัฒนธรรม สอดแทรกเนื้อหาสาระเกี่ยวกับภาษาญ้อกรในกลุ่มสาระการเรียนรู้ภาษาไทยเนื้อหาเกี่ยวกับการทำต้นหอดอกผึ้ง การเป่าใบไม้ การเล่นปี่เรเร และรำโทน ในกลุ่มสาระการเรียนรู้ศิลปะ โดยจัดเนื้อหาสาระที่ทันสมัยทันต่อ

เหตุการณ์เหมาะสมกับความต้องการของผู้เรียนและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษา ทั้งนี้ต้องทบทวนเนื้อหาสาระเพื่อปรับแก้ไขให้ถูกต้องทันสมัยและให้ข้อมูลที่ถูกต้องแก่ผู้เรียนโดยการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนยังนำไปจัดในชั่วโมงลดเวลาเรียนเพิ่มเวลารู้ของโรงเรียน เป็นกิจกรรมตามความต้องการความสนใจของผู้เรียน จุดเน้น และอัตลักษณ์ของโรงเรียน เป็นห้องเรียนธรรมชาติ เป็นห้องเรียนแห่งประสบการณ์ตรงที่ผู้เรียนจะได้สัมผัสกับความงดงามระบบนิเวศ และ ความเปลี่ยนแปลงทางธรรมชาติทั้งเป็นดิน น้ำ ป่าไม้ อากาศ ฯลฯ การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ใน ธรรมชาติจึงเป็นไปได้ทั้งในแนวทางเพื่อการปลูกฝังเจตคติ จินตนาการ ฝึกฝนทักษะการคิด และ การสำรวจรวบรวมข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูล การนำเสนอข้อมูล การสื่อสาร การทำงานร่วมกับ ผู้อื่น ฝึกการเป็นผู้นำ ผู้ตาม การทำงานกลุ่ม และทักษะการตัดสินใจ รวมทั้งการนำวัฒนธรรม ประเพณีต่าง ๆ ในชุมชน ท้องถิ่น เป็นแหล่งเรียนรู้ที่ผู้เรียนจะได้เรียนรู้และฝึกฝนทักษะและ ความสามารถพื้นฐานทางสังคม ทักษะการคิดและทักษะชีวิตอย่างหลากหลาย ทั้งการวางแผน การ สำรวจ การสังเกต บันทึกการรวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูล นำเสนอ การอ่าน การสื่อสาร การเขียน การทำงานร่วมกับผู้อื่นรวมทั้งเกิดความรักและภาคภูมิใจในวัฒนธรรมประเพณีของตนเอง ผู้ ถ่ายทอดทุนทางวัฒนธรรมจึงเป็นผู้รู้ในชุมชน วิทยากรในท้องถิ่น มีภูมิปัญญาท้องถิ่นทั้งภูมิปัญญา ด้านการเป่าใบไม้ การตีโหนด การร้องปี่เรเร การทำต้นหอมดอกผึ้ง และทางด้านอาหาร พิธีกรรม บุคคลเหล่านี้เป็นผู้มีความรู้ด้านเนื้อหาและวิธีการถ่ายทอด ที่สามารถถ่ายทอดความรู้และสาระวิชา ที่เป็นประโยชน์ต่อผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพ โรงเรียนและชุมชนมีส่วนร่วมในการดำเนินการ จัดทำทะเบียนภูมิปัญญาท้องถิ่นในชุมชนเป็นการเปิดโอกาสให้เกิดบรรยากาศร่วมกันเรียนรู้ ถ่าย โอน ส่งทอดประสบการณ์จากนักเรียนที่ต่างวัยกัน นอกจากนั้นผู้เรียนจะได้ฝึกฝนทักษะ ความสามารถพื้นฐานต่าง ๆ เช่น การฟัง การพูด การอ่าน การเขียน การวางแผน แบ่งปันหน้าที่ การทำงาน สังเกต สำรวจค้นคว้า ลงมือปฏิบัติ รวบรวมข้อมูล วิเคราะห์ ประเมินผล แก้ปัญหา ปรับปรุง นำเสนอ แลกเปลี่ยน สรุปความรู้ ทักษะทางสังคม การเรียนรู้ร่วมกับผู้อื่นและทักษะโดย การถ่ายทอดประสบการณ์จากผู้รู้ ภูมิปัญญา และปราชญ์ชาวบ้าน เป็นศูนย์รวมปรัชญา แนวคิด หลักปฏิบัติสำคัญของกลุ่มคนในท้องถิ่น การจัดกิจกรรมให้ผู้เรียนรู้ รับการถ่ายทอดประสบการณ์ วิธีปฏิบัติ จากผู้รู้ภูมิปัญญา หรือปราชญ์ชาวบ้านให้กับนักเรียนในโรงเรียนดังเช่นพระราชบัญญัติ การศึกษาแห่งชาติ พ.ศ.2542 แก้ไขเพิ่มเติม(ฉบับที่2) พ.ศ.2545 กล่าวถึงการศึกษา มาตราที่ 4 ใน พระราชบัญญัตินี้ว่าการศึกษา หมายความว่า กระบวนการเรียนรู้เพื่อความเจริญงอกงามของบุคคล และสังคม โดยการถ่ายทอดความรู้ การฝึก การอบรม การสืบสานทางวัฒนธรรม การสร้างสรรค์ จรรโลงความก้าวหน้าทางวิชาการ การสร้างองค์ความรู้ขึ้นเกิดจากการจัดสภาพแวดล้อม สังคม การ เรียนรู้และปัจจัยเกื้อหนุนให้บุคคลเรียนรู้อย่างต่อเนื่องตลอดชีวิต

การจัดการศึกษาในระบบมีกระบวนการเรียนการสอนที่หลากหลายเช่นการระดมความคิด การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนการนำชมนอกสถานที่เรียนการใช้อุปกรณ์เครื่องมือประกอบ จัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการในเนื้อหาที่เรียนในกลุ่มสาระการเรียนรู้ทุกกลุ่มสาระที่เกี่ยวข้อง กับภาษา เครื่องแต่งกาย ที่อยู่อาศัย ประเพณี วัฒนธรรม การละเล่น ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับ

ชาวญ้อกร มิติด้านวิธีการถ่ายทอดทุนทางวัฒนธรรม การจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในเนื้อหาที่เกี่ยวกับประเพณีวัฒนธรรม ความเชื่อ ภาษาของชาวญ้อกรโดยจัดกระบวนการเรียนรู้ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่น แหล่งเรียนรู้ในโรงเรียน และเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ในชุมชนให้มากที่สุด เพื่อให้นักเรียนได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมของชุมชน เป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์จริงที่จะเป็นผลให้นักเรียนเกิดความรักและความภาคภูมิใจในประเพณี วัฒนธรรม ท้องถิ่นของตนเอง เกิดความภาคภูมิใจ ไม่อับอายในภาษา ประเพณี วัฒนธรรมของตนเอง วัตถุประสงค์ของการจัดระบบการศึกษาตามพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พุทธศักราช 2542 ที่สำคัญคือ เพื่อให้ประชาชนทุกคนมีความเสมอภาคกัน ไม่ว่าบุคคลนั้นจะมีความบกพร่องทางร่างกายหรือสติปัญญา ย่อมมีสิทธิ์ได้รับโอกาสทางการศึกษาอย่างทั่วถึงเพื่อการศึกษาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาคน ดังนั้นประชาชนจะต้องได้รับการศึกษาตลอดช่วงอายุอย่างต่อเนื่อง โดยใช้การศึกษาในหลายรูปแบบที่มีความหลากหลายผสมผสานกันเพื่อสนองต่อความต้องการของประชาชนเพื่อการศึกษาทุกรูปแบบเชื่อมโยงกันอย่างต่อเนื่อง และที่สำคัญคือจะต้องสามารถเทียบโอนผลการเรียนได้ทั้งในระหว่างรูปแบบเดียวกันและต่างรูปแบบเพื่อให้การบริหารจัดการศึกษามีสาขาวิชา กิจกรรม และวิธีสอนที่หลากหลายวิธี ให้ผู้เรียนได้มีโอกาสเลือกเรียนตามต้องการ ตามสนใจ และตามความถนัด เพื่อให้การจัดการศึกษาผสมผสานกลมกลืนไปกับการดำรงชีวิต

การนำทุนทางวัฒนธรรมมาจัดการศึกษาจึงดำเนินการให้เป็นรูปธรรมอย่างชัดเจน เพื่อสร้างความภาคภูมิใจของคนในชุมชน ให้สามารถพึ่งพาตนเองได้ การศึกษาตลอดชีวิตมีแนวคิดในการผสมผสานและพัฒนาแนวทางในการเรียนรู้โดยมุ่งเน้นการมีส่วนร่วมของชุมชนและนำไปปฏิบัติสำหรับเป็นทางเลือกเพื่อการศึกษาดูตลอดชีวิต โดยจัดสื่อเพิ่มเติมทั้งภายในโรงเรียนและภายนอกโรงเรียน ในรูปแบบเอกสารสำหรับศึกษาเกี่ยวกับภาษา ประเพณีวัฒนธรรมของชาวญ้อกร ขึ้นทะเบียนแหล่งเรียนรู้ และศูนย์การเรียนรู้ภายในโรงเรียนที่เกี่ยวข้องกับภาษา เครื่องแต่งกาย ที่อยู่อาศัย ประเพณี วัฒนธรรม การละเล่น ความเชื่อที่เกี่ยวข้องกับชาวญ้อกรบ้านวังกำแพง ส่งเสริมการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วนในการจัดการศึกษาและส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตทุกภาคส่วนของชุมชนรวมตัวกันเป็นเครือข่ายและมีส่วนรับผิดชอบในการจัดการศึกษาส่งเสริมแหล่งการเรียนรู้ผ่านแหล่งการเรียนรู้ต่าง ๆ ภายในชุมชนโดยคำนึงถึงบริบททางวัฒนธรรมในการจัดบรรยากาศแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้ จัดสภาพแวดล้อมในชุมชนที่เอื้อต่อการเรียนรู้ภาษา ประเพณีวัฒนธรรมของชาวญ้อกร ส่งเสริมการจัดการเรียนรู้ที่ใช้แหล่งเรียนรู้นอกโรงเรียน ทั้งการเรียนรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านต่าง ๆ ที่มีอยู่อย่างหลากหลาย เช่น การทำเสื่อฟอก การทำขนมล้นหมา การทำต้นดอกฝ้าย การตีโพน การละเล่นและขับร้องเพลงปี่เรเร เชิญวิทยากรมาสอนในโรงเรียนเช่น การสอนเป่าใบไม้ ซึ่งเป็นการเรียนรู้แบบจำพ้องหลักจำ ซึ่งการจัดบรรยากาศ และสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อการเรียนรู้จะส่งผลต่อการเรียนรู้ให้ประสบผลสำเร็จแม้ว่าทุนทางวัฒนธรรมในบางเรื่องจะเป็นนามธรรม ถึงแม้ผู้คิดค้นและผู้รวบรวมองค์ความรู้ดังกล่าวจะยังมีชีวิตอยู่หรือไม่ก็ตาม แต่องค์ความรู้นั้นสามารถถ่ายทอดให้ชนรุ่นหลังได้ ดังนั้นแหล่งเรียนรู้ในชุมชนจึงมีความสำคัญเป็นอย่างมากในการรวบรวมและจัดเก็บภูมิปัญญาต่าง ๆ ซึ่งอาจจะอยู่ในรูปของแหล่งการเรียนรู้ พิพิธภัณฑสถานท้องถิ่น เป็นต้น การ

ที่มีแหล่งเรียนรู้ในชุมชนเป็นการส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิตทั้งทางตรงและทางอ้อม ผู้รับการถ่ายทอดทุนทางวัฒนธรรมจึงเป็นเป้าหมายหลักของการจัดการศึกษาเพราะผู้รับการศึกษาจะเกิดการเรียนรู้ได้เกิดเกิดความภาคภูมิใจในภาษาถิ่น วัฒนธรรมของชาวญ้อและต้องการอยากเรียนรู้และเผยแพร่ภาษา วัฒนธรรมบรรพบุรุษของตน

จากการสำรวจชุมชนพบว่า นักเรียนที่เรียนในโรงเรียนบ้านวังกำแพงมีการใช้ภาษา และมีความเชื่อ และวิถีการดำรงชีวิตที่แตกต่างกัน เพราะเป็นชุมชนที่เป็นพหุวัฒนธรรม คณะกรรมการจัดทำพจนานุกรมศัพท์ศึกษาศาสตร์ราชบัณฑิตยสถาน ให้ความหมาย การศึกษาพหุวัฒนธรรมไว้ว่า หมายถึง การจัดการกระบวนการเรียนรู้ที่ครอบคลุมเนื้อหาสาระและความคิด ความเชื่อของกลุ่มชนที่มีความแตกต่างหลากหลายทางวัฒนธรรม การศึกษาพหุวัฒนธรรม (Multicultural Education) จึงเป็นกระบวนการให้การศึกษาระดับขั้นพื้นฐานที่สถานศึกษาจะต้องช่วยให้เด็ก เยาวชน ประชาชน เข้าใจ และยอมรับซึ่งความแตกต่างในเรื่องของความเป็นชนกลุ่มน้อย ด้านเชื้อชาติ ภาษา ศาสนา ความเชื่อ ความเป็นอยู่ ที่อาจจะไม่ได้รับความเท่าเทียมกันในบางเรื่อง ทั้งนี้ ผู้บริหารสถานศึกษา ครู อาจารย์ ผู้ปกครอง และชุมชน ต้องหาวิธีการให้เด็ก เยาวชน ประชาชนทั่วไป เข้าใจและค่อยๆ ซึมซับ ยอมรับความแตกต่างดังกล่าว สถานศึกษาจึงกำหนดการศึกษาพหุวัฒนธรรมไว้เป็นส่วนหนึ่งของหลักสูตรและจัดกิจกรรมต่างๆ เสริมสร้างความเข้าใจอันดีงามให้เกิดขึ้นในชุมชน เพื่อการเรียนรู้ ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ความเชื่อที่มีหลากหลาย ถือเป็นการให้การศึกษามีมุมมองกว้าง ท้ายที่สุดการจัดการศึกษาตลอดชีวิตจะเป็นหนทางหนึ่งที่ช่วยนำไปสู่ความเป็นสังคมที่มีความสมบูรณ์ มีคุณค่าและความสวยงามบนความแตกต่าง หลากหลาย มีศักยภาพ และสามารถนำทุนทางวัฒนธรรมมาสร้างความเจริญก้าวหน้าในชุมชน

การศึกษานอกระบบกับทุนทางวัฒนธรรม

การศึกษานอกระบบเป็นการศึกษาที่มีความยืดหยุ่นในการกำหนดจุดมุ่งหมาย รูปแบบ วิธีการจัดการศึกษา ระยะเวลาของการศึกษา การวัดและประเมินผล ซึ่งเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสำเร็จการศึกษาโดยเนื้อหาและหลักสูตรจะต้องมีความเหมาะสม สอดคล้องกับสภาพปัญหาและความต้องการของบุคคล ศูนย์การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยอำเภอบ้านเขวาสีจิตร การศึกษานอกระบบโดยคำนึงถึงชุมชนและท้องถิ่นโดยจัดทำหลักสูตรแบบยืดหยุ่น สาระ โครงสร้างเหมาะสมกับผู้เรียน สถานที่ สภาพแวดล้อม โดยจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่นที่เกี่ยวกับภาษา วัฒนธรรมของชาวญ้อและแทรกในเนื้อหาการเรียนรู้ โดยมีเนื้อหาสาระที่ทันสมัยทันต่อเหตุการณ์เหมาะสมกับความต้องการของผู้เรียนและสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการจัดการศึกษา ทั้งนี้ต้องทบทวนเนื้อหาสาระเพื่อปรับแก้ไขให้ถูกต้องทันสมัยและให้ข้อมูลที่ถูกต้องแก่ผู้เรียนโดยผู้วิจัยได้นำข้อสรุปดังกล่าวไปขอความร่วมมือในการจัดการเรียนรู้โดยเพิ่มเติมสาระการเรียนรู้เนื้อหาให้นักศึกษาได้เรียนรู้เกี่ยวกับภาษา วัฒนธรรม และการละเล่นของชาวญ้อ ซึ่งนักศึกษาส่วนใหญ่เป็นลูกหลานชาวญ้อ เป็นการเรียนรู้ประเพณี วัฒนธรรมของตนเอง การศึกษาของกัมปนาท บริบูรณ์ (2557: 6 - 41) กล่าวถึง ศิลปวัฒนธรรมไทย ประเพณี และพิธีกรรมของไทย

ว่าเป็นหลักฐานสำคัญอย่างหนึ่งในการศึกษาเรื่องราวต่างๆ เพื่อทำความเข้าใจอดีตและสะท้อนภาพเหตุการณ์ต่างๆ ของสังคมในแต่ละยุคสมัยได้เป็นอย่างดี งานศิลปวัฒนธรรมประเพณีและพิธีกรรมจึงให้คุณค่าโดยตรงแก่การศึกษาโบราณคดีและประวัติศาสตร์ ความเชื่อและศาสนา และด้านศิลปะการศึกษาทางด้านศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และพิธีกรรมในปัจจุบันย่อมได้หลักฐานและองค์ความรู้ใหม่เกิดขึ้นเสมอ จึงควรสนใจศึกษาเรื่องของศิลปวัฒนธรรม ประเพณี และพิธีกรรมอยู่เสมอ เสมือนการศึกษาคือชีวิตหรือต้องศึกษาตลอดชีวิตนั่นเอง ความเชื่อและศาสนา และด้านศิลปะของศิลปวัฒนธรรมไทย ประเพณี และพิธีกรรมในท้องถิ่น ซึ่งเป็นคุณค่าในตัวของสิ่งเหล่านี้เองดังกล่าวแล้ว ศิลปวัฒนธรรมไทย ประเพณี และพิธีกรรมในท้องถิ่นยังช่วยส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิต โดยเน้นความสำคัญของความรู้ คุณธรรม กระบวนการเรียนรู้ การจัดกิจกรรมการเรียนรู้ การบูรณาการตามความเหมาะสมของวัย ความสนใจและระดับการศึกษา ทั้งผู้เรียนจากสถาบันการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ที่เข้ามาให้แหล่งการเรียนรู้

เมื่อมองถึงมิติด้านผู้ถ่ายทอดทุนทางวัฒนธรรมจึงหมายถึงผู้รู้ วิทยากรในชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นผู้สอนเรื่องราวนั้นๆ เป็นการเรียนรู้โดยตรงจากภูมิปัญญาท้องถิ่นจากแหล่งเรียนรู้ในสถานที่จริงชุมชน โดยผู้ถ่ายทอด ทั้งภูมิปัญญาด้านการเป่าใบไม้ การตีโหม การร้องปี่เรเร การทำต้นหอมดอกผึ้ง และภูมิปัญญาทางด้านอาหาร พิธีกรรม และด้านอื่นๆ บุคคลเหล่านี้ต้องได้รับการอบรมทั้งในด้านเนื้อหาและวิธีการถ่ายทอดเพื่อให้สามารถถ่ายทอดความรู้และสาระวิชาที่เป็นประโยชน์ต่อผู้เรียนได้อย่างมีประสิทธิภาพผู้วิจัยได้แนะนำ และเสนอแนะให้ครูการศึกษาออกโรงเรียนตำบลซิบิน ดำเนินการจัดทำทะเบียนภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านต่างๆ และเชิญผู้รู้ ภูมิปัญญาชาวบ้านมาสอน และเป็นวิทยากรในชั่วโมงที่โรงเรียนจัดให้เพราะในชุมชนบางแห่งมีภูมิปัญญาอยู่หลายด้าน มีศิลปวัฒนธรรมไทย ประเพณี และพิธีกรรมและบางแห่งเคยเป็นเมืองเก่ามาก่อน ซึ่งเป็นแหล่งเรียนรู้ที่มีอยู่ในท้องถิ่นสำหรับการศึกษาระบบ การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย ที่สามารถถ่ายทอดให้แก่ชุมชนรุ่นหลัง แหล่งการเรียนรู้สามารถนำมาจัดทำหลักสูตรท้องถิ่น เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของท้องถิ่น เริ่มจากการสำรวจข้อมูลพื้นฐานจากแหล่งการเรียนรู้ต่างๆ นำมากำหนดเป็นจุดประสงค์การเรียนรู้ กำหนดเนื้อหาสาระ จัดแนวทางในการจัดกิจกรรมและกระบวนการเรียนรู้ การวัดผลประเมินผล และนำมาจัดทำเป็นแผนการสอนและนำหลักสูตรไปใช้ ทำให้ผู้เรียนได้เรียนรู้เรื่องราวของตนเองจากแหล่งเรียนรู้ทุนทางวัฒนธรรมในชุมชนที่ปรากฏทั้งที่เป็นทุนทางวัฒนธรรมที่จับต้องได้และทุนทางวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ล้วนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่ปรากฏในชุมชนและเป็นแหล่งเรียนรู้ชั้นเลิศในชุมชนเพราะเป็นการเรียนรู้จากวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ประเพณีและวัฒนธรรมอันดีงามตามแบบแผนของชุมชนที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากบรรพบุรุษ โดยมองว่าวัฒนธรรมในท้องถิ่นเป็นทุนที่สามารถนำมาเป็นทรัพยากรในการจัดการศึกษา เพื่อส่งเสริมให้ชุมชนเป็นชุมชนแห่งการเรียนรู้และเรียนรู้ได้ตลอดชีวิต สื่อการเรียนในรูปแบบเอกสาร ตำราสำหรับศึกษาเกี่ยวกับภาษา ประเพณีวัฒนธรรมของชาวญ้อกร มีแหล่งเรียนรู้ในชุมชน และศูนย์การเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับภาษา เครื่องแต่งกาย ที่อยู่อาศัย ประเพณีวัฒนธรรม การละเล่น ความเชื่อที่เกี่ยวข้อง เป็นแหล่งการเรียนรู้ที่หลากหลายสำหรับชุมชน ทำให้

ผู้เรียนใช้เป็นแหล่งค้นคว้าหาความรู้ตามความถนัด ความสนใจ สาระการเรียนรู้มีความสมดุลเหมาะสม การเรียนรู้ด้วยวิธีที่หลากหลายและต่อเนื่องเป็นกระบวนการที่ก่อให้เกิดการเรียนรู้ มีกิจกรรมร่วมกันในการเรียนรู้ คือ การแลกเปลี่ยนความรู้ ร่วมกันคิดและร่วมกันแก้ปัญหา ทำให้เกิดทักษะและประสบการณ์ตรง และสามารถนำมาแก้ไข ปรับปรุง พัฒนาท้องถิ่นของตนเองได้สาระและกระบวนการเรียนรู้ เชื่อมโยงกับเหตุการณ์และสิ่งแวดล้อมรอบตัว โดยมีแนวคิดที่ว่าบุคคลสามารถเรียนรู้ได้ทุกหนทุกแห่ง แม้แต่อยู่ในชุมชนของตนเอง

แหล่งเรียนรู้ในชุมชนประเภทบุคคลในท้องถิ่น สื่อของจริง แหล่งเรียนรู้ทุนทางวัฒนธรรม ท้องถิ่นหรือที่มีในท้องถิ่นของตนเองเป็นแหล่งเรียนรู้เพิ่มเติมนอกเหนือจากการเรียนในหลักสูตร การจัดการเรียนการสอนจึงใช้แหล่งทุนทางวัฒนธรรมในชุมชนประเภทปราชญ์ชุมชน วิทยากร ท้องถิ่นที่อยู่ในชุมชนให้เป็นประโยชน์ โดยมีกระบวนการเรียนการสอนที่หลากหลายมีความยืดหยุ่น จัดการศึกษาให้สนองความต้องการของกลุ่มเป้าหมายให้เรียนรู้ในสิ่งที่สัมพันธ์กับชีวิตเช่นการระดมความคิดการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนการนำชมนอกสถานที่เรียนการใช้อุปกรณ์เครื่องมือ ประกอบจัดการเรียนการสอนแบบบูรณาการในเนื้อหาที่เรียนในกลุ่มสาระการเรียนรู้ทุกกลุ่มสาระที่เกี่ยวข้องกับภาษา เครื่องแต่งกาย ที่อยู่อาศัย ประเพณี วัฒนธรรม การละเล่น ความเชื่อที่เกี่ยวข้อง ในการใช้รูปแบบการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในเนื้อหาที่เกี่ยวข้องกับประเพณีวัฒนธรรม ความเชื่อ ภาษาของชาวญ้อกรู เชื่อมโยงการจัดการศึกษาทั้งในระบบโรงเรียน การศึกษานอกระบบโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัย โดยจัดกระบวนการเรียนรู้ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่น แหล่งเรียนรู้ในโรงเรียน และเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ในชุมชนให้มากที่สุด กระบวนการเรียนรู้มีการเชื่อมโยงกับสังคมและองค์กรต่างๆ เพื่อสร้างความสัมพันธ์ ความร่วมมือให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ และผู้เรียนได้รับประโยชน์สูงสุดจากแหล่งการเรียนรู้จัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่น โดยนำข้อมูล พื้นฐานจากแหล่งการเรียนรู้ทางประวัติศาสตร์ศิลปวัฒนธรรมไทย ประเพณี และพิธีกรรมในท้องถิ่น มาจัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่น เนื่องจากหลักสูตรแม่บทเปิดโอกาสให้ท้องถิ่นมีบทบาทในการพัฒนา หลักสูตร โดยใช้ทรัพยากรในท้องถิ่นจัดตามสภาพความเป็นจริงและจัดให้สอดคล้องกับสภาพชุมชน ในท้องถิ่นด้วย จากการศึกษาของสุวิธิดา จรุงเกียรติกุล (2556 : 257)ถึงลักษณะสังคมแห่งการเรียนรู้ คือ สังคมแห่งภูมิปัญญาทุกคนในสังคมตระหนักถึงคุณค่าของการเรียนรู้ มีนิสัยรักการเรียนรู้ ตลอดชีวิตสนใจและใฝ่หาความรู้ มีทักษะในการแสวงหาความรู้ใหม่อย่างสม่ำเสมอ สามารถใช้ความรู้ในการปฏิบัติหน้าที่ให้เกิดประสิทธิภาพสูงสุดต่อตนเอง ครอบครัว ชุมชน และสังคมโดยรวม เป็นสังคมที่ทุกคนสามารถเรียนรู้จากประสบการณ์ที่หลากหลายของตนเองและผู้อื่น มีบรรยากาศ การถ่ายทอดความรู้และแลกเปลี่ยนเรียนรู้มีกระบวนการทางสังคมที่เกื้อหนุนส่งเสริมให้บุคคล กลุ่ม บุคคล และชุมชนเกิดการเรียนรู้ โดยผ่านสื่อ เทคโนโลยีสารสนเทศและแหล่งการเรียนรู้ที่ตอบสนอง ความต้องการ สะดวกรวดเร็วและมีการให้บริการอย่างครอบคลุมทั่วถึง ทุกคนในสังคมร่วมมีบทบาท ในการจัดกิจกรรมการเรียนรู้อย่างต่อเนื่อง การจัดบรรยากาศแวดล้อมที่ใช้ในการจัดการศึกษาเป็น สิ่งจำเป็นซึ่งจะต้องจัดบรรยากาศแวดล้อมที่เอื้อการเรียนรู้ดังนั้นต้องจัดให้เหมาะสมกับผู้เรียนตาม สภาพแวดล้อมทั้งในห้องเรียน นอกห้องเรียน และในชุมชนที่เอื้อต่อการเรียนรู้ภาษา ประเพณี

วัฒนธรรมของชาวญ้อกร จัดแหล่งเรียนรู้ที่เป็นแหล่งวิทยาการในชุมชน เพื่อให้นักศึกษาได้ศึกษาจากแหล่งเรียนรู้ ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้เสนอแนะ แนะนำและช่วยเหลือในการรวบรวมแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับภาษา ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ การละเล่นเกี่ยวกับชาวญ้อกร เพื่อให้นักศึกษาได้ศึกษาเรียนรู้เพิ่มเติมมากขึ้น ซึ่งการเรียนรู้จากแหล่งวิทยาการในชุมชนนี้ สุมาลี สังข์ศรี (2556: 23) กล่าวถึงการจัดแหล่งวิทยาการชุมชนในสังคมแห่งการเรียนรู้เพื่อส่งเสริมการศึกษานอกระบบควรมีแหล่งวิทยาการชุมชนประเภทที่จัดขึ้นเพื่อการศึกษาโดยตรง เช่น ที่อ่านหนังสือประจำหมู่บ้าน ห้องสมุด พิพิธภัณฑ์ ฯลฯ โดยให้หน่วยงานที่ดูแลวิทยาการในชุมชนในแต่ละพื้นที่ประสานให้กรรมการหรือผู้ดูแลแหล่งวิทยาการชุมชนพบกับเจ้าหน้าที่หน่วยงานศึกษานอกระบบในพื้นที่เพื่อให้รายละเอียดเกี่ยวกับการบริการแหล่งวิทยาการชุมชนและหาแนวทางความร่วมมือเจ้าหน้าที่หน่วยงานการศึกษานอกระบบในแต่ละท้องถิ่นควรตระหนักความสำคัญและประโยชน์ของแหล่งวิทยาการชุมชนที่มีต่อการจัดกิจกรรมการศึกษานอกระบบ

กระทรวงศึกษาธิการจึงส่งเสริมให้มีการจัดการเรียนรู้หลากหลายรูปแบบโดยคำนึงถึงความแตกต่างระหว่างบุคคลของผู้รับการถ่ายทอดทุนทางวัฒนธรรม ผู้สอนมิได้จำกัดเฉพาะครู อาจจะเป็นผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญจากหน่วยงานหรือจากท้องถิ่นไม่มีข้อจำกัดเรื่องอายุ กระจายให้ครอบคลุมทุกเพศ ทุกวัย ทุกระดับ และทุกอาชีพ การจะเกิดการเรียนรู้ได้ต้องทำให้เด็กรุ่นใหม่เกิดความภาคภูมิใจในภาษาญ้อกร ประเพณีวัฒนธรรมของชาวญ้อกรและต้องการอยากเรียนรู้และเผยแพร่ภาษา ประเพณีวัฒนธรรมบรรพบุรุษของตน ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้สำรวจข้อมูลพื้นฐานพบว่า นักศึกษาที่เรียนในศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนตำบลชีบนมีการใช้ภาษา และมีความเชื่อ และวิถีการดำรงชีวิตที่แตกต่างกัน เพราะเป็นชุมชนที่เป็นพหุวัฒนธรรมนักศึกษาที่เรียนในศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนส่วนมากเป็นวัยผู้ใหญ่ การจัดการเรียนรู้จึงสอดคล้องกับการเรียนรู้ของผู้ใหญ่โดยจะต้องมาจากการศึกษาสภาพปัญหาและความต้องการของประชาชนในชุมชน และในการดำเนินการจัดแหล่งเรียนรู้ ระดมทรัพยากรในชุมชนที่เป็นทุนทางวัฒนธรรมเดิมของชุมชนมาใช้ในการจัดการศึกษา

จัดการศึกษานอกระบบโรงเรียนที่จัดทำเป็นหลักสูตรท้องถิ่นที่เกี่ยวกับภาษา ประเพณี วัฒนธรรมของชาวญ้อกรและแทรกในเนื้อหาการเรียนรู้ โดยมีเนื้อหาสาระที่ทันสมัยทันต่อเหตุการณ์เหมาะสมกับความต้องการของผู้เรียนนักเรียนมีความสนใจ ตั้งใจเรียนรู้ และได้ลงมือปฏิบัติจริง ทำให้นักเรียนได้เรียนรู้และเข้าใจเกี่ยวกับประเพณี และวัฒนธรรมต่าง ๆ ในชุมชน ท้องถิ่นมากขึ้น รวมทั้งเกิดความรักและภาคภูมิใจในวัฒนธรรมประเพณีของตนเอง รวมทั้งได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่าง ๆ ที่ชุมชนจัดขึ้น ทำให้เกิดความรักและหวงแหน และต้องการอนุรักษ์ให้คงอยู่ต่อไปในส่วนของครูผู้สอนการเข้าไปเรียนกับผู้รู้ในชุมชน เชิญวิทยากรจากภายนอก ภูมิปัญญาท้องถิ่น เป็นผู้สอนและผู้ถ่ายทอด หรือเป็นการเรียนรู้โดยตรงจากภูมิปัญญาท้องถิ่น และแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ได้เรียนเรื่องการเป่าใบไม้ การตีโทน การร้องปี่เรเร การทำต้นหอมดอกผึ้ง และภูมิปัญญาทางด้านอาหาร พิธีกรรม และด้านอื่นๆ ทำให้ได้เรียนรู้เรื่องราวของตนเอง จากแหล่งการเรียนรู้จริงในท้องถิ่น เกิดความรักความภาคภูมิใจ และสามารถมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาและพัฒนาท้องถิ่นของตนเองเมื่อกล่าวถึงสื่อและอุปกรณ์สำหรับการศึกษาพบว่า มีเอกสารสำหรับศึกษา ทั้งในรูปแบบเอกสาร ตำรา

สำหรับศึกษาเกี่ยวกับภาษา ประเพณีวัฒนธรรมของชาวญ้อกร มีแหล่งเรียนรู้ในชุมชน และศูนย์การเรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับภาษา เครื่องแต่งกาย ที่อยู่อาศัย ประเพณี วัฒนธรรม การละเล่น ความเชื่อที่เกี่ยวข้อง มีแหล่งการเรียนรู้ที่หลากหลายและเพียงพอ ทำให้ผู้เรียนใช้เป็นแหล่งค้นคว้าหาความรู้ตามความถนัด ความสนใจ ทำให้มีความรู้ มีทักษะในการปฏิบัติ และเข้าใจในประเพณี วัฒนธรรมของตนเองดีขึ้น มีความภาคภูมิใจ และต้องการอนุรักษ์ไว้ต่อไปในด้านรูปแบบวิธีการเรียนการสอนพบว่า ในการใช้รูปแบบการจัดกิจกรรมการเรียนการสอนในเนื้อหาที่เกี่ยวกับประเพณีวัฒนธรรม ความเชื่อ ภาษาของชาวญ้อกร การเรียนรู้ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่น แหล่งเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ในชุมชนทั้งการเรียนรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านต่างๆ เช่น การทำเสื้อพ็อก การทำขนม การทำต้นดอกฝิ่ง การตีโทน การละเล่นและขับร้องเพลงปี่เรเร การเชิญปราชญ์ชาวบ้านมาสอนในโรงเรียน เช่น การสอนเป่าปี่ ไม้ รู้สึกสนุกและ มีความสุขเมื่อได้เรียน รวมทั้งอยากให้ความช่วยเหลือ สนับสนุนให้มีการเรียนอย่างต่อเนื่องในสถานศึกษาและบรรยากาศแวดล้อมในการเรียน การได้เรียนรู้โดยใช้แหล่งเรียนรู้ในชุมชนทำให้ได้เรียนรู้รู้ภาษา ประเพณีวัฒนธรรมของชาวญ้อกร เข้าใจ ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ การละเล่นเกี่ยวกับชาวญ้อกรมากขึ้นทำให้มีความรู้ มีทักษะในการปฏิบัติ และเข้าใจในประเพณี วัฒนธรรมของตนเองดีขึ้น และต้องการอนุรักษ์ไว้ต่อไปผู้เรียนการจัดให้นักศึกษาได้ศึกษาจากแหล่งความรู้ที่หลากหลาย ทำให้ผู้เรียนสามารถพูดภาษาญ้อกรได้มากขึ้น ทั้งคำง่าย ๆ และการนับเลข สามารถนำไปใช้พูดโต้ตอบกับผู้ปกครองได้มากขึ้น กล่าวพูดมากขึ้นทั้งกับเพื่อนในห้องเรียน และกับผู้ปกครองที่บ้าน และในชุมชน เกิดความรัก ความหวงแหน และต้องการอนุรักษ์ทั้งทางด้านภาษา ประเพณี วัฒนธรรม และการละเล่นของชาวญ้อกรให้คงอยู่ตลอดไป

การศึกษาตามอัธยาศัยกับทุนทางวัฒนธรรม

การศึกษาตามอัธยาศัยเป็นการศึกษาที่ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ด้วยตนเองตามความสนใจ ศักยภาพความพร้อมและโอกาส โดยศึกษาจากบุคคล ประสบการณ์สังคม สภาพแวดล้อม สื่อหรือแหล่งความรู้อื่น ๆ มีความยืดหยุ่นสูง เปิดโอกาสให้ผู้สนใจเรียนรู้สามารถเลือกเนื้อหาที่สนใจเป็นประโยชน์กับตนได้ และสามารถใช้เวลาที่ปลอดจากภารกิจการงานอื่นศึกษาเล่าเรียนได้ การศึกษาตามอัธยาศัยในบริบทของชุมชนบ้านวังกำแพงไม่จำเป็นต้องมีหลักสูตร ไม่มีเวลาเรียนที่แน่นอน การศึกษาตามอัธยาศัยนั้นสามารถเกิดขึ้นได้ตลอดเวลา โดยตัวของบุคคลนั่นเอง ได้มีความสัมพันธ์กับวัตถุหรือสถานการณ์ต่าง ๆ เช่น เรียนรู้จากสื่อ จากครอบครัว โดยการพูดคุย หรือเรียนรู้ด้วยตนเอง การลองผิดลองถูกทำให้เกิดการเรียนรู้ และสิ่งเหล่านี้จะอยู่ในรูปแบบของการประเมินผลด้วยตนเอง และการศึกษาตามอัธยาศัยสามารถนำมาเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษา ให้เกิดระบบ มีกระบวนการเรียนรู้ เป็นที่ยอมรับของสังคม ได้เรียนรู้เกี่ยวกับภาษา ประเพณี วัฒนธรรม และการละเล่นของชาวญ้อกร ซึ่งประชาชนส่วนใหญ่ของบ้านวังกำแพงส่วนใหญ่เป็นลูกหลานชาวญ้อกร เป็นการเรียนรู้ ประเพณี วัฒนธรรมของตนเองคุณค่าด้านโบราณคดีและประวัติศาสตร์ ด้านความเชื่อและศาสนา และด้านศิลปะ ของศิลปวัฒนธรรมไทย ประเพณี และพิธีกรรมในท้องถิ่น ซึ่งเป็นคุณค่าในตัวของผู้

เหล่านี้แล้ว ศิลปวัฒนธรรมไทย ประเพณี และพิธีกรรมในท้องถิ่นยังช่วยส่งเสริมการศึกษาตลอดชีวิตให้กับผู้สนใจทั้งการศึกษาในระบบและการศึกษานอกระบบ คือ ทำให้ผู้เรียนได้เรียนรู้เรื่องราวของตนเอง

การศึกษาตามอัธยาศัยเป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตลอดชีวิตที่เติมเต็มความต้องการของปัจเจกบุคคลที่ต้องการเรียนรู้ประสบการณ์ต่างๆ นอกเหนือจากการเรียนในระบบโรงเรียน โอกาสของการเรียนรู้ตามอัธยาศัยเกิดขึ้นในสถานที่ และสื่อต่างๆ ทั้งเป็นการเรียนรู้ในชีวิตประจำวัน การเรียนรู้ที่เกิดขึ้นโดยบังเอิญ และการเรียนรู้ด้วยการนำตนเอง การเรียนรู้จึงเกิดขึ้นได้จากครู หรือผู้รู้ในชุมชน เกิดจากประสบการณ์ตรง การบอกเล่า การเรียนรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่น และผู้ถ่ายทอด คณะกรรมการหมู่บ้านดำเนินการจัดทำทะเบียนภูมิปัญญาท้องถิ่นในด้านต่างๆ และเชิญผู้รู้ ภูมิปัญญาชาวบ้านภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นผู้ให้ความรู้ และผู้ถ่ายทอด ทั้งภูมิปัญญาด้านการเป่าใบไม้ การตีโทน การร้องปี่ระเร่ การทำต้นหอดอกผึ้ง และภูมิปัญญาทางด้านอาหาร พิธีกรรม และด้านอื่นๆ ถ่ายทอดออกมาในรูปแบบที่เรียกว่าการถอดบทเรียนนั้นคล้ายคลึงกับการจัดการความรู้ ซึ่งเป็นความรู้ที่ฝังอยู่ในตัวคน การให้แหล่งวิทยาการชุมชนเข้ามามีบทบาทเป็นตัวกลางในฐานะผู้จัด และเจ้าขององค์ความรู้ให้เกิดการประสานสัมพันธ์กัน และได้มาซึ่งองค์ความรู้ชุมชนที่จะสามารถถ่ายทอดต่ออย่างเป็นระบบ เมื่อมองในมิติด้านแหล่งเรียนรู้ในชุมชนสำหรับการศึกษาตามอัธยาศัย สอดคล้องกับความสนใจและวิถีชีวิตของผู้เรียนทุกกลุ่มเป้าหมายการพัฒนาแหล่งเรียนรู้ให้มีความหลากหลายทั้งส่วนที่เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่น และส่วนที่นำเทคโนโลยีมาใช้ในการศึกษาการจัดการรอบ หรือแนวทางการเรียนรู้ที่เป็นคุณประโยชน์ต่อผู้เรียน การจัดทำแหล่งเรียนรู้อาจอยู่ในรูปแบบเอกสารสำหรับศึกษาเกี่ยวกับภาษา ประเพณีวัฒนธรรมของชาวญ้อกร แหล่งเรียนรู้ และศูนย์การเรียนรู้ในชุมชนที่เกี่ยวข้องกับภาษา เครื่องแต่งกาย ที่อยู่อาศัย ประเพณี วัฒนธรรม การละเล่น ความเชื่อที่เกี่ยวข้อง ส่งเสริมสนับสนุนและพัฒนากิจการการศึกษาตามอัธยาศัยสนับสนุนสื่อแก่งานและแหล่งความรู้ต่างๆ ส่งเสริมให้หน่วยงานเครือข่ายจัดการศึกษาตามอัธยาศัยเช่น ห้องสมุดในสถานที่ราชการสถานประกอบการผู้วิจัยได้ร่วมกับคณะกรรมการหมู่บ้านจัดทำคู่มือการเรียนรู้ภาษาญ้อกรโดยองค์การบริหารส่วนจังหวัดได้ดำเนินการรวบรวมภาษาญ้อกรกับภาษาไทยไว้แล้ว มาใช้ในการเรียนการสอน รวมทั้งการจัดทำแหล่งเรียนรู้ ป้ายนิทรรศการ และทำทะเบียนแหล่งเรียนรู้เพื่อศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติม และมีแหล่งเรียนรู้เพื่อสืบค้นที่หลากหลาย จากการศึกษาของวีระเทพ ปทุมเจริญวัฒนา (2557: 15- 41) เรื่องการจัดการความรู้ในชุมชน : กรณีศึกษาด้านการจัดการท่องเที่ยวเชิงนิเวศโดยชุมชนมีส่วนร่วม จังหวัดสมุทรสงคราม พบว่า กลไกหลัก คือ ความรู้ ซึ่งหมายถึง ความรู้ในการจัดการแหล่งท่องเที่ยว คน คือ ตัวกลางที่จะทำให้เกิดกระบวนการต่างๆ และกระบวนการ คือ วิธีการประสานคนและความรู้เข้าด้วยกัน ดังนั้นแนวโน้มในอนาคตที่สำคัญประการหนึ่งของแหล่งวิทยาการชุมชน นอกจากการเป็นแหล่งเรียนรู้แล้ว ยังมีบทบาทในการเป็นผู้ประสานให้เกิดองค์ความรู้ของชุมชนในอีกมิติหนึ่งด้วย

นอกจากนั้นแหล่งเรียนรู้ทุนทางวัฒนธรรมในชุมชน ในแต่ละชุมชนมีภูมิปัญญาหลายด้าน หน่วยงานหลักที่ดูแลประสานแหล่งเรียนรู้ต่าง ๆ ในชุมชน สามารถขอความร่วมมือจากภูมิปัญญาท้องถิ่นแต่ละท่าน ขอให้ท่านได้เป็นแหล่งเรียนรู้ให้แก่คนในชุมชน อาจมีการเชิญท่านให้ความรู้ในโอกาสต่าง ๆ และอาจรวบรวมผลงานของท่านจัดทำสื่อต่าง ๆ เพื่อเผยแพร่แก่ผู้สนใจ การจัดกระบวนการเรียนการสอนที่หลากหลายสนองกลุ่มเป้าหมายตามความสนใจและความต้องการจัดให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตที่เกี่ยวข้องกับภาษา เครื่องแต่งกาย ที่อยู่อาศัย ประเพณี วัฒนธรรม การละเล่น ความเชื่อที่เกี่ยวข้องจัดกิจกรรมในแหล่งการเรียนรู้ประเภทต่าง ๆ เช่น ห้องสมุด พิพิธภัณฑ์การจัดกิจกรรมการเรียนรู้จากภูมิปัญญาชาวบ้านการจัดกลุ่มเสวนาหรือการอภิปราย กิจกรรมทางศาสนาและวัฒนธรรมกิจกรรมส่งเสริมการอ่านการเผยแพร่ข่าวสารข้อมูลและความรู้ต่าง ๆ นำแนวคิดการจัดการศึกษาตลอดชีวิตมาเชื่อมโยงกับการจัดการศึกษาทั้งในระบบโรงเรียน การศึกษานอกระบบโรงเรียน และการศึกษาตามอัธยาศัย โดยจัดกระบวนการเรียนรู้ให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากภูมิปัญญาท้องถิ่น แหล่งเรียนรู้ในโรงเรียน และเรียนรู้จากแหล่งเรียนรู้ในชุมชนให้มากที่สุด กระบวนการเรียนรู้มีการเชื่อมโยงกับสังคมและองค์กรต่าง ๆ เพื่อสร้างความสัมพันธ์ ความร่วมมือให้ผู้เรียนเกิดการเรียนรู้ และผู้เรียนได้รับประโยชน์สูงสุดจากแหล่งการเรียนรู้ตามเป้าหมายในการจัดการศึกษาเพื่อให้ประชาชนทุกคนได้รับโอกาสการเรียนรู้ตลอดชีวิตอย่างมีคุณภาพ การที่จะจัดบริการโอกาสทางการศึกษาตลอดชีวิตหรือการเรียนรู้ตลอดชีวิตให้กับประชาชนอย่างทั่วถึง

การศึกษาตามอัธยาศัยจึงมีวิธีการที่หลากหลายที่นำไปสู่การเรียนรู้ อาจเกิดขึ้นโดยการถูกผลักดันให้เกิดขึ้นผ่านกระบวนการสนทนาเกี่ยวข้องกับการสำรวจ และขยายประสบการณ์ โดยไม่อาจทำนายล่วงหน้าได้ เป็นสิ่งที่บังเอิญเกิดขึ้น อุบัติขึ้น การศึกษาตามอัธยาศัยจึงเป็นการศึกษาที่มีหลากหลายรูปแบบและใช้วิธีการที่ไม่เป็นทางการ จึงจัดบรรยากาศสถานการณ์และสภาพแวดล้อมให้เอื้อต่อการเรียนรู้ตลอดชีวิตดังนั้นอาคารสถานที่แหล่งเรียนรู้และบรรยากาศแวดล้อมที่ใช้ในการจัดการศึกษาเป็นสิ่งจำเป็นซึ่งจะต้องจัดบรรยากาศแวดล้อมที่เอื้อการเรียนรู้และบรรยากาศแวดล้อมที่ใช้ในการจัดการศึกษาเป็นสิ่งจำเป็นซึ่งจะต้องจัดบรรยากาศแวดล้อมที่เอื้อการเรียนรู้ดังนั้นต้องจัดสภาพแวดล้อมทั้งในห้องเรียน นอกห้องเรียน และในชุมชนที่เอื้อต่อการเรียนรู้ด้านภาษา ประเพณี วัฒนธรรม ของชาวญ้อกร ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ช่วยเหลือในการรวบรวมแหล่งเรียนรู้เกี่ยวกับภาษา ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ การละเล่นเกี่ยวกับชาวญ้อกร เพื่อให้ประชาชนได้ศึกษาเรียนรู้เพิ่มเติมมากขึ้น นอกจากนี้การจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ชุมชน จึงสามารถตอบสนองการพัฒนาท้องถิ่นที่เป็นนามธรรม และมีความสำคัญที่จะยกระดับคุณภาพชีวิตการเรียนรู้ของคนในท้องถิ่นให้มีการเรียนรู้อย่างต่อเนื่องและนำมาใช้ประโยชน์ต่อการดำรงชีวิตร่วมกัน จึงนับเป็นย่างก้าวของศูนย์การเรียนรู้ชุมชนของชุมชนและเพื่อชุมชน ในลักษณะการเรียนรู้เป็นการเรียนเพื่อความรู้ และเน้นหนักการทักยังไม่จำกัดเวลาเรียน จึงเห็นได้ว่าการศึกษาตามอัธยาศัยไม่มีข้อจำกัดเรื่องอายุ กระจายให้ครอบคลุมทุกเพศ ทุกวัย ทุกระดับ และทุกอาชีพ การจะเกิดการเรียนรู้ได้ต้องทำให้เด็กรุ่นใหม่เกิดความภาคภูมิใจในภาษาญ้อกร ประเพณีวัฒนธรรมของชาวญ้อกรและต้องการอยากเรียนรู้และเผยแพร่ภาษา ประเพณีวัฒนธรรมบรรพบุรุษของตน ส่งเสริมสนับสนุนการพัฒนากลุ่ม

ต่างๆตามความต้องการและความสนใจเช่นกลุ่มประเพณีวัฒนธรรมกลุ่มภาษาญัฮกุรกลุ่มอาหารชาวญัฮกุร กลุ่มการเล่น กลุ่มความเชื่อและศรัทธา กลุ่มเสื้อผ้าและเครื่องแต่งกาย เป็นต้น แรงจูงใจหรือกระตุ้นในการเรียนรู้ ผู้ใหญ่มีความต้องการเรียนเนื่องมาจากแรงขับจากภายใน เช่น ผู้ใหญ่บางคนต้องการเรียนรู้เพื่อเติมความหวังหรือบางสิ่งบางอย่างในชีวิต บางคนต้องการความสำเร็จในการเรียนรู้เพื่อเพิ่มความเชื่อมั่น ความภาคภูมิใจตัวเอง แต่เด็ก ๆ อาจต้องการเรียนรู้เพื่อให้ได้รับรางวัลหรือคำชมเชยจากคุณครูหรือพ่อแม่ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้สำรวจข้อมูลพื้นฐานพบว่า ประชาชนบ้านวังกำแพงมีการใช้ภาษา และมีความเชื่อ และวิถีการดำรงชีวิตที่แตกต่างกัน เพราะเป็นชุมชนที่เป็นพหุวัฒนธรรมประชาชนประกอบด้วยคนหลายเพศ หลายวัย และหลากหลายอาชีพปะปนกัน แต่ส่วนมากเป็นลูกหลานชาวญัฮกุร

การจัดการศึกษาตามอรรถาธิบายจึงสอดคล้องกับการเรียนรู้ของผู้ใหญ่ คือ ผู้ใหญ่เรียนรู้ตามความจำเป็น ความจำเป็นในการเรียนรู้ ผู้ใหญ่มักตั้งคำถามว่า ทำไม อะไร และอย่างไร ที่เขาต้องการเรียนรู้ เรื่องทิศทางการเรียนรู้ของแต่ละบุคคล ผู้ใหญ่มักจะชอบเป็นตัวของตัวเอง มีอิสระ และมีทิศทางของตนเอง ด้านประสบการณ์ในอดีต ประสบการณ์จะเป็นประโยชน์ต่อการเรียนรู้ เมื่อผู้ใหญ่สามารถนำมาเป็นทรัพยากรหรือปัจจัยในการเรียนรู้ ความพร้อมในการเรียนรู้ ผู้เรียนวัยผู้ใหญ่จะใช้ชีวิตและงานเป็นประเด็นสำหรับการเรียนรู้ วิธีการเรียนรู้ที่เหมาะสมสำหรับผู้ใหญ่ จะเริ่มต้นด้วยการนำเอาปัญหาหรือสถานการณ์ที่กำลังเกิดขึ้นมาเป็นตัวจุดประกายการเรียนรู้ ประเด็นสุดท้าย แรงจูงใจในการเรียน การเรียนรู้ของผู้ใหญ่จะเกิดจากแรงขับภายในของตนเอง ซึ่งเกิดจากการตัดสินใจเลือกของตนเอง ซึ่งเกิดจากการตัดสินใจเลือกของแต่ละบุคคลว่ามีประโยชน์แล้วจึงเลือกเข้าสู่กระบวนการเรียนรู้การนำเอาทฤษฎีหรือหลักการเรียนรู้ของผู้ใหญ่มาดังกล่าวมาประยุกต์ใช้ เริ่มต้นด้วยการพิจารณาความแตกต่างของแต่ละบุคคล เช่น ด้านความรู้ ทักษะ ประสบการณ์ และภูมิหลังอื่น ๆ รวมทั้งสถานการณ์แวดล้อมที่แต่ละบุคคลเผชิญ กลยุทธ์การเรียนรู้ ตัวเนื้อหาวิชาหรือรูปแบบการจัดการเรียนรู้ให้กับแต่ละบุคคลจึงมีความแตกต่างกันไปตามองค์ประกอบที่แตกต่างกันเพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ จากการศึกษาของ ศิริภัสสรค์ วงศ์ทองดี (2556: 94-99) เรื่องการพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ที่ยั่งยืนให้ประสบความสำเร็จต้องคำนึงถึงภูมิสังคม ปรับการพัฒนาให้สอดคล้องประสานกับแนวทางการพัฒนาท้องถิ่น องค์การหรือหน่วยงานภาครัฐ ภาคเอกชน และภาคประชาชน ควรกำหนดวิสัยทัศน์เป้าหมายและวัตถุประสงค์ร่วมกันในการพัฒนาสังคมแห่งการเรียนรู้อย่างเป็นระบบ การส่งเสริมการถ่ายทอดองค์ความรู้ ภูมิปัญญาและข้อมูลเทคโนโลยีสารสนเทศต่าง ๆ ทั้งภายในองค์กรหรือหน่วยงาน และชุมชนและระหว่างองค์กรหรือหน่วยงาน และชุมชน การรักษาองค์ความรู้ และภูมิปัญญาที่มีคุณค่าตลอดจนการสนับสนุนและส่งเสริมการใช้ทุนทางสังคมให้เหมาะสมและเกิดประโยชน์สูงสุดต่อส่วนรวมการส่งเสริมการเรียนรู้ตลอดชีวิตต้องการปฏิรูปและส่งเสริมการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ทั้งด้านการดำเนินงานและงบประมาณ รวมทั้งหน่วยงานที่รับผิดชอบ ปรับบทบาทจากผู้ปฏิบัติมาเป็นผู้สนับสนุนองค์กรหรือหน่วยงานในระดับท้องถิ่นและภาคประชาชนให้มีบทบาทหลักในการพัฒนาการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับประชาชนในท้องถิ่นอย่างแท้จริง ในแง่การ

ส่งเสริมและการสนับสนุนศักยภาพ ความรู้พื้นฐานทักษะที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานด้าน การศึกษาตลอดชีวิตแก่บุคลากรพื้นที่การระดมสรรพกำลังและสนับสนุนทรัพยากรที่จำเป็นสำหรับ การศึกษาตลอดชีวิต จัดกิจกรรมการเรียนรู้และการศึกษาตลอดชีวิตเพื่อเป็นหลักประกันว่า ประชาชนคนไทยจะได้รับโอกาสทางการศึกษาอย่างเท่าเทียมกัน และมีคุณภาพชีวิต การสร้าง บรรยากาศการเรียนรู้และวัฒนธรรมการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ ให้การเรียนรู้ตลอดชีวิต เป็นการ จัดการศึกษาเพื่อชีวิตและสังคม และบูรณาการเข้าเป็นวิถีชีวิต

สรุป การจัดการศึกษาตลอดชีวิตโดยใช้ทุนทางวัฒนธรรมของชนเผ่าญ้อ

การจัดการศึกษาตลอดชีวิตโดยใช้ทุนทางวัฒนธรรมในการศึกษาพบว่าชาวบ้านมีความ พอใจที่มีการนำเอาเนื้อหาที่เกี่ยวกับภาษา ประเพณีวัฒนธรรมของชาวญ้อเข้าไปใช้ในโรงเรียนใน เด็กวัยเล็กๆ ซึ่งจะเป็นการปลูกฝังและเริ่มเรียนรู้ตั้งแต่เด็ก เด็กตั้งใจเรียนรู้ และได้ลงมือปฏิบัติจริง ทำให้เด็กกลับมาสอบถามเพิ่มเติม จึงทำให้ผู้ใหญ่และเด็กได้คุยกัน ได้เรียนรู้และเข้าใจเกี่ยวกับ ประเพณี และวัฒนธรรมต่าง ๆ ในชุมชน ท้องถิ่นมากขึ้น รวมทั้งเกิดความรักและภาคภูมิใจใน วัฒนธรรมประเพณีของตนเอง รวมทั้งได้มีส่วนร่วมในกิจกรรมต่างๆ ที่ชุมชนจัดขึ้น ทำให้เกิดความรัก และหวงแหน และต้องการอนุรักษ์ให้คงอยู่ต่อไปครูผู้สอนพบว่า การให้เด็กนักเรียน และวัยรุ่นที่ ไม่เข้าใจหรือเข้าใจในภาษา ประเพณี วัฒนธรรมญ้อเข้าไปเรียนกับผู้รู้ในชุมชน ภูมิปัญญาท้องถิ่น เรียนรู้กับผู้ปกครอง หรือบุคคลในชุมชนให้ปู่ย่า ตายาย พ่อแม่เป็นผู้บอก และผู้ถ่ายทอด หรือเป็น การเรียนรู้โดยตรงจากภูมิปัญญาท้องถิ่น และแหล่งเรียนรู้ในชุมชน ได้เรียนเรื่องการเป่าใบไม้ การ ตีโทน การร้องปี่เรเร การทำต้นดอกผึ้ง และภูมิปัญญาทางด้านอาหาร พิธีกรรม และด้านอื่นๆ ทำให้ได้เรียนรู้เรื่องราวของตนเอง จากแหล่งการเรียนรู้จริงในท้องถิ่น เกิดความรักความภาคภูมิใจ และสามารถมีส่วนร่วมในการดูแลรักษาและพัฒนาท้องถิ่นของตนเองนอกจากนี้สื่อและอุปกรณ์ สำหรับการศึกษพบว่า ประชาชนในชุมชนมีเอกสารสำหรับศึกษา ทั้งในรูปแบบเอกสาร ตำรา สำหรับศึกษาเกี่ยวกับภาษา ประเพณีวัฒนธรรมของชาวญ้อ มีแหล่งเรียนรู้ในชุมชน และศูนย์การ เรียนรู้ที่เกี่ยวข้องกับภาษา เครื่องแต่งกาย ที่อยู่อาศัย ประเพณี วัฒนธรรม การละเล่น ความเชื่อที่ เกี่ยวข้อง มีแหล่งการเรียนรู้ที่หลากหลายและเพียงพอ ทำให้ชาวบ้านได้ค้นคว้าหาความรู้ตามความ ถนัด ความสนใจ ทำให้มีความรู้ มีทักษะในการปฏิบัติ และเข้าใจในประเพณี วัฒนธรรมของตนเองดี ขึ้น มีความภาคภูมิใจ และต้องการอนุรักษ์ไว้ต่อไปเมื่อกล่าวถึงรูปแบบวิธีการเรียนการสอนพบว่า มี การแลกเปลี่ยนเรียนรู้ภูมิปัญญาในชุมชน ด้วยกันเอง เกิดเป็นกลุ่ม เกิดความสามัคคี เช่น การทำ เสื้อพอก การทำขนม การทำต้นดอกผึ้ง การตีโทน การละเล่นและขับร้องเพลงปี่เรเร การเชิญ วิทยากรมาสอนในโรงเรียน เช่น การสอนเป่าใบไม้ รู้ลึกซึ้งและ มีความสุขเมื่อได้เรียน รวมทั้ง อยากให้ความช่วยเหลือ สนับสนุนให้มีการเรียนอย่างต่อเนื่องตลอดไปในด้านสถานศึกษาและ บรรยากาศแวดล้อมพบว่า ประชาชนได้พบปะ สนทนากันมากขึ้นเข้าร่วมกิจกรรมที่ชุมชนจัดมากขึ้น มีผู้รู้ในเรื่องต่างๆในท้องถิ่นมากขึ้น การได้เรียนรู้โดยใช้แหล่งเรียนรู้ในชุมชนทำให้ได้เรียนรู้ภาษา

ประเพณีวัฒนธรรมของชาวญ้อกร เข้าใจ ประเพณี วัฒนธรรม ความเชื่อ การละเล่นเกี่ยวกับชาวญ้อกรมากขึ้นทำให้มีความรู้ มีทักษะในการปฏิบัติ และเข้าใจในประเพณี วัฒนธรรมของตนเองดีขึ้น และต้องการอนุรักษ์ไว้ต่อไปตัวผู้เรียนพบว่า ชาวบ้านได้เกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ร่วมกัน ทั้งระหว่างชาวญ้อกรและชาวลาวที่อาศัยอยู่ร่วมกัน การจัดให้ชาวบ้านได้ศึกษาจากแหล่งความรู้ที่หลากหลาย ทำให้สามารถพูดภาษาญ้อกรได้มากขึ้น สามารถนำไปใช้พูดโต้ตอบกันในชีวิตประจำวันมากขึ้น กล่าวพูดมากขึ้นทั้งกับคนในครอบครัว และกับบุคคลอื่นในชุมชน และต่างชุมชนเกิดความรัก ความหวงแหน และต้องการอนุรักษ์ทั้งทางด้านภาษา ประเพณี วัฒนธรรม และการละเล่นของชาวญ้อกรให้คงอยู่ การจัดการศึกษาตลอดชีวิตจึงเป็นกระบวนการที่มีเป้าหมายชัดเจน คือ การพัฒนามนุษย์ทุกด้าน ไม่ว่าจะเป็นด้านร่างกาย จิตใจ สติปัญญา คุณธรรม ค่านิยม ความคิด และการประพฤติปฏิบัติ โดยผ่านรูปแบบการจัดการศึกษาทั้งการจัดการศึกษาในระบบ การศึกษานอกระบบ และการศึกษาตามอัธยาศัย ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมสำหรับกลุ่มเป้าหมายแต่ละกลุ่มที่มีความแตกต่างกันไป การจัดการศึกษาเป็นกระบวนการที่มีการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง มีหน่วยงานที่รับผิดชอบ เพื่อให้มีพลเมืองที่มีคุณภาพ และสังคมมีสภาพที่พึงประสงค์ โดยอาศัยทุนทางวัฒนธรรมในชุมชนเป็นทรัพยากรที่สำคัญมาใช้ในการประโยชน์ในการศึกษาและอนุรักษ์ทุนทางวัฒนธรรมให้คงอยู่คู่ชุมชนสืบไป

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะ

1. ข้อเสนอแนะจากการวิจัยครั้งนี้

ผลการวิจัย พบว่า ทุนวัฒนธรรมชาวญ้อกรที่จับต้องได้ที่ยังคงมีอยู่ควรอนุรักษ์และสืบทอดให้ต่อไปได้ง่าย คือ การแห่หอดอกผึ้ง การรำโชน ควรมีการฟื้นฟูให้มากขึ้น ส่วนทุนวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ ที่ยังมีการปฏิบัติสืบทอดกันมาในปัจจุบัน คือ ความเชื่อเรื่องผีปอบ ควรมีการฟื้นฟู และอนุรักษ์ให้คงมีอยู่ต่อไป ในด้านการละเล่นปี่เรเร การเป่าปี่ไม้ ควรมีการฟื้นฟูขึ้นใหม่อย่างเร่งด่วน เพราะมีเฉพาะในกลุ่มผู้สูงอายุมากๆ เท่านั้นและควรนำทุนทางวัฒนธรรมไปสอนอยู่โรงเรียนโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นจัดเป็นแหล่งเรียนรู้ในชุมชนจัดเป็นศูนย์การเรียนรู้ในชุมชน ควรเรียนรู้วิถีชีวิตชาวญ้อกรในชีวิตประจำวัน มีการบูรณาการเรียนรู้วิถีชีวิตชาวญ้อกรร่วมกับวิถีชีวิตชาติพันธุ์อื่นๆในชุมชน ดังนั้น โรงเรียนจึงควรจัดทำหลักสูตรท้องถิ่นญ้อกรในโรงเรียน และมีการเรียนรู้ในเนื้อหาการเรียนนอกระบบ และมีแหล่งเรียนรู้ ศูนย์การเรียนรู้ที่หลากหลาย และมีแนวทางให้เกิดความรัก ความภาคภูมิใจในภาษา ประเพณี วัฒนธรรมชาวญ้อกร

2. ข้อเสนอแนะในการวิจัยครั้งต่อไป

การศึกษาวิตถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ ยังมีประเด็นเนื้อหาที่น่าสนใจเพราะในพื้นที่แห่งนี้ยังมีกลุ่มคนอีกหลากหลายวัฒนธรรม ที่ควรศึกษาในหลายกลุ่มอายุ และจากบุคคลที่เกี่ยวข้องในชุมชน รวมทั้งการฟื้นฟูและอนุรักษ์ประเพณี วัฒนธรรม และความเชื่อที่กำลังจะสูญหาย และเป็นข้อมูลสำหรับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในท้องถิ่นในการบริหารจัดการทุนทางวัฒนธรรมในชุมชนของตนเอง

บรรณานุกรม

- กรมส่งเสริมวัฒนธรรม, กองบรรณาธิการและสำนักมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม. (2555, ต.ค. – ธ.ค.). “9 สิ่ง ควรรู้กับมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม”. วัฒนธรรม. 51(3): 66-67.
- กรมส่งเสริมวัฒนธรรม. (2555). การขึ้นทะเบียนมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของชาติ
ประจำปีพุทธศักราช 2555. กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมวัฒนธรรม กระทรวงวัฒนธรรม.
- กระทรวงวัฒนธรรม, สำนักงำนคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ, สำนักงำนบริหารเครือข่ายทางวัฒนธรรม. (2547). คู่มือแนวทางปฏิบัติการดำเนินงานของสภาวัฒนธรรมและคู่มือวิทยากร : วัฒนธรรมชุมชน. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ (ร.ส.พ.).
- กระทรวงศึกษาธิการ, สำนักงำนคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน. (2548). แนวทางการดำเนินงานตามพระราชบัญญัติการศึกษาภาคบังคับ พ.ศ. 2545. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์ (ร.ส.พ.).
- กระทรวงวัฒนธรรม. (2553). วิสัยทัศน์พันธกิจ และยุทธศาสตร์. สืบค้นเมื่อ 30 พฤศจิกายน 2557, จาก <http://www.m-culture.go.th/about.php>.
- กระทรวงศึกษาธิการ. (2545). พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545. กรุงเทพฯ: สำนักงำนเลขาธิการกระทรวงศึกษาธิการ.
- กัปปนดิพัฒน์ เกียตนอก. (2556). คำเรียกสีในภาษาญ้อกร. ปริญญาโท ศศ.ม. ขอนแก่น: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น. ถ่ายเอกสาร.
- กัมปนาท บริบูรณ์. (2557). แหล่งวิทยาการชุมชนเพื่อการศึกษาในระบบ. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- การศึกษานอกโรงเรียน. (2546). การศึกษาตามอัธยาศัย แนวความคิดและประสบการณ์. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์องค์การรับส่งสินค้าและพัสดุภัณฑ์.
- ไกรฤกษ์ ปิ่นแก้ว. (2556). เศรษฐกิจสร้างสรรค์ ทุนวัฒนธรรมและโอกาสทางธุรกิจ. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยกรุงเทพ.
- คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, สำนักงำน. (2545). พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2545และที่แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545. กรุงเทพฯ: สำนักงำนคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.
- คณะกรรมการโครงการสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน. (2546). สารานุกรมไทยสำหรับเยาวชน เล่มที่ 23. โครงการสารานุกรมไทย.
- คณะกรรมการหมู่บ้านวังกำแพง. (2559). ข้อมูลพื้นฐานหมู่บ้านวังกำแพง. ชัยภูมิ: ม.ป.พ. เอกสารอัดสำเนา.

- งามพิศ สัตย์สงวน. (2542). การวิจัยทางมานุษยวิทยา. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: สำนักงานพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- (2552). สถาบันครอบครัวของกลุ่มชาติพันธุ์ในกรุงเทพมหานคร: กรณีศึกษาครอบครัวไทยโซ่ง. กรุงเทพฯ: ศูนย์หนังสือแห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- จารุวรรณ ขำเพชร; และคณะ. (2549). การศึกษาภูมิปัญญาช่างพื้นบ้านกรณีช่างปูนปั้น โครงการจัดตั้งศูนย์นวัตกรรมการเรียนรู้ตลอดชีวิต. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- (2549). ทูทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ตะวันตกในการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ. โครงการพัฒนาองค์ความรู้และการศึกษานโยบายการจัดการทรัพยากรชีวภาพในประเทศไทย (โครงการ BRT). สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัยและ ศูนย์พันธุวิศวกรรมและเทคโนโลยีชีวภาพแห่งชาติ. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ.
- (2551). มานุษยวิทยาประยุกต์. กรุงเทพฯ: ม.ป.พ. เอกสารอัดสำเนา.
- จินตนา สุขจามันท์. (2556). การศึกษาและการพัฒนาชุมชน. กรุงเทพฯ: โอ. เอส. พริ้นติ้ง. เฮาส์
- ชลทิพย์ เอี่ยมสำอาง. (2528). การศึกษานอกโรงเรียนและการพัฒนา: ทฤษฎีและการปฏิบัติ. กรุงเทพฯ: กรมการศึกษานอกโรงเรียน.
- ชลภัสส์ วงษ์ประเสริฐ. (2556). การศึกษาสภาพศูนย์การเรียนรู้ในประเทศไทย. กลุ่มวิชาการจัดการสารสนเทศและการสื่อสารคณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์. ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.
- ชัยอนันต์ สมุทวณิช. (2540). วัฒนธรรมคือทุน. กรุงเทพฯ: พี.เพรส.
- ชาย โพธิ์ธิดา. (2544). การศึกษาเชิงคุณภาพ เทคนิคการวิจัยภาคสนาม. พิมพ์ครั้งที่ 5. นครปฐม: สถาบันวิจัยประชากรและสังคม มหาวิทยาลัยมหิดล.
- (2547). ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง.
- (2549). ศาสตร์และศิลป์แห่งการวิจัยเชิงคุณภาพ. กรุงเทพฯ: อมรินทร์พริ้นติ้ง แอนด์พับลิชชิ่ง.
- ชาติชาย อนุกุล. (2554). วัฒนธรรมการห่อของกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดลพบุรี: กรณีศึกษา ศิลปอัตลักษณ์และความหมายแฝง. ปรินญาณิพนธ์ ศศ.ด. (ศิลปวัฒนธรรมวิจัย). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ. ถ่ายเอกสาร.
- ชาติชาย ณ เชียงใหม่. (2543). การบริหารการพัฒนาชุมชนเพื่อเสริมสร้างความเข้มแข็งของชุมชน. กรุงเทพฯ: เชนจูรี
- เชษฐภูมิ วรรณไพศาล. (2557). การพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาตามแนวทางพหุวัฒนธรรมศึกษาสำหรับนิสิตนักศึกษาในกลุ่มชาติพันธุ์ในสถาบันอุดมศึกษาภาคเหนือ. วิทยานิพนธ์. กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.

- ณัฐติกาญจน์ สีเหนียง. (2555). การสังเคราะห์ชุดความรู้ท้องถิ่นเพื่อส่งเสริมการศึกษาชุมชน.
วิทยานิพนธ์ คด. (พัฒนศึกษาคณะครุศาสตร์). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- ดิเรก ปัทมสิริวัฒน์; และคนอื่นๆ. (2547). การสำรวจสถานะองค์ความรู้และแนวทางการ
พัฒนาทรัพยากรมนุษย์: รายงานความก้าวหน้าการวิจัย ครั้งที่ 1. พิษณุโลก:
คณะวิทยาการจัดการและสารสนเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- ธีรศักดิ์ ผาสขุ. (2551, พฤษภาคม – สิงหาคม). การพัฒนารูปแบบการบริหารศูนย์การเรียนรู้
ชุมชนของศูนย์ศึกษานอกโรงเรียนกรุงเทพมหานคร สำนักบริหารงานการศึกษา
นอกโรงเรียน. วารสารบัณฑิตศึกษา. มหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา. 2: 154 – 155.
- ธีระภัทร เอกผะชัยสวัสดิ์. (2553). ชุมชนศึกษา. กรุงเทพฯ: สำนักงานพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.
- บุษบา แดงวิจิตร. (2550). ทักษะของนักเรียนต่อการจัดการเรียนการสอนในโรงเรียนเอกชน
สอนศาสนา ควบคู่สามัญ: ศึกษากรณีโรงเรียนอิสลามสันติชน เขตวังทองหลาง.
ภาคนิพนธ์. กรุงเทพฯ: สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- ประเวศ วะสี. (2542). กระบวนการทางปัญญา. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสดศรี-สฤษดิ์วงศ์และสำนักงาน
คณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.
- . (2543). แนวคิดเกี่ยวกับระบบพัฒนาการเรียนรู้. กรุงเทพฯ: วิทยุชุมชน.
- . (2551). ยุทธศาสตร์ อบต. จุดเปลี่ยนประเทศไทย. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุน
สนับสนุนการสร้างเสริมสุขภาพ(สสส.).
- ประยุทธ์ ประยุตโต. (2543). ปฏิรูปการศึกษาการสร้างสรรค์ภูมิปัญญา. กรุงเทพฯ: อมรินทร์
พรินติ้ง.
- ปรัชญา เวสารัชช์. (2550). หลักการจัดการศึกษา. กรุงเทพฯ: พริกหวานกราฟฟิค.
- ปาน กิมปี. (2557). แหล่งวิทยาการชุมชนเพื่อการศึกษานอกระบบ. นนทบุรี:
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- ปรีชา อุตระกุล; และคณะ. (2552). การค้นหาและพัฒนาพลังชุมชนท้องถิ่นเขต (Zone)
อีสานใต้. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- พระธรรมปิฎก (ป.อ.ปยุตโต). (2539). การพัฒนาที่ยั่งยืน. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์
มูลนิธิโกมลคีมทอง.
- พระปลัดโฆสิต คงแทน; และคณะ. (2557). รูปแบบการจัดการศึกษาของวัดให้เป็นแหล่งเรียนรู้
ของชุมชน. วารสารบริหารการศึกษา มศว : มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ.
- พัชรินทร์ สิริสุนทร. (2552). ชุมชนปฏิบัติการด้านการเรียนรู้แนวคิด เทคนิค และกระบวนการ.
พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: สำนักงานพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พิณสุตา สิริธรรศรี. (2551). ภาพการศึกษาไทยในอนาคต 10 – 20 ปี. กรุงเทพฯ: สำนักงาน
เลขาธิการสภาการศึกษา.

- ไพฑูรย์ พงศบุตร. (2544). พจนานุกรมฉบับที่ 27. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- ภาราดา หอมหวล. (2551). ภูมิปัญญาท้องถิ่นในฐานะทุนทางสังคม: กรณีศึกษาประเพณี
ผีมอญ ตำบลพุดซา. รายงานการศึกษาอิสระ ปร.ม. (วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น).
ขอนแก่น: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น. ถ่ายเอกสาร.
- เมตต์ เมตต์การุณจิต. (2553). การจัดการศึกษาท้องถิ่น. กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย.
ยุพดี ยศวิเศษกุล. (2555). รูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตสำหรับชาวมอแกนในสังคม
พหุวัฒนธรรม จังหวัดพังงา. วิทยานิพนธ์. ปัตตานี. มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
วิทยาเขตปัตตานี. ถ่ายเอกสาร.
- รวิภรณ์ นันทเวช. (2559). การพัฒนารูปแบบการจัดการศึกษาตลอดชีวิตเพื่อพัฒนาทักษะ
การปฏิบัติของแรงงานไทยสำหรับสถานประกอบการอุตสาหกรรม. วิทยานิพนธ์.
กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. ถ่ายเอกสาร.
- รังสรรค์ ชนะพรพันธุ์. (2539). ปาฐกถา “ทุนวัฒนธรรม”. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: มูลนิธิ
ไชยลังคาของกุล.
- รังสิพล เปลี่ยนพันธุ์; และคนอื่นๆ. (2557, เมษายน – มิถุนายน). รูปแบบการบริหารศูนย์การ
เรียนรู้สำหรับเด็กไร้สัญชาติในเขตชายแดนไทย – พม่า. วารสารศึกษาศาสตร์.
มหาวิทยาลัยนเรศวร. 2: 104 – 105.
- รังสิริ ประการแก้ว; และคณะ. (2549). โครงการพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านป่าพร้าว
โดยมีส่วนร่วมของชุมชน ตำบลพิเทน อำเภอทุ่งยางแดง จังหวัดปัตตานี. กรุงเทพฯ:
สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).
- เลขาธิการสภาการศึกษา, สำนักงาน. (2549). การศึกษาเปรียบเทียบการพัฒนาการศึกษาไทย
กับนานาชาติ : นวัตกรรมด้านการเรียนรู้ตลอดชีวิตเพื่อยกระดับการศึกษาของ
แรงงานไทย. กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา.
- วรลักษณ์ ไชยทัพ; บัณฑูร อ่อนดำ; และสามารถ ศรีจำนง. (2544). การจัดการกระบวนการเรียนรู้
แบบมีส่วนร่วม. เชียงใหม่: สถาบันส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน
มูลนิธิพัฒนามหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- วัชร อ่ำปลอด. (2552). การบริหารการจัดการศูนย์การเรียนรู้ในภูมิภาคเพื่อการพัฒนา
อย่างยั่งยืน จังหวัดตรัง. รายงานการศึกษาอิสระ ปร.ม. (วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น).
ขอนแก่น: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น. ถ่ายเอกสาร.
- วีระเทพ ปทุมเจริญวัฒนา. (2557). แหล่งวิทยาการชุมชนเพื่อศึกษานอกระบบ. นนทบุรี:
มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช.
- ศักดิ์พงศ์ หอมหวาน; และคณะ. (2547). รูปแบบและกระบวนการถ่ายทอดภูมิปัญญาท้องถิ่น
โดยชุมชนกรณีศึกษาโรงเรียนบ้านโนนสูงดอนหลี่ อำเภอพยัคฆภูมิพิสัย จังหวัด
มหาสารคาม. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

- ศิริชัย กาญจนวະสี. (2543). การจัดและประเมินผลความสามารถในการคิด. กรุงเทพฯ: เดอะมาสเตอร์กรุ๊ป.
- ศรีสุตา แก้วมณี. (2557). แนวทางการส่งเสริมถ่ายทอดความรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นของศูนย์การเรียนรู้ภูมิปัญญาท้องถิ่นเทศบาลตำบลโคกโพธิ์ อำเภอกอโพธิ์ จังหวัดปัตตานี. รายงานการศึกษาอิสระ ร.ป.ม. (วิทยาลัยการปกครองท้องถิ่น). ขอนแก่น: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น. ถ่ายเอกสาร.
- ศุภิสรา ประเสริฐ. (2551). แนวทางและรูปแบบการอนุรักษ์ การฟื้นฟูและการพัฒนา ขนบธรรมเนียมประเพณี กลุ่มชาติพันธุ์ ญ้อกร เพื่อการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมจังหวัด ชัยภูมิ. ปรินญาณพนธ์ (วัฒนธรรมศาสตร์). มหาสารคาม: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัย มหาสารคาม. ถ่ายเอกสาร.
- สุมาลี สังข์ศรี. (2546). การจัดการศึกษานอกระบบเพื่อการศึกษาตลอดชีวิตตามแนว พระราชบัญญัติการศึกษา พ.ศ. 2542. กรุงเทพฯ: ศูนย์การส่งเสริมตามอัธยาศัย กรมการ ศึกษาอนโรงเรียน.
- (2554). รายงานการวิจัยการศึกษาตลอดชีวิตเพื่อสังคมไทยในศตวรรษที่ 21. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ.
- (2557). ปัญหาแหล่งการเรียนรู้ในชุมชนและภูมิปัญญาท้องถิ่นเพื่อการศึกษา นอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย. ใน ประมวลสาระชุดวิชาประเด็นปัญหา การศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัย หน่วยที่ 14 เล่มที่ 2. นนทบุรี: สาขาวิชา ศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- สุมาลี สันติพลวุฒิ; และคณะ. (2545). แนวทางในการวางแผนระดับชุมชนเพื่อการพัฒนาที่ ยั่งยืนกรณีศึกษาตำบลเขาสามยอดและตำบลขอนน้อย. รายงานการวิจัยภายใต้ โครงการจัดตั้งวิทยาเขตลพบุรี มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์เสนอต่อสถาบันวิจัยและพัฒนา แห่งมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ กรุงเทพมหานคร.
- สุนทร สุนันท์ชัย. (2556). ความรู้พื้นฐานเกี่ยวกับศึกษาตลอดชีวิตในเอกสารสอนชุดวิชา การศึกษานอกระบบและการศึกษาตลอดชีวิต หน่วยที่ 1 เล่มที่ 1. นนทบุรี: สาขาวิชา ศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- (2534). “หลักและปรัชญาของการศึกษาตลอดชีวิต” ใน เอกสารการสอนชุด วิชาการศึกษาตลอดชีวิตและการศึกษานอกระบบ หน่วยที่ 1 เล่มที่ 1 สาขาวิชา ศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช. นนทบุรี: โรงพิมพ์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- สุทธิดา ศิริบุญหลง. (2554). การพัฒนาแบบยั่งยืน : กระบวนการกระทำทางเศรษฐกิจสังคม และการเปลี่ยนแปลงธรรมชาติเชิงสร้างสรรค์. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- สุภางค์ จันทวานิช. (2540). วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย.

- สุวรี ศิระแพทย์. (2549). *จิตวิทยาทั่วไป*. กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- สุวัฒน์ เงินน้ำ. (2553). *การประสานพลังปัญญาเพื่อพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ชุมชน*. กรุงเทพฯ: สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา.
- สุวิไล เปรมศรีรัตน์; มยุรี ถาวรพัฒน์; และกุมารี ลาภอาภรณ์. (2552). *โครงการบันทึกรวบรวมเอาการสงวนรักษาภาษา และภูมิปัญญาท้องถิ่นของกลุ่มชาติพันธุ์ : ภาษาญ้อกร*. กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมวัฒนธรรม.
- สุวิธิดา จรุงเกียรติกุล. (2557). *การศึกษาและการเรียนรู้ตลอดชีวิต*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุพรรณิ ไชยอำพร. (2549). *รายงานวิจัยเรื่องคุณภาพชีวิตของคนไทย เปรียบเทียบระหว่างเมืองกับชนบท*. กรุงเทพฯ: สถาบันวิจัยสถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์.
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2553). *การประสานพลังปัญญาเพื่อพัฒนาศูนย์การเรียนรู้ชุมชน*. กรุงเทพฯ: วี.ที.ซี. คอมมิวนิเคชั่น.
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2547). *แนวทางพัฒนานครแห่งการเรียนรู้*. กรุงเทพฯ: ภาพพิมพ์.
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2549). *รายงานยุทธศาสตร์ของสังคมไทยในการสร้างวิถีการเรียนรู้*. กรุงเทพฯ: วี.ที.ซี. คอมมิวนิเคชั่น.
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2550). *แหล่งการเรียนรู้ตลอดชีวิตต้น 4 ภูมิภาค*. กรุงเทพฯ: ชุมชนสหกรณ์การเกษตรแห่งประเทศไทย.
- สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ. (2545). *พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. 2545*. กรุงเทพฯ: พรักหวานกราฟฟิค.
- สำนักนายกรัฐมนตรี. (2550). *รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช 2550*. ราชกิจจานุเบกษา.
- สำนักนายกรัฐมนตรี, สำนักงานคณะกรรมการวัฒนธรรมแห่งชาติ. (2550). *แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 10 พ.ศ. 2550-2554*. กรุงเทพฯ: วี.เจ.พรินต์ติ้ง
- สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติและศูนย์สร้างสร้งงานออกแบบ. (2552). *เศรษฐกิจสร้างสรรค์: รายงานการศึกษาเบื้องต้น*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ.
- สำนักงานเลขาธิการสภาการศึกษา. (2547). *รูปแบบการบริหารโรงเรียนโดยใช้โรงเรียนเป็นฐานประสบการณ์ที่คัดสรรโรงเรียนในโครงการ “โรงเรียนปฏิรูปการเรียนรู้เพื่อพัฒนาคุณภาพผู้เรียน”*. กรุงเทพฯ: สกศ.
- หฤทัย เวชศาสตร์. (2556). *วิวัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ของชุมชนดอนกาดหลง*. ปริญญาโท ศศ.ม. (ไทยคดีศึกษา). สงขลา: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยทักษิณ. ถ่ายเอกสาร.

- อธิปัตย์ คลี่สุนทร. (2552). *สารานุกรมวิชาชีพครู เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 80 พรรษา*.
กรุงเทพฯ: สกสศ.
- อนันต์ ลิ้มปยุตตถาวร; และคณะ. (2549). *ญัตติกุ มอญโบราณแห่งเทพสถิต*. กรุงเทพฯ: โอ.เอส. พรินติ้ง เฮ้าส์.
- อภิญา บัวสรวง; และคณะ. (2546). *บทบาทหน้าที่ของพิพิธภัณฑ์ท้องถิ่น*. เอกสารสัมมนาทางวิชาการเรื่อง พิพิธภัณฑ์ท้องถิ่นในประเทศไทย. กรมส่งเสริมวัฒนธรรม.
- อภิญา บัวสรวง; และ สุวิไล เปรมศรีรัตน์. (2541). *สารานุกรมกลุ่มชาติพันธุ์ ญัตติกุ*.
กรุงเทพฯ: กรมส่งเสริมวัฒนธรรม.
- อเนก นาคะบุตร. (2545). *ทุนทางสังคมและประชาสังคมในเมืองไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนเพื่อสังคม.
- อาภาวดี ทับสิริรักษ์. (2555). *การพัฒนาศักยภาพการจัดการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชาวญัตติกุ อำเภอเทพสถิต จังหวัดชัยภูมิ*. การศึกษาอิสระ บธ.ม. ขอนแก่น: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น. ถ่ายเอกสาร.
- อาชญญา รัตนอุบล. (2557). *การศึกษาและการเรียนรู้ตลอดชีวิต*. กรุงเทพฯ: สำนักงานพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- อานันท์ กาญจนพันธ์. (2553). *แนวความคิดพื้นฐานทางสังคมและวัฒนธรรม*. เชียงใหม่: มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ภาควิชาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา.
- เอกวิทย์ ณ ถลาง. (2540). *ภูมิปัญญาชาวบ้าน 4 ภูมิภาค: วิถีชีวิตและกระบวนการเรียนรู้ของชาวบ้านไทย*. นนทบุรี: มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- Bloom, Benjamin A. (1956). *Taxonomy of Education Objective Handbook I: Cognitive Domain*. New York: David Mc Kay Company.
- Bourdieu, P. (1986). *The form of capital*. In J. G. Richardson (Ed). *Handbook of theory and research for the sociology of education* (64-75). New York, NY: Greenwood Press.
- Demirel, M. (2009). Lifelong learning and schools in the twenty-first century. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*. 1(1): 1709-1716.
- Hinchliffe, G. (2006). Re-thinking lifelong learning. *Studies in philosophy and Education*. 25(1-2): 93-109.
- Hunter Ian Watson. (2013). *A Study of Old Mon Word Forms from inscriptions found in Thailand dating between the 12th-17th centuries B.E*. A Thesis Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements for Degree Master of Arts Program in Oriental Epigraphy Department of Oriental Languages. Graduate School, Silpakorn University.

- Moermen, Michael. (1968). *Agricultural Change and Peasant Choice in a Thai Village*. L.A: University of California Press.
- Seidenfaden E. (1918). *Some Note about the Chaubun A Disappearing Trie in the Korat Province*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Smuckarn, Sanit. (1972). *Peasantry and Modernization . : A Study of the Phuan in Central Thailand*. Honolulu-Hawaii : University of Hawaii.
- White, Carmen M. (2001, August). Between Academic Theory and Folk Wisdom : Local Discourse on Differential Educational Attainment in Fiji. *Dissertation Abstracts International*. 45(3): 303-333.

ภาคผนวก

ภาคผนวกที่ 1 ภาพประกอบ

ภาพประกอบ 3 พื้นที่ชีวิตบรรยากาศชุมชนญ้อกรในเวลากลางวัน

ภาพประกอบ 4 บรรยากาศชุมชนญ้อกูรในเวลากลางวัน

ภาพประกอบ 5 เครื่องประดับและการแต่งกายของชาวญ้อฮู

ภาพประกอบ 6 ภาพชีวิต ความเชื่อและทุนทางวัฒนธรรมในชุมชน

ภาพประกอบ 7 สภาพทางวัฒนธรรมและวิถีชีวิตเกษตรกรรม

ภาพประกอบ 8 ชุมชนผู้ฮักแหล่งเรียนรู้ทุนทางวัฒนธรรม

ภาพประกอบ 9 ปราชญ์ชาวบ้าน ผู้สืบทอดมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม

ภาคผนวกที่ 2 ประวัติโดยย่อผู้ให้ข้อมูล

เป็นเหือด

ตาเหือด ผู้เฒ่าชาวน้ำอูกร ปรานัญชาบ้านในชุมชน ผู้มีความรู้ทางด้านการทำหอดอกฝ้ายและการประกอบพิธีกรรมของชาวน้ำอูกร มีบรรพบุรุษเป็นชาวน้ำอูกรและอาศัยอยู่ในหมู่บ้านมาโดยตลอด ปัจจุบันอายุ 74 ปี แต่ยังมีสุขภาพแข็งแรง จดจำรายละเอียดในอดีตและสามารถเล่าเรื่องราวของหมู่บ้านได้อย่างดี

เป็นดอกไม้

ตาดอกไม้ ปรานัญชาบ้านด้านการเป่าใบไม้ อายุ 79 ปี มีบรรพบุรุษเป็นชาวน้ำอูกรและอาศัยอยู่ในชุมชนชาวน้ำอูกรมาหลายชั่วอายุคน มีอาชีพทำไร่ มีลูก 6 คนและแยกย้ายไปทำงานในที่ต่าง ๆ นาน ๆ จะกลับมาสักครั้ง เป็นดอกไม้อาศัยอยู่กับยอหวงภรรยา ในบ้านหลังเล็ก ๆ เชิงเขาเป็นดอกไม้มีความสามารถในการเป่าใบไม้ที่ได้รับการถ่ายทอดมาจากพ่อ และมีความชำนาญในการเดินป่า หาสมุนไพร นอกจากนี้ยังสามารถสานตะกร้าและกระบุงได้สวยงาม ตามีความจำดีมาก บอกเล่าเรื่องราวในอดีตได้ชัดเจน

เป็นสงวน

ตาสงวน อดีตกำนันบ้านวังกำแพง เป็นชาวน้ำอูกรที่มีบรรพบุรุษที่สืบเชื้อสายมาหลายชั่วอายุคน และอาศัยอยู่ในหมู่บ้านแห่งนี้มาโดยตลอด สามารถบอกเล่าเรื่องราวของชุมชน คติความเชื่อและการอยู่อาศัยของคนในชุมชนได้เป็นอย่างดี อายุ 76 ปี มีลูก 5 คนและแยกย้ายไปทำงานที่อื่นเป็นสงวนอาศัยอยู่กับภรรยาในหมู่บ้าน

เป็นเหลื่อ

ตาเหลื่อ เป็นชาวน้ำอูกร ที่มีบรรพบุรุษและมีพื้นเพดั้งเดิมอาศัยอยู่หมู่บ้านแห่งนี้มาแต่แรก อายุ 80 ปี มีลูก 3 คน อาศัยอยู่กับลูกสาวและลูกเขย เป็นเหลื่อเป็นผู้สูงอายุในชุมชนที่ได้รับการนับถือจากคนในชุมชน และเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับการเลี้ยงผี การประกอบพิธีตามความเชื่อของชาวน้ำอูกรและพาผู้วิจัยไปร่วมพิธีกรรมด้วย

ยองเลี่ยม

ยายเลี่ยม ปรานัญชาบ้านทางการตีโหนด ยองเป็นผู้มีความรู้ทางการตีโหนดและร้องปี่เรเร เป็นผู้นำการประกอบพิธีกรรมต่าง ๆ ในชุมชน อายุ 78 ปี ยองเป็นผู้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับคติความเชื่อและพิธีกรรมของชุมชนในอดีตจนถึงปัจจุบัน แม้ว่ายองจะมีอายุมากแต่ก็ยังจดจำเรื่องราวได้ดี ในเทศกาลงานบุญต่าง ๆ ยองจะเป็นผู้นำการประกอบพิธีกรรม

ยองหุ้ง

ยายหุ้ง ขวัญจำประจำหมู่บ้าน เป็นผู้นำการประกอบพิธีกรรม หรือเรียกว่าคนทรงประจำหมู่บ้าน เป็นญาติกับยองเลี่ยมและเป็นลูกสาวของยองหยุก เป็นชาวญ้อกรที่มีบรรพบุรุษเป็นญ้อกร การสืบทอดการเป็นขวัญจำสืบทอดจากทายาท ยองหุ้งอายุ 75 ปี มีความรู้เรื่องการเลี้ยงผี การประกอบพิธีกรรมที่เกี่ยวกับความเชื่อของชาวญ้อกร

ยองห้อย

ยายห้อย เป็นผู้สูงอายุชาวญ้อกร ที่มีบรรพบุรุษอาศัยอยู่ที่แห่งนี้มาหลายชั่วอายุคน ยองเกิดและเติบโตที่เนินปัจจุบันอายุ 68 ปี ยองเห็นการเปลี่ยนแปลงของหมู่บ้านและได้รับการสืบทอดมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมจากบรรพบุรุษเรื่องการทอเสื่อ ยองสามารถบอกเล่าเรื่องราวของชาวญ้อกร และวิถีชีวิตของคนในชุมชนตลอดจนพาผู้วิจัยไปรู้จักกับชาวญ้อกรคนอื่นๆ

ยองบัวรอง

ยายบัวรอง อายุ 63 ปี เป็นชาวญ้อกรบ้านหนองกระทุ่ม หมู่บ้านที่อยู่ใกล้เคียงบ้านวังกำแพง ยองได้รับมรดกเครื่องเงินหมากค้อจากแม่ที่เสียชีวิตไปแล้ว เป็นเครื่องแต่งกายของผู้หญิงชาวญ้อกรที่ทำจากเงินแท้และแกะสลักลวดลายสวยงามประกอบด้วย กำไลข้อมือ ต่างหูและแหวน ยองยังเล่าเรื่องราวของคนในชุมชน วิถีชีวิตทางวัฒนธรรมและเรื่องราวของประเพณีพิธีกรรมของชาวญ้อกร ได้ทั้งหมด

ยองปุย

ยายปุย อายุ 54 ปี เป็นชาวญ้อกรที่มีบรรพบุรุษเป็นญ้อกร มีลูก 2 คน เป็นผู้บอกเล่าเรื่องราววิถีชีวิตชุมชน ความเป็นไปของชุมชน และเรื่องการนับถือผีบรรพบุรุษที่เป็นความเชื่อสืบทอดกันมาของชาวญ้อกร ลูกสาวของยองปุยสามารถพูดภาษาญ้อกรได้อย่างคล่องแคล่ว ยองปุยอาศัยอยู่กับเป็นกึ่ง สามี มีอาชีพทำไร่ ส่วนยองปุยเลี้ยงหลานอยู่ที่บ้าน ผู้วิจัยมีความคุ้นเคยกับยองปุยเป็นอย่างดีเพราะ ยองปุยเป็นชาวญ้อกรอีกคนหนึ่งพาผู้วิจัยไปรู้จักกับชาวญ้อกรคนอื่นๆ

ยองยอย

ยายยอย เป็นชาวญ้อกรที่อาศัยอยู่ในถิ่นนี้มาตั้งแต่เกิด ปัจจุบันอายุ 78 ปี อาศัยอยู่กับตา มีลูก 5 คน ลูกเดินทางไปทำงานที่อื่นๆ นานๆจะกลับมาเยี่ยมยอง ยองบอกเล่าเรื่องราวเกี่ยวกับพื้นที่ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน การเปลี่ยนแปลงของสังคมชาวญ้อกรและสะท้อนความคิดของชาวญ้อกรที่อาศัยอยู่ในพื้นที่มาตั้งแต่เกิดจนถึงปัจจุบัน

ยองทองขันธ

ยายทองขันธ อายุ 42 ปี มีลูก2คน มีพ่อเป็นชาวนุ้ยฮุก และเรียน กศน.ตำบล อาศัยอยู่ในชุมชนนุ้ยฮุกมาตั้งแต่เกิดและได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษเรื่องการพูดภาษาญ้อฮุก จึงได้พบเห็นหมู่บ้านวังกำแพงตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ยองเล่าเรื่องราวเรื่องภาษาจากอดีตและปัจจุบันที่ยังหลงเหลือและปรากฏให้เห็นชัดเจน ผ่านมุมมองของลูกหลานญ้อฮุกในปัจจุบันที่มีวิถีชีวิตเปลี่ยนแปลงไปจากอดีต

ครูลอง

ครูศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านวังกำแพง อายุ 50 ปี มีบรรพบุรุษเป็นชาวนุ้ยฮุกและเป็นชาวนุ้ยฮุกในยุคปัจจุบันที่มีวิถีชีวิตท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสภาพสังคมและวัฒนธรรม จึงบอกเล่าเรื่องราวของชาวนุ้ยฮุกในวิถีชีวิตที่เปลี่ยนแปลงและสิ่งที่ได้รับการถ่ายทอดจากบรรพบุรุษ

ปลัดชัยชุมพล

ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลชีบน อายุ 45 ปี เป็นชาวเมืองชัยภูมิที่มาทำงานอยู่ในพื้นที่ มองเห็นวิถีชีวิตทางวัฒนธรรมของคนในชุมชน และบอกเล่าเรื่องราวในฐานะผู้มีส่วนร่วมในกิจกรรมทางวัฒนธรรมของชุมชนญ้อฮุก และในฐานะหน่วยงานราชการที่เกี่ยวข้องกับชุมชน ปลัดชัยชุมพลเป็นผู้อำนวยความสะดวกในการเข้าถึงพื้นที่และแนะนำให้ผู้วิจัยไปในแหล่งเรียนรู้ต่างๆ ของชาวนุ้ยฮุก

ครูอุไรวรรณ

ครูโรงเรียนบ้านวังกำแพง ปัจจุบันรักษาราชการแทนผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านวังกำแพง ที่มีความสนิทสนมคุ้นเคยกับผู้วิจัยมากกว่า10ปี เนื่องจากอาศัยอยู่ในหมู่บ้านเดียวกันและมีอายุรุ่นราวคราวเดียวกัน ครูอุไรวรรณจึงเป็นผู้อำนวยความสะดวกในระหว่างที่ผู้วิจัยอาศัยอยู่ในหมู่บ้านและเก็บข้อมูลในพื้นที่

ครูศศิธร

ครูโรงเรียนบ้านวังกำแพง อายุ 42 ปี สอนชั้นประถมศึกษาปีที่6 อาศัยอยู่ในเมืองชัยภูมิแต่เดินทางมาสอนในพื้นที่ อยู่ในพื้นที่5 ปีมีความรู้จักและคุ้นเคยกับบุคคลและรู้จักกับนักเรียน ผู้ปกครองเป็นอย่างดี เข้าร่วมกิจกรรม พิธีกรรมของชาวนุ้ยฮุกสม่ำเสมอจึงสามารถบอกเล่าเรื่องราวในมุมมองผู้เป็นส่วนหนึ่งในการจัดการศึกษาและมุมมองของคนต่างถิ่นที่เข้ามาอาศัยอยู่ในพื้นที่โดยมีความเป็นคนเมืองที่มองวัฒนธรรมของชนเผ่าผ่านมุมมองของการจัดการศึกษา

ครูเยาวลักษณ์

ครูโรงเรียนบ้านวังกำแพง อายุ 32 ปี เป็นคนในท้องถิ่นอื่นที่เข้ามาสอนในโรงเรียนบ้านวังกำแพง และยังไม่เข้าใจวัฒนธรรมของชาวญ้อกร แต่ก็มีส่วนในการเข้าร่วมกิจกรรมและร่วมเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมทางวัฒนธรรมต่างๆในชุมชน จึงเสนอมุมมองในภาพของบุคคลที่ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับวิถีชีวิตวัฒนธรรม แต่เป็นส่วนหนึ่งในการขับเคลื่อนการจัดการศึกษาในชุมชน

ครูศิริลักษณ์

ครูโรงเรียนบ้านวังกำแพง อายุ 44 ปี เป็นคนต่างถิ่นที่เข้ามาสอนในโรงเรียนบ้านวังกำแพงและมองชุมชนเป็นชุมชนที่มีวัฒนธรรม แม้ว่าจะอาศัยอยู่ในชุมชนไม่นานแต่ก็เป็นส่วนหนึ่งของชุมชนในการทำกิจกรรมต่างๆ จึงบอกเล่าเรื่องราวของชาวบ้านที่เข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาและแนวคิดของโรงเรียนที่ดำเนินงานเกี่ยวกับเรื่องทุนทางวัฒนธรรม

ผู้ใหญ่เนียม

ผู้ใหญ่บ้านวังกำแพง และเป็นคณะกรรมการสถานศึกษาที่มีบทบาทในชุมชนในการส่งเสริมวัฒนธรรมต่างๆ มีพื้นเพเป็นคนขอนแก่นแต่มาแต่งงานกับคนญ้อกรในหมู่บ้านนี้ จึงเป็นส่วนหนึ่งของชุมชน และมีแนวคิดในการอนุรักษ์รักษาวัฒนธรรมของชาวญ้อกรที่ดั้งเดิมไว้ ผู้ใหญ่บ้านมีส่วนสำคัญในการพาผู้วิจัยไปในสถานที่ต่างๆที่ไม่คุ้นเคย และบอกเล่าเรื่องราวของคนในชุมชนผ่านมุมมองของผู้นำหมู่บ้านและเป็นการสำคัญในการพัฒนาหมู่บ้านที่มีทุนทางวัฒนธรรมที่โดดเด่นให้คงอยู่ต่อไป

เด็กหญิงสุทธิตา

นักเรียนโรงเรียนบ้านวังกำแพง อายุ 12 ปี มีพ่อแม่และบรรพบุรุษเป็นชาวญ้อกร สามารถพูดภาษาญ้อกรได้ เพราะตายายสอน บอกเล่าเรื่องราวในมุมมองของเด็กญ้อกรที่เกิดในชุมชนท่ามกลางวิถีชีวิตในปัจจุบัน ที่ดำเนินควบคู่ไป

เด็กหญิงพรรษา

นักเรียนโรงเรียนบ้านวังกำแพง อายุ 12 ปี มีพ่อแม่และบรรพบุรุษเป็นชาวญ้อกร สามารถพูดภาษาญ้อกรได้ เพราะตายายสอน บอกเล่าเรื่องราวในมุมมองของเด็กญ้อกรที่เกิดในชุมชนท่ามกลางวิถีชีวิตในปัจจุบัน ที่ดำเนินควบคู่ไปในสภาพสังคมปัจจุบัน พูดคุยคล่องแคล่วและเล่าเรื่องเล่าเรื่องต่างๆในชุมชน และเรื่องราวของเพื่อนในโรงเรียนให้ฟังโดยไม่เขินอาย

เด็กชายรัตนพงษ์

นักเรียนโรงเรียนบ้านวังกำแพง อายุ 11 ปี มีพ่อแม่และบรรพบุรุษเป็นชาวนุ้ยฮุก สามารถพูดภาษาญฮุกได้อย่างคล่องแคล่ว เล่าเรื่องการอยู่ร่วมกันของนักเรียนที่มีความหลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์ในโรงเรียน และเล่าถึงความเป็นไปของสังคมญฮุกในปัจจุบัน

เด็กหญิงวันวิสา

นักเรียนโรงเรียนบ้านวังกำแพง อายุ 12 ปี มีพ่อแม่เป็นชาวนุ้ยฮุก และสามารถพูดภาษาญฮุกได้บ้าง แสดงความชื่นชมอายุเมื่อผู้วิจัยขอให้พูดภาษาญฮุก บอกเล่าเรื่องราวสิ่งที่ปฏิบัติในโรงเรียนและสิ่งที่พบเห็นในชุมชน การร่วมกิจกรรมของคนในชุมชนตลอดจนวิถีชีวิตทางวัฒนธรรมที่ได้ปฏิบัติร่วมกันของคนในชุมชน

เด็กหญิงศิริลักษณ์

นักเรียนโรงเรียนบ้านวังกำแพง อายุ 11 ปี มีพ่อแม่เป็นชาวนุ้ยฮุก สามารถพูดภาษาญฮุกได้และร้องเพลงปะเรเรได้บ้าง เข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนมาโดยตลอดและเป็นส่วนหนึ่งในการทำกิจกรรมที่ถ่ายทอดจากปราชญ์ชุมชน เช่น การรำ การร้องกระแจ๊ะ เป็นต้น

ครูกัญญาภัทร

ครูศูนย์การเรียนรู้ชุมชนบ้านวังกำแพง ศูนย์ศึกษานอกระบบและการศึกษาตามอัธยาศัยอำเภอบ้านเขว้า จังหวัดชัยภูมิ อายุ 37 ปี เล่าเรื่องของชุมชนและการจัดกิจกรรมของท้องถิ่น ที่เคยดำเนินมาก่อนหน้านี้ในฐานะบุคคลภายนอกชุมชน และเป็นหน่วยงานราชการที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการดำเนินงานด้านการศึกษา

ครูวิไลพร

หัวหน้า กศน.ตำบลชีบน อายุ 46 ปี เป็นคนจังหวัดชัยภูมิโดยกำเนิดและเข้าไปมีส่วนร่วมในชุมชนญฮุกอย่างต่อเนื่อง จึงรู้จักผู้คนในชุมชนและบอกเล่าเรื่องราวของชุมชนได้เป็นอย่างดี ในมิติด้านการจัดการศึกษาของชุมชน ในฐานะผู้มีส่วนเกี่ยวข้องในการจัดการศึกษา

ประวัติย่อผู้วิจัย

ประวัติย่อผู้วิจัย

ชื่อ ชื่อสกุล	นายวิวิทย์ ประสานศักดิ์ทวี
วัน เดือน ปีเกิด	8 พฤศจิกายน 2523
สถานที่เกิด	จังหวัดชัยภูมิ
สถานที่อยู่ปัจจุบัน	383/366 หมู่บ้านโซคนานาภักดิ์ ซอย5 ถนนนิเวศรัตน์ ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดชัยภูมิ 36000
ตำแหน่งหน้าที่การงานปัจจุบัน	ครูชำนาญการพิเศษ
สถานที่ทำงานปัจจุบัน	ข้าราชการครู โรงเรียนบ้านลาดใหญ่ สำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาชัยภูมิ เขต1
ประวัติการศึกษา	
พ.ศ. 2542	มัธยมศึกษาตอนปลาย จาก โรงเรียนชัยภูมิภักดีชุมพล จังหวัดชัยภูมิ
พ.ศ.2545	กศ.บ.(ศิลปศึกษา) คณะศึกษาศาสตร์ จาก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ
พ.ศ.2549	วท.ม.(จิตวิทยาการให้คำปรึกษา) คณะศึกษาศาสตร์ จาก มหาวิทยาลัยรามคำแหง กรุงเทพฯ
พ.ศ.2560	กศ.ด.(การบริหารและการจัดการการศึกษา แขนงวิชา การบริหารการศึกษาตลอดชีวิตเพื่อพัฒนาทรัพยากรมนุษย์) จาก มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ